

MPol. C

1204

6

=

MPol. O.

1204.

278037

AZ ALFÖLDI MUNKÁSKÉRDÉS

ES A

MEZŐGAZDASÁGI VÁLSÁG.

IRTA

DR. ECSERI LAJOS.

Ára 2 frt 50 kr.

BUDAPEST, 1898.
LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI)
BIZOMÁNYA.

MAGY. AKADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

Az alföldi munkáskérdés

és a

mezőgazdasági válság.

Írta:

Dr. Eszeri Lajos.



BUDAPEST, 1898.

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. és FIAI)

BIZOMÁNYA.

M. P. L.
0
1204

MAGY. AKADEMIA;
KÖNYVTÁRA

I.

**A telkes gazdák és zsellérek felszabadulása és
különválása.**

A munkáskérdés azon alakjának tárgyalásánál, melyet alföldi munkáskérdés, paraszt-szocializmus, magyar munkáskérdés néven ismerünk, mindenekelőtt meg kell ismerkedni azon hely viszonyai-
val, hol az keletkezett és nagyranőtt, azért is, mert maga a fejlődés története sok tekintetben megvilágítja a kérdés miben állását, azért is, mert az alföldi munkáskérdés épen a helyi viszonyokból és bizonyos külön okokból származván, nem valami magában álló dolog, mely a társadalom többi életkörülményei közül kiszakítva tárgyalható s orvosolható, hanem igenis az összes körülötte lévő gazdasági viszonyokkal s nevezetesen a mezőgazdaság egyéb kérdéseivel, annak egész alakulatával s mostani válságával szorosan összefüggő jelenséget képez.

Földrajzilag azon terület, hol a mezőgazdasági munkáskérdés legelőször s legnagyobb mértékben föltűnt, mely az egész mozgalom bölcsőjének tekinthető: Békés, Csongrád, Csanád vármegyék területe és a szomszéd megyék határos részei. Ha tehát az alföldi munkáskérdés szülőföldje történeti és gazdasági viszonyainak befolyást tulajdonítunk a munkáskérdés ügyére, úgy az említett területeknek oly közös vonásokkal kell birniok, melyekben az ország más részeitől jelentékenyen eltérnek s melyek máshol legalább együtt és hasonló körülmények közt fel nem találhatók.

Tényleg az említett területen találunk is néhány eltérő sajátos jellemző vonást. Szembeszökő mindenekelőtt a birtoktalan napszámosok nagy arányszáma a lakosság többi rétegeihez képest. Mig ugyanis az országos arányszám e tekintetben 20·34⁰/₀, az ország némely részeiben 12%, Ausztriában csak 8⁰/₀, addig Csongrád-
megyében 34·14⁰/₀ tartozik a napszámosok néposztályához, sőt ha csak a kereső népesség viszonyait hasonlítjuk össze, az összes kereső népesség 40⁰/₀-a napszámos és pedig földművelő napszámos, Békés vármegyében 32·72⁰/₀, Csanádban 31·67, Bács-Bodrog vármegyében 37·37, Baján 30·59, Szabadkán 32·39, Zomborban 34·77 százaléka a

a keresőknek, H.-M.-Vásárhelyt 27·48⁰/₀-a az összes népességnek napszámos, tehát vagyon, sőt biztos állandó kereset nélküli földműves munkás.

A második jellemző sajátása e területnek a rajta levő községek kis száma s aránylag igen nagy népessége. Az egész országban ugyanis 12686 a községek száma s egy községben átlag 1194 ember lakik, ellenben Békés megyében 1890. évben egy községben átlag 8803, Csongrádban 5967, Bács-Bodrogonban 4450, Jász-Nagy-Kún-Szolnokban 4295, Csanádban 3445 ember lakik; Békésben mindössze 27, Csongrád vármegyében 15, Bács-Bodrogonban 123, Csanádban 29, Jász-Nagy-Kún-Szolnok vármegyében 45 község van; holott például Ung vármegyében 209 község átlag 591 lakossal, Zalában 579 község átlag 650 lakossal, Biharban 496 község átlag 972 lakossal bir. Az alföldi községek tehát nagyságra, népességük számát tekintve városok, de a lakosság foglalkozására nézve éppen nem városias jellegű. Tudvalevő dolog ugyanis, hogy Magyarországon az őstermeléssel foglalkozók száma a napszámosok beszámításával az összes polgári népességnek 75·76⁰/₀-a, az őstermelőknek pedig a Tiszavidéken 99 százaléka földműveléssel foglalkozik. Alföldi városaink lakossága túlnyomó nagy részben földművelő s ez osztálylyal csak csekély számú iparos és kereskedő áll szemben. Már Roschernek feltűnt s fel is említette előadásában, hogy a magyar alföldön oly városok vannak, mint Vásárhely, hol 40,000 földművelő él egy tömegben. Pedig a többi városokban is hasonló a népesség foglalkozása s teljesen elütő attól, mit Nyugot-Európában, hol a városokban az iparos- és kereskedő-osztály dominál, városi lakosság alatt értenek.

Harmadik szembeeszkő közös vonása a többször említett területnek az úgynevezett gentry-osztálynak s birtoknak hiánya, mert itt az óriási uradalmak s a kisebb-nagyobb parasztbirtokok teszik a földbirtokok túlnyomó nagy részeit, 500—1000 holdas nemesi birtokok, régi közbirtokosságok csak kivételkép találtnak, a mi közép-terjedelmű birtok van, az többnyire nagy parasztbirtok.

Szinte érthetetlen volna, hogy fejlődtek ilyen, az ország többi részeitől elütő viszonyok, melyeket sem a föld minősége, sem fekvése, sem más vidékek általános, szokásos fejlődési processusa nem magyaráz, ha a történelem nem tanusítaná, hogy ez, a dolgok természetes rendjével ellenkező állapot, nem is természetes fejlődés útján, hanem erőszakos lökések, a nemzet történetének legszomorúbb eseményei következtében jött létre. Egész a török világig kell visszamennünk, hogy ezen sajátzerű állapotok keletkezését, uradalmak s parasztbirtokokból álló tagoltságot, majdnem kizárólag

földművelők által lakott nagyvárosok alakulását megértjük; a harmadik sajátság, az óriási napszámososztály már újabb keletű. A török hódoltság előtt a kérdéses területen épen ellenkező állapotok uralkodtak, sok apró község állott fenn néhány városi fejlődésnek induló központ körül, a birtok-megoszlás is más volt s épen az volt jellemző vonása, hogy az uradalmak igen számos apró birtokokra kezdtek oszlani, nagyszámú elágazó közép-birtokú nemesség keletkezett. A török uralom a nagyobb helységeknek kedvezett, az apróbb falvak elnéptelenedtek alatta s ez időben s kivált a felszabadító hadjáratok alatt egészen elpusztultak. — A földbirtokos nemesség elmenekült s bár még egy ideig gyakorolt némi földesúri jogokat, a másfélszázados török uralom alatt lassankint nemcsak a birtok, de a birtokjogra vonatkozó bizonyítékok is kisiklottak kezei közül, úgy, hogy mikor az ország felszabadítása után a neoaquistica commissio megkezdte működését, alig egy-két család tudta ősei birtokára tulajdonjogát igazolni, a földbirtok túlnyomó nagy része, mint uratlan, a kincstárra szállt. Nem is lehet ezen csodálkozni, ha meggondoljuk, hogy az ország ezen részének régi területi beosztása egész vármegyékre nézve is annyira feledésbe ment, hogy például Torontálmegye fekvését sokáig nem tudták meghatározni, azt Békésmegye területén, a Túrton túl keresték, s adóját évekig Békésmegyén hajtották be. Hogy lehetett volna akkor a magántulajdont igazolni, kivált mikor a gazdátlan birtokokat a kincstár foglalta le s osztogatta ki, vagy adta el potom áron és az új birtokosok irányában szavatsággal tartozott. Így Csongrád vármegyében a mindszent-algyői uradalom néven elnevezett óriási birtokot 1733-ban Erdődy Kristóf gr. országbíró kapta adományul, ki azt egy genuai társaságnak elzálogosította, ezektől Pallavicini Károly örgróf neje Zichy Leopoldina grófnő váltotta ki; ebből alakult az örgrófi család mindszent-algyői hitbizományi uradalma. A hódmezővásárhelyi uradalom Bercsényi Miklós gróf tulajdona volt, de attól a Rákóczy-forradalom után megfosztatván, azt a csongrádi uradalommal együtt gr. Schlick Lipót tábornok kapta a karloviczai béke körül szerzett érdemei elismeréséül 44000 frt ráfizetése mellett, de ő ezen uradalmakat 30000 rhénes forintért az 1722-ik évben gr. Károlyi Sándornak átengedte. Csongrádmegye lakossága nagyon megörült, hogy a német úrtól, ki évtizedeken át feléjük sem nézett, megszabadulhatott, az új földesúr nagyon népszerű lett jobbjáyai előtt. Ezen adás-vétel története máig is kedves beszédtárgya a megyebeli gazdáknak. Hogy mentek Károlyi Sándor grófhoz a vásárhelyiek felkérni, vegye meg az uradalmakat, a vételár felét ők fizetik, csakhogy földesuruk, pártfogójuk legyen,

a vétel után csapott nagy áldomáson mint kérték, hogy dalolja el ő is a nótáját s mert a gróf nótája az volt: „minden gazda ád egy ökröt, bíró uram kettőt.“ másnap már meg is indították a gúlyát Nagy-Károly felé. Ki ne hallotta volna ezeket emlegetni Csongrádmegyében? Békésvármegyében a régi birtokos-családok közül, melyek a török időben is földesurak voltak, csak kettőnek sikerült megtartani és egynek visszaperelni kisebb terjedelmű birtokaikat. Aránylag nagy uradalmakat, a gyaluvárit és kétegyházit szerzett meg a vármegye első főispánja, Lövenburg János Jakab. Békésmegye öthatod részét, az úgynevezett gyulai uradalmat, melyhez még Csongrádmegye egy része is tartozott, mint ismeretes, Haruckern János György, hadi élelmezési biztos vette meg, hasznos szolgálataiért 24,000 frtban megállapított jutalomdíj s 13,000 frt készpénz fejében. — Ha nem tudnók, hogy Haruckern a részére megállapított jutalomdíj helyett vagyalagosan a budai hévvizen épült malmot a mellette lévő szőlővel kérte a kincstártól, valami rendkívüli, korát messze túlhaladó embernek lehetne tartani őt, ki e vidék majdani felvirágzását s nagy jövőjét előre látta s azért iparkodott azt megszerezni. — A valóságban csak a vidék siralmas gazdasági állapotát s a föld csekély értékét bizonyítja ezen adás-vétel. A magyar kamara sem látott inkább a jövőbe, mert ellene szólt a malom és szőlő adományozásának, mert a budai malomra úgy a háború, mint a helyőrség ellátása miatt szüksége van a kincstárnak, ellenben a kért békésmegyei községeket azok felbecsülése után inkább átengedhetőknek véleményezte.

Mint óriási birtokai rendezője és mint telepítő azonban csakugyan nagynak bizonyult Haruckern, mert nagy áldozatok árán s befektetett tőkái hasznáról jó ideig lemondva, sikerült neki uradalmát, ezen 60 □ mértföldnyi vadont, rendezni, számos községet alapítani s a mocsaras pusztaságot benépesíteni. — Az újra telepedett népesség csak kisebb részben állt a régi lakosság ivadékaiból. Mig Gyula visszafoglalása után még 31 faluba tértek vissza a régi lakosok, a szatmári békekötés után már csak 9 faluba szállingóztak vissza; a többi helység üresen állott. A visszatérőkhöz más vidékekről önként betelepülők csatlakoztak, — legnagyobb részben szökevény jobbágyok, kik így földesuraiktól megszabadultak s származási helyeiket eltitkolva, neveiket megváltoztatva kerestek az új otthonban menekülést. — Különösen nagy vonzerőt gyakorolt Haruckern azon ténye, hogy az egész megyét illető tizedet a kamarától megváltotta s azt örökre jobbágyainak ajándékozta. A beköltözőket élelemmel ellátta, adójukat előlegezte, földesúri szolgálányaikat az első két-három évben teljesen elengedte, későbbre való nézve velük előre

megegyezett, miben őt más földesurak is követték s ugyszólván mindenféle kedvezményekkel csalogatták lakatlan földeikre más vidékek népét. Fontos kedvezmény volt a vallásszabadság biztosítása is. Ily módon az önként való beköltözés nagy arányokat öltött, mert mint a „méhek a mézre“, úgy özönlöttek az új települők a kedvezményeket adó földesurak földjeire. — Ebből természetesen nagy népkeveredés is származott, mert a beköltözés az ország legkülönbözőbb vidékeiről történt s az egyes csoportok sokáig megtartották saját-szerű szokásaikat és viseletüket.

A szentesi ref. ecclesia följegyzései szerint: „ha vidéki ember jön be templomunkba, minden buzgóságáról elfelejtkezik, eléggé nem győzi álmélkodással nézni, micsoda forma figurákban látja az asszony népeinek fejeket.“ Magyarázatul hozzá van téve, hogy „ez öltözetben való különbségnek kivált az az oka, hogy a lakosok az ország külön-különféle részeiből származtak volt ide s kiki az ő hazájabeli törvényt és szokást tartja az öltözetben.“

A régi lakosok visszatérése s az önként beszármazottakon kívül jelentékenyen növelte a népesség számát egész községek ujonnan telepítése is s ebben ismét Haruckern János György és fia Ferencz szerezték legfőbb érdemeket. Endrőd, Sz.-András, Mezőberény, Orosháza magyarokkal, Tótkomlós, Szarvas tótokkal ekkor telepítették be, Gyulára németek telepedtek majnai Frankfurt tájáról, hova a békésmegyei földek termékenységének s a telepítés kedvező feltételeinek híre elhatott. Igy azután a népesség száma is rohamosan növekedett. 1715-ben egész Békés vármegyében 344 család vagyis körülbelül 1720 ember lakott, 1725-ben már 1172 család vagyis 5860 lakosa volt, 1773-ban, b. Haruckern Ferencz halála előtt két évvel már 8938 családot s 44, 690 lakost számlált. A községek száma ekkor már 19-re szaporodott.*)

A népesség szaporodásán kívül igen fontos körülmény, hogy nemcsak az új települők, hanem a régi lakosok is megszűntek földhöz kötött jobbágyok lenni és szabad menetűekké lettek, kik földesúri tartozásaikat szerződés alapján készpénzben, úgynevezett taksában rótták le. Később szokásba jött, hogy az egyes községek a földesúri jogokat: kilenczedet, korcsmáltatást, mészárszéket, malomjogokat s halászatot kibéreltek, s a taksákat maguk szedték be,

*) Forrásművek: Magyarország népessége a pragmatica-sanctio korában. Az orsz. m. kir. statisztikai hivatal kiadása. — Magyarország Budavár visszafoglalása korában. Irta dr. Acsádi Ignác. — Békés vármegye története. Irta dr. Karácsonyi János. — Csanád vármegye története. Irta dr. Borovszky Samu. — Csongrád vármegye története. Irta dr. Zsilinszky Mihály. — A Haruckern és a Károlyi család. Irta Eble Gábor.

úgy a határ közelébe eső pusztákat is a községek vagy a községi lakosok bérelni kezdték. Ily viszonyok közt találta Békés megyét és vidékét Mária Terézia királynő úrbéri rendezése, mely a földesúri szolgálmányokat még inkább mérsékelte és a földesúr és jobbágysági viszonyt hosszú időre rendezte. E korszak kezdetén a lakosságot még jóformán nomád állapotban ide-oda költözve találjuk. A háborús években egész községek, sőt megyék népe vándorolt ki és csak akkor tért vissza, midőn békés viszonyokat remélhetett, de ebben is sokszor csalódott és egész vidékek ismételve elnéptelenedtek. Csak természetes tehát, hogy a nép majdnem összes vagyona abban a korban lábos jószágokból állt, melyeket el lehetett hajtani az ellenség elől. Gabonát csak annyit termeltek, a mennyi a nép táplálkozására feltétlenül szükséges volt. 1715-ben Békés megyében mindössze csak 580 pozsonyi mérős földet szántottak, 1773-ban 57,929 (1200 □-öl) hold föld volt bevetve. Hogy mily csekély vagyona volt az első letelepülőknek, kiktől a későbbi úrbéres gazdák származtak, erre nézve Makó város történetéből vannak érdekes adataink az 1717-ik évből, honnan a mostani legelső gazdacsaládok őseinek az akkor Makón élt 84 földes gazdának névszerinti jegyzékét, gazdasági eszközeik feljegyzésével együtt birjuk.

Ez összeírás szerint volt Baranyi Péternek 11 ökre, 3 fejős tehene, 1 kapás szőlője, 1 köblös szántóföldje, 1 telek kaszálója. Borka Jánosnak 2 tehene és 1 kapás szőlője; Csala Jánosnak 6 ökre, 3 tehene, 1 lova, 2 köblös szőlője, 1 köblös szántója és 1 telek kaszálója; Dégi Andrásnak 1 ökre, 2 tehene, 30 juha, 1 k. szőlője, 1 k. szántója, 1 telek kaszálója stb., összesen volt a 84 gazdának 218 ökre, 250 tehene, 129 lova, 567 birkája, 112 kapás szőlője, 81 köblös szántóföldje és 79 telek kaszálója, tehát az egyes gazdákra átlag nem egészen egy hat hold szántóföld számítható. De miért is szántottak vetettek volna, mikor a gabonának nem volt semmi értéke, azt egyes háborús vagy inséges évektől eltekintve eladni egyáltalán nem lehetett. H.-M.-Vásárhelyről még régibb adatok vannak feljegyezve 1701-ből, mikor is ott 146 telkes gazda és 17 zsellér lakott, ezeknek 392 ökre, 108 lova, 344 tehene s ugyanannyi tinója, 1911 juha, 452 sertése és 45 méhkasa volt; az évi termés 2274 búza s 776 árpa s zabkeresztből állt, 155 $\frac{1}{2}$ kapás szőlő volt művelés alatt; 75 kapás terület parlagon hevert. Szentesről a kezdetleges viszonyokat feltűntető adatokat 1715-ből birjuk, mikor is 121 jobbágy, 58 zsellér és 51 egyéb család számláltatott a községben, kik 755 köblös szántóföldet s 537 kaszálás rétet használtak. Aránylag itt jóval több a szántóföld, de az értékesítési viszonyok itt is állan-

dóan rosszak voltak s csak igen lassan javultak. A mult század második felében előfordult gabonaárakról a „Szentesi Lap“ 1887. évi 17-ik számában Balogh János közöl érdekes adatokat, melyek közül néhányat ismertetünk.

Az 1747-ik év termésben oly gazdag, hogy a nyomtatás 3—4-én adatik. A tiszta búzának vékája 6 poltura, az árpáé és a kölesé 3 poltura.

1 poltura tett $1\frac{1}{2}$ pengő krt, melyből 60 kr. volt egy német frt, tehát egy véka búza ára volt 9 pengő kr., s így egy köből búza 36 pengő kr., vagyis a mostani folyó pénz szerint egy köből búza értéke volt 63 új kr., egy köből árpa vagy köles ára $31\frac{1}{2}$ új kr.

1750. évben búzából oly nagy termés volt, hogy a görögök vékáját egy petákon vették; 1 peták 7 pengő kr., tehát egy köből búza a mai pénz értéke szerint 49 új kr.

1765. A jó időjárás következtében oly bő termés volt, hogy egy véka búza ára 18 kr., egy véka árpa 9 kr.

1766-ban még bő termés volt, mert a búzának köble 34 kr., árpa köble 18 kr.

Az 1767. év igen szűk termésű, mert a búza köble 8 máriás és 3 garas (2 frt 54 uj p.) az árpa 1 frt.

1769-ben mindennek nagy volt az ára, a búza köble 8 máriás 3 garas, az árpa köble 6 máriás.

1777-ben egy köből búzának az ára 1 frt 30 kr. váltópénzben, árpa 48 kr.

1780-ban a búza köble elkelt 2 frt 28 kron, árpa 1 frton.

1782-ben a búza köble 1 frt 28 kr., árpáé 44 kr.

1786-ban egy köből búza 1 frt 20 kr., árpa 40 kr.

Az 1788. év szűk termésű volt, de azért a népnek sohasem volt annyi pénze, mint ebben az időben; mert II. József császárnak a törökkel való háborúja nagy drágaságot idézett elő az élelmi szerekben, a búza köble 4 frt, az árpáé 2 frt.

1790-ben nem terem semmi, egy köből búza 7 frt 12 kr., árpa 4 frt 30.

1791-ben jobb a termés, egy köből búza 2 frt, árpa 51 kr.

1793-ban egy köből búza 6 máriás (1 frt $78\frac{1}{2}$ kr. új p.) egy köből árpa 16 garas.

1795-ben szűk termés volt, egy köből búza ára 2 frt.

1797-ben ismét szűk a termés, a búza köble 3 frt 15, árpa köble 2 frt volt.

Hogy miként erősödtek gazdaságilag a jobbágyok s hogy mellettük miképp fejlődött a zsellérek osztálya, arra nézve Szentés városából vett következő későbbi adatok vetnek világot.

Az 1772-ik évben az urbarium behozatala ideje körül földesgazda volt 521, kik $154\frac{1}{2}$ telek földet munkáltak, házzal bíró zsellércsalád 841, háznélküli zsellércsalád volt 287. Az 1814-ik évben 589 család birt $554\frac{7}{8}$ úrbéri telket, házzal bíró zsellér volt 1209, háznélküli 601 család.

Kitünik ezen adatokból, hogy az úrbéres telkek számának szaporodásával, mi a község által a földesuraság ellen 1776. évben indított úrbéri per folytán következett be, nem tartott lépést a gazdaságok számának szaporodása, mert ezek száma csak 68-al növekedett, vagyis jóformán ugyanazok birták az $554\frac{7}{8}$ telket, kik előbb a $154\frac{1}{2}$ telket művelték, mi a földesgazdák fokozódó vagyonságára, növekvő gazdasági erejére mutat. Ellenben a községi lakosság számának növekedésében a zsellér-osztály volt a főtenyező, mi természetes is, mert az úrbéri telkek száma, egész az örökváltság idejéig, állandó maradt s ezek szilárd kezekben lévén, az új bevándorlók csak mint házzal bíró vagy házatlan zsellérek telepedhettek le. Miután pedig a fejlődés akkor rendkívül rohamos volt, a rég nélkülözött állandó vagyoni biztonság helyreálltával a község mindinkább népesedett, a kereskedelem és ipar némi lendületet vett, úgy hogy 1828-ban már 298 mesterember-család volt Szentesen ezenkívül sokan foglalkoztak a halászat, szél-, vízi- és szárazmalmok körül; érthető, hogy a zsellérek száma megkétszereződött ezen 3 évtized alatt. — A házzal nem bíró zsellérek legnagyobb részben az uraság és az úrbéres gazdák cselédeitől származtak, a földes gazdák, kivált mikor földjeik szaporodtak, azt maguk meg nem művelhették, hanem nagyszámú cselédséget kellett tartaniok; a nagy mértékben fejlődött jószágtenyésztés körül is sok gulyásra, pásztorra volt szükség. Ezeknek családtagjai s utódai közül sokan, mint „lakók“, azaz házzal nem bíró zsellérek a községben telepedtek le.

A cselédek nagy számát az is mutatja, hogy már korán hatósági intézkedésre volt szükség a gazda és cselédek közti viszonyoknak, különösen a cselédbérnek megállapítására. Csongrádmegye már 1810. évben szabályrendeletet hozott e tárgyban, melyben a normális munkabért, továbbá a cselédeknek természetben adott élelmiszerek s ruházati cikkek árát megállapítja. Közöljük itt ez érdekes szabályrendeletet, mely szintén azt bizonyítja, hogy a régi jó táblabírák a viszonyok ismeretén alapuló gyakorlati érzékükkel gyakran oly kényes kérdések megoldására vállalkoztak s azok körül többkevesebb szerencsével intézkedtek is, melyeket a mai modern törvényhozók ritkán mernek megközelíteni.

Csongrád vármegye közgyűlése a cselédbérek az 1810-ik évben
következőkben állapította meg (mindenütt váltóforintokat értve):

1-ső béres bére	180	frt
2-ik „ „	150	„
3-ik „ „	120	„
1-ső konyha-szolgáló	50	„
2-ik „ „	40	„
közönséges kocsis	80	„

Első és második béres egész ruhája:

a) egy suba	26	frt
b) 2 pár fehér ruha	16	„
c) kankó	8	„
d) kalap	3	„
e) egy pár bőr kapcza	3	„
f) egy pár bocskor	2	„
summa	58	frt.

3-ik béres ruhája:

1 suba	20.—	frt
2 pár fehér ruha	12.—	„
1 kankó	7.—	„
1 kalap	3.—	„
1 pár bőrkapcza	2.—	„
1 pár bocskor	1.30	frt
summa	45.30	frt.

4-ik béres ruhája:

1 suba	14.—	frt
2 pár fehér ruha	8.—	„
1 kankó	4.—	„
1 kalap	2.30	„
1 pár bőrkapcza	1.80	„
1 pár bocskor	1.—	„
summa	30.90	frt.

1 köből búzavetés a gazda magjából	22.—	frt
1 „ árpavetés „ „ „	16.—	„
1 „ búza	12.—	„

1 köből árpa	7.—	frt
4 ^{ed} fűre való üsző	55.—	„
3 ^{ad} fűre kelő üsző	40.—	„
Rugott üsző	25.—	„
egy öreg marha teletetés	10.—	„
1 borjú teletetés	6.—	„
1 esztendős süldő	15.—	„
1 szekér tűzrevaló	10.—	„
1 kocsi ganéj vagy tűzrevaló	5.—	„
Eszteideig való mosás	5.—	„
Egy pár csizma patkolással	10.—	„
Egy pár fejelés csizma	6.—	„
Egy pár bakancs	5.30	„
Hosszú szűr az 1-ső és 2-ik béresnek	20.—	„
Hosszú szűr a 3-ik béres részére	18.—	„
1 font szappan	1.—	„

E bölcs szabályzat a viszonyoknak azon korban bizonyára nagyon megfelelt, de mégis elég adatot találunk arra, hogy a vármegye rendelkezéseit a gazdák még a hatóság előtt kötött bérszerződésnél is szépen kijátszották. A hatóságnak ugyanis leginkább arra volt gondja, hogy a megállapított bérösszeg kiteljen, pl. béresnél a bér 180 fitra menjen. Találunk azután a számos hasonló adat közt Kucsera Mihály 34 éves béres fogadásánál következő számadást:

1 szűr	30	frt
2 pár fehér ruha	15	„
1 kankó	12	„
1 kalap	10	„
Két pár bakancs	14	„
1 pár bocskor	4	„
2 véka búzavetés	27	„
2 véka árpa	15	„
1 esztendős süldő	25	„
1 kocsi tűzrevaló	7	„
készpénz	21	„

summa 180 frt.

Tehát akkor is könnyebb volt szabályrendeletet hozni, mint azt megtartatni, lassanként aztán a szabályzat egészen feledésbe ment. Az 1817-ik évről fenmaradt Szentés város levéltárában a cse-

lédeknek a limitatio szerint való béreit magában foglaló lajstrom, mely még teljesen a közölt szabályrendelet értelmében volt vezetve s melyből a függelékben többféle cseléd bérét közöljük. Más évekről ily jegyzék fel nem található, bizonyára, mert a hatóság azzal nem szívesen vesződött s a gazdák sem szerették bejelenteni a béreket. De idejét is multa az egész szabályrendelet, mert a cselédeknek való ruhavásárlás, a csizma kivételével egészen kiment a divatból, úgy hogy 1824. évben már a város saját gazdaságában alkalmazott cselédeknek bérei is, mint azt a fenmaradt s a függelékben közölt bérelevelek mutatják, más rendszer szerint vannak megállapítva. A magán birtokosok a gazdasági viszonyok változásával szintén változtatták a cselédbérek rendszerét s azokban is a pénzbérek lépnek előtérbe, így pl. az 1825-ik évben id. Lakos Ferencz gazdaságában alkalmazott öreg béres, Musa József bére volt: 50 váltóforint, 1 köből búzavetés, 1 köből árpavetés, 1 db 2 éves disznó, 2 pár csizma, 1 db 3 éves fias üsző, 20 öl kukoriczaföld, vagyis 1000 □-öl, mert a hossza rendszeren 50 öl volt és 2 juhbőr. A hol jószágot nem adtak, egy vagy több darab nyaraltatása és telettetése volt a cseléd bérében, ha az állatok felnöttek, ő abból pénzelt, másfelől a gazdának ezt könnyű volt megadni, mert a jószág a közös legelőn járt s így nyári legeltetése pénzbe nem került, a cseléd igyekezett a jószágot jobb legelőre terelni s jobban gondját viselni, továbbá jószágai mintegy biztosítékül szolgáltak a gazdának, mert arról tudta, hogy a cseléd jó szolgálatú, ha 7—8 db marhája volt és mert a cseléd felelős volt a jószágért s ha abból hiányzott, a magáéval kellett helyt állani.

Miután aránylag még mindig igen kevés gabonát vetettek, ezt a kisebb gazdák cselédeikkel maguk is könnyen learathatták volna, csak hogy a szénabetakarítással nagyon el voltak foglalva s bő szénatermő években részeseket kellett fogadni, kik a takarást 8—10-edén gazul fogták fel élelmezés mellett, nyomtatással mint villások külön alku mellett szintén kerestek. Jobb években a takarást nyomtatással együtt 7—8-adán vállalták fel. Még ekkor kevés tiszta búzát termesztettek, hanem kétszerest, az árak alacsonyak, az átlagos termés kicsiny volt, tehát az aratók keresete sem mennyiségre, sem értékre nagynak nem mondható, úgy hogy, amint arról néhai Szeder Ferencz volt szentesi albirónak az 1830-as évekre vonatkozó feljegyzéseiből is meggyőződtem, a részesek azon időben kevesebbet kerestek, mint most. Kukoriczát még e korszak vége felé is keveset termesztettek, a mi volt is, leginkább a cselédek használatára kiadott földeken termett. A kukoriczát még a törökök meghonosították e vidéken, különösen Gyulán, de a magyarság közt annak művelése

csak lassan terjedt, a vármegyék rendeleti uton kötelezték a lakoságot a kukoricza termelésére, a nép eleinte nem is tudta elképzelni, hogy lehessen annyi földet megkapálni. Jó ideig a kukoricza nagy részét, mint zöld kukoriczát megfőzve fogyasztották el, akkor még a disznót árpával, zabbal hizlalták. A kornak vége felé kezd a feles kukoriczatermelés is szokásba jönni, különösen kisebb gazdaságokban.

A gazdák és cselédek egymás közti viszonya tekintetében a földes gazdák vagyoni helyzetének gyors javulása köztük és cselédek közt, kiknél az úrbéri telkek birtokba vételekor csak néhány darab jószággal és gazdasági eszközzel voltak vagyonosabbak, csakhamar bizonyos társadalmi különbséget teremtett. De eleinte még nem volt az eltávolodás oly nagy és érezhető, mint később, mert a gazdák nem voltak telkeiknek tulajdonosai s azokat csak használatra, úrbéres szolgálatok ellenében birták, személyes állásuk nem volt sokkal magasabb, mert ők is, mint zsellérek és cselédek, jobbágyok voltak. — Inkább csak vagyoni eltérés volt a két osztály között, de a közös társadalmi állás, a származás és együvé tartozás érzete még elég erős volt. Gazda és cseléd bizonyos patriarchalis családi viszonyban állottak egymással, még sokkal később is; együtt dolgoztak, együtt s egyforma ételt ettek, s e tekintetben nem igen volt más különbség, mint hogy a gazda nyúlt előbb a tálba s úgy sorba a családtagok és cselédek. Az öltözés is egyszerű volt e korban a gazdánál is; a háznál szöttek fontak az asszonyok s a férfinép durva, de tartós ruhákat viselt. Mindezek, de különösen az, hogy a vagyont még ekkor a leányok nem örökölték a fiúkkal egyenlően, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a két osztály tag között gyakori volt az összeházasodás is. A leány hozománya ugyanis ruha s ágyneműből, s némi butorból, s a jobbmódúaknál egy fiastehénből állott, „a leányzó részéről jegyajándék, mint a szentesi református egyház feljegyzéseiben olvasható, egy pár keszkenő, mikor a legény jegyajándékát megkapta, egy pár fehér öltöző gyolcsing és gatya. A legény ad, ha adhat, aranycsipkét, anglia-posztó vagy kamuka előkötőt, vagy csak rázsát selyem csipkével, csizmát, övet, kést, fátyolt, vagy főtetőre való főkötőt, ezüst tűket s mit tudom még mi mindent.“ Tehát a vagyoni érdek a házasulandó férfínál nem játszhatott nagy szerepet, azért nagyon gyakran előfordult, hogy a jómódú gazda fia szép zsellérleányt vett feleségül, ami most csak a legkritikább esetekben történik. Viszont sok gazdaember hűséges cselédjéhez, ki nála éveken szolgált s addig is majdnem családtagnak tekintették, adta feleségül leányát. — Akárhány nép-

dal maradt fenn e korból, mely a gazdaleány és a cseléd szerelmét éneкли meg, persze leginkább a boldogtalan szerelmét, mert rendszeren az önti dalba panaszát.

A gazda s cselédei közt ezen partriarchalis családi viszony együtt jár az egyszerű gazdálkodási rendszerrel, melyben a jószág-tenyésztésnek jut legfőbb szerep, az óriási terjedelmű közös legelőkkel, a pásztorérettel; a mint azok eltűnnek, lassankint velük együtt véget ér.

A forduló pontot, mely az egész gazdasági rendszert átalakítja, a régi úrbéres gazdákból földbirtokosokat, a zsellérekből mezei munkásosztályt teremt, a jobbágyoknak a földesúri kötelék alóli felszabadítása: az úgynevezett örökváltság képezi. — Hogy a földbirtokos és a munkásosztály különválását, a köztük fenforgó ellentéteket, az egész alföldi munkáskérdés keletkezését megérthessük, az örökváltsággal bővebben kell foglalkoznunk. Abban leli magyarázatát az alföldi gazdasági viszonyok legjellemzőbb vonása, hogy a népességnek több mint harmadrészét a teljesen vagyontalan mezei munkások képezik. Miként folyt le az örökváltság s milyen hatása lett a volt jobbágyok különböző osztályaira, azt a szentes örökváltság történetének ismertetésével kívánjuk megvilágítani.

A jobbágyság alóli felszabadulás iránt Szentesen az 1552/6. országgyűlésen a jobbágyok sorsának javítását célzó törekvések buzdító hatása alatt korán indult meg a mozgalom. Egy 1835-dik évi tanácshatározat szerint küldöttség bizatott meg, hogy „a mostanában felszabadult Nyiregyháza városát kiváltakozása körülményei felfedezésére megkérje.“ Hosszas értekezések után a földesúr gróf ~~Ár~~árolyi családdal és annak tisztségével az örökváltsági szerződés 1836. év-január 10-én létrejött és Szentes város községe felmentéséért, kiszabadításáért a földesúri jussok és jövedelmek, birtokok nekik történt átadásáért 1,357.072 frt 47 krt conventiós ezüst pénzben, ezen felül 1000 drb cs. és kir. szimpla aranyakat, nemkülönben a patronátusi épületek fentartására a kath. eklézsia részére 6630 frtot ezüst pénzben fizetett. — A szerződés aláírásakor 30,000 frt lefizettetvén, a vételár kétharmad része azon év junius 1-én, hátralékos egyharmad része pedig következő év január 1-én lett volna lefizetendő, mit azonban a község be nem tarthatott és a váltsági összeg végleges lefizetése közbeeső perek és újabb egyességek között még évtizedekig huzódott. A váltsági szerződés szerint a földesúri család a vételár két harmadrészének lefizetése után volt köteles ezen örökeladási kötésnek hiteles helyen leendő jelesítésére, e felett az örökvállásnak megtételére, azideig a község csupán haszonvétel gyanánt

a vele ez iránt kötött ideiglenes haszonbérleti szerződés erejével reá ruházott birtokokat, jussokat és jövedelmeket használhatta. — A haszonbérleti szerződést a községi előljáróság és az egyes lakosok irták alá, kik a jobbágytelkeket és belső házhelyeket azontúl a várostól albérlők gyanánt bírták és a város kötelezettségeiért szintén szavatosságot vállaltak és arra is kötelezték magukat, hogy a szerződés be nem tartása esetén mindennemű úrbéres adózásukat és szolgáltatukat természetben azonnal megteszik. Ugyanakkor az uradalomnak közvetlen a város alatti szt.-lászlói majorsága a távolabb Királyságon fekvő másfél annyi holdért, továbbá Bökény nevű pusztája ugyancsak királysági földekért elcseréltetett. Ezek ellenében a város birtokába ment földekből kivágott, a megmaradt közönséges legelőből elkülönített 20,000 hold legelő 1100 □ ölével számítva a gróf Károlyi családnak adatott át zálogos birtokul 720,000 pengő forint értékben, mely földeket ezután a város ismét haszonbérbe vett és albérbe kiadott. Ezen meglehetősen bonyolult ügyletekkel, melyek után ma temérdek százalék és bélyeg-költség volna fizetendő, melyeket azon boldog kor még nem ismert, lett a Károlyi grófok és Szentés város lakosai jogviszonya a váltásági összeg teljes lefizetéseig szabályozva. Az örökváltságí szerződés szerencsés megkötése folytán közöröm volt a városban, mely magát ezentul szabad Szentés városának nevezte és új, az akkori idők szellemétől áthatott igen szabadelvű szervezetet nyert, melynek értelmében minden fontosabb kérdésben a népgyűlés határozott.

A legközelebbi éveket a váltáságösszegek megszerzése vette igénybe, ami bizony az akkori hitelviszonyok közt nagyon nehezen ment; a város részint magánosoktól vett fel igen drága pénzeket, részint különféle alapítványoktól; a zálogföldeket s Szt.-László pusztát haszonbérbe adták, a jobbágytelkek és házak tulajdonosai a váltáság-összegeket fizetgették. A legelők osztatlan állapotban használtattak és azokon rendkívül nagyszámu jószág járt s így azok is szép hasznot hajtottak. A házatlan zsellérektől pedig az uraságnak régebben fizetett taksákat szedtek továbbra is; 1843-dik évből 695. sz. alatt fenmaradt tanács-végzés szerint a házatlan zsellérek kérvényezték, hogy 3 pengő forint évi megrovásuk lejjebb szállításék, vagy különben a nádlásban és legelőben leendő részletetésük mondassék ki. A tanács határozata szerint a 3 forint taksá az 1836. évben kötött örökváltságí szerződés alapján szedetik, kérésük tehát nem teljesíthető, de nem is jogos, mert az urbér ideje alatt 12 napot tartoztak a zsellérek szolgálni; most pedig teljesen szabad idejökben van alkalmuk kenyerőket és a taksát megszerezni, ha

pedig azt megfizetni vonakodnának, a 12 napi munkára fognak szoríttatni. Ugy látszik a kirovásból később mégis engedtek, a mennyiben Hadzsy György jegyző 1846-ban a birtoktalan zsellérek összeírásai jegyzéke, bemutatván, 1192 családra az évi járandóságot 2 pengő frtjával 2384 pengő frtra számítja. A zselléreknek nádlás és legeltetés iránti kérése pedig azzal utasított el, hogy ezen jogok mind a törvény, mind a gyakorlat értelmében egyedül a földdel és házzal bíró lakosokat illeték és illetik. Az 1845. évi 621. sz. határozat szerint a birtoktalan lakosok híresztelés útján jó előre értesítetnek, hogy a szentesi határban legeltetniök semmi szín alatt meg nem engedtetik, még jóelőre gondoskodjanak tehát netalán most létező jószágaiknak vagy eladása iránt, vagy máshova elhelyezéséről.

Ez azt mutatja, hogy a zsellérek is sok jószággal bírtak, mely az örökváltság előtti időben a közös legelőn járt anélkül, hogy az uraság azt tilalmazta volna.

A jószágállomány nagyságát az 1838. évi összeírás következőben tünteti fel:

Szabad Szentes városa Lakosai által az 1838. Esztendőre előlegesen feladott járó jószágok mennyiségének summázataja.

Tized szám	T a l á l t a t o t t					
	Jármos ökör.	Barmos marha	Hámos ló	Ménes ló	Sertés	Juh
	d a r a b					
I. tized	354	760	799	282	920	10,970
II. „	390	658	628	269	901	12,458
III. „	139	478	450	146	733	6,256
IV. „	461	874	820	280	1067	11,313
Összesen :	1344	2770	2697	977	3621	40.997

Ezen számokat összehasonlítva a magyar mezőgazdasági statisztikai összeírás adataival, melyek szerint 1895-ben Szentesen szarvasmarha összesen 7395, ló összesen 6652, sertés 17,334, juh 6103 találtatott, látszik leginkább az az óriási fordulat, mely néhány évtized alatt egész gazdasági rendszerünkben beállott s melyre még többször rá kell mutatnunk.

Az örökváltság történetében az 1848-iki év eseményeiről kell még megemlékeznünk, midőn az általaános forrongás és izgalom

több irányban érezte hatását. Az év elején több elégedetlen ember bujtogatta a népet azzal, hogy az előljáróság meg lévén vesztegetve a földesurak által, ezek részére 11,000 hold földet a szentesi határból kihaláltatott, e tárgyban felségfolyamodványt is készítettek és azt többekkel aláírták. Miután e dolog több tanács- és népgyűlést foglalkoztatott, a vége az lett, hogy az illetők bujtogatóknak nyilvánították, rögtönösen letartóztatván, büntetés végett a főszolgabíróknak átadattak. Ugyanakkor kitűnt a tulságosan nagy szabadságot engedő szervezeti szabályok s főleg a gyakori népgyűlések káros volta is a birtokos osztályra nézve. Egyik tanácsülésben több nagyobb birtokos megjelenvén, előadták, „hogy miután a népgyűlések a város közügyeinek elintézésére épen nem célirányosak, sőt a mint a tapasztalás mutatja, inkább a birtokos lakosok jogainak bitorlásával, a mennyiben majd mindétig sokan a birtoktalanok közül előretolakodva, az e célra felszólított gyerekek és szavazattal nem bírók által, maguknak pártot szereznek és a békés lakosokat felizgatni törekednek, azok veszedelmessé kezdenek lenni, tizedekből bizonyos számmal nép megbizottjait megválasztatni óhajtának és ennek kivitelére a nemes és érdemes tanácsot felkérlik.“

Csakhamar örvendetesebb tárgyakkal is volt alkalma foglalkozni a szentesi népnek. Bekövetkezett március 15-ike s vele az 1848-ik év nagy eseményei, melyeket e kis város közönsége is állandó figyelemmel kísért. Mindjárt a márczius 15-iki tüntetés és az ifjuság proklamációja után egybehívta Boros Sámuel főbíró a népgyűlést és ott a történeteket előadta s a hires 12 pontot, hogy „Mit kíván a magyar nemzet“, ismertette; azokat egyenkint népszavazás alá bocsájtotta, mikor is az egész nép azon kívánságokat nagy lelkesedéssel magáévá tette s a mozgalomhoz csatlakozását kimondta. Ugyazon népgyűlés foglalkozott azonban több fontos helyi érdekű ügygyel, így a legeltesítés kérdésével is s ebben már kevésbbé volt lelkesült és szabadelvű, mit a következő tanácshatározat igazol:

„A nép az örömnépe díszére, teljes illedelemmel, csendes meglepetéssel eloszolván, főbíró úr a tanácsot felszólította, hogy a nép határozatát, nehogy annak feltevésében eltérés legyen, itt újabban mondja ki:

Melynek folytában kimondatott, hogy a közönség határozata a szerint volt, miszerint minden lakos, ki jószágot a maga birtokához képest megállapított arány szerint a legelőre hajt és pediglen egy juhtól 6 krt és így aránylag a másféle jószágtól fizessen, a maga arányán felül hajtandó jószágtól pedig két annyit. Idegennek, helybeli

lakos nevén is, jószágot a legelőre hajtani nem szabad, úgy szinte a *birtoktalanoknak sem.*“

Ezen határozat a birtokos lakosoknak szűkkeblűségéről tanuskodik a birtoktalan zsellérek irányában, mit még a legnagyobb örömmámorban sem birtak levetkőzni, de ezen legeltetési tilalom is, mint a korábbiak gyakorlatilag kivihetlenné bizonyult, mert a közlegelők tényleges felosztásáig mindig hajtottak oda jószágot a zsellérek is. A felosztás pedig még hosszú ideig huzódott. A népgyűlés ugyan már 1848 márcz. 30-án elhatározta a megosztást s azóta is több gyűlés foglalkozott a földek osztályozásával és a felosztás más akadályainak elhárításával. Az 1849. 121. sz. közgyűlési határozat szerint megállapodássá lőn, hogy közösbe semmi föld fel ne hagyassék, „hanem úgy a rét, mint a majorsági és csereföldek, valamint az eperjesi is felosztassanak. — Egy ház után annyi adassék, mennyi egy nyolczad föld után, egy sessio után nyolcz annyi és így aránylag.“ — A felosztás további módozataival, azon érdekharczokkal, melyeket a telek- és a háztulajdonosok egymás közt úgy a felosztandó terület nagyságára, mint annak sorrendjére és helyére nézve folytattak, itt nem foglalkozunk, ellenben érdekesnek tartjuk felemlíteni, hogy a házatlan zsellérek is kérelemmel járultak ez időben a tanácshoz házhely és azután járandó föld kiosztása iránt, mire nézve a tanács 2386/1848. sz. alatt következőkép határozott :

„Ámbár a folyamodók kérése, miután a szentesi határt, mint a birtokos polgárok tulajdonát, újabb osztály alá vonni nem lehet, itt helyben nem teljesíthetetik, de tekintetbe vévén mégis a folyamodók szives készségüket, melyet a haza szolgálatjára nyilvánítanak és a mennyiben gyermekeik szintén katonáskodnak, azt tetteleg is teljesítik, Szentes városa közönsége felhíva érzi magát a helyben lévő jó jellemű magyar lelkes birtoktalan zsellérek nevében azoknak ajánlatával az országgyűlés eleibe járulni egy folyamodással, miszerint az ország által teendő telepítvényeken a Nemzeti gyűlés őket is részesíteni kegyeskedjék. Ehhez képest híreszteltessen, hogy azon birtoktalan zsellérek, kik az ily országos telepítvényben részesülni akarnak, magukat a város közházánál beiratni ne késsenek, hogy ehhez képest megvizsgáltván, a nemzetgyűlésnek folyamodás útján ajánltassanak.“

Volt pedig ekkor már Szentesen 1319 háznélküli zsellér család, vagyis az összes lakosságnak, mely akkor 21,000 főre becsültetett, majdnem harmadrésze. Ezek az örökváltság hasznából mit sem nyertek, csak a jobb jövő reményével, országos telepítésnél majdan tekintetbe vétellel lettek biztatva, hitegetve. A lakossá

többi $\frac{2}{3}$ -ad része ellenben bőven kivette részét az örökváltság minden előnyéből. Minden házbirtokra körülbelül 7 kis hold föld jutott, az I-ső és II-od osztályú legelők s a rét felosztása alkalmával a földes gazdák egy telek után nyolczszor annyit kaptak, tehát átlag majdnem megegyeszer annyi földrtek jutottak korlátlan tulajdonába, mint a mennyi előbb jobbágybirtokul használatukban volt. Még szembevetésnek ez a szomszéd jászkun kerületekben, hol a lakosság redemptusokra és irredemptusokra oszlott, amazok az 1702-ben I. Lipót által a német lovagrend, illetve ennek jogutóda a pesti rokkant katonák házának félmillió frtban elzálogosított terület kiváltásához pénzzel járultak, emezek nem. A kiváltás itt 1745-ben történt, azóta a felosztandó birtoktestekhez való jogosultság alapja s a felosztási kulcs azon összeg volt, a hány frttal valamikor az elődök a megváltási összeghez járultak. — Minden forint váltsági összegnek egy pözna föld felelt meg, tiz pözna tett egy kat. hold földet. A ki tehát száz pözna-t váltott, annak 10 kat. hold föld jutott a belhatárból, illetve a szántás-vetésre alkalmas földből. Az ezentúl levő nagy terjedelmű legelők, pl. Kun-Szent-Mártonban a mesterszállási, csorbai puszták egyelőre közlegelőként használtattak legnagyobb részben, később pedig a pözna-k arányában felosztattak. Ez osztályból nemcsak a birtoktalanok majd mindenütt, de sok helyen még a háztulajdonosok is egészen ki voltak zárva, minden azoké lett, kik a belhatárban földet birtak, ennek terjedelme arányában. Annyira felosztottak mindent, hogy pl. Kun-Szent-Mártonban sem tehén, sem csürhejárás nincs, minél fogva egy tehén nyári legeltetése kopár rossz legelőn 20 frtba kerül. A felosztás folytán nem régiben megszűnt ott a híres mesterszállási közlegelő, melyhez foghatót egész a Hortobágyig nem lehetett találni, hol a számtalan barom közt jártak a cselédek és más szegény emberek jószágai is. Ellenben a váltsági összeghez adott pénz kitűnően kamatozott, a tiz forintért megváltott földek oly járulékokat hoztak, melyek maguk is sokszorosán felülmúlták a pözna-k árát.

A hol az úrbériséget nem váltság vagy kölcsönös megegyezés, hanem az 1848-iki törvények szüntették meg, tehát az ország túlnyomó nagy részében, ott is az úrbéri terhektől felszabadult földbirtok, valamint a felosztás alá kerülő közös legelők kizárólag az addigi birtokos úrbéreszek kezén maradtak, a vagyontalan zsellérek azokból kizárattak. Így azután a jobbmódúak még gazdagabbakká lettek, a szegények továbbra is csak oly szegények maradtak. Igaz, hogy a váltsági összeget a föld- és házbirtokosok fizették, de ez aránylag csekély összeg volt, mert a váltságösszeg a törvény értel-

mében azon valóságos haszon után lett kiszámítva, mit a jobbágybirtok a földesurnak jövedelmezett. — A jobbágytelkek birtokosai ugyanis a telkek művelése és birtoka, a legelők használata által azokhoz bizonyos jogokat szereztek, az ennek megfelelő érték őket már régebben megillette s ezen érték rész a váltásági összegbe nincs is beleértve. A zsellérek is birták bár el nem ismert módon a közlegelők használatát, de ettől elestek s ennek fejében semmi kártérítésben nem részesültek. Az úrbéri kapcsolat megszüntetése következtében a volt úrbéres jogviszonyainak volt földesuraikkal szükségessé vált rendezése, különösen a közlegelők elkülönítése sem folyt le oly simán s annyira közmegelegedésre, mint kívánatos lett volna. Különösen Békésvármegyében törtek ki zavargások már az 1848-ik év márczius és április havában, Orosházán, Békésen, Füzesgyarmaton és Mezőberényben, hol a nép a földesurak birtokait kezdte pusztítani, a legelő-elkülönítés visszavonását s egyes pusztáknak átadását követelte. A zavargásokat egyelőre sikerült lecsendesíteni, de október havában a berényi németek, novemberben az orosházi jobbágyok fellázkodtak s az urasági birtokokat elfoglalni kezdték. A sokat hangoztatott szabadságot a nép a magántulajdon megsértésére s a törvényes rend felbontására használta fel ürügyül. Mivel többfelé ily nyugtalanító tünetek voltak észlelhetők, a kormány erélyesen lépett fel a zavargók ellen és Kossuth Lajos Békes vármegye közönségéhez intézett rendeletében a tulajdont védő törvényeket kérlelhetetlen szigorral kívánta érvényre juttatni. A mezőberényi főizgatót, Frey Ádámot a felállított rögtönítélő bíróság halálra ítélte, Mezőberény, úgy Orosháza ostromállapot alá helyeztetett, itt a lázítókat szintén elfogták s Oláh István nevű historiást, ki lázító iratokat terjesztett, felakasztották. Ily erélyes fellépés hamar elfojtotta a nyílt lázadásokat, a szabadságharcz leveretése után következő kemény katonai uralom alatt azok nem ismétlődtek meg. Az úrbéri kapcsolat megszünte folytán szükséges birtokrendezés és a volt földesurak kártalanítása iránt az 1853. és 1854. évben nyílt parancsok (patensek) intézkedtek. Külön úrbéri törvényszékek lettek felállítva minden megyében, továbbá öt kerületi főtörvényszék, harmadfokban pedig a Bécsben székelő úrbéri legfőbb törvényszék járt el, ezek ítélték az úrbéri rendezés megengedhetősége kérdésében s ha azt ítéletileg eldöntötték, külön per tárgya volt a rendezés érdemleges eldöntése és a végrehajtás. Az eljárás igen hosszas s igen bonyolult volt s hogy a rendezés nem ment békésen s kölcsönös jóakarattal, azt a temérdek úrbéri per bizonyítja. Ily perekben a volt földesúr összes volt jobbágyaival, egész községek lakosaival állt szemben, mert a volt jobbágyok egyeteme volt az

egyik peres fél. Ily perek évtizedeken át húzódtak, azoknak egyes fordulatai az egész lakosságot folyton izgatottságban tartották. A perhez való adatok keresésére s a perköltségek viselésére időnkint pénzt kellett összeszedni, az ily gyűjtéseket már akkor megszokták. Természetes, hogy a nép a törvényszékek működését, a kiküldöttek eljárását folyton gyanúsította s a részrehajlás gyanúját alkalmas volt felköltetni az is, hogy a felosztandó terület felmérésére a mérnököt mindig a földesúr volt köteles az úrbéri nyílt parancs szerint alkalmazni. Az országbírói értekezlet az úrbéri nyílt parancs érdemleges határozatait fentartotta, a bíróságok külön úrbéri tanácsban határoztak az úrbéri ügyekben s hogy mennyi volt az úrbéri per, mutatja, hogy azok elintézése a felsőbbbíróságoknál is külön úrbéri tanácsoknak adott dolgot. A perek természetesen nem dőlhettek el közmegelegedésre s ha még oly igazságtalan volt is a jobbágyok álláspontja, a hozott ítéletbe csak kénytelen-kelletlen nyugodott bele a nép. Nagy hiba volt ily sürgős rendezést igénylő, annyi embert érdeklő ügyeket oly késedelmes és bonyodalmas eljárás tárgyává tenni. Az 1871. LIII. t.-cz. végre parancsolólag elrendelte, hogy a legelő, erdő és nádas elkülönítése iránti pereket a volt földesúr egy év alatt megindítani köteles, különben minden további igénye az elkülönítés iránt elveszett még akkor is, ha azokat ő is az úrbéresekkal közösen használta. Az úrbéri perek tehát lezajlottak, a rendezés legnagyobb részben megtörtént s úgy látszott, hogy az új állapotokba, melyeket a telekkönyvek behozatala s az egyéni birtokoknak abba bejegyzése is szentesített, végre mindenki belenyugszik. Azonban a nyugalom csak látszólagos volt, az ország sok helyén a volt úrbéresek is, a volt zsellérek is elégedetlenek voltak és új földosztásról ábrándoztak. Találkoztak emberek, magam is ismertem ilyet, kik a jobbágyokon elkövetett sérelemről meggyőződve lévén, mindent elkövettek ennek kiderítésére, levéltárakban kutattak, iratokat, térképeket másoltattak, a volt földesúri család minden tagját nyilvántartották, mindennek s a pernek költségeit viselték és egész életüket és vagyonukat e perre áldozták. Történhetett és bizonyára történt is nem egy visszaélés, de mivel az úrbéri viszonyok újabb rendezését kérdés tárgyává sem lehet tenni, az 50 év előtt elkövetett hibákat már nem lehet helyrehozni, azok most boszulják meg magukat.

Kisebb-nagyobb eltéréssel így alakult meg az egész magyar alföldön a mai földbirtokosok és mezei munkások osztálya, ép azért van többé-kevésbé ugyanazon visszás helyzet mindenütt, a talaj elő van készítve a munkásmozgalmak számára s hol itt, hol ott tör ki a hamu alatt lappangó tűz, az izgatás vihara által lángragyújtva.

II.

A földbirtokos osztály fejlődése és helyzete.

A gazdaközönség helyzetének további alakulásával is részletesen kell foglalkoznunk, hogy megérthessük, miként lehet az, hogy ez osztály megmentésének kérdésével sürgősen kell foglalkozni pár évtizeddel azután, hogy a volt úrbéresekből szabad földbirtokosok, az uradalmakon kívül az alföldi földbirtok túlnyomó részének tulajdonosai lettek.

A viszonyok az úrbériség megszűnte után eleinte a legkedvezőbbben alakultak ez osztályra nézve. Hogy az úrbéres telkeken kívül a felosztott közlegelőket is az addigi föld- és házbirtokosok kapták, már említettük. Talán még fontosabb ennél, hogy éppen az úrbériség megszűnte után kezdődik hazánkban a gabona ára is emelkedni s hosszabb ideig általában emelkedő irányzatot követ, mi a közlegelők felosztásával kapcsolatosan arra vezet, hogy mezőgazdaságunkban a magtermelés mindinkább előtérbe jut az állattenyésztés felett úgy, hogy nemsokára ez irányban válik egyoldaluvá termelésünk. Az örökváltság előtt Szentesen a határnak alig harmadrésze volt szántóföld, de a legelő- és kaszálóból oly sokat feltörték, hogy ma már a legelő és kaszáló negyedrésze sincs a területnek. Békés vármegyében az 1847-ik évben a művelés alá vett föld 238,964 holdra ment, a bekövetkezett legelőelkülönítés és tagosítás folytán 1888-ban a megyének összesen 634,155 kat. holdra menő területéből 473,846 hold volt szántóföld. Amint a búza értékesebb lesz, nemcsak több földet vetnek be azzal, de nagyobb átlag-termések előállítására is törekszenek. Sajátságos, hogy ép az időben, mikor még a jószágtartás dominált a mezőgazdaságban, a munkálat alatt levő kevés földet, a szokásban levő parlagolás daczára, annyira kiélték, hogy csak kevés termést adott.

Az alacsony gabonaárak miatt a gazdák a jó munkáltatással nem sokat törődtek, „mindent letté hagytak.“

A felhalmozott rengeteg trágyából ganéjt tapostak, mi a tüzelőfát pótolta, azonkívül a tanyaudvart kerítették vele körül, középen

kaput hagyva, sarkain nádból készült tornyokkal; amit így fel nem használtak, nagy trágyadombokban állt felhalmozva. Csak amint a gazdasági termények ára emelkedik, a gabona biztos és állandó piacra talál és ennek következtében több gabonát termelnek, mint a mennyi vetőmagra s a cselédek élelmezésére szükséges, kezdődik a földek okszerűbb művelése s a rendszeres trágyázás is. A gazdasági termények értékének emelkedése, mely e processust annyira előmozdította, részint az osztrák tartományok felől fennállott határvám megszüntének, melynek magos és igazságtalan volta régebben az ország állandó sérelme volt, részint a közlekedés fejlődésének, különösen a gőzhajózás és később a vasút-közlekedés megnyitának volt következménye. A dunai gőzhajózás a nagy Széchenyi István fáradozásai következtében már 1831-ben megkezdődött. Később a Tisza alsó és közép folyásán is megindult.

Szentesen az első hajót 1844-ben rakatta meg az ujonnan feltört földeken termett kölessel Hajduska M. L. pesti gabonakereskedő; addig a gabonát tengelyen kellett Pestre vagy Kecskemétre szállítani, hogy valamiképp értékesíthető legyen. A magyar búza 1851-ben jelent meg először Cseh- és Bajorországban s a kivitel a pragerhofi, oderbergi s más vasuti összeköttetések megnyitla után rohamosan kezdett emelkedni.

Nagyban előmozdította ezt azon körülmény, hogy a krími háború óta Európaszerte igen magas gabonaárak keletkeztek, melyek évtizedekig tartották magukat és a magyar gazdának is hasznára váltak. Nemcsak a gabonakivitel, de a malomipar is rendkívüli lendületet vett, és a magyar búza lisztté feldolgozva is nagy mennyiségben vitetett a világpiacra.

Mindezen, a gazdálkodásra s a földbirtokos sorsára nézve igen kedvező körülmények folytán, melyek fokozott termelésre ösztönöztek s a termelési képességet nagy mértékben előmozdították, a földbirtok ára is néhány rövid megszakítástól eltekintve, állandóan s lényegesen emelkedett. A kedvező gazdasági viszonyok folytán a földbirtokos és bérlő osztály igen jó helyzetbe jutott, a földművelésből szerzett vagyonok legnagyobb része ezen korból veszi eredetét. Ma már ritkaság, hogy valaki gazdálkodásból szerezzen vagyont, de régebben, az alacsony bérletek korában az eleinte nem nagy földárak állandó emelkedése folytán nem volt ez nehéz, ha a szerencse kissé szolgált, csak szorgalom és takarékoság kellett hozzá. Csakhogy épen e két tulajdonság nem igen volt meg a gazdálkodó osztály nagy részénél, még a kis gazdáknál sem, kiket pedig általában szorgalmas és rendesen fősvény embereknek festenek. Nem csekély

ugyan azok száma, kik már eredetileg szép vagyonnal rendelkeztek, s kikben az igyekezet és takarékoság jó tulajdonságai is megvoltak, ezek maguk vagy maradékaik ma is jó módú, tehetős gazdák, kissé szűkmarkúak és kissé elmaradottak és lassan haladnak, de az úgy illik a parasztgazdához; ők ma is földbirtok, szép jószágállomány és jelentékeny takarékbetétek felett rendelkeznek s a mai kedvezőtlen gazdasági viszonyok közt is nehezen bár, de megtartják helyüket a küzdelemben. Azok ellenben, kik a vagyonszerzésre kedvező alkalmat fel nem használták, elegendő szorgalmat ki nem fejtettek, sőt a takarékoság erényével sem rendelkeztek, a mezőgazdaság általános fényes fejlődése dacára sem haladtak előre, sőt sok esetben már meglévő vagyonukat is elvesztették.

Közvetlenül a közlegelők kiosztása után kezdődik a gazdasztály egy részének pusztulása is. A kiosztott járandóságokhoz, mint könnyen szerzett vagyonhoz, különösen azok, kik azokat apró részletekben, több helyen vagy távol kapták ki, nem igen ragaszkodtak, azokat potom áron eladták. Az első osztályú földeket jobban megbecsülték ugyan, de a többin sokan ép oly könnyen túladtak, a mily könnyen kapták. A réti földek igen nagy része is el lett pocsékolva, mivel a tulajdonosok azon hiszemben, hogy a vízszabályozás költségeit egyedül a mentesített földek fogják viselni, a gát-illestől féltek. Akárhány eset volt, hogy öt-hat hold földet, mi ma ezreket ér, pár itcze borért adták el, sőt csak a gát-illest elvállalásáért is lehetett kapni akár mennyit, mi viszont másoknak könnyű szerrel birtokszerzésre adott alkalmat. Részben innen magyarázható a birtokviszonyokban beállott gyors változás.

A telekkönyvi helyszinelés idejében 1857-ben Szentesen 3277 birtokos volt, mindezek birtokai külön telekkönyvben lettek egyesítve; ezek közül 143-an birtak ház nélkül földet és 88-an ház nélkül szőlőt, a többi birtokosnak volt háza is, melyek után a járandóságok már kiosztva voltak. A kataszteri munkálatok alkalmával 1884-ben szintén minden birtokos összes ingatlanai egy kat. birtokívbe lettek foglalva, melyek összes száma 4893 volt, tehát a birtokosok száma 1616-tal szaporodott, mi tekintettel a birtokok örökösödés útján való megoszlására, nem is volna nagy változás. Azonban a birtokok rendkívüli fluctuatióját egyéb adatok mutatják; ugyanis ez időben Szentesen volt:

Háztulajdonos esetleg ártérrel bíró	1101
Csak ártér-birtokos	407
Ház vagy szőlővel bíró 2 holdig terjedő földdel	427
Földbirtokos 2 holdig	590
Föld esetleg házzal bíró 2—5 holdig	647
Föld esetleg házzal bíró 5—10 holdig	477
Föld esetleg házzal bíró 10—30 holdig	740
Föld esetleg házzal bíró 30—50 holdig	231
Föld esetleg házzal bíró 50—100 holdig	165
Föld esetleg házzal bíró 100—200 holdig	73
200 holdon felül bíró	35
Tehát a birtokosok száma	4893

Alig egy emberöltő van a két felvétel közt és a képek, melyeket a birtokviszonyok mutatnak, teljesen elütők egymástól. A telek-könyvezés idejében a házak után kiosztott járandók még megvoltak ; a régi úrbéresek legalább $\frac{1}{8}$ úrbéli telket műveltek, tehát 7—8 hold földjük volt, melyhez a közlegelőkből azok minősége szerint sokszor majdnem ugyanannyit kaptak : s így a birtokosok általában szép vagyonnal rendelkeztek, míg az újabb adatokból világosan látszik a régi birtokosok pusztulása. Ugyanis a házak $\frac{1}{3}$ -a egészen elvesztette a hozzá tartozó földeket. 427 birtokos csak a szőlőt vagy a házat csekély terjedelmű földdel tarthatta meg, 407-nek csak a csekély értékű ártér maradt, e birtokok mezőgazdasági szempontból egyáltalán nem érdemelnek figyelmet. Törpe birtok öt holdon alól 1237 van, a kisbirtokosok száma 5—30 holdig majdnem ugyanannyi, csak 396 középnagyságú birtokot találunk 30—100 hold közt, ezen felül mindössze 108 birtokos volt 1884-ben, ebből 500 holdon felül mindössze 8, köztük 3 erkölcsi testület és 5 magánember.

A földbirtok ily megosztása szerencsésnek épen nem mondható ; nem a nagy- és közép, hanem a törpe birtokok miatt. Mert ha azokat, kiknek csak háza van, figyelmen kívül hagyjuk, a fenmaradó 3792 földbirtokos közül 2071 van olyan, kinek földje 5 kat. holdnál kevesebb, kik tehát egyedül abból nem élhetnek meg és abban egész éven át foglalkozást sem találnak, kiket csak egy vonal választ el a teljesen birtoktalan osztálytól. Az alföld más helyein is, hol erre nézve kutatások történtek, hasonló eredményekre jutottak. Így H.-M.-Vásárhelyt dr. Baksa Lajos polgármester és Garzó Imre th. b. tag jelentése szerint a 132,260 kat. holdas határ így oszlik meg :

1 holdon alul	2594
1—5 holdig	2706
5—15 „	2135
15—30 „	1151
30—50 „	537
50—100 „	304
100—200 „	79
200—500 „	22
500—1000 „	7
1000 holdnál nagyobb	<u>5</u>
összesen	9540 birtokos.

Hódmezővásárhelyt a legapróbb birtokok fokozatos eldarabolását constatálták, melyek minden gazdasági erő nélkül pangának és egy veszedelmesen lemenő retrográd osztály mozgalmát, mely az egészséges gazdasági fejlődést és haladást minden irányban lehetlenné teszi. Békés vármegyében a 10 hold alatti birtokok, az összes területnek 13.67⁰/₀-ára mennek és a 20⁰/₀-kot, az egyes községek közül csak Mezőberényben (21.84), Gyomán (25), Bánfalván (35.57), Orosházán (32.21), Szabad-Szt.-Tornyan (52.36), P.-Földváron (21.1) és Tót-Komlóson (25.66⁰/₀) haladják fölül, de itt meg azért rossz a birtokmegosztás, mert a megye 23 községéből 13 községben az 1000 holdon felüli birtokok, melyek oly szilárd kezekben vannak, hogy kötött forgalmú birtokok gyanánt tekinthetők, a község határának 40⁰/₀-át meghaladják s vannak egyes községek, többnyire újabb telepítvények, melyek lakosai földbirtokkal egyáltalán nem, vagy a lakosság nagy számához mérten csak csekély mennyiségűvel rendelkeznek. Több helyen a szélső házzal megszűnik a határ s így az egész községi terhet a vagyontalan nép fizeti.*)

Gremsperger József csorvási községi jegyző, a csorvási napszámok elégtelenségének okát így esetelte :

„Csorváson egész határával 4500 lélek lakik. Ennek az egyetlen egy községnek a határában van nyolcz uradalom és tizenegy 5—600 holdas középbirtok. Ezzel szemben van Csorváson 350 napszám, a kik bármily szorgalmasak, itt semmire sem mehetnek; mert itt a nagybirtokosok miatt egy hold veteményesnek való földet sem szerezhetnek. Csorváson némi vagyonnal rendelkező munkásnép le sem telepedhetik, ez a vidék arra van kárhoz

*) Rubinek Gyula : Parasztsocialismus. Budapest, 1895.

tatva, hogy mezei munkásai mindig elégtelen proletárok legyenek. Nemrég vásárolt a község 60 holdat arra a célra, hogy a napszám-osok félholdankint bérbé vehessék s legalább veteményt természet-hessenek maguknak. De ez sem segítség, mert a szegény emberek, mint az éhenhalók a darab kenyérre, úgy rohannak a földre és túlságosan fölverik a bérletet. A napszám-osok 25 frttal licitálják egymásra a félholdakat s örülnek, ha megkapják. Szóval elégtelenségre volt ok.“

A földbirtok rossz megosztásánál még sokkal nyugtalanítóbb annak nagy s mindinkább fokozódó megterhelése az egész országban, de különösen az alföldön. Ennek igen sok különböző oka van, melyek részint az egyénekben, részint a viszonyokban keresendők. Hogy a földbirtokos osztály saját hibáival kezdjük, tagadhatatlan és a volt úrbéreseket illetőleg szintén a gyakori földosztásban leli magyarázatát, hogy azok, kik könnyen jutottak vagyonhoz és nagyban fokozódó jövedelmekhez, sok esetben addig nem ismert fényűző és költsékes életmódot kezdtek folytatni. A lakosság életmódja egészen átalakult a jobbágyság alóli felszabadulás óta, a mi mindjárt külsőleg is a ruházaton, nagyon szembetűnt.

A régi úrbéres világban még a tehetős gazdák viselete is igen egyszerű volt. Nyáron durva vászonból készült rövid ingükkel, mely a derekat egészen meztelen hagyta, a dézsás oláhokhoz nagyon hasonlítottak; téli öltözék juhbőr nadrág és bekecsből állott, posztó ruhát rendszerint csak nemesember viselt, a fiatal paraszt gazdák esküvőjükre vettek ilyet s azt azután egész életükben használták ünnep és vasárnapokon. Szentesen a rövid ing viseletével a kisebb gazdák közül 1831-ben Kátai Pál József hagyott fel először, mikor bíróvá választották, miben családjának több tagja is követte, kiket a nép sokáig „nagyingű Kátai“-aknak nevezett. A szabadságharc idejében a kiscgazdák fiai is, lovas nemzetőrök gyanánt szolgálván, meztelen derékkel resteltek lóra ülni s hosszú inget szabattak maguknak. Az átalakulás azonban leginkább a hatvanas években megy végbe, mikor az úri osztály is a magyar divatot viselte, akkor kezdték a gazdák is az úri öltözetet mindinkább utánozni. Ma már a jobbkeresetű munkás is annyira kicsipi magát ünnepnapokon, hogy ezeket a gazdáktól alig lehet megkülömböztetni, holott régebben épen fordítva akárhány gazda-fiúval megtörtént, hogy a piacon béresnek hitták, oly egyszerűen voltak öltözve.

Természetes, hogy a fényűzésben a nők jártak elől. Azt tartotta a tréfás asszonyi regula :

Ha elvett kend engem,
Szépen tartson engem.
Vásárokról vásárokra
Vigyen el kend engem,
Ott is azt mondja kend :
Szállj le kincsem, lelkem.

Ez az idő volt a rőfös-kereskedők aranykora ; nem birtak oly drága s oly sok kelmét tartani, mit könnyen el nem adhattak volna. Jobb módú gazda nejjének évi számlája százakra ment a boltban. 200 forintos selyemkendő nem volt ritkaság, hanem szabály, miben a kevésbbé jobbmódúak is utánozták őket ; megtörtént, hogy egy pár ökröt eladtak, hogy ily kendőt venni lehessen. Természetesen a háztartáson, bútoron, szóval mindenben meglátszott a nagy mód s a könnyü vagyonszerzés ; némely háznál, mint valami jóforgalmú vendéglőben, állandó volt a vendéglátás, mi a jó gazdasszony-sághoz tartozott. A férfiak viszont a mulatásban, ital, kártya, cigány mellett szórták a pénzt, míg benne tartott. Így volt ez akkor ország-szerte, különösen a középbirtokos osztálynál is ; az absolutismus éveiben minden közélet hiányában, minden tevékenységi tértől elzárva a gentry kényszerítve volt, hogy kölcsönös barátkozásban, gyakori összejövetelekben találjon szórakozást. A folytonos vendéglátás és mulatás, mi előbb-utóbb tivornyázássá fajult, ha mást nem, a háztartási költségeket nagyon növelte s a fényűzést meghonosította. Hallottam esetet, hogy egy nagyobb birtokos-család évi fűszerszámlája 10.000 forintra rúgott ; az oly háztartások, hol állandóan 20—25 vendégre főztek s ha nem került vendég, erővel fogtak, nem is tartoztak a ritkaságok közé. A nagy számmal keletkezett kaszinókban, az úri s birtokos-osztálynak találkozási helyén is nagyban járta az evés-ivás s a kártya. Ezt a divatot utánozták a könnyelműbb parasztgazdák is, különösen a fiatalabbak. Míg azok éltek, kik még az úrbéri függést ismerték, az akkori idők terheit viselték, birtokukat munkával szerezték és gyarapították, addig csak megőrizték a vagyont, de a mint kiesett a gyeplő a kezükből, fiaik, leányaik más hasonló vagyonuak költséges életmódját utánozták, sőt, mert meg kellett mutatni, hogy nekik is van és telik, elkezdtek egymással az elsőségért vetélkedni.

Ily életmód mellett egyre több ember lett saját könnyelműsége áldozatává, kiket népies nyelven a „maguk szegényei“-nek neveztek, megkülönböztetésül azoktól, kiket rossz termések s egyéb szerencsétlenségek tettek tönkre, kiket aztán az „idő szegényei“-nek

hívtak. Mert ilyen is volt elég, különösen később, mikor az 1863-dik évi aszály, 1866-diki fagy és a 70-es évek árvizei nagyon sok jómódú embert pusztítottak el. A földbirtok mai nagy és általános eladósodásának kezdete is ezekben a gyakori rossz években kerekendő, kivált a hetvenes években voltak igen silány termések a túlsok eső és árvíz következtében. Különben is a gazdag magyar alföldön a termés nem egyenletes és a rossz termés igen gyakori. E században átlag minden harmadik évben silány termés volt. 22-szer aszály, 7-szer túlnedvesség volt oka a rossz aratásnak.*) Így azután nem csoda, ha mindig vannak s folyton szaporodnak az „idő szegényei“ is.

A közterhek nagymérvű növekedése is mindinkább terhes lett az egész földbirtokos-osztályra nézve. Az 1848-ik évi törvények az egyenlő és aránylagos közteherviselés elvét megállapítván, a tervezett adórendszer 1848 évi november és december s 1849. év első hat hónapjára az egész évi tiszta jövedelem 4%-tőljárt vette adózási alapul. Az absolutismus idejében eredetileg a tiszta jövedelem $16\frac{0}{10}$ -a volt kiszabva földadó, ennek a harmada pedig földtehermentesítési járadék gyanánt, utóbb ezek összesen a tiszta jövedelem $24\frac{3}{4}\frac{0}{10}$ -ára emelkedtek. Jelenleg az adókiivetési kulcsot az állami adóra vonatkozólag a kataszteri tiszta hozadéknak $17\frac{1}{10}$, a földtehermentesítési járulékra nézve pedig annak $8\frac{4}{10}\frac{0}{10}$ -a s így összesen $25\frac{5}{10}$ százaléka képezi; meg van azonban állapítva, hogy az egyenes állami földadó összege a földtehermentesítési járulék nélkül 26 millió forintot meg nem haladhat. Ezen magas földadón túl még sok más adónem, mint kereseti adók, általános jövedelmi pótdadó, községi adó, útdadó, vízszabályozási adó nyomja a földbirtokot, mire más összefüggésben még vissza kell térnünk; itt csak azt emeljük ki, hogy a községi adók szertelen magassága a legtöbb alföldi községben szintén az esztelenül túlhajtott földosztással függ össze. Mert úgyszólván semmi községi vagyont fent nem hagytak, sőt felosztottak oly szikes, mocsaras területeket, még a tiszai ártereket is, melyek előbb egy tagban jelentékeny jövedelmet hajtottak a községnek; most pedig alig lehet valami hasznát venni, sokan azt sem tudják, merre van a földjük, oly apró részletek jutottak egy-egy embernek.

Oly helyeken, a hol jobban gondolkoztak és nagy földbirtokokat hagytak meg községi tulajdonban, a községi adó korántsem oly nagy s a viszonyok minden tekintetben egészségesebbek; még munkásmozgalmak is alig fordulnak elő.

*) Magyarország földművelése. 1896., kiadja a m. kir. földművelési minister.

Lehettek a közterhek magas voltának egyes helyeken más-más specialis okai is, így például Szentesen baj volt, hogy az örök-váltsági szerződéssel járó részletfizetéseket sokan nem teljesítették, mivel néhány agitator elhitette a néppel, hogy miután az 1848-iki törvények minden jobbágybirtokot felszabadítottak és az úrbéres viszonyt eltörölték, az örökváltsági szerződés kötelező volta is megszűnt. Ebből per keletkezett, mi azzal végződött, hogy az elmaradt részleteket és a felmerült tetemes költséget egyszerre kellett megfizetni, ez pedig csak nagy áldozatok árán volt lehetséges. A még lábon levő termés előre eladása már akkor megkezdődött Szentesen s azóta sem ment ki divatból. Még keservesebb volt ennél és valóban nagy igazságtalanság, hogy az 1868. évi XXXIII. t.-cz. a volt úrbéresek javára csak az 1840. évi VII. t.-cz. kihirdetése után kötött örökváltsági szerződéseken alapuló váltságtőkének megtérítését rendelve el, a szentesiek ily kártérítést a földtehermentesítési országos alapból nem kaptak és a váltságtőke részleteit és a földtehermentesítési járadékot is fizetniök kellett.

A már említett okok mellett csak alárendelt szerepet játszanak a birtok jobb karba helyezése céljából felvett adósságok. Legalább a kisbirtokos-osztály birtokai ma sincsenek olyként felszerelve, hogy az instructio a gazdálkodás rendes keretén belül beszerezhető ne lett volna. A középbirtoknál már inkább áll ez az eset, sőt régebben is az úrbéri viszony megszűntével épen a középbirtoknál volt a jobbágmunka nehezen pótolható és a gazdálkodás más alapon való folytatása, épületek emelése, fundus instructio beszerzése itt inkább lehetett ok kölcsön felvételére. Ugyancsak a középbirtokos-osztály eladósodásának okai közt kell az árvízvédelem fokozódó költségeit, a védekezés körül való eredménytelen kísérleteket, elhibázott experimentálást, a hetvenes évek árvízkárait s az ártérfejlesztés folytán mind nagyobb területeknek a vízszabályozási költségek viseléséhez való bevonását felemlíteni. Sok helyen, a mely most egészen vízmentes, a belvizek és fakadó vizek vittek véghez nagy pusztítást. Évekig is víz borította a szántóföldeket és gyakran halakat fogtak a legbujább vetések helyén. Mindig szántani vetni és csak nagy ritkán aratni, sok gazdát tett tönkre ; ismerek olyan birtokot, hol tíz év közül csak háromszor arattak abban az időben. A parasztbirtokok megterhelhetésének egyik okául fel szokták hozni a leányok egyenlő örökösödését biztosító törvényt is, de ennek nem tulajdonítunk oly nagy fontosságot. Nagyon sok esetben a leányokat szokás még most is a szülők életében csekély pénzüsszeggel, vagy kisebb földbirtokkal „kielégíteni“ s a leánygyermeknek ily módon való meg-

rövidítését a régi tradíciók folytán nem tartják igazságtalannak. De ettől eltekintve is, az örökségből kifolyólag csak ott van ok adósságcsinálásra, a hol a legidősebb fiú szokta a birtokot testvéreitől megváltani, azonban az alföldön ez nem szokásos, itt az ingatlanokon, ha kis terjedelműek is, természetben szoktak a testvérek megosztolni, vagy közmegegyezéssel eladják. De fel kell említeni azon szokást, hogy a szülők, ha elöregednek, egy vagy több családosi fiukat, sokszor unokáikat is magukhoz veszik, ezek a gazdasági teendőket a lakásért ellátják, aratáskor részt kapnak, mint más munkások, de a látszatot, hogy ők napszámra nem mennek s így a gazdaosztályhoz tartoznak, megőrzik. Mivel azonban az a kis birtok, mely egy családnak kényelmes megélhetést nyújtott, nem tarthat el egész generációkat, ennek a hibás rendszernek következményeül a család vagyoni helyzetének lassú süllyedése el nem maradhat.

Sokkal fontosabb okát képezte ezeknél az adósságok szaporodásának a birtokvételek alkalmával felmerülő vételárhátralék és a régi adósságok átvétele. A mezőgazdaság általános kedvező viszonyai ugyanis hatalmas rugóját képezték a földárak emelkedésének, mi több évtizeden át folytonos volt és egyúttal a birtokszerezési vágyat is, mely úgyszólván egyik sajátsága a magyar népnek, még inkább s nem is ok nélkül fejlesztették. Az árak emelkedők s nagyszámú vevő lévén, sok birtok cserélt gazdát, mi természet szerint az adósságok szaporítására vezetett, mert a vett birtok egész árát csak legritkább esetekben volt képes a vevő azonnal kifizetni. Minél inkább emelkedett a földek ára, annál nagyobb volt forgalma s annál több adósságot vettek át a későbbi vevők előzőiktől, kik csak hasznuknak kívánták készpénzbeli lefizetését. A hitelszükségletnek ily számos oka lévén, ezzel szemben az annak kielégítésére szolgáló források egyelőre nagyon elégtelenek voltak.

Az úrbériség megszűntének idejében hitelintézetek legalább a vidéken egyáltalában nem léteztek; ha a gazdáknak jószág vagy gabona eladásából fölösleges pénzük volt, becsületes görög kereskedőknek adták azt át s ajándék csikóval, tinóval hálálták meg sziveségüket, hogy megőrizték, s mikor kellett visszaadták. A kinek pénzre volt szüksége, némely alapítványoktól, mint a káptalanok, kollégiumok pénzeitől eltekintve, csak magánembertől kaphatott és pedig legtöbbszörre uzsorakamat mellett. Tudjuk, hogy még az oly elsőrendű papírokat is, mint a földterhementesítési kötvények, csak az érték $\frac{1}{3}$ részének elvesztése mellett tudták elhelyezni a volt földesurak.

A vidéken a $24\frac{0}{10}$ -os pénzek mérsékelt kamatozásnak tekintettek, $48\frac{0}{10}$, de még sokkal több kamat sem volt szokatlan. Az

absolutismus ideje alatt fennálló uzsora-törvényeknek nem lehetett semmi hatása, mert olcsó pénz egyáltalában nem létezett s az adósok maguk is hajlandók és kénytelenek voltak az uzsorakamatokat külön váltók kiállításával, vagy más módon palástolni. Volt az uzsorának néhány alakja, melyek a közforgalomba teljesen átmentek és fel se tűntek. Így egy köből búza után araráskor öt vékát adni vissza oly rendes dolog volt, hogy például Szentesen a Dósai-féle alapítvány, melynek az örökhagyó az 1847-ik évi inség alkalmából néhány száz mázsa gabonával vetette meg alapját, így kezeltetett s a hatóság ily kamatokat szedett ezen jótékony intézmény „áldásaira“ szorult szegényebb néposztálytól. Szokás volt marhakupeczeknek vásári alkalomra kölcsönzött minden száz forint után naponként 1 forint kamatot szedni; kofák minden forint kölcsön után naponként egy krajczárt fizettek. Akik ily kamatot szedtek s ily kölcsönüzletekkel foglalkoztak, nem is tartoztak a hivatásos uzsorások közé. Ezen viszonyokban a magyar földhitelintézet megalakulásával állt be kedvezőbb fordulat; ez volt az első olcsó pénz, mely az alföldi kisgazdák közé eljutott, azonban sok ideig a földhitelintézet záloglevelei is igen alacsony árfolyamon állottak, úgy, hogy a kölcsönt igénybe vevők a tőkének csak kb. $\frac{3}{4}$ -ed részét kapták meg készpénzben és idővel mégis a teljes tartozást kellett törleszteniök, de legalább a kamatláb volt ezen kölcsönöknél alacsony. A vidéki pénzüzetek egymásután mind gyakoribb megalakulása is javított később a helyzeten, csakhogy eleinte ezek is igen nehéz viszonyok közt tartották fenn magukat. Hogy mily drága pénzekkel dolgoztak s ennél fogva mily drága kölcsönt nyújthattak, igen érdekesen tanusítják a Szentesvidéki Takarékpénztár 1874. december 29-én és 1875. február 2-án hozott határozatai, melyek szerint az igazgatóság a váltókölcsönök kamatlábát $13\frac{0}{10}$ -ban, a takarékbetétek után fizetett kamatot 9% -ban állapítja meg, tehát oly kamatlábban, mely a jelenleg ez intézetnél fennálló betéti és váltókamatok kétszeresét teszi. Hogy ily pénzüviszonyok közt ezen intézetekkel, melyek a közönség hiteligenyét korántsem tudták kielégíteni, a magánuzsora nagyon is versenyt tudott tartani, ez csak természetes, annál is inkább, mert takarékpénztári kölcsönöket csak igazgatósági tárgyalás és megszavazás után lehetett kapni, miáltal az adós vagyoni viszonyai mintegy nyilvánosságra jutottak, míg a magánkölcsönökhöz gyorsabban és mások tudta nélkül lehetett hozzájutni. Az alkotmány helyreállításával egyébiránt az ugyis teljesen hatástalan uzsoratilalom is megszűnt s az úgynevezett szabaduzsora másfél évtizedes korszaka

következett. Ekkor azonban a pénz már szaporodott, mert budapesti magántőzsérek is szép összegeket helyeztek el vidéken magas kamat mellett; de a rendes kamatláb 18—24^o/_o közt ingadozott ekkor is a magánpénzek után, sőt akárhány esetben telekkönyvi biztosítás mellett 150—200^o/_o uzsorakamatú pénz is kimutatható.

Hogy ily kamatláb mellett kölcsönpénz nem fektethető haszonnal mezőgazdaságba, az bizonyításra nem szorul és hogy sok ember tönkrement ilyen pénzvizonyok mellett — az is bizonyos. Jóformán azt lehet mondani, hogy a ki akkor adósságba keveredett bármi okból, pedig ok és alkalom, mint fentebb kimutattuk, volt elég, az menthetetlenül veszve volt, vagy oly terhet vett magára, mitől egész életében nem szabadulhatott. Érezték a helyzet terheit, kik az alatt nyögtek s talán ez időből származott a közmondás: „Kinek kenyere szalonnája, bárha bocskoros, de ha nem adós, nincsen, semmi baja.“ Ez a korszak az uzsoratorvények megalkotása s a hitelintézetek egyidejűleges állandó szaporodása és fejlődése folytán, valamint a tőkekamatadó következtében lassankint véget ért, a magánuzsora a földbirtokosok közt véghezvitt rettentő pusztítás után, ha némely alakjában fenmaradt is, legalább a pénzkölcsönzés terén meglehetősen háttérbe szorult, s következett egy új korszak, a conversiók korszaka. A régi terhes kölcsönök alacsonyabb kamatláb mellett kötött törlesztéses kölcsönökkel lettek kicserélve, a magánkötvények helyébe pénzintézetek jöttek, mi által a kamatláb jóval alacsonyabb lett, s valami készpénz is maradt az újabb jelzálogos kölcsönből, de a tartozások összege annál inkább növekedett. Az ily olcsó kölcsönökkel terhelt birtokok azután még inkább vevőre találtak, s a földbirtok ára ezen oknál fogva is tovább emelkedvén, annak megterhelhetése is mind nagyobb lett.

1858-ban a magyar korona országaiban ingatlan vagyona összesen 12057 millió forint volt betáblázva. — 1883-ban az országos m. kir. statistikai hivatal 9 tlkvi hatóság területén 54 községben 365,101 hold területen eszközölt próbafelvételt a bekebelezett és előjegyzett jelzálogos terhek felől, mely területen 9,590,558 frt 58 kr. teher találtatott. Feltéve, hogy az egész országnak 49.145,250 holdat tevő területe ugyanazon mértékben van megterhelve, úgy az összes külsőségeken fekvő jelzálogi teher 1883-ban 1,291.035,715 frt lett volna, jelenleg tehát legalább 1,500.000,000 frt jelzálogos terhet kell feltételeznünk, a melylyel szemben a magyar földbirtoknak 140 millió katasteri. évi tiszta jövedelmét, 4^o/_o-al tőkésítve, annak értéke 3500 millió forint lenne, azonban tényleges értéke ennél jóval nagyobbra, körülbelül 5000 milló forintra tehető. Megjegyzendő azonban, hogy

azon területekből, melyeken a próbafelvétel eszközöltetett, 126,990 hold, tehát az összes területnek körülbelül $\frac{1}{3}$ -ad része tehermentes volt, ezt leszámítva, a többi földbirtok majdnem az érték feléig megterheltnak mutatkozik.*) A birtoktestek nagysága szerint e teher a következőleg oszlik meg: 0–10 holdig terjedő birtokokon be van kebelezve az összes jelzálogi teher 37·90 százaléka

11—50 holdig	10·31	„
21—80 „	6·53	„
81—200 „	2·59	„
201—1000 „	11·43	„
1000 holdon felül	31·21	„

Bár ez óriási eladósodás a földbirtokos osztály helyzetét mindenestre nyomasztóvá tette, de ez csak ez osztály vagy még helyesebben csak az illető számos egyén baja volt, maga a mezőgazdaság szilárd alapon állott, mert a mezőgazdasági termények ára állandóan magas lévén, a gazdálkodás rendszerint haszonnal járt. A nyolczvanas évek vége felé egészen új s lényegesen rosszabb helyzet állott elő, mely a gabonaárak rohamos csökkenésében nyilvánult. A budapesti gabona-tőzsdén jegyzett árak ugyanis még 1881-ben 12 frt 73 kr., 1882-ben 11 frt 22 kr. átlagos árt mutatnak, mely 1888-ban 7 frt 24 kr-ra leszáll és az 1891-ik év kivételével, midőn az árakat az oroszországi rossz termés és gabonakiviteli tilalom magasba szöktette, állandóan alacsony maradt.

Az árak hanyatlását eddig általánosan a túltermeléssel s a külföldi, főleg amerikai versenynyel okadatolták, ujabban az agrariusok a túltermelés elméletét tagadva, az árak csökkenését az aranyvaluta és a gabonaszpeculatio kedvezőtlen hatásának, a népeknek a nemzetközi nagy tőke általi kizsákmányolásának tulajdonítják.

A budapesti nemzetközi gazdacongressus agrarius szempontból foglalt állást a vitás kérdésekkel szemben, melyek felett azóta nálunk egész kis irodalom keletkezett, mely Tisza István „Magyar agrar-politika“ című műve körül csoportosulva, az abban kifejtett eszméket részint támadja, részint védelmezi. E mű kerete nem engedi bővebben kitérni ez irodalmi vitára, mely a közönség előtt úgy is eléggé ismeretes, e részben tehát az e tárgyról megjelent

*) Magyarország földművelése 1896., kiadja a földművelési m. kir. minister.

A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Szerkeszti és kiadja az orsz. magy. kir. stat. hivatal 1897.

A magyar gazda hitele: Dr. Schmidt József 1886.

művekre utalok*) és csak a főkérdésekre nézve adom elő röviden nézeteimet. Arra nézve, van-e a mezőgazdasági terményekben túlermelés vagy nincs, különböző eredményre jutunk, ha a világtermelés, vagy az egyes országok mezőgazdasága szempontjából vizsgáljuk a kérdést, ily megkülönböztetést tenni okvetlen szükséges, hogy a dolog állásáról tiszta fogalmat nyerhessünk.

A világtermelés szempontjából túlermelés csakugyan nincs, amit legjobban bizonyít a készletek csekélyisége. Aligha van iparág, mely aránylag oly kis készlet felett rendelkezne mint a mezőgazdaság, pedig itt a szükséglet kielégítése sokkal több véletlen esélytől függ, mint az iparnál. Ezért egy évi rossz termés hatása a készletek oly összezsugorodását idézi elő, hogy a népesség rendes ellátása s élelmezése komolyan veszélyeztetve van. Egyetlen rossz termés által okozott hiányt csak évek sorának jó termése képes pótolni, ami azt bizonyítja, hogy a nagymérvű túlermelésről, az óriási beraktározott gabonatómegről, mely a következő évi termelést jóformán szükségtelessé tenné, a köztudatba átment nézetek nagyon is túlzottak voltak. Az egyes államok szempontjából azonban túlermelésről és ez által okozott veszélyes versenyről teljes joggal beszélhetünk.

Mikor azon kétségtelen tényt tapasztaljuk, hogy az angol mezőgazdaság mily érzékenyen károsodott a külföldi verseny folytán, hogy ott a gabonatermeléssel majdnem felhagytak, ez a világtermelés szempontjából még nem okvetlen jelent túlermelést, hanem csak azt, hogy Anglia búzatermése egyszerűen feleslegessé vált és az angol termelők eddigi szerepét az amerikaiak vették át; lehet, hogy azért a világ össztermése nem nagyon szaporodott. A magyar gabonatermés egész mennyiségét is vagy azon részét, melyet jelenleg Ausztria fogyaszt el, könnyen elő tudná állítani az orosz és a román termelő anélkül, hogy a világtermés nagysága ezáltal jelentékeny változást szenvedne.

A túlermelés, vagy hogy realisabb fogalommal foglalkozzunk, a külföldi verseny veszélye a régi mezőgazdasággal bíró államokra nézve épen abban áll, hogy az újabban gazdasági mivelés alá vett területeknek aránytalanul olcsóbban előállított terményei a közlekedési eszközök bámulatos fejlődése folytán mind kevesebb költséggel kerülnek a világpiacra s a hazai terményeket mindinkább háttérbe

*) Tisza István: Magyar Agrárpolitika, Budapest 1897.

Baross Károly: Magyar Agrárpolitika Budapest, 1897.

Magyar Agrárpolitika. A magyar gazdaszövetség válasza Tisza Istvánnak.

Dr. Papp Dávid: Magyar Agrármozgalom, Budapest 1897.

Báró Roszner Ervin: Magyar Agrárpolitika, Budapest 1897.

szorítják. Mintha az amerikai 6 mértföld hosszú s 4 mértföld széles búzatáblák megmozdulnának s egészen az európai százazföld eladódott kisbirtokai közelébe jutnának, melyek az óriási nyomás alatt mindinkább vesztenek versenyképességükből. Érdekes tudni, hogy az amerikai verseny előidőzésében mily nagy része van az angol közgazdasági politikának, mely a mezőgazdasági terményekre vetett vámot eltörölte, a mezőgazdasági munkásokat előbb Irlandból és Skóciából, később Angliából is úgyszólván kiűldözte s Amerikába kivándorolni kényszerítette s így gyakorlott munkásokkal benépesítette azon végtelen területet, mely munkáskéz hiányában csak lassankint és sokkal későbbben jutott volna gazdasági művelés alá. Ezen területek versenye első sorban Anglia mezőgazdaságát buktatta el, hol vámokkal nem kellett megküzdenie, de attól lehetett tartani, hogy Európa legtöbb államában is a földbirtok az angol mezőgazdaság sorsára jut anélkül, hogy mint Nagy-Britannia az ipar példátlan fellendülésében kárpótlást találja. Ezen veszély hatása alatt az összes nyugot-európai államok szakítottak a hosszú ideig uralkodott szabad kereskedelmi iránynyal és a védvamos rendszerre tértek át és úgy látszik a védvamosok a hazai termelés javára érvényesülnek és a gabonaárak további esését feltartóztatni képesek. Az agrariusok nézete szerint, kik a túltermelésről szóló tant helytelenül a világtermelés szempontjából indulva ki, egészen tagadásba veszik, de azért a védvamosokról lemondani még sem hajlandók, sőt azok nagyobbítását követelik, még más hathatós intézkedésekre is volna szükség a mezőgazdaság megmentése érdekében és pedig a kettős valuta helyreállítására s a határidő-üzletek eltörlésére, vagy megszorítására, mert szerintük épen a monometallismus és a gabonahatáridő-üzlettel elkövetett visszaélések képezik a gabonaárak hanyatlásának igazi okait.

A monometallismus, vagyis az ezüst pénzértékének sok államban megszüntetése és az aranynak egyeduralma a pénzkészletet kevesbítvén, az agrariusok szerint az arany vásárló képességét fokozta s az összes árak értékének csökkenésére vezetett volna. Ezen tétel azonban nincs eléggé bebizonyítva, mert az utóbbi időben az aranytermelés oly nagy mértékben fokozódott, miszerint valószínű, hogy a világforgalom készpénz-szükséglete legalább annyira ki van elégítve, mint a kettős valuta idejében; erre látszik mutatni, hogy a nagy bankoknak az arany megtartásáért való küzdelme hosszabb idő óta szünetel s aranykészleteik nagy mértékben szaporodnak. Az ezüst demonetizálása tehát nem volt közvetlen okozója az áresésnek, bizonyos azonban, hogy ha az ezüstpénz nem lett

volna kiszorítva a forgalomból, a nemes érczek rendkívüli szaporodása pénzbőséget okozott volna s a magas gabonaárak tovább tartatták volna magukat; ennek útját vágta be az aranyvaluta s okozta azt, hogy a pénz vásárlási erejének természetes csökkenése s a kamatláb esése, a mi pedig az összes productiv osztályokra, de különösen a külfölddel szemben eladósodott nemzetekre kedvező hatású lett volna, megszakítottatott.

A kettős valuta helyreállítására irányuló mozgalom sikerének, mi csak nemzetközi megállapodás útján volna elérhető, oly sok akadály van, hogy annak megvalósítása egvelőre nem remélhető s kivált Magyarországon, hol az aranyvaluta életbeléptetése csak mostanában lett elhatározva, de még korán sincs megvalósítva, a bimetallista törekvések nem sok gyakorlati jelentőséggel bírnak. Míg az eddigiekben többnyire gróf Tisza István álláspontját fogadom el, a speculatio és árképződésre vonatkozó eszméit nem osztom teljesen. Szerinte a valódi speculansnak soha más törekvése nem lehet, mint kipuhatolni a valódi búza-conjuncturákat s venni vagy adni búzát a szerint, amint ezekből emelkedő, vagy csökkenő ár-alakulást tart valószínűbbnek; téves lehet a speculatio számítása is, de ez ép úgy elkövethető fel-, mint lefelé s a speculatio tévedését saját veszteségével fizeti meg.

Tehát a határidőre szóló kötésekben való játéknak árcsökkenő hatása csak akkor lehetne, ha a speculatio tévedett, míg az agrariusok szerint a papirosbúzával való üzérkedés az árakra állandóan nyomást gyakorol.

Bármennyire igaz, „hogy a speculans se nem ellensége, se nem barátja a gazdának s teljesen mindegy ránézve: emelkedő vagy csökkenő árváltozás mellett realisál-e nyereséget s ennél fogva a speculansok tömege egyéni nézet és vérmérséklet szerint két táborra oszlik: a papirosbúza tömeges eladóival a vevők tömegét állítja szembe,“ mégis szerintem a tőzsdejátéknak, nem a solid fedezeti műveleteket értve, csakugyan árcsökkentő tendenciája van.

Ez különösen az őszi határidőre nézve a dolog természetéből következik. Miután a termés mennyisége jó ideig, vagy jobban mondva egész aratásig többé-kevésbé bizonytalan, kell hogy a jegyzések bizonyos magasabb árban kezdődjenek meg, a mi a termelők vagy a speculansok egy részét eladásra ösztönözhesse. A további jegyzések a terméskilátásokkal együtt változnak, ha a vetések szépen kikeltek, jól kiteleltek, a májusi fagyoktól megkimélve maradnak, elegendő esőt kaptak és búján fejlődnek, úgy természetesen lassankint csökkenni kell az árnak és ha jó termés van, a

búza árának jóval a kezdő árfolyam alá kell'leszállnia. Mivel pedig csupán a vetések rendes fejlődése által is szép haszon érhető el s mivel a buzatermő területek világszerte elterjedve lévén, ha egy helyen nincs is jó termés, a szükséges gabonamennyiség mégis többnyire bet terem, a lefelé való üzérkedés rendesen kifizeti magát. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy évek hosszú során át csak kivételesen történik meg, hogy a befejező árfolyamok ne legyenek alacsonyabbak a kezdő árfolyamoknál, a speculatio tehát rendszerint a baisse irányzathoz csatlakozik s amellet kitart, míg csak vagy elegendő nyereséggel nem realizálhatja kötését, vagy oly körülmények nem állanak be, melyek a jó terméskilátásokat elrontják. A speculansoknak nagyrésze tehát már azért is eladó a tőzsdén, mert ha csak félig-meddig jó termés lesz, szép haszonra tehet szert, melyet kár volna elszalasztani. Ha azután a jó termés beüt, akkor az alacsony árak teljesen indokoltak, ha kevésbé jó, de még sem szembe-tűnőleg rossz a termés, akkor mivel a speculatio már az alacsony árak mellett lévén engagirozva, az áremelkedést amennyire teheti, megakadályozni törekszik. Ez gyakran sikerül is neki, első sorban már a túltermelésről általánosan elterjedt hitnél fogva, vagy ha ez nem elég, úgy a játék fedezetéül összevásárolt nagymennyiségű árúnak a piacra dobása, illetőleg felmondása által. E tekintetben is megvan az eladónak azon előnye, hogy szeptember 1-től október végéig tetszés szerinti időben felmondhat, míg a vevő csak november elején követelheti az átadást. Módjában áll tehát az eladónak, kivált ha jó nagy mennyiségű usance minőségű búzát összevásárolt, mely lehet orosz vagy román eredetű, csak 75 kilós legyen és 4%-nál több idegen magot ne tartalmazzon, a vevőkkel a két hónapi felmondási idő alatt külön-külön leszámolni, őket egyenkint sarokba szorítani, azáltal, hogy a vett búza átadását felajánlja. Miután a vevőnek a legtöbbször semmiféle búzára nincs szüksége, mert ő nem az árú beszerzése, hanem a különbözeti játékból remélt nyereség besöprése végett ment a vételbe, usancebúzát pedig különösen nem használhat, mert az árú nem jó minőségű s azon csak vesztéssel lehet túladni, a gyengébb elemeknek a nagy mennyiségű felmondott búza átvételére szükséges pénze sincs, mindezeknél fogva inkább a felmondás visszavonása iránt kiegyezik az eladó által dictált feltételek mellett.

Ily módon néhány ezer mázsa usance-búza birtokában az eladó húszszor annyi mennyiségről szóló kötetést is magára nézve előnyösen, tehát nyomott árak mellett, lebonyolíthat.

Hozzájárul még ehez, hogy a vevők sem várják nyugodtan a

felmondásokat, ha csak nincsenek meggyőződve arról, hogy az eladók szállítani képtelenek, hanem jó előre fedezik magukat eladások által, tehát a vevők is eladókká válnak, mi az árat természet-szerűleg lenyomja. Ugyanez a tavaszi szállításnál még fokozottabb mértékben áll, mert az eladók a piacot jobban áttekinthetik, az usance-buzát külföldről behozhatják s beraktározhatják, miáltal oly gabona özönlik be, melyet a gabonakereskedés szempontjából behozni nem lett volna érdemes s melyekre csak az üzlet befolyásolása céljából volt szükség, hogy lanyha és csökkenő irányzatot lehessen előidézni a határidő-piaczon.

Talán felesleges is megemlíteni, hogy a szolid kereskedelem is kénytelen a határidő-üzletet igénybe venni ép úgy, mint a tőzsdejátékos, mert a kereskedés csak ezáltal képes a termés után nagy mennyiségű gabonát vásárolni s csak úgy adhatja meg azért a teljes árat, ha maga is fedezi magát a tőzsdén határidőre eladott kötésekkel. Miután pedig a fedezeti célból, vagy tőzsdejáték céljából eszközölt kötések semmi külön ismertető jellel nem bírnak, a különbözőeti játékot, mely a speculationnak nem lényeges része, hanem csak kinövése, megszüntetni igen nehéz feladat, ha csak az egész határidőüzlet be nem tiltatik, jó és rossz tulajdonságaival együtt el nem töröltetik, mint a német birodalmi törvényhozás tette.

Bármennyire eltérők is a nézetek a búza árhanatlásának okai felől s bármi lett légyen is annak igazi okozója, az eredmények tekintetében csak egy nézet lehetséges, hogy az árhanatlás következményei a gazdálkodó osztályra nézve felettébb szomorúak és ezen rossz következmények a magyar mezőgazdaságot is nagy mértékben sújtják. Most már nemcsak egyesek szenvednek, hanem a válság az egész földbirtokos osztályra kihat, a termelési s értékesítési viszonyok s maga az egész mezőgazdaság beteg. Az árcsökkenés kedvezőtlen hatása a mezőgazdaság minden tényezőjét sújtja, bár nem egyenlő mértékben. Legkevésbé érezte azt a mezei munkás osztály, mert ez a részes munkával szerzett búzát nem adja el, hanem kenyérnek elfogyasztja, csak a marokverők kifizetésére eladott buzánál érzi a munkás is a gabonaárak csökkenésének következményeit, de ezt ellensúlyozza az, hogy gyakran előfordul, hogy sok munkáscsaládnak búzát, lisztet vagy kenyeret kell venni.

A kisbirtokos is saját terményeinek legnagyobb fogyasztója, még a vetőmagot s a cselédek ellátására szükséges búzát is le kell számítani terméséből s csak a felesleg kerül eladásra, de azért az őrholdas, sőt ha a föld jó, a kevesebbel bíró kisgazda is megérzi a gabona-árak hullámzását.

Minél nagyobb a birtok, annál kevésbé jöhet tekintetbe a birtokos és a gazdaság saját fogyasztása s így az árcsökkenés kedvezőtlen hatása mindinkább érvényesül. Csakhogy a nagybirtokosnál viszont a birtok terjedelméhez képest a tulajdonos személyes élet-szükségletei is aránylag csekélyek s bár a nagybirtokosnak nagy társadalmi kötelezettségei vannak, kiadásait, ha akarja, vagy ha kell, jelentékenyen korlátozhatja.

A nagybirtoknál különben is rendszeren több gazdasági ág fordul elő, könnyebb egyikről a másikra áttérni, illetve a fősúlyt a gabonatermelés helyett más gazdasági ágakra helyezni. A középbirtoknál azonban már a föld minősége s az általános gazdasági viszonyok folytán az ilyesmi nagyobb nehézséggel jár.

A birtokos itt egészen gazdaságából él s annak jövedelmeire magának és családjának elkerülhetlenül szüksége van. A bruttó-bevételek rohamos csökkenésével szemben itt a kiadásokat sem lehet megfelelően redukálni, részint mert azok legnagyobb-része állandó s egyforma jó s rossz években is, részint mert a felnövekedett adósságok kamatai a kiadási rovatban, mind jelentékenyebb tétel gyanánt szerepelnek. Még a háztartási költségeket sem igen lehetett megszorítani, különösen a gentry-osztálynál nem, mely a magas gabona-árak korából eredő, de akkor is túlságosan költséges életmódját a társadalmi viszonyok, saját positiójának fentartása, gyermekei nevelése, a fiúk jövője, a lányok férjhezadása érdekében folytatni és a dúsgazdagság látszatát fentartani volt kénytelen még akkor is, midőn a csökkenő gabona-árak s a nagy kamatú adósságok miatt már az élet nehéz gondjaival küzdött.

Az árcsökkenés kezdetén s annak ellensúlyozására földművelőin kegyelőre nagyobb szorgalommal, fokozottabb tőkebefektetéssel vették fel a küzdelmet, s egy ideig úgy látszott sikeresen. A tengerektől és keleti olcsó termeléssel szemben a föld jobb megművelése s nagyobb befektetések által elérhető több termeléssel védekeztek.

Különösen a középbirtokos osztály volt az, mely talán azért is, mivel az ár hanyatlás káros hatásait aránylag legnagyobb mértékben érezte, leginkább követte az okszerűbb, belterjesebb gazdálkodás folytatása, nagyobb beruházások eszközzése tárgyában bőven osztogatott tanácsokat s elhanyagolt gazdaságait, bár kissé későn rendbehozni s új tőkebefektetés segélyével virágzóvá, jövedelmezővé tenni iparkodott.

E törekvések siker reményével kecsegtettek, mert a szakszerű gazdasági ismeretek is, melyeknek hiánya előbb a gentry-gazdálkodáson nagyon érezhető volt, mind szélesebb körben elterjedtek s a

termények értékesítése körül bizonyos üzleti szellem és gyakorlati számítás kezdett mutatkozni. A kedvező pénzviszonyok is segítségére jöttek a földbirtokosoknak, mind több hitelintézet és bank terjesztette ki üzletét a jelzálogos kölcsönökre, s most már legalább első helyre igazán olcsó kölcsönöket lehetett kapni. — A gazdálkodás jövedelmezősége e küzdelemben a nagyobb befektetések s több évi átlagos jó termés folytán nem nagyon apadt s a földbirtok ára az olcsó kamatlábbal párhuzamosan még egyre emelkedőben volt, kivált mikor a valuta-rendezés megkezdődvén, általános lett a bizalom, hogy a külföldi olcsó pénz rövid idő alatt hazánkat felkeresni fogja, mi a kamatláb általános csökkenését s a biztos jövedelmű földbirtok értékének emelkedését vonta volna előreláthatólag maga után.

A valuta helyreállításának befejezése, illetőleg a készfizetések felvétele azonban mind máig elmaradt, ellenben bekövetkeztek oly események, melyek a mezőgazdaság lappangó válságát veszedelmes akut hajjá fejlesztették. A tulajdonképeni válság az 1894-ik évben kezdődött. Ez évben az egész világon, különösen a fogyasztó államokban, köztük Ausztriában is gazdag aratás, ellenben a magyar alföldön aszály volt, minek következtében kevés búza s egyéb gabona termett, kukoricza pedig úgyszólván semmi sem lett. — A búzaárak ez évben igen alacsonyok voltak, a rossz termés daczára az áresés ez évben érte el legalacsonyabb színvonalát, mit akkor a világ általános jó termésének tulajdonított mindenki. Ma már tudjuk, hogy ezen okon kívül még az argentiniai pénzügyi válság, ez állam valutájának megromlása s pénzének elértéktelenedésével kapcsolatosan szertelenül megnövekedett árukivitele is nagyban elősegítette azt.

Ugyanazon év még más csapást is hozott mezőgazdaságunkra : a sertésvész akkor tört ki ; hogy ez mit jelentett a magyar mezőgazdaságra nézve, még élénk emlékezetben van, mert a baj még máig sem szűnt meg teljesen.

A mezőgazdák, miután a gabona-termelés hosszú idő óta egyre kevesebb hasznot adott, mindinkább az állattenyésztésre s főleg a sertéstartásra vetették magukat, a nagyobb s középbirtokosok nagyban és szép sikerrel űzték azt, kivált oly vidékeken, hol a makkos erdők, dombos legelők közel s nagy számmal voltak, így Arad- és Bihar-megyében. Ily gazdaságokban a sertésvész kiszámíthatatlan károkat okozott. Az alföldön főleg a legszegényebb néposztályt, melynek gazdaságában egy pár sertés tenyésztése és hizlalása igen fontos szerepet játszik, sújtotta a sertésvész érzékenyen.

Mindezen veszedelmek lassankint megingatták a mezőgazda-

ság ellenálló képességét s ettőlfogva a hanyatlás és elerőtlenedés jelenségeivel mind sűrűbben találkozunk.

A következő két év meglehetősen termése már nem volt képes a csorbát kiköszörülni; az 1897-ik inséges esztendőben pedig a baj annyira növekszik, a jövedelem csökkenése, a terhek emelkedése oly szembeszökő, hogy a legnagyobb aggály kezd uralkodni a földművelés s az azzal foglalkozó osztály jövendője felől. Minthogy pedig a baj ritkán jár egyedül, hanem, mint mondani szokás: „gyűrve jön,” mindezen veszedelmeken túl még a munkásnép közt addig csak szórványosan észlelhető socialistikus mozgalom is épen azon időben, midőn a földművelés a legváltóságosabb állapotban van, nyer nagy kiterjedést s ölt fenyegető jelleget.

A mezőgazdasági válság további fejtegetése előtt ezen nagy jelentőségű mozgalom fejlődésével s a földműves munkások történetével behatóbban kell foglalkoznunk.

III.

A földműves munkások további sorsa és a szocialista agitáció.

A magyar földbirtokon való nagy osztozásból a munkás osztály üres kézzel került ki. Nem csak hogy földbirtokhoz nem jutott, hanem a közlegelők felosztása által a jószágtartás lehetőségétől is mindinkább megfosztatott. A régibb időben ugyanis a cselédbéreknek csak legcsekélyebb részét képezte a pénzbeli fizetés. A cselédek élélmézést kaptak, mi annyira természetes volt, hogy a bérlevelekben meg sem említették, az élélmézés jó volt, mert a cseléd „egy kenyéren“ volt gazdájával. A mely cseléd vasárnap hazajött, a miben sort tartottak, az a gazda házánál ebédelt, mikor húst és bort is kapott. Ezt a sort maguk a cselédek rontották el, mert, hogy családjuk a városban lakott s ők azt csak olyankor láthatták, mikor „tisztálkodni“ hazamentek, szivesebben töltötték rövid szabad idejüket családjuk körében és inkább otthon is ebédeltek. Némely nagyobb gazdánál szokás volt Sylvester estéjén az összes cselédeket megvendégtetni, ez a szép szokás néh. Jurenák Ede gazdaságában Szentesen még a hetvenes években is gyakorlatban volt. A cseléd egyéb életszükségeiről a gazda úgy gondoskodott, hogy természetben ellátta ruházattal, bizonyos területű vetést jelölt ki családja élélmére, azonfelül jószágainak a közös legelőn járatását s azok kiteleltetését vállalta magára. Ezen a pénzszerű világban teljesen megfelelő s egészen a naturaliákban való díjazásra alapított bérrendszer lassankint kezd átalakulni, először a ruhavétel szűnik meg, illetve redukálódik előbb szűrre és csizmára, azután csak csizmára, mi még máig is szokásban van. A vetéssel való díjazás is, a mint a gabona biztos piacra talált és ára lassankint emelkedett, szintén kezd kimenni divatból, előbb a béresekre szorítkozik, kik a szántás-vetést végezték, más cselédek: kocsis, juhász nem kapják, később a béresek közül is csak az öreg béres kap vetést, a többi cseléd bizonyos mennyiségű gabonát, végre az összes cselédek

gabona-illetményt kapnak. A jószágtartás legtovább tartja magát, eleinte a jószágot is szokásban volt adni, később csak tartását engedélyezni, mi nem került pénzbe, mert a cselédek jószágá is a közlegelőn járt a gazda jogán. De mint fentebb láttuk, a cselédeken kívül más zsellérek jószágá is, bár időnként tilalmazták, szintén a közlegelőn járt s így annak hasznában a munkás-osztály is részesült. A mint azonban a közlegelők felosztattak, a jószágtartás igen megnehezült, a megosztott birtokon, a hol a talaj minősége folytán legelőt kellett is hagyni, a gazda legfeljebb tehéntartást engedélyezett, ezt is mind ritkábban és ma cseléd- és tanyásbérekben leginkább csak disznó-tartás fordul elő.

A hol a legelők egy kis része nem lett kiosztva, hanem csordajárásnak fennhagyatott, oda most csak magas szájbér lefizetése mellett lehet jószágot hajtani, úgy, hogy a tehéntartás ma már nem igen jár haszonnal, minélfogva szegény ember ritkán tart tehenet. Szentesen például a csordajárásra múlt évben 799 tehen és 66 borjú járt ki, miből a városnak 8430 frt 21 kr. jövedelme volt. A tehéntartók száma 692, ezek közül 628 birtokos és csak 64-nek nincs ingatlan vagyona. Látni való, hogy ezen jószág-állomány csak jelentéktelen maradéka a régi világ marhatenyésztésének, a mely a közlegelők felosztásával a közvagyon rendkívül nagy kárára mindinkább aláülyed. A közlegelők felosztása pedig, ahol még nem történt is, ott is folyamatban van, a birtokosok egyéni önzése, felsőbb hatósági ellenőrzés hiánya folytán előbb-utóbb mindenütt végbe megy és miután az osztályból a birtoktalanok most is kizáratnak, ezek tényleg kárt szenvednek s a vagyonos osztály elleni elkeseredésük ezáltal is fokozódik. Ennek igazolására álljon itt egy levél, mely a „Földművelő“ 1897. évi 33-ik számában jelent meg:

„*Bács-Földvár.* A járás-osztókhöz. Tisztelt járás-osztók! Míddön a fejetekben megfogamzott azon eszme, hogy a község vagyonát képező járást jó volna felosztani magatok között úgy, hogy abból a sok száz munkásnak, a kik az 1876. évben a kincstárnak fizetett 63,663 frt és néhány krajczár fizetéséhez is hozzájárultak és a kik büszkén mondták eddig, hogy ez a község vagyona, hogy azok teljesen ki legyenek semmizve; nem gondoltatok akkor arra, hogy azzal olyan gázságot fogtok elkövetni, a miért ezer és ezer átok fog fejetekre szállni? Meg arra, hogy a kijátszott, megcsalt, kisémmizett nép, melynek azután még csak arra sem lesz alkalma, hogy egy malacot vagy valami más apró jószágot vagy egy tehenet tarthasson, a mely a családjának némi táplálékot juttatna, hogy még ezeket meg is bosszulhatja, ha ő nem, utódjai. Nem ugy-e? Ti erre mind nem gondoltok? Pedig jó volna efélékre is gondolnotok, mert már a nép ébren van és lát ám már tisztán mindent. Hasz-

talán hazudjátok már neki, hogy a földből való kisémmizést az isten rendelte, mert úgy sem hiszi el. És a törvényre is hasztalan hivatkozatok, mert tudja ám már, hogy azt is ti magatok, vagyis saját kompániátokból valók, a nép megkérdése nélkül a nép ellen csinálják.

Ha tehát a járást mégis minden áron fel akarjátok osztani, legalább úgy eszközöljétek azt, hogy a hány lélek van a községben, annyi felé osztatnék az, úgy legalább eljárastok legfőbb tévedésnek tűnne fel még az utókor előtt is s nem a nép kifosztására irányított cselekedeteknek stb.

Több Bács-Földvári lakos.

Kétségkívül sok ebben a túlzás s oda nem tartozó dolog, de mutatja a nép elkeseredését, amiatt, hogy a legelők felosztása által egyik jövedelmi forrásától, a jószágtartástól fosztatik meg. Miután pedig a jószágtenyésztés emelése nagy közgazdasági érdek, jó lenne a közlegelők felosztását jobban ellenőrizni s azt csak ott engedélyezni, hol az a jószágtenyésztés kára nélkül történhetik, hogy abból, a mi még menthető, a hol csak lehetséges, megmentessék.

Az a mit a munkásosztály a közlegelők felosztása által vesztett, azért részben kárpótlást nyert a nagyobb munka-alkalom és emelkedő munkabérek által. A munkáshiány egyik oka a jobbágmunka megszüntetése volt, minélfogva a földesurak az eddigi ingyenes robotmunka helyett birtokaik művelésére munkásokról voltak kénytelenek gondoskodni. Ez a munkakeresletet kétségkívül nagyban emelte, mikor pedig az uradalmak is mind nagyobb súlyt fektettek a gabonatermelésre, a szükséges munkásokat nem is volt könnyű feladat biztosítani.

Az uradalmak többnyire munkás-községek alapítása, illetve meglévők erősítése s így a munkások helyhez kötése által igyekeztek segíteni magukon, ezen telepítés a régiektől abban különbözött, hogy itt a települők földet nem kaptak, vagy igen keveset, mert nem jobbágvokat, hanem napszámosokat kívántak az uradalmak telepíteni. A nagy munkaalkalom folytán ezen munkásközségek lakossága rendkívül megnövekedett, azokból 3000—4000 lélekből álló népes községek lettek, de a vagyonszerzés lehetőségétől el vannak zárva, mert határuk nincs. Így például Uj-Kigyós határában az összes műveleti földek 91%-a uradalmi birtok, Dobozon 77%, Gyula-Váriban 82%, Kétegyházán 62.5%, Szénáson 93.5%, Sámsonban 96%, ezzel szemben az 50 holdon aluli birtokok Kigyóson a műveleti földek 9%-át, Szénáson 1.65%-át, Sámsonban 2.93%-át, Kondoroson 1.92%-át képezik.)* Arra is van példa, hogy az uradalmak a telepes

*) Ez adatokat dr. Fábry Sándornak a III-ik országos gazda-congressuson tartott előadásából vettem.

községek megszűntették, mint az Csongrádmegyében Pallavicini űrgróf hitbizományi uradalmában történt, itt viszont nagy területeket haszonbérbe, továbbá kiscgazdáknak feles munkára adtak ki, kik azután a házi kezelés alatt maradt földek termését is elnyomtatták. Százával voltak alkalmazva lovas nyomtatók, kik feles földeket, sőt lovaiknak nyári legelőt is kaptak. Az aratást itt 12-én volt szokásban kiadni, élelmezés helyett minden harmadik olvasásnál egyet adtak, tehát 36-ból 4-et kapott az arató gazúl, míg a nyomtatók a szemtermésnek ugyancsak 12-ed részét és minden harmadik olvasásnál az u. n. ebédvékát kapták, tehát az élelmezést nem is számítva, a termés hatoda ment ki rész gyanánt, azonkívül a behordást is az uraság igája s cselédei végezték. Miután pedig a felesék előbb saját földjeiken végezték a gazdasági munkákat s az őszi szántás-vetés is sürgős volt, az uradalmak termésének elnyomtatása rendszerint télire maradt. Az idősebb munkások még emlegetik, hogy a nagyobb uradalmakban egész télen folyt a nyomtatás s hogy bő esztendőkbekben a kiscgazda eljárt lovaival, cselédeivel s fogadott munkásokkal a szomszéd megyékbe is a téli nyomtatás elvégzésére. A munkabeosztás tehát a munkások szempontjából jobb volt, mint most; a fűkaszás megkezdésétől késő őszig, sőt télen át is, bár kis fizetés mellett, de folyton talált a munkás dolgot, ha mást nem, a réten tetőnek való nádat feliből, vagy tűzrevalót akár ingyen vághatott mindenki; a gazdasági munkálatok lassabban, de állandóan s szűnet nélkül egymásba folytak. A kisbirtokosoknál a nagyobb munkálatom a közlegelők felosztásával, a gabonatermelésre való átmenettel, a gyepek feltörésével s a földek jobb megmunkálásával állott be. Míg előbb egy-két pásztor vagy juhász a nyájjal ezer hold földet is lelegeltetett, addig most minden eke mellé legalább egy, lóigához pedig két ember kell és egy ekével csak 40—50 hold földet lehet éven át megmunkálni. Több cselédre volt tehát szükség és minél többet szántottak-vetettek, annál több részest kellett állítani, kik mellett a cselédeket is kiscgítől kezdik felhasználni az aratásnál, mi az által, hogy a rétek fejlődésével a szénamunka mind kevesebb dolgot adott, inkább lehetséges volt, mint régebben.

A munkás-hiány miatt sok kisbirtokos felesmívelés alá adta ki földjét, mások tanyásokat és tanyásbéreseket kezdtek alkalmazni. A tanyást eleinte csak azért eresztették a tanyába, hogy az üresen ne álljon s a heverő jószágnak télen gondját viselje, mikor a tanyások alkalmazása gyakoribbá lett, kötelességük volt egy ekével az őszi és tavaszi szántásnál segíteni, mely időre élelmet kaptak, télen dudvázni

s a tanyában levő jószágnak csekély fizetés és élelmezésért gondját viselni; a tanyás többi ideje szabad volt, napszámra mehetett, kukoriczaföldet művelhetett, aratást vállalhatott, de ezekre rendszeren gazdájánál alkudott be s így ennek a munkás, utóbbinak a munka éven át biztosítva volt. A tanyásnak szabad lakása és tűzrevalója, egy vagy két disznó tartása s 2—3 hold feles kukoriczaföldje, egy pár uj csizmája van a bérében, felesége aprójószágot tarthat feliből vagy szakmányban. A jószág tartás képezi főbevételét, melyből, ha a szerencse szolgál, szép jövedelmi forrásra tehet szert, sőt egy kis vagyonkát is szerezhet.

A tanyás béres egész éven át a gazdának dolgozik, kivéve az aratás és saját kukoriczája megkapálása idejét s ezért 8—10 köből gabonát kap, lakása, tűzrevalója, aprójószág- és disznótartása, feles kukoriczája, csizmája szintén van.

A kiscgazdánál az aratást 1849-től kezdve „kerekekben“ fogták fel a részesek, takarást és nyomtatást együtt 11-ed, 10-ed és 9-ed részért, a gabona minősége szerint, élelmezés mellett. Aratásra egy jobbágytelek, vagy mint nevezték, egy házhely földet rendszeren három részes fogott fel, tehát a kukoriczának használt s más nem gabonával bevetett terület leszámításával 15—16 hold vetés jutott egy kaszára; ha a vetés silány volt, többet fogott fel egy ember, ha a nagyon jó termés miatt nehezen lehetett munkásembert kapni, akkor is több vetés jutott egyre. A részesek jó éveken körülbelül 12 köből gabonát kerestek, melyből búzára 8, tavaszira 4 köből számítható, közép-termésű éveken, tehát legtöbbször 6 köből búza s 2 köből tavaszi esett; ily keresettel, minthogy marokverőt még akkor nem kellett tartani, a részesek meg is voltak elégedve. Kivételes jó évben, mint 1868-ban, a részes húsz holdon felül aratott őszi és tavaszi vetést és 20 köből gabonát is keresett, egy napi munkáért takarásban egy köből búzát vagy öt forintot adtak, rossz éveken annál kisebb volt a kereset, így 1863-ban 4—5 véka búza. Az aratórész tehát e korszakban sem nagyobb, mint most, sőt átlag valamivel kisebbnek mondható, mert ritkán volt elég kenyérnek a mit a részes nyáron át keresett, úgy, hogy rendszeren harmadrész kukoriczalisztet vegyítettek a búzaliszt közé, mi későbbben csak a silány termésű éveken történt.

A kukoricza-termelés az 50-es éveken kezdett nagyobb mértékben terjedni, addig legfeljebb holdankint, vagy félholdankint fogták fel, még az 50-es évek elején is csak nagy nehezen lehetett feles kukoriczaföldet kiadni. A mint a föld becsesebb lett, már jobban kezdtek a munkások kapkodni a feles kukoriczaföldeken, sőt holdanként 1—2 frtot fizettek, vagy pár napszámot töltöttek, csak hogy hozzá-

juthassanak. Ez a rendszer egészen a 70-es évek végéig tartotta magát, de már ekkor néhányan ahelyett hogy uzorát fizettek és robotot szolgáltak volna, inkább harmados munkálatra fogták fel a kukoriczaföldeket. A nyolczvanas évek derekán egészen megszűnt a feles kukoriczaföld és csak harmadából lehetett azt kapni, eleintén a kukoriczaszár harmada is a munkásé volt s ezt s a harmadosok csöves kukoriczáját a gazda hazavitette ; utóbb ez is elmaradt, mivel igen terhes volt a legnagyobb dologidőben annyit fuvarozni. A cselédek feles kukoriczaföldje megmaradt, de szarat már ezek sem kaptak. A tanyások, részesek s más munkások is mindnyájan fogtak fel harmados kukoriczaföldet s e növény kiterjedt termelése folytán a szegényebb néposztálynál a sertéstartás is általánossá vált, a sertésállomány nagyon szaporodott s a szegény nép egyik fő jövedelmi forrását képezte egész a sertésvész fellépéséig. Innen magyarázható, hogy míg 1838-ban Szentesen 3621 sertést és 40,997 juhot jelentettek be a járásra, addig az 1895. évi mezőgazdasági összeírás szerint a legelők feltörése folytán csak 6104 juh, ellenben 17,334 sertés találtatott. Az említett fő kereseti ágakon kívül a fejlődésnek induló gabonakereskedés is sok szegény embernek adott kenyeret, kik a magtárakban, a hajóberakásoknál foglalkoztak. Sokan mint fuvarosok, a gabona összehordásánál, a hajókhoz, később a távoli vasútállomáshoz szállításánál szép keresetre találtak. Még jelentékenyebb keresetforrás nyílt az alföldi munkások számára a vízszabályozási munkálatok megkezdése által. E téren Csongrád- és Békésmegye munkásait illeti az elsőség az egész országban. A védgátak építése Csongrádmegyében már a 20-as és 30-as években kezdődött, de vízszabályozási társulatok csak gr. Széchenyi István kezdeményezésére alakultak 1846 óta. Szentesen a tiszai védgát 1856. év őszén s 1857. tavaszán készült. Minden felnőtt lakosnak fejenként 6 köb-öl földet kellett a gátba hordani, miért köb-ölenként 2 frt fizetést kapott. Találkozott néhány munkás, ki már előbb is dolgozott a Pallavicini-féle védgátakon, a lakosság túlnyomó nagy része azonban ily munkában teljesen járatlan volt. A földesgazdák kocsival hordták a földet, de az igen háladatlan volt, úgy hogy már a ki felét kidolgozta is, átadta a munkát szegény embereknek, átengedve nekik az egész munkabért, sőt, míg helyette dolgoztak, heti eleséggel s pálinkával is bőségesen ellátta őket. Sokan még a fizetést is megtoldották vagy egy részlet réti földet irattak át a hat köb-öl föld kihordásáért. A munkásnépnek is igen nehezeére esett kezdetben a kubikolás: „halál helyett volt a népnek“, mert nem volt még nekitörődvé, de még szerszámja sem volt tökéletes. Akkor még falapáttal s a rég

fajta talicskákkal dolgoztak, melyen kétszer oly erővel lehetett a földet hordani, mint a mostani kubikos talicskán, mindamellett a jobb munkásember félkőb-öl földet már akkor is kihordott naponta, sőt került olyan is, ki egy kőb-ölet is kihordott, de erre már azt mondták, hogy nagyon „igás“ ember volt. Most minden valamire való kubikos többet kihord ennél naponta, ha nem nagyon messzire kell vinni a földet. Így tanulta meg a csongrádmegyei nép a kubikmunkát és mikor az ötvenes évek vége felé és a hatvanas évek elején a tiszai és kőrösi, később a dunai nagy gátak készültek, a földmunkában gyakorlott csongrádmegyei munkásokat az ország minden részébe elvitték. A Tisza és mellékfolyói mentén 1850-től 1866-ig 24, azóta ismét 14, a Duna és mellékfolyói mentén az alkotmány helyreállítása óta 13 ármentesítő társulat alakult, volt tehát munka mindig, különösen a 70-es évek második felében öltött nagy mérveket a védekezés, midőn országszerte minden folyót szabályozni s gátak közé szorítani kezdtek. Az 1879-ik évi szegedi árvíz-katasztrófa hatása alatt a tiszai régi töltéseket is egészen új, sokkal nagyobb méretű védművekkel helyettesítették.

Közben a vasútak is folyton épültek, itt is nagyszámú kubikosra volt szükség a földmunkálatoknál s mivel a szentesi, Mindszenti s általában a csongrádmegyei kubikosok híre már ekkor mindenütt ismeretes volt, ezek a vállalatok részéről igen keresettek lettek, úgy hogy a földmunkálatok körül évről-évre a munkások ezrei találtak biztos foglalkozást. Ezen fáradságos, nagy kitartást és ügyességet igénylő munkánál jó keresetre tettek szert a munkások s ennél fogva a kevésbé díjazott mezei munkákkal sokan felhagytak. A rendszer az volt, hogy a kubikusok kora tavasszal útnak indultak s csak az aratásra tértek vissza, ennek végeztével ismét eltávoztak s a meddig csak a fagy engedte, folyton dologban voltak. Otthon tehát családjuk körében jóformán csak a telet töltötték, bár az is szokásba jött, hogy a „messze kubikra“, ha apró gyermekük nem volt, feleségüket is magukkal vitték.

A legerősebb, legkitartóbb s legügyesebb munkások tehát a mezőgazdasági munkálatokkal csak akkor foglalkoztak, mikor azok különösen jól díjaztattak s így a mezőgazdasággal már csak laza összefüggésben álltak. Minél többet szerzett a munkás a földmunkálatoknál, annál magasabb igényei voltak az aratásnál is, melyeket teljesíteni kellett, sőt minthogy bármely munkás mehetett kubikra, az összes munkadíjak, a napszám s a cselédbérek is az ő keresetük után igazodott.

Ezen korszak az, melyre a mostani munkások, mint „régí jó

időkre“ visszatekintenek ; erről írja egyik munkásvezér, hogy kora tavasztól késő őszig a munkás annyira keresett volt, hogy ha szombaton este a munkából hazatért, már vasárnap hajnalban az ágyból költötték fel a gazdák három-négy is egyszerre, hogy munkával megkínálják. *)

Ily körülmények közt természetes, hogy a munkás-osztály igényei is nagyban növekedtek s a nagyobb keresettel lakása, ruházata, táplálkozása s egész életmódja kényelmesebb s költségesebb lett. A mint a régibb időben a gazdát nem lehetett megismerni a munkástól, oly egyszerűen öltözött mindkét osztály, most a munkást, mikor kiöltözik, alig lehet a gazdától megkülönböztetni. A munkás-lakások legnagyobb részében rendet, tisztaságot, szerény, de tisztességes butorokat, s sok ágyneműt lehet találni, petroleummal világítanak, fehér, tiszta buzakenyeret esznek, mely mellé néha hús is kerül, mert legnagyobb része hízal egy malaczocskát és ha csak lehet, felesége apró jószágot is nevel.

A fejlődő ipar, mely a munkásosztály fogyasztására számított olcsó cikkeket tömegesen állítja elő, mintegy megmutatja a használati tárgyakat s felkölti az igényeket. Mikor a munkásoknak bőséges keresete volt, hozzászoktak bizonyos kényelmi cikkekhöz, melyek azelőtt ismeretlenek voltak előttük, de lassankint azok megszerzése mindennapi szükségletté vált, úgy, hogy a munkásosztály életszükségei jelentékenyen növekedtek, életmódja anyagilag határozott haladást mutat. Ehez járul, hogy kényszer-iskoláztatás következtében az írás-olvasás mindinkább terjedvén, a tudvágyó, olvasgatni szerető, természetes észszel megáldott és mint kubikos messze földön megforduló, ott tapasztalatokat szerző magyar földműves munkás meglepő értelmiségre tett szert s a művelődés terén is nagyot haladt az előbbi állapothoz képest. Ezen a munkásosztályra nézve egészben kedvező helyzet hosszú ideig, 20—25 évig tartott, mialatt a nagy népszaporodás óriási munkás-tömegeknek adott életet, melyeknek a kedvező kereseti viszonyok jó megélhetési módot biztosítottak.

Igy Szentes város 32.000 lakosából az 1897-ik évben a főkapitányságnál vezetett tizedenkinti összeírás szerint 2297 olyan családfő van, kik sem ingatlan, sem figyelemre méltó ingó vagyonnal nem bírnak ; az egyházankint vezetett jegyzékek a reformatusoknál 1392, a róm. katolikusoknál 859, ág. evangélikusoknál 27, görög nem egyesületeknél 48, izraelitáknál 80 ily zsellércsaládot mutatnak ki, tehát az összes szám 2406 a kapitánysági adatokkal egészen össze-

*) Csizmadia Sándor: A földművelő munkásság helyzete és feladata.

vág, csak valamivel pontosabb; egy családfőre csak 4 családtagot számítva, kitűnik, hogy a lakosság közel egy harmadrésze teljesen vagyontalan emberekből áll. A birtokosok száma, mint láttuk 4893, ezekből a kétholdon aluli területű földdel vagy csak házzal bírók száma 2425, a 2 és 5 hold közti föld tulajdonosainak száma ismét 647, ha tehát még az értékesebb házakat leszámítjuk is, a birtokosoknak legalább felét, mint nagyon csekély értékű fekvőséggel bírók vehetjük figyelembe. A lakosság kétharmad részét tehát szegénynek és annak felét keze munkája után élőnek kell tekintenünk, mely szám részint természetes szaporodás, részint az évenként elpusztuló gazdák által még mindig erősen növekedőben van.

Hogy a viszonyok a többi alföldi városokban is hasonlóak, sőt még rosszabbak, azt mindazok, kik e tárgygyal behatóan foglalkoztak, igazolják, Garzó Imre szerint például H.-Mezővásárhelyen, e tisztán földművelő városban, melynek birtok-megoszlását már ismertettük, 47,000 ember él, kinek egy talpalatnyi földje sincs.

Ez óriási vagyontalan néptömegek előbb kedvező kereseti viszonyai az utolsó 10—15 évben rosszabbra fordultak s helyzetükben fokozatos hanyatlás állott be. Az első lökést erre nézve a vízszabályozási munkálatok kevesbedése adta meg. Az 1881-iki nagy árviz óta a tiszai, az 1886-iki békési gátszakadás óta a körösi gátak újraépítése, illetve megerősítése befejeztetett s az árviz-veszély fokozatosan kisebbedett. A védgátak legtöbbször megfeleltek feladatuknak s a gátépítés egy ideig szünetelt, más nagyobb vízszabályozási munkálatok sem igen fordultak elő néhány évig, vagy legalább megszűntek sürgősek lenni. Volt földmunka minden évben az ország egy vagy más vidékén, de ezeknél már nem találtak elegendő foglalkozást a megszorított munkások, annál kevésbé, mert a Tisza és Körös vidéki kubikosoktól a földmunkát mindenütt, hol hosszabb ideig tartó munkálatok voltak, eltanulta az odavaló lakosság, különösen magyar vidékeken, hol a falusi nép eleinte bámulni járt ki a kubikolást, később beletanult és csakhamar lenyomta versenyével a munkabért. A sövényházi tiszagátnál 1879-ben köbméterenkint még 40—50 krt keresett a kubikos, Szentesen 1881-ben 35—40 krt fizettek, úgy, hogy 4—5 frtra is felment a napi kereset s a kinek jó szerencséje volt, 500—600 frtnál is többet keresett évenként. A nyolczvanas évek vége felé már 20—25 krajcár volt egy köbméter föld kihordásának díja, azóta még kevesebb, most 10—12 krt fizetnek. A napikereset Szentesen 1881—1882-ben állandóan 3—4 frt volt, már 1883—1884-ben leszállt 1 frt 50—2 frtra, ma 1 frt, 1 frt 20 kr. körül ingadozik. A földmunkások maguk a kereset ezen fel-

tűnő csökkenését annak tulajdonítják, hogy a munkálatok vállalkozóknak adatnak ki, ezek ismét alvállalatba adják s a munkás harmadik-negyedik kézből kapja a munkát. A szabályozási és töltés-munkákra a sok pénzt csak elköltik, de ennek legnagyobb részét a fővállalkozók dugják zsebre, kik semmit sem dolgoznak, ellenben az alvállalkozók, kik már maguk is olcsón fogták fel a vállalatot, kénytelenek mindenféle megengedett és meg nem engedett módon a munkabért leszállítani, a mi nekik legtöbbször sikerül is.

Ezen, a munkások közt általánosan elterjedt véleményben sok igaz is lehet. Hiszen alig van valahol a valóságos munkaadó, pl. egy vasútépítő érdekeltség és a munkás közt annyi közbeeső személy, mint ezen a téren. Ott van első sorban a dolog pénzügyi része, az engedélyes és a finanszírozó bank közt, mikor azután kivitelre kerül a sor, a bank sem maga építi, hanem kiadja jó drágán a fővállalkozónak, csakhogy minden kockázattól meneküljön. A fővállalkozók már az építési tőkének legalább negyed részére jogos igényt tartanak a vállalat vezetési költségei s a kockázat fejében, pedig bizony a kivitel biztosítéka nem az a néhány ezer forint óvadék, a mit letesznek, hanem az leginkább a szakértő mérnökök helyes számításán alapszik. Az alvállalkozó már csak szerény haszonra pályázik, mely már csakugyan sokszor kockán áll, igyekszik tehát ahoz legalább nagyobb megerőltetés nélkül lehető gyorsan és biztosan hozzájutni, kiadja tehát a földmunkát u. n. accordansnak, például köbméterjét 25 krért, ez állítja be a munkásokat s lehetőleg hajtja a munkát, de többnyire még ő is biztosra szeret utazni és szintén kiadja szakaszonként a parábernek nevezett előmunkás vagy munkavezetőnek, pl. köbméterenként 15—20 krért, ettől kapja az igazi munkás néhány krajczárral alább. Minden odium a paráberre — Berauber — és az apróbb vállalkozókra esik, a fővállalkozót a munkás nem is ismeri, ez minden nagyobb zaj nélkül egész nagyúri módon jut a maga osztályrészéhez. Az alsóbrangú vállalkozóknak azonban gyakran vannak kisebb-nagyobb kellemetlenségeik, hol a munkások zúgolódnak s csinálnak zavarokat, hol az időjárás nem kedvező, hol a vállalat nem üt jól be s ők is hiába vesződtek, sőt van rá eset, hogy nem is képesek a munkabéreket kifizetni. E tekintetben, továbbá az ügyökök ellen hallhatók a munkások legszenvedélyesebb kifakadásai, kik őket jó munkával biztatják s messze vidékre elcsalják, hol állításaik valótlannak bizonyulnak s a munkás ott minden védelem nélkül oly rossz helyzetbe jut, hogy heteken át kell dolgoznia, csakhogy a hazautazás költségeit megkeresse. Akármilyen legyen a valódi ok, tény,

hogy a földmunka korántsem adott az utóbbi években oly fényes kerestet, mint annak előtte, ezért a munkások ismét mind tömegesebben a földművelésre vetették magukat, melytől már majdnem teljesen elszakadtak volt. Itt azonban a munkáshiány már jóformán pótolva lett, részint a szegény nép szaporodása folytán, részint azért is, hogy az éves cselédeket mindinkább a részesek mellé egész vagy félrészesül adták oda a kisgazdák. Azonkívül időközben a gőzcséplőgépek alkalmazása által korszakalkotó nagy átalakuláson ment keresztül a mezőgazdaság. A learatott gabonának pár nap alatti elcséplése mezőgazdasági szempontból megbecsülhetetlen haszonnal jár, mert a földművelőnek lehetővé teszi, hogy terményeit igen rövid idő alatt piacra hozhassa és a cséplés s a kukoriczatörés közt való időt vagy ugarlásra, vagy már mag alá szántásra felhasználhassa. Így a korai vetés lehetőségessé vált és mivel a korai vetés rendszeren jobb termést ad, mint a kései, mert jobban fejlődik s valamivel előbb érik meg, tehát a megszorulásnak nincs annyira kitéve, mivel továbbá a világpiaczon beállott versenyben a magyar búzának egyik főelőnye az volt, hogy legkorábban került a piacra, mivel különösen Svájcban, hol a magyar búza behozatala legtovább tartotta magát, a piros aczélos szemű búzát kedvelték, mindezeknél fogva a gazdálkodó főtörekvése lett minél előbb az aratáshoz fogni s azt minél gyorsabban befejezni. Innen ered az, hogy a munkaadó 12—14 munkanapot kötött ki az aratásra, s az aratók csak annyi területű vetést foghatnak fel, a mennyivel ez idő alatt elkészülhetnek. Békésmegyében szokásba jött, hogy csak két hétre való conventiot mérnek ki, tekintet nélkül arra, hogy meddig tart az aratás; a hordás és cséplés idejére pedig egyáltalán nem adnak kosztot. A munkások kénytelenek voltak ebbe belenyugodni, sőt az egymásközti verseny folytán az aratást kisebb részért teljesítették, mint azelőtt; így a takarást 14—16-odán, hordással és csépléssel együtt 10—11-edén vállalták fel. Némely helyen még sokkal rosszabb feltételekről, 16—18-án való aratásról is panaszkodnak a munkások, egy ilyen Laskodról, Szabolcsmegye kisvárdai járásából írt panaszos levelet, mely a Földművelő 1897. decz. 17-ik számában jelent meg, bő kivonatban közlünk.

„Mi, a helybeli szakszervező bizottság tagjai alkalmoszerűnek véljük a „Földművelő“ hasábjain a nyilvánosság elé hozni, hogy mily csekély munkabérért vagyunk kénytelenek a legnehezebb és fáradtságosabb munkát végezni, és mily hallatlan uzsorának vagyunk kitéve mindenütt, különösen feles vagy harmados föld vállalatoknál.

Községünk még ma is leginkább jobbágyaságból áll, — a mit

taksásoknak neveznek ; — nálunk igen kevés a földbirtokkal rendelkező kiszgazda, alig 7—8, kik közt a legtöbbször birónak is csak 10—12 holdja van, úgy hogy az összes úrbéristák tagja 50 hold. Az 1863-iki tagosítás ennyit juttatott nekik, pedig határunk 4000 hold körül van ; így már akkor a leggonoszabbul zsákmányolták ki a lelketlen okosok. Házbirtokkal alig 10—12 rendelkezik, de a mi fő, még pénzért sem kapni nálunk lakóházat évi bérletbe, csakis ötvenkét (52) napért, — a melyet pedig rendesen a legnagyobb munkaidőn kell ledolgozni — legalább tisztességes lakóházat kapnának, de több része valóságos lélek- és testölő egészségtelen békabarlang.

Községünkben az aratási munkálatokat minden egyes birtokosnak és árendásnak a jobbágya végzi és pedig hallatlan csekély részért, tekintet nélkül arra, hogy silány-e vagy jobb a termés, gabona-e vagy búza, kivétel nélkül minden évben 18-adán ; ehhez járul heti konvenczió 10 kg. korpás rozsliszt, 3 font szalonna, (sokszor férges is), 2 liter pálinka, egy itcze liszt főzni és fél kg. hus.

A cséplési munkálatokat szintén a szegény taksás végzi a legpotomabb napszámért : férfi 50, nő 40, gyermek 20—25 krért és pedig napkeltétől sötét alkonyodásig, früstökre alig $\frac{1}{4}$, ebédre alig $\frac{1}{2}$, uzsonnára szinte $\frac{1}{4}$ órai szünettel.

Egy cseléd — kocsis vagy béres — évi fizetése 30—35 frt, 9 köböl szemetes rozs, 1 köböl hitvány búza, 1 köböl paszuly, 12 kg. só, 1 drb marhatartás, 1600 □-öl föld, leginkább sivár homok és lakóház, ezért aztán még a felesége is dolgozik 40—50 nap surolást, mosást és egyéb házi munkát ; a cseléd pedig éjjel-nappal, ünnep- és vasárnap egyaránt. A fuvarozást gabona vagy egyéb teherszállítmányoknál szinte a legpotomabb árért kell teljesíteni, mivel ezt is szinte a taksás jobbágyság végzi ; mert ha az önálló fuvarozó nem megy, a taksásoknak muszáj és pedig kilométerenkint alig egy krért mázsáját.

Egy drb ló vagy tehén után pedig kell fizetni 7—8 frt páskombért, de még ha páskom lenne legalább, de nem, hanem szélhordta sivár homok, a melyen éhen döglene el a jószág, ha csak arra lenne szorítva.

A tavaszi földvállalatoknál is úgy állunk, hogy a hol silány, homokos a föld, ott kapunk felest ; de a hol aztán holdankint alig jut fele részre 4 hekto krumpli vagy 2 hekto kukoricza ; ha kissé jobb a talaj, azt már 2—3 napi uzsora rádolgozásért kapjuk holdankint, de csak 1000 □-ölvél, vagyis csak harmadából.

A felsorolt munkabér után most már ítéljük meg : mikép tengeti nyomorult életét a szegény munkás ! Bizony sok része nem,

vagy csak alig tud egyéb eledelről, különösen télen át, mint málékényér, süteménynek; málépagácsa olajban, főzelék: krumpli és paszuly.“

Az 1897-ik évi földmíves munkás-congressus egyik tagja, Száz Pál (Csorvás), az aratási feltételek változásáról a következőket mondja: „1875-ben a takarás tisztán letakarni, keresztbe rakni volt szokás 14-dén, 1875-ben ettünk, tüzelő napokat szolgáltunk, 1876-ban a napok elmaradtak, hanem egy táblát be kellett hordani, 1877-ben kettőt, 1878-ban a hordásnak felét, minden 6 ember részére adott az uraság egy szekér kaparékot, 1879-ben az egészet be kellett hordani egy szekér kaparékért, azóta az ígához is embert kellett adni és a szekérkaparékok át lettek idomítva a vállalkozók zsákjukba.“

A rövidebb aratás a munkásokra csak annyiban előnyös, hogy hamarabb szabadulnak, de nem sokat érnek vele, mert kukoriczatorésig más tartós munka nem található. Ellenben hátrányos, hogy az elcséplendő búzát kévébe kell kötni, s így a takarásnál még marokverők is kellenek, az aratási idő rövidege miatt két ember csak ugyanoly vagy még kisebb területen dolgozhat, mint azelőtt egy arató. Igaz, hogy a munkabeosztás jobb lett, mert az arató most nem gyűjt s így sokkal többre megy, az is igaz, hogy a termésátlagok a jobb gazdasági eszközök alkalmazása és a föld jobb megmunkálása által növekedtek, úgy, hogy az aratónak hasonló területekről több rész jut, de ezt csak megfeszített szorgalommal tudja elérni s azonfelül keresményéből a marokverőt is fizetnie kell. Az új rendszer az aratást egészen gyári munkává változtatta, régi csendes, nyugodt jellegétől és sok költőiségétől megfosztotta. Számos régi népdalunk tárgya az aratás, a mint a legények vetélkednek, ki vág nagyobb rendet, a leányt féltik, hogy a sarlóval megvágja a kezét, ki süt akkor lágy kenyeret; van sok hasonló népdal, de a cséplőgépről még senki sem hallott nótát. Most a munka lázasan halad, megosztott voltánál fogva egyik teendőnek a másikba kell kapcsolódni, sem dalra, sem beszélgetésre nincs elvesztegetni való idő. Ha az ember takarás idején utazik valahova s pár nap múlva visszatér, bámulattal látja a munkálatok gyors haladását, pár hét alatt az egész termés le van tarolva, azután számtalan szekér behordja s a folyton szaporodó cséplőgépek még rövidebb idő alatt befejezik a munkát.

Mikor azután a lázas tevékenység véget ér, és az aratás be van fejezve, a munkások nem találnak többé dolgot; míg a kukoriczatorés ideje el nem érkezik, pihenhetik az aratás fáradalmait,

azon kevesek kivételével, kik a cséplőgépeknél mint napszámosok dolgoznak. Az egész évben nincs az aratáson kívül sürgős dolog, mely a munkások összességének teendőt adna, csak a kukoricza-munkálatok, de már itt nem a gazdálkodók adnak munkát, hanem a szegény emberek egymásnak, mert a munkásokat a harmadosok fogadják. A kisbirtokosok egy része nem ad ki harmados kukoricza-földet sem, hanem azt maga műveli, a kapálást ekekárával eszközli, a kik próbálták, azt mondják, hogy az ekekapa jól beválik s még több kukoricza terem utána, mint a kézi kapálás után. Mindez ismét sok munkást tesz feleslegessé. A többi gazdasági teendőt az állandó gazdasági cselédek és a kis gazdák maguk ellátják s ezeknek évadján a munkás, ha kubikmunkára nem mehet, számba vehető tartós foglalkozást nem talál.

Tehát a helyzet olyan az alföldön, hogy aratás idején nagy a munkáshiány, az év túlnyomó részében még nagyobb munkásfelesleg van s a munkások száma a kínálkozó munkával csak ritkán áll arányban. A munkanélküliség az év nagy részében a munkások fő panasza és annak alaposságát nem lehet tagadni, de segíteni rajta a jelen mezőgazdasági viszonyok közt nagyon bajos. Nemcsak nálunk, hanem a nagyon virágzó iparral bíró Német birodalomban is a mezőgazdaság, kertészet, állattenyésztés, erdészet és halászzattal foglalkozók adják a munkanélküliek legnagyobb részét. E foglalkozások körében ugyanis 1895. június 14-én 38538 vagyis 0.67%, 1895. december 2-án 208,797 vagyis 3.61% volt a foglalkozás nélküli munkások száma a Német birodalomban.*)

Az idevonatkozó tanulmányok szerint a munkanélküliséget nyáron több mint felerészben betegség okozza, télen csak ötödrészében, mert nyáron az egészséges könnyen kap munkát s így a munkanélküliek közt a betegek nagyobb arányban szerepelnek. Nyáron az ötven éven felüliek nagyobb arányban részesednek a munkanélküliségben mint télen, mert a fiatalok nyáron könnyebben kapnak munkát. Az 50 évnél korosabbak száma egyáltalán nagy a foglalkozás nélküli mezőgazdasági munkásoknál, a nőtlenek száma pedig a többi foglalkozási körökhöz viszonyítva csekélyebb, mit annak tulajdonítanak, „hogy a mezőgazdasági munkások észszerűbb gazdálkodás céljából jobban rá vannak utalva a házasságra.“ Ezen tapasztalatok a mi munkásviszonyainkra is tanulságosak, mégis sokkal közelebbről érdekelnek bennünket a munka-

*) Dr. Kreutzer Béla: A munkanélküliség a Német birodalomban. Budapest, 1897.

nélküliségre vonatkozó hazai adatok, melyek sajnos, azt mutatják, hogy nálunk a viszonyok aránytalanul rosszabbak. Érdekes adatokat közöl e tekintetben Jeszenszky Ignác, melyek a Nagy-Kikindán mezei napszám munkából élő 1500 család munkásviszonyaira vonatkoznak.*)

Adatai szerint a tavaszi munkánál 18 napon át összesen 1490 ember, tehát 100⁰/₀ van elfoglalva, további 10 napon át már csak 334 vagyis 22⁰/₀, húsz napi szünet után kezdődik a tengeri-kapálás, mely 20—22 napon az 1500 munkáson túl még 696 családfőt foglalkoztat, vagyis 137⁰/₀-ot. A nyári munka 8 napon át aratáskor foglalkoztat 1800 embert, vagyis 118⁰/₀-ot, de itt átlag csak 7 kat. hold van egy kaszásra számítva; hordás és nyomtatás alatt 14 napon át 1724 munkás vagyis 112⁰/₀ talál dolgot; 6 nap tart a tavasziak aratása, ezzel s más munkákkal foglalkozik 955 munkás, vagyis 60⁰/₃/₀. Ezután 24 napon cséplésnél 742 munkás, vagyis 48⁰/₀, a hátralévő 18 napon át csak 252 átalos, vagyis 17⁰/₀ van dologban. Ősszel a kukoriczatorés 10 napig 2196 családfőt, vagyis 137⁰/₀-ot, őszi szántás-vetés 18 napon át 1490 embert, vagyis 100⁰/₀-ot, ezután 10 napig 728 embert, vagyis 48⁰/₀-ot foglalkoztat; később még 22 napon át 334 átalos, vagyis 22⁰/₀ talál foglalkozást. Télen 30 napon át 402 ember, vagyis 27⁰/₀ van dologban. A további adatok szerint, az összes napszámosok 22⁰/₀-át tevő elsőrendű munkás 242 napot dolgozik átlag 77 kr. keresettel és szerez 186 frt 34 krt. A másodrendű munkás, a napszámos osztály 48⁰/₀-ka 146 napon át kap munkát 90 krajczárjával, évi keresete 141 frt 11 kr. A harmadrendű munkás átlag 129 frt 61 krt keres, csak 88 napon át kap munkát a főmunkaidőben, 1 frt 40 kr. átlagos jövedelemmel.

Megjegyzendő, hogy a jószágtartásból eredő jövedelem e számításban nincs felvéve, s hogy Kikindán kubikos munka nincs, a földek fele búzával, 40%-a tengerivel, melyet ott negyedén művelnek, 7%-a tavaszival van bevetve.

Az aratás kat. holdját akár pénzben, akár természetbeli fizetéssel, egyformán 4 frtra lehet számítani. Bár tagadhatatlan, hogy ez érdekes számítások tiszta általános képét nyújtják a munkások kereseti viszonyának, mégis sokkal megbízhatóbbak az egyes munkások tényleges keresete és szükségletéből vett adatok, melyek közül a tárgy fontosságánál fogva itt néhányat bemutatunk megjegyzvén, hogy a cselédekre vonatkozólag 80 évre visszamenő ada-

*) Kiáltó szó. Az alföldi munkásmozgalmak tünetei. Irta Jeszenszky Ignác. Nyakikinda, 1897.

tok vannak közölve e mű függelékében s hogy a jelenlegi cseléd és napszámbérek tekintetében Milhoffer Sándornak e tekintetben gazdag adatokat tartalmazó munkájára, továbbá a földművelésügyi m. kir. minister: „Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1896-ban“ című kiadványára utalunk.*)

A munkásviszonyok egyik legalaposabb ismerője Tallián Béla, a képviselőházban 1897. február 16-án tartott beszédében következő adatokat sorolja elő:

„Egy mezőgazdasági dologkedvelő alföldi napszámos egész évi keresete, január—február—márczius hónapokban 66 munkanap 40—65 átlag 56 kr. = 34 frt 32 kr. — Ápril—május—június hónapokban 69 m. nap 55—85 átlag 65 kr. = 44 frt 85 kr. — Julius hónapban takarási időben marokverő járulékán kívül 18 m. nap gabonarész 42 frt 15 kr. és ételmezés 6 frt 30 kr. = 48 frt 45 kr. Julius - augusztus hónapokban 31 m. nap 80—150 = 95 kr. 31 frt 35 kr. — Szept.—okt. hónapokban 41 m. nap 60—100 átlag 75 kr. = 30 frt 75 kr. — Nov.—decz. hónapokban 34 m. nap 40—60, átlag 50 kr. = 19 frt 50 kr. Összesen egy magányos ember keresete 266 munkanap $71\frac{2}{14}$ kr. = 209 frt 22 kr.

Vetemény s kerti termesztvények (bruttó) 20 frt 50 kr. Apró jószág stb. tenyésztés (bruttó) 35 frt; házi munkák (bruttó) 26 frt; asszony vagy gyermek napszám-keresete (bruttó) 16 frt 50 kr. Összesen 98 frt.

Ezzel szemben egy napszámos évi kiadása, szükséglete, hogy megélhessen, kitesz összesen 286 frtot. Ebben a lakásbér, évi 22 frt, ételmi szükséglet 187 frt, készpénzbeni szükséglet, mert az étel nagyobb részét önmaga állítja elő aprójószágból, disznóhizlalásból stb. Készpénzben ezentúl szükséglete nincs és 187 frtban elégre vettem fel ételmi készpénzszükségletét. Ruházatát 30 frt, egyéb kiadásokra 30 frt, úgy hogy szemben 307 frt összes keresménnyel áll 286—290 frt kiadás egy normális 3 tagból álló családdal együtt.“

Ezen adatok mindenesetre a békésmegyei uradalmak szomszédságában fekvő községek munkásviszonyaira vonatkoznak, amit a téli munkanapok nagy száma mutat, mert mint Dékány Mihály min. osztálytanácsosnak az egész Kőrös, Tisza, Maros-közi vidékre vonatkozó tanulmányából kitűnik, a téli hónapokban, csak Gyulavári és Nagy-Szénásról van megközelítő számú munkanap kimutatva. Más, békés- és csanádmegyei községekben, úgy Kecskeméten s Hódmezővásárhelyen deczember, január és február csak 5—5

*) A mezői munkásviszonyok hazánkban. Irta Milhoffer Sándor. Budapest, 1898.

munkanappal szerepel. Szentes, Csongrád és Félegyháza több munkanappal van ugyan kimutatva, de a valóság az, hogy e hónapokban itt sincs jóformán semmi számbavehető s a munkások számával arányban álló munka. Egyébiránt az idézett munka idevágó adataiból a következőket közöljük rövid kivonatban :

Félegyháza, Csongrád és Szentesen a családtagok keresetén kívül 238 munkanapon egy férfi napszámos 133 frt 70 kr. napszámot és 40 frt értékű élelmet, akinek pedig részes és harmados kukoriczaföldje van, 284 frt 70 krt keres az élelmezést beletudva, Földeák, Makó és Nagy-Lak vidékén a napszámos 200 munkanapon át 155 frt 50 krt és 40 frt élelmet, a rész és kukoriczaföld munkás élelmezéssel együtt 298 frt 50 krt keres a családtagok keresetén kívül.

Mágocs és Tompaháton 188 dolgozónap van felvéve 145 frt 80 kr. napszám és 30 frt élelem jövedelemmel, az aratás és kukoriczaföld művelése által a jövedelem 266 frt 80 kr-ra emelkedhet, ezenkívül kubikolásra is van alkalom, mi 40 frttal szaporíthatja a jövedelmet. Gyulavári község és vidékén a családtagok keresetén és a kubikmunkán kívül a napszámosok 240 munkanapon 186 frt 50 krt és 40 frt élelmet kereshetnek, az aratás és kukoriczaföld-művelés által a jövedelem 327 frt 50 kr-ra emelkedhetik, az élelmet beleértve.

Gyula és Csaba városokban 195 munkanap és 158 frt napszám, továbbá 40 frtot érő élelem van kitüntetve, részes és kukoriczamunkásnál 301 frt élelemmel együtt, ezenkívül bő alkalom van a kubikolásra, mi a keresetet legalább 40 frttal növeli. Nagy-Szénás községben 238 munkanapra 155 frt napszám és 40 frt árú élelem esik, rész- és kukoriczamunkás 298 frt 60 krt keres, beleértve az élelmezést.

Orosházán 189 munkanap fordul elő, 124 frt 70 kr. keresettel s 30 frt élelemmel, arató és kukoriczamunkás jövedelme élelmezéssel együtt 249 frt 70 kr. Hodmezővásárhelyre nézve 194 munkanap van kitüntetve, 148 frt 60 kr. napszám s 40 frt értékű élelem díjazással, az aratás és kukoriczaföld művelése a jövedelmet 293 frt 60 kr-ra emeli az élelmezés betudásával. Mindezen kimutatásoknál a táblázatba foglalt adatok közül az ingatlan után felvett jövedelmeket elhagytam, mert csak a munkások kis töredéke bir avval, továbbá a sertéstartás utáni jövedelmet csak a kukoriczaföldet művelőknél vettem figyelembe, mert csak ezek tarthatnak sertést említésre méltó haszonnal.

*) A Mezőgazdasági Munkáskérdés. Összeállította Dékány Mihály. Budapest, 1895.

Rubinek Gyula : Paraszt szocializmus című művéből az 1860. és 1894. évre vonatkozó munkáskereseti viszonyokat egybe hasonlító következő érdekes táblázatot közöljük, melyből kitűnik, hogy az aratási idő a cséplőgépek alkalmazása következtében mindenütt jelentékenyen csökkent, úgyszintén az aratási eredmények is, a békéscsabai és orosházi járás kivételével. Megjegyzendő azonban, hogy éppen 1894-ben voltak a legalacsonyabb árak, az eredményt részben ez is befolyásolja.

J á r á s	Egy munkás átlagos keresete				Egy munkás-család		Egy munkás		Az aratás időtartama nap	
	évi		aratási		évi szükséglete					
	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.	frt	kr.		
Békés	1894	180	—	50	—	240	—	180	—	24
	1860*	200	—	75	—	200	—	140	—	60
Békés-csabai	1894	200	—	70	—	200	—	96	—	30
	1860	180	—	60	—	120	—	65	—	65
Gyomai	1894	130	—	40	—	220	—	80	—	36
	1860	230	—	80	—	160	—	60	—	42
Gyulai	1894	190	—	33	—	220	—	108	—	16
	1860	200	—	45	—	220	—	120	—	21
Orosházi	1894	180	—	65	—	260	—	100	—	25
	1860	160	—	55	—	150	—	60	—	50
Szarvasi	1894	160	—	36	—	200	—	130	—	14
	1860	156	—	54	—	200	—	130	—	20
Szeghalmi	1894	173	—	35	—	230	—	110	—	30
	1860	230	—	84	—	280	—	130	—	60

A munkáskörökből eredő adatok közül, melyek a munkások kereseti viszonyait sokkal rosszabb színben tüntetik fel, néhányat szintén közlünk: A „Népszava“ 1891. ápril 10. számában ezeket írja egy békésmegyei földművelő munkás háztartási viszonyairól:

„Kisérjünk egy szorgalmas munkást végig egy esztendőn, például Szt.-Mihály naptól Szt.-György napig 40 kros napszám

mellett mit tud bekeresni (vasár- és ünnepnapokat kivéve), azaz 7 hónap = 171 nap alatt?

40 krajczár napszám mellett be tud keresni 68 frtot és 40 krt. Május—juniusban 60 kr. napszám mellett be tud keresni 31 frt és 20 krt 25 napra. Julius havában takarás alkalmával 1 frt 20 krt, a 25 napra 30 frt. Augusztusban egyre-másra 60 kr. napszám mellett 25 napra 15 frt. Szeptemberben, azaz kukoricza-szedéskor, 1 frt, ez is 25 napra 25 frt. Hát akkor az egész esztendőben tud bekeresni 169 frt és 60 krt. Hát azok a napok, a melyek nem engedik bekeresni a napszámdíjat . . . (rossz időjárás, eső stb.) Arra is számíthatunk legkevesebb tíz perczentet, a mi még nagyon kevésbe van számítva. Akkor marad csak 152 frt és 64 kr.

A ki más házát lakja, az házbért 25 vagy 30 frtot fizet, hát akkor csak 122 frt és 64 kr marad. A kinek pedig háza van, annak még annyi sem marad, mert nagyon ritka lakos, a ki dicsekedhetik avval, hogy nem tartozik, már ott a kamat, házreperálás, tetőcsinálás legkevesebb 20 frtot emészt fel; adóba 10 vagy 12 frt, biztcsítás 3 vagy 4 frt, összesen 36 frt. Hát a ki régen fogyasztja a házát, 100 vagy 200 frtra, avagy el is fogyasztotta, csak 8-as kamattal, kétszer 8 az 16 frt, meg 36 frt az 52 frt. Már most ha kivonjuk a 152 frt és 64 krból az 52 frtot, akkor marad csak 100 frt és 64 kr.

Tessék csak elosztani ezt, a mint tudva van, az ilyen embe-reknél. Első a szerszám: kapa, kasza, kalapács, üllő, villa, fejsze, balta, tokmány, kő, vasvilla, de az is négyágu, mert máskép nem veszik ember sorjába, azután az asszonyoknak szinte vonjuk csak ki abból a 100 frt 64 krból a mi neki kell, mi marad? . . . Számítsunk erre legkevesebb 5 frt 64 krt, már csak 95 frt marad, már most ruhára számítsunk legkevesebbet; 35 frtot, marad csak 60 frt. Hát ha az ember beteg, akkor nem keres, hanem költ. Már most tessék számítani egy hat tagu családra, mikor a gyermekek még aprók, mi esik egy esztendőn át. Nem nyomorog-e, ha napokra elosztva: 16 és $\frac{1}{3}$ rézkrajczár esik egy-egy ilyen hat tagu család testi táplálására. De még tűzrevaló fa, meg szalma nincsen számításba véve. Azt is számíthatjuk legalább 15 frtba. Így hát ennyit bekereshet egy teljes erős és fiatal ember, ha még jól tud hizelegni, mert mai nap többet adnak a hizelegésre, mint a tisztességes munkára stb.“

Ezen adatokkal, melyeknek a téli munkára vonatkozó részét inkább nagyinak, az aratási munka eredményét ellenben túlkevésnek felvéve, a jószágtartásból eredő jövedelmet pedig egészen mellőzve látjuk, körülbelül hasonló eredményre jut Csizmadia Sándor is, kinek munkájából következőket közöljük:

„A jelen időben fölállalják a gabonát részre 13—14-én s le kell vágni egy darab luczernát potomba vagy más munkát elvégezni, azon kívül a gabona asztagba rakásáért nem jár fizetés; így kereshetnek nyáron 50—60 frt értékű gabonát, melyből mondjuk — ámbár sok helyen többet — 14 frtot adnak a gyűjtőnek, marad 45 frt. Tegyük föl, hogy van még 3 hold harmados kukoricza földje is, ettől fizet uzsorát minden holdtól egy forintot, az annyi mint 3 frt; kapálásért minden holdtól 2 frt, így három holdnak kétszeri megkapálása 12 frt; élelemre 4 frt, a leszedéseért holdjától 3 frt, az annyi mint 9 frt, élelemre 2 frt, a harmadrész hazaszállításáért 1.50 kr. Három hold kukoricza-föld középtermésben ad 210 vékát, ennek harmada 70 véka, mely vékáját 50 krral számítva kitesz 35 frtot; most a ráfordított költséget leszámítva, tiszta haszonnak marad 3 frt 50 kr., mondd: három forint ötven krajczár. De még csőszbért is szoktak venni — ámbár ha csősz nincs is — minden holdtól két vékát és mind a három holdtól a harmadostól, tehát az is hat véka, azt is számítva, marad haszon 50 kr. A napszám tavasszal 50—60 kr. szokott lenni, mondjuk ott is keres 20 frtot; ősszel kukoriczaszedésben is keres 80 kros vagy 1 frtos napszámmal 20 frtot; talán nyáron cséplésnél is keres 20 frtot, de többet semmi esetre sem, ha egy-kettőnek van is szerencséje többet keresni, az olyan kevés, hogy nem is jöhet számításba.

Ha ezen keresetet összeszámítjuk, látni fogjuk, hogy majdnem 100 frtból kell a földművelő munkásnak megélni családjával együtt.

De még ez sem mind az övé; még ebből kell kifizetni a házbért, *községi és megyei útdót*, egyházi adót stb. Ezenkívül még ruházatra is kellene; gyermekei nem mehetnek iskolába, mert nincsen ruhájuk, de még ha az volna is, nem győzi őket tartani, 8—9 éves korukban kénytelen őket szolgálatba adni, legalább nem esznek otthon.“

E kimutatásnál a kukoricza-föld munkálása úgy van számítva, mintha azt a munkás mással pénzért végeztetné, mely esetben persze nem sokat ér az egész, a jószágtartás jövedelme itt is mellőzve van.

Az első magyarországi földműves munkás-kongresszuson több szónok foglalkozott e tárggyal, Urbán Pál (Czegléd) 80—100 frt évi keresetet, Szabó Antal (Zenta) 120—150 frtot említ. Száz Pál (Csorvás) a földművelő munkás keresetét 150 frtra teszi évenként, ezzel szemben: 1. A lakás 25—30 frt. 2. Állami adó 5—8 frt. 3. Községi adó 3—5 frt. 4. Legszücségesebb ruhanemű 30 frt. 5. Fűtésre 20 frt. 6. Szerszám beszerzésre 5 frt. Összesen 101 frt

50 kr. kell. Marad táplálkozásra 48 frt 50 kr., napokra elosztva $13\frac{1}{3}$ kr. Szalay István (Orosháza), röviden, de találóan így jellemezte a munkások helyzetét, hogy „éppen az a bajunk, hogy sokat heverünk és keveset eszünk.“

Szalay Istvántól, kinek édesanyját egy perben képviseltem, elkértem mult évi keresetéről feljegyzett adatait, ki is azokat velem következőkben közölte :

Az 1897-ik évi keresetem :

Januárban kerestem favágással	2 frt — kr.
Februárban	2 „ 50 „
Márcziusban falverésért	4 „ 45 „
Áprilisban, májusban falveréssel	16 „ — „
Juniusban tapasztással	18 „ 75 „
Aratásban 8 mázsa búzát, 2 köből árpát, pénzértéke	92 „ — „
Szeptember és októberben falveréssel	32 „ 25 „
November, decemberben földhordásért	13 „ 30 „
Megkapáltam 3 és fél hold kukoriczát, ter- mett 85 véka tengerim, pénzértéke	39 „ 15 „
Összes bevétel volt	<u>220 frt 40 kr.</u>

Kiadás :

Házbérbe	18 frt — kr.
Gyűjtőnek, a nyáron	15 „ — „
Ruházatra	18 „ 64 „
Az előző évben rosszul kerestem, adóssá- got csináltam, oda kellett fizetni	17 „ — „
Egyházi-, megyei- és községi adókban	2 „ 90 „
A család betegségére doktor és patika	3 „ 85 „
Tűzifa és szalmára	6 „ 56 „
Világításra és sóra évente	5 „ 20 „
Tengeri kapálásra és szedésére fizettem napszámot	11 „ 50 „
Összesen	<u>98 frt 65 kr.</u>

Összesen tehát maradt nekem 122 frt 35 krajczárom élelemre és zsiradékra, ebből jut nekem mindennapi élelemre 33 és egy fél krajczár. De hogyha még ez mind élelemre való volna, de még ebből kell fizetni sok más apróságot, a férfinak dohány, a nőnek cserép-edény, konyhaeszköz stb.

Mondhatom, hogy az én keresetem Orosházán a legjobbak közé tartozik. Ennyit kereshet nálunk például 100 ember közül 5, a többi jóval kevesebbet. Egyedüli szerencsém csak az, hogy gyermektelen vagyok és így kevesebb költséggel meg tudok élni.“

Ugyanő volt szives Jeges István orosházi napszámos következő feljegyzését velem közölni.

Az 1897. évben mit lehetett keresni :

Január hóban magtárba kerestem	3 frt — kr.
Februárban	2 „ — „
Márczius és áprilban	20 „ — „
Május és júniusban	8 „ 30 „
Aratásban kerestem 8 m. m. búzát és három köből árpát, tehát ezek pénz- értékben kitesznek	96 „ — „
Aratás után tengeriszedésig kerestem	16 „ — „
	<hr/>
	145 frt 30 kr.

De még aratáskor a gyűjtőnek ebből kifizettem	13 „ — „
Ezt levonva, marad nekem	132 frt 30 kr.

Ezenkívül ugyanez évben megkapáltam három hold tengerit, ezért potomot fizettem 3 frt — kr.

Egy napszámost fogadtam 65 kr. napszám mellett és kosztal én láttam el, három napig tartott a dolog, tehát így napszámost fizettem az első kapálásra	1 „ 95 „
Második kapálásra ugyanennyit	1 „ 95 „
A tengeriszedésre kifizettem napszámot	3 „ — „
	<hr/>
	9 frt 90 kr.

Nekem pedig termett két kocsi tengerim, ez pénzértékben volt 45 frt — kr.

Tehát most leszámítva a napszámot és potomot, a mi kitesz 9 frt 90 krt, a 45 forintból marad nekem 35 „ 10 „

Hát még a mit itten éléveztünk, kenyér és szalonna, ez még nincs számítva, meg a magam munkája, mert ha ezeket is számítom, akkor nekem nem marad semmi.

Igy tehát az összes kereset a mult évben volt 167 frt 40 kr.

Tehát most tessék számítást tenni, hogy 6 csekély keresetből hatodmagammal hogyan élhetek meg, mikor évenként ház- bért fizetek	24 frt 60 kr.
Hatodmagamat ruházattal ellátni évenként	25 „ — „
Tűzifa és világítás évenként	13 „ — „
Továbbá feleségem több idő óta sínlődő beteg, neki a lefolyt évben orvos és patika	11 „ 50 „
	<hr/>
	74 frt 10 kr.

Most a 74 frt 10 krt kivonni a 167 frt 40 krból, marad az egész hat tagu családra 93 frt 30 kr. Ez az egész élelem, de hát még az ünnepekre való jobb falatok hol maradnak, de még hébe-korba egy kis jó ital is szükséges volna, kivált ha az ember dolgozik. De hát még az évi zsiradék és ami a háznál szükséges, először is szappan, só, paprika, bors és néha leginkább hetenként kétszer egy kis húsféle a székéből, vagy baromfi, vagy egy pár galamb, még ezek mind hol maradtak?“

Álljanak itt még Csongrád vármegye közigazgatási bizottsága által a szociális jellegű munkásmozgalmak tanulmányozása céljából egybehívott értekezleten a munkások kereseti viszonyára vonatkozólag előadott kimutatások:

Kuruczleki Lajos csongrádi munkás az 1897. év folyamán keresett:

Szőlőnyitás, metszés és kapálással márczius 10-dikétől április 10-dikéig 75 kr. napszám mellett	18 frt
Április közepétől június 20-ikáig kubikmunkáról hozott haza	60 „
Aratás alatt kapott 7 kbl. buzát, értékéből le- vonva a marokverő 14 frtját, kitesz	35 „
Augusztus 10-től október 10-ig cséplési munká- nál keresett	42 „
Ismét kubikmunkánál	22 „
Harmados kukoriczaföldjén termelt kukoriczát eladta	22 „
Tehát bevétele volt összesen	<hr/> 199 frt

Kiadását így számítja fel:

Házbér	30	frt
Saját ruházatára	20	„
Felesége és 3 gyermeke ruházatára	30	„
Tűzrevaló	10	„
Apró házisükség és világítás	15	„
Adó	3	„

Összesen 108 frt,

tehát az ő és családja élmezésére marad évenként 91 frt, vagyis naponként és fejenként nem egészen 5 kr.

Matolai Miklós tisztartó a derékegyházi uradalomban az összes mezőgazdasági munkák végzésénél alkalmazott napszámosságok kereseti viszonyairól az értekezleten következőket mondta:

Egy férfi munkás kereshet deczember és január hónapokban 40 <u>kr.</u> mellett 50 munkanapot számítva	20	frtot
Februárban 40 <u>kr.</u> mellett 15 munkanapot számítva	6	„
Márcziusban ugyancsak	6	„
Áprilisban 20 munkanapot számítva	8	„
Májusban 20 munkanapot 70 <u>kr.</u> jával	14	„
Juniusban 20 „ 80 „	16	„
Juliusban és augusztusban aratás és hordásban 6 hét alatt 6 <u>mm.</u> búzát, 3 <u>mm.</u> tavaszit és 12 <u>frtra</u> értékesített conventiót, melyek értékét 60 <u>frtra</u> teszi, a marokverőnek fizetett 14 <u>frt</u> levonásával	46	„
Cséplésnél két hónapon keresztül 40 munkanapot 1 <u>frt</u> 20 <u>kr.</u> jával és 16 <u>frt</u> értékű conventiót	64	„
E mellett megmunkálhat két kat. hold harmados kukoricza földjét, melynek értéke	24	„
Egész évi keresménye	<u>204</u>	<u>frt.</u>

Mindezen kimutatások közös hibája szerintem az, hogy a természetbeli keresményt, különösen pedig a búzát pénzre átszámítják, ami a számítási kulcs szerint nagyon eltérő értéket ad és sokszor curiosumnak is beillő eredményekre vezet. Nincs erre semmi szükség, mert a részkeresetet a munkás és családja természetben fogyasztja el, abból legfeljebb 1—2 mm.-t ad el, azt is többnyire csak a marokverő kifizetése végett, bár erre is inkább a tavasziból

kapott részt fordítja. Szükségesnek láttam tehát a pénzkeresetet a rész és más természetbeli keresménytől, úgy a kiadások, mint a bevételeknél elkülöníteni. Az egyes munkásoknak, részben saját aratóimnak részletes kikérdezése és kiadásuk és bevételeik ily módon való pontos összeállítása alapján megállapított adatokat a következőkben közlöm :

Szabó Sándor szentesi lakos, 36 éves, feleséges, két kis gyermeke van, 1897. évi bevételét és kiadását következőleg részletezi :

„Téglaveréssel szoktam foglalkozni és cserépkészítéssel ; télen ilyen munka nincs, más munkát sem kap az ember és így márczius végéig nem kerestem semmit, az időt ilyenkor olvasgatással töltöm és nyári munka után járok : áprilisban elmentem Nagy-Várad alá téglát verni, ott 66 nap alatt kerestem a magam kenyerén 64.— frtot

Itthon, júniusban kerestem téglaveréssel 8 nap alatt magam kosztján 8.— frtot

Május és júniusban feleségem kapálással és szíkfűszedéssel keresett 11.— „

Július, augusztus, szeptemberben aratás, hordás és csépléssel 36 napon kerestem 8 mm. búzát, 1 kocsi szalmát, ellátást, és tavaszi helyett kaptam 10.— „

A marokverő feleségem volt. Cséplésnél kerestem még 8 napon át kosztot és 8.— „

Feleségem négy nap szénát gyűjteni volt, keresett 2.40 „

Szeptemberben téglaveréssel 5 nap a magam kosztján kerestem 5.— „

Feleségem 18 nap a cséplőgépnél dolgozott s keresett 15.— „

Októberben kukoriczatörésen 12 nap dolgoztam és ételmezésen kívül kerestem 12.— „

Október 20-án elmentem Budára kubik-munkára. hol két hónapig dolgoztam, és kerestem 42 frtot, de haza csak 10 frtot adtam, a többi elment kosztra meg utiköltségre. 42.— „

Egy köből búzát eladtam 11.— „

Készpénz bevétel 188.40 frt

Kiadásom volt :

Házbér 26.— frt

Adó 5.— „

Tűzrevaló 9.— „

Átvitel 40.— frt

	Áthozat	40.—	frt
Egy hízott disznó		40.—	„
Húsrá kell		16.—	„
10 liter bab és kása, krumpli és más zöldség		2.80	„
Nyári gyümölcs		3.—	„
Dohány		6.24	„
Petroleum		3.—	„
Konyhaedény-pótlék		1.20	„
Dolgozó szerszám		2.—	„
Só, bors, paprika, eczet		8.—	„
Pálinka		7.80	„
Szappan és ahhoz való szer		5.—	„
Fehér ruhára az egész családnak vászon		8.—	„
Lábbeli nekem és feleségemnek		10.—	„
Dolgozó ruha magamnak		5.—	„
Ünneplő ruha, 8—10 évig elég egy öltözet, egy évre esik		2.—	„
Tej, tejföl éven át		3.—	„
Családomnak ruházat		12.—	„
Doktor, patika		2.50	„
Télen ujságot és más egyebet olvasgatok		2.—	„
Uti költség N.-Váradról Szentesre		2.50	„
Budai munkám alatt elment koszt és utiköltségre 2 hónap alatt		32.—	„
		<hr/>	
		214.04	frt.

25 frtot kölcsön kértem egy jó ismerősömtől, kinek a testvére szakácsné és annak megtakarított bérét kiadja kamatra. Minden frt után minden hónapra egy kr. kamatot fizetek. A 8 mázsa búzából egy mázsát eladtam, egy vékát pedig a háziasszonynak adtunk, amiért a gyerekeknek gondját viselte, míg a feleségem napszámra járt, a többi búza kell kenyérnek. Egész éven át 185 nap dolgoztam.“

Nagy Bálint szentesi lakos, 32 éves, nő, egy kis gyermeke van, előadja : „Édes apáméknak van egy kis vagyona ; én tőlem, a mit kerestem legénykoromban, sohasem vették el és így mielőtt sor alá kerültem, 150 forintot szereztem, a mit a takarékbá raktam. Mikor a három esztendő kitöltöttem, megházasodtam, a pénzt a lakodalmi költségre s ruházkodásra elköltöttem. Az édes apám házában lakom s házbért nem fizetek, adóval még az idén nem voltam megróva. Kerestem 1897-dik évben :

Január 10-től márczius 10-dikéig hurczolkodással és kukoriczamorzsolással 50 munkanapon a gazda élelmezése mellett 20.— frtot

Márczius 15-dikén elmentem kubikra Pozsony-megyébe vasutépítéshez, hol hat hét alatt 30 dolgozó napon annyit kerestem, a miből magamat élelmeztem s hazahoztam 63.— „

Míg oda voltam, az ipam és feleségem 3 hold harmados kukoriczaföldemet beültették 1½ nap alatt. Május elején jöttem haza, megkapáltuk feleségemmel együtt a kukoriczát 3 nap alatt; azután elmentem másnak kapálni és szénát kaszálni, egész aratásig mindig volt munkám, 90 kr. és 1 frt napszám és koszt mellett kerestem 45 nap alatt 40.— „

Közben feleségemmel a kukoriczát másodjára megkapáltuk 3 nap alatt. A takarás, hordás és cséplés 36 dolgozónap tartott, feleségem volt a marokverő, kerestem a gazda kosztján kerek alku mellett 8 mm. búzát, egy kocsi tűzrevalót és tavaszi helyett 10.— „

Cséplőgépnél dolgoztam 8 napig kosztért és 8.40 „

feleségem gép mellett 5 nap keresett 4.— „

Október elsejétől a magam kukoriczáját törtem 6 napig a feleségemmel és egy napszámossal, termett 85 véka kukoriczám, 2 kocsi tök és 1 frt ára czirok 1.— „

Október derekán a titeli csatorna-töltéshez mentem kubikra, hitvány munkám volt, hét heti munka után mindössze hazahoztam 16.— „

Decemberben egy hétig jégvermet ástam 50 kr. napszám és koszt mellett 3.— „

Feleségem apró jószágából árult 4.50 „

Pénzbeli összes bevétel 169.90 frt

Kiadásom volt a kenyérnek való 8 mm. búzán kívül :

Egy malacgot vettem hízónak 13.50 frt

Krumpli, gyökér, kása, bab 2.90 „

Tej, tejföl gyomorhajos feleségem kedvéért 20.40 „

Czukor 3.12 „

Só, bors, paprika 7.— „

Lekvárnak való szilva 2.40 „

Eczet 1.— „

Átvitel 50.32 frt

	Áthozat .	50.32	frt
Dohány		12.48	„
Petroleum		4.—	„
Konyhaeszköz és egy rézüst		7.—	„
Dolgozószerszám		2.—	„
Szappanhoz szer		1.—	„
Pálinka		3.60	„
4 pár fehér ruha		7.—	„
Viselő ruha		12.—	„
Lábbeli		9.—	„
Ünneplő ruha ára 10 évre elosztva		2.—	„
Feleségemnek ruhára		10.—	„
„ lábbeli		4.—	„
1 téli ing		1.—	„
Gyermeknek ruházat		5.—	„
Tű, czérna, apróság		1.—	„
Kukoriczatörésen napszám		6.90	„
Kukoricza hazahozatal		4.—	„
Doktor, patika		2.—	„
		<u>144.30</u>	frt

A kenyérnek valót a részen megkerestem, zsiradékot, húst nem veszek, mert malacztot hizlaltam s a feleségem apró jószágot nevelt, amit ezek megettek a kukoriczából azonkívül még maradt 25 frtot érő, keresetemből is maradt 25 frt, de ez is elment volna, ha ingyen lakhelyem nincs. Egész éven át 225 napot dolgoztam.“

Pap Pál 40 éves, szentesi lakos, neje és egy 6 éves lánya van ; anyósa szőlőjében lakik, a lakásért az épületet javítgatja és napának 12 frt adóját fizeti, előbb kocsis volt a gróf Károlyi uradalomban. Mult évi kereseti viszonyait így adja elő: Márczius 15.-dikéig semmi munkát nem kaptam, ilyenkor a ház körül teszek, veszek a mit lehet, ilyenkor kiadás is kevesebb, mert hogy nem dolgozom, hát többnyire csak egyszer eszünk naponta. Márczius derekától szőlőnyitással 16 napon át kerestem 8.— frtot

Áprilisban egy hétig otthon a háztetőt igazítottam, 2 hold kukoriczámot 2 nap ültettem, 9 nap kukoriczát morzsoltam 70 kr. napszám mellett 6.30 „

Május és júniusban szénakaszálással 30 napon át kerestem a gazda kosztján 30.— „

Átvitel 44,30 frt

	Athozat	44,30	frt
A magam kukoriczáját két ízben 4 nap kapáltam a feleségemmel. Pénzért kapáltam 3 nap			
		2.40	„
Aratás, hordás és cséplés 36 napig tartott, marokverő a feleségem volt, kerek alku mellett kaptam 8 mm. búzát, élelmezést, 1 kocsi szalmát és tavaszi helyett			
		10.—	„
Aratás után egy béres helyett voltam 12 nap, kerestem			
		10.80	„
Október elején a magam kukoriczáját letörtük a feleségemmel 6 nap; kukoriczatöréskor napszámon voltam 7 nap			
		7.—	„
Ezután két hónapig hónapszámos voltam			
		30.—	„
Decemberben egy kubikos megfogadott maga mellé napszámosnak, hogy a vállalt munkáját fagy előtt bevégezhesse, 6 napra a magam kosztján			
		6.—	„
Ezenkívül a hol dolgoztam ennem is adtak mindenütt. Decemberben fát nyestem feliből; $\frac{1}{2}$ öl fa és 3 kocsi rözse jutott, ez megér			
		12.—	„
Követválasztáshoz a szavazókat hordtam			
		1.—	„
Éven át több rendbeli apróbb kereset			
		5.—	„
Két hold 3-os földről termett 18 zsák kukoricám is			
	Bevétel	128.50	frt
Kiadásaim voltak :			
Házbér helyett adó		12.—	frt
1 malacz, hizónak		9.—	„
Kukoriczát vettem ahoz a mi termett		8.—	„
Tűzrevaló $\frac{1}{2}$ öl fa és 1 kocsi szalma, az egy kocsi rész szalmán kívül kellett a mult évben		9.—	„
Krumpli, száraz főzelék		3.70	„
Zöldség, káposzta, hagyma		5.—	„
Czukor		3.—	„
Só		6.—	„
Szilva, lekvárnak		1.60	„
Dohány		12.—	„
Petroleum		4.—	„
Konyhaeszköz		1.—	„
Dolgozószerszám		1.50	„
Szappanfőzéshez szer		1.—	„
Pálinka		5.—	„
	Átvitel	81.80	frt

	Áthozat	81.80 frt
Eczet, paprika, bors		2.— „
Lábbeli magamnak		8.— „
Fehérruha		4.— „
Viselő ruha		3.— „
Ünneplő ruha ára 10 évre elosztva		2.— „
Bekecs ára 10 évre elosztva		—70 „
Kalapra, sipkára esik évenként		—50 „
Téli ing		1.— „
Asszonyinak ruházat		10.— „
A kis lánynak ruházat		5.— „
Tű, czérna, egyéb apróság		1.— „
Kukoriczahazahozatal		1.— „
Fa hazahozatal		2.— „
		<hr/>
		122.— frt

A részen keresett búza nem fogy el, mert sokat oda vagyok napszámon és akkor nem a magamét fogyasztom, 2—3 évenként szoktam a megmaradt búzát eladni. Ez évben 225 munkanapot dolgoztam.“

Sztanó Sándor 30 éves szentesi lakos, nős, egy kis gyermeke van, 1897. évi bevételét és kiadását következőleg részletezi : Január elejétől márczius derekáig a tiszai nagy gátnál kubikoltam, közel a városhoz, 40 nap dolgoztam, a nagy fagyok miatt kevésre haladtam, kerestem 20.— frtot

Áprilisban dudvát hordtam 6 nap 3.— „

Egy nap kukoriczát ültettem másnak 1.— „

Májusban 6 napig kapáltam 3.60 „

Május 10-dikétől takarásig 32 napon át szénát kaszáltam és gyűjtöttem 25.— „

Takarás, hordás, nyomtatás és cséplésnél 36 nap alatt kerek alku mellett kerestem élelmezést, 8 mm. búzát, 1 kocsi szalmát és tavaszi helyett 10.— „

Augusztusban 4 nap cséplőgépnél dolgoztam a gazda kosztján 4.— „

3 napig herét vágtam 4.20 „

Kölest vágtam 5 nap, maghere cséplésnél dolgoztam 7 napig, kerestem 15.— „

A feleségem 3 nap a cséplőnél volt, kapott 2.50 „

Szeptemberben 4 nap kanálist ástam, kerestem 7.— „

Átvitel 95.30 frt

	Áthozat	95.30 frt
Október, novemberben 48 nap kanálist kubikoltam, kerestem		36.— „
Decemberben 21 napig a tiszai nagy gátnál dolgoztam, a hol kerestem		12.50 „
A részen keresett búzából eladtam 2 mm. 21 kgot		24.75 „
Pénzbeli összes bevételem		168.55 frt
Kiadásaim voltak :		
Házbér		24.— frt
Tűzrevaló az egy kocsi részsalmán kívül		7.— „
Zsiradékra, mert a mult esztendőről maradt, nem kellett több mint		25.— „
Hús, éven át		20.— „
Tej		12.— „
Krumpli, zöldség és nyári gyümölcs		6.— „
Só, paprika, bors, eczet		7.50 „
Czukor		3.— „
Dohány		14.56 „
Petroleum		4.— „
Kása, bab		1.— „
Konyhaedény pótlék		1.— „
Dolgozószerszám pótlék		2.— „
Pálinka		5.— „
Szappan		7.— „
Doktor, patika		3.— „
Ruházatra nekem és családomnak szűken számítva 32 frt kellene, de az idén nem jutott több mint		15.— „
Az aratásnál marokverőt kellett tartani, mert a feleségem szoptató volt		12.50 „
		169.56 „

A részbúzával az idén nem jövök ki, mert ez évben sok kenyér kellett, a napszámon mindig a magamét fogyasztottam, mult évről is tartoztam 6 véka búzával. Ebből 2 vékát szivességből adtak ki kölcsön, 1 köbölre pedig 1 véka kamatot fizettem, így aztán csak kicsivel maradt több 4 kbl búzánál. Most még 1½ zsák lisztem van, ezzel nem érek újat, ha nem megyek el messze kubikra, lisztet kell vennem. Pedig most is van adósságom még lakodalmam idejéből. Volt ugyan 40 frt pénzem, de ebből édes anyám temetésére 25 frtot elköltöttem és csak 15 frt maradt. Házasságom alkalmával pedig 65 frt kiadásom volt kiruházkodásomra s a lakodalmi költségekre, a

menyasszonytánczon összehánytak 5 frtot, tyúkot hoztak ajándékba 5 frt árút, 40 forintot pedig rokonaim kölcsönöztek, a mit apródonkint törlesztgetek. 1897-ik évben 213 napon voltam dologban. “

Székely Tóth Sándor 36 éves, szentesi, nős, két gyermeke van, anyja szőlőjében lakik, miért azt munkálja és adóját fizeti; egy hold földet bérel is. Bevételeiről és kiadásairól következőleg nyilatkozik. „Az év elején 6 napig hetes voltam, a minek fejében az a gazda kukoriczatermésemet hazahozta, ezenkívül márczius derekáig semmi munkát sem kaptam; a kukoriczámot morzsoltam és seprőt kötöttem a magunk szükségére és az anyám szőlőjét nyitottam.

Márcziusban szőlőt nyitottam 12 napig a gazda kosztján, kerestem 6.— frtot

Április elején 4 nap kertet ástam kosztért és 2. - „

Azután 12 napig gyakorlaton voltam, mikor hazajöttem 9 nap morzsoltam a gazda kosztján 50 kr. napszám mellett 4.50 „

Május elején magam és a feleségem 2½ nap beültettünk 6 hold harmados kukoriczát, 9 nap szénát vágtam 70 kr. napszám és kosztért 6.30 „

E hónap végén megkapáltam először 3½ nap a kukoriczámot, hatod magammal. Juniushban 12 nap kaszáltam kosztért és 80 kr. napszámért 9.60 „

Azután másodjára kapáltam magamnak 3½ napig, hatodmagammal; takarás, hordás és nyomtatáson 36 napon átalos alku mellett kaptam 3 mm. búzát, 2 kbl árpát, kosztot és szalma helyett 5.— „

Sarjúszenakaszálásért 5 napra 5.— „

2 kbl árpát eladtam 7.20 „

Takarásközben 2 vasárnap levágtam egy napszámossal az egy hold bérelt földön termett búzát, a harmadik vasárnap az anyám félhold árpa vetését, augusztus végén 2½ nap elnyomtattam egy fogadott lovasemberrel a búza termésemet. Lett 4 kbl, 2 véka búzám 49.50 „

3 kocszi szalma és egy kis törek, a mi megér 6.50 „

Az édes anyám félhold árpavetését egy nap nyomtattam s egész nyáron 4½ napot dolgoztam a szőlőjében. ½ nap kutat tisztítottam —.70 „

Október elején a kukoriczámot törtük a feleségemmel, dolgoztunk 12 napig, azonkívül 1 napszám-

Átvitel 102.30 frt

	Áthozat	102.30	frt
most végezetig, hármat pedig 6 napig tartottam. Jutott			
25 kbl kukoricza, melyből a malaczoknak és aprójószág-			
goknak kellett 7 kbl. Eladtam 18 kblöt			
		75.—	„
November elején 2 $\frac{1}{2}$ napig segitettem szántani			
az anyám földjét és a magamét, a pénzes szántónak.			
A nyáron tehenet tartottam, az elhasznált tejen kívül,			
árultunk tejből			
		10.—	„
8 napig kubikoltam a csatorna készítésénél			
		9.60	„
november közepétől újesztendeig fűzfát nyestem, fel-			
ből jutott 15 frt érő.			
		15.—	„
Az édes anyámnak tett munkákért kaptam tőle			
1 zsák krumplit, 14 liter babot és 4 zsák kukoriczát,			
a kukoriczát eladtam			
		4.40	„
Feleségem csirkét nevelt a magunk szükségére			
és a télen libát tömött, használtunk rajta			
		11.30	„
Pénzbevételem volt		227.60	frt
 Kiadásaim :			
Házbér fejében adó			
		25.—	frt
Zsiradék és hús			
		13.50	„
Tavaszzsal vettem két hízőnak valót			
		20.—	„
de mind a kettő elpusztult.			
Őszszel megint vettem egy süldőt			
		30.50	„
Káposzta			
		2.50	„
Szilva, lekvárnak			
		3.—	„
Pálinka			
		3.—	„
Petroleum			
		4.—	„
Konyhaeszköz pótlék			
		2.50	„
Dolgozószerszám pótlék			
		1.50	„
Szappanhoz szer			
		1.—	„
Só, paprika			
		7.—	„
Eczet, bors			
		1.—	„
Czukor			
		3.—	„
Mész			
		2.—	„
Fehér ruha az egész családnak			
		9.—	„
Lábbeli mindnyájunknak			
		20.—	„
Ruházat			
		16.—	„
A tehenért szájbér			
		10.—	„
Napszámosoknak fizettem a kukoriczamunkánál			
		47.20	„
		221.70	frt

Átvitel 221.70 frt

	Áthozat	221,70 frt
1 kbl búzát vennem kellett, mert a kukoriczamunkánál sok napszámot tartottam és kosztoltam		10.— „
Az árend'ra és a föld megmunkáltatására és letakarítására költöttem		41,30 „
	Kiadás összesen :	273.— frt

Ez az esztendő elvitt a megtakarított pénzemből 40 frtot, mert a hízóim eldöglöttek; a gyakorlaton 12 napot töltöttem és csak 175 munkanapom volt ez évben, melyből a harmados kukoriczaföld megmunkálásával töltött idő egészen kárba vezett. Nem is vállalok ezután több harmados kukoriczaföldet, mint a mit feleségemmel magunk megtudunk munkálni, vagy ha még egy pár napszámot költök is rá, mert az idén a napszámosoknak 47 frton felül fizettem, kosztolásuk 23 frtba bizonyosan belekerült, ezenkívül még a magam és feleségem élelve, mikor a kukoriczával voltunk elfoglalva, úgy hogy sok fáradtságunk egészen hiába esett.“

Gáspár Lajos 37 éves szentesi, nős, 3 gyermeke van; a legnagyobb 9 éves, de még nem jár iskolába, mert gyenge, a legkisebb 2 éves. Életmódját egy év leforgása alatt a következőképen mondja el:

„Január, februárban nem került semmi munkám, hát otthon csináltam gyalogszéket, szénvonót, piszkafát, a két hónapon át maradt egy kis forgács tűzrevaló és		5.— frt
Márcziusban felvágтамharmadfél öl fát		5.— frt
Takarásig kapálással meg szénamunkán 60 napon a gazda kosztján kerestem		45.— „
Azután részes lettem; az őszt 10-dén, a tavaszt 9-den vállaltuk, marokverőt a gazda adott az újabb alku szerint; ez volt a javítás, 48 napig dolgoztam a takarás, hordás és cséplésen a gazda kosztján, jutott 4 kbl 1 véka búza, 6 véka árpa, 1 ¹ / ₂ véka zab meg 2 koci szalma. Zabot, árpát eladtam		5,90 „
Szeptemberben 5 nap cséplőgépnél dolgoztam, kosztot és 1 frt napszámot kaptam		5.— „
4 nap kukoriczát törtem koszt és 1 frt napszámért		4.— „
6 napig törtem az ipamnak kukoriczát, nem fizetett, hanem egy-egy kis kukoriczát ad málénak. Máskor is segítettem az ipamnak, a ki dinnyetermesztő, hurczolkodni a földről, de pénzzel sohasem fizetett, hanem ellátja család-		
	Átvitel	69,90 frt

Áthozat 69.90 frt

domat zöldséggel, dinnyével és adott 1 zsák krumplit, a mit, ha pénzért vennék, kellene rá 6 frt, 4 nap gazt vág-
tam résziből, jutott 2 kocsiival. Október végén elmentem
Torontálba kubikra, 24 napig dolgoztam, de olyan rossz
munkát kaptam, hogy egy krt sem hozhattam haza.
November utolján jöttem haza, semmi munkát nem kap-
tam, hát megint kis széket meg szénvonót faragtam, új-
évig maradt rajta a fahulladékon kívül 7.80 „

Bevétel: 77.70 frt

A feleségem elmegy, ha hívják valahova dolgozra és azért hol
egy kis ócska ruhát, hol lábbelit vagy élelmiszert adnak neki. — Én
pedig eljárók disznót ölni és ezért adnak egy kis szalonnát, zsírt,
ami pótolja a mi szükségletünket.

Kiadások:

Házbér 22.— frt

A mult esztendőben volt kukoriczám, a mivel hiz-
laltam egy malaczocskát, melyért a sógoromnál egy hetet
dolgoztam.

Csirkét nevel a feleségem a magunk szükségére,
azonkívül néha egy kis hús a székből. 4.— „

Só, bors, paprika 6.— „

Czukor 3.— „

Nyári gyümölcs néha a gyermekeknek 1.— „

Dohány 5.— „

Pálinka 4.— „

Petroleum 3.— „

Konyhaeszköz pótlék 1.— „

Dolgozószerszám pótlék az idén nem kellett.

Szappan 4.— „

Eczet, tű, czérna 1.20 „

Kása, bab 1.20 „

Párbért 4 frt 55 krt kellene fizetnem, de nem volt,
nincs miből, hát nem fizettem.

Egy pár fejelés csizmát vettem 3.50 „

Bocskort a tavalyi csizmám szárából varrtam magam

Viselő ruha az egész családomnak 17.— „

de nagyrésztét ócskán vesszük, a kalapomat is 5 eszten-
dővel ezelőtt vettem 25 krért az ócskásoknál, a sipkát
pedig 9 esztendeje viselem.

Összes kiadás 75.90 frt

A búzám már elfogyott és újév óta pénzen veszek lisztet, mert a 4 kbl 1 véka részbúzából a múlt évben kölcsönvett 6 véka búzát megadtam és arra 1 vékát kamatba fizettem. Bizony nagyon rossz sorban vagyok családommal együtt, hol eszünk, hol nem. Ez az esztendő különösen nagyon keserves rám nézve, mert kukoriczaföldet sem vállaltam, mert az volt a számításom, hogy tavasszal kubikra megyek, de attól is elmaradtam. Az őszi kubikmunkám pedig nagyon rosszul ütött ki, mert azzal biztattak bennünket, hogy jó keresetünk lesz, de már egy ásó nyomra a víz felfakadt. A kinek utiköltsége volt, hogy visszajöhessen, otthagya a munkát, de én csak 1 frt 80 krt vittem magammal és így ott kellett dolgoznom, míg az utiköltséget megkerestem. Ez egy álló hónapig tartott, mert keveset kereshettem, az élelmezés pedig nagyon drága volt, mert a kubikos embernek a vízen kívül mindent drága pénzen kell megvenni; amint a bocskort meglátják, mindennek két árát kívánják.

Nemcsak magam voltam ebbe a napba, sokan jártak így szentesiek és mindszentiek, úgy jöttünk haza mindnyájan, mint a koldusok, egy krajczár nélkül.“

Nemes Sándor 45 éves, szentesi, nő, egy legény fia van, meg egy menyecske lánya, akit a múlt évben adott férjhez. 14 évig tanács volt, és mert a jószághoz szerencséje volt, 250 frt készpénzt, egy 100 frtot érő tehenet, egy 70 frtot érő fias disznót, és 50 frtot érő tollat szerzett. A leány míg otthon volt, nem szolgált, csak az anyja körül segédkezett, főleg az aprójószág hasznából ruházták. A fia 23 éves; 19 éves koráig keresményét odaadta az apjának, a mi azonban nagyrészt elment a fia ruházatára. Négy év óta berakja a fia keresetét a takarékbába, már van 150 frtja, az apjának adja a béréből a két hold feles kukoriczaföldet, 2 kocsi tüzrevalót és egy esztendő sülldőt, ami 20 frtot ér. Harmadik éve lakik a városban Nemes, mikor hazajött, vett a megtakarított pénzéből egy házat, az anyósa adott hozzá kölcsön 100 frtot, amiért most már a tehen a feleségeé. Tavaly a leány férjhez ment, a tollat neki adták, kiruházták, ekkor 50 forint adósságot is csináltak. Egy évi keresetét és kiadását így mondja el:

Az ujesztendőben hetes voltam 5 nap	2.25 frt.
31 nap eljártam éjszakára strázsának	6.20 „
Egész télen semmi munkát nem kaptam ezen kívül,	
s a feleségemmel ludat tömtünk, használtunk rajta	25. — „
A méhészethez értek, márcziusban az után jártam,	
	Átvitel 33.45 frt

	Áthozat	33.45	frt
hogy vállalhassak kezelésre, vállaltam is 23 kast, két			
frtért kasonként, evvel kerestem őszig	46.—		„
Egy úrnak többször segitettem nyáron át a méhek			
körül	2.—		„
Áprilisban egy nap kukoriczát ültettem magamnak,			
májusban 2 nap kaszáltam herét a gazda kosztján . . .	1.60		„
Májusban 2 nap kapáltam magamnak, másfélnap			
másnak	1.20		„
Juniusban 1 ¹ / ₂ nap kaszáltam koszt mellett	1.50		„
Mikor napszamba nem mehettem, a méhekhez lát-			
tam. Takaráson, nyomtatáson 18 napig dolgoztam kerek			
alku mellett, az élelmen kívül jutott 5 kbl búza, 1 kbl árpa,			
meg egy kocsi szalma. Októberben 3 nap törtem a magam			
kukoriczáját, napszámra 15 nap törtem kukoriczát koszt			
és 1 frt 20 krért, 1 frt 10 kr. mellett	16.30		„
Termett 10 kbl kukoriczám, amiből megettem a			
hizóval 4 ¹ / ₂ kblöt, eladtam 5 ¹ / ₂ köblöt	23.10		„
Egy jó fejős tehenem van, tejből árulunk	90.—		„
Eladtam a borjút	15.—		„
Pénz bevételem összesen :	230.15		frt
Kiadásom volt :			
Kenyérnek valóhoz 1 kbl búza pótléket kellett ven-			
nem	10.—		frt
Húst csak néha nyáron veszek	4.—		„
Krumpli, káposzta, apróbb zöldség	4.—		„
Főzelék, kása, bab	1.—		„
Só, paprika, bors	6.—		„
Gyümölcs, lekvárnak szilva, dinnyét 2 kocsival vet-			
tünk, ami rossz közte, a tehenek	9.—		„
Dohány	12.—		„
Petroleum	4.16		„
Konyaeszköz, pótlék, tejesköcsög	2.—		„
Dolgozószerszám pótlék	1.—		„
Szappanhoz szer	1.—		„
Tű, czérna, apróság	1.—		„
Pálinka, eczet	5.—		„
Fehér ruha nékem és feleségemnek	8.—		„
Viselőruha nekem 10 frt, a feleségemnek 5 frt . . .	15.—		„
	83.16		frt

	Áthozat	83.16	frt
Lábbeli kettőnknek		10.80	„
Tehéntartás, takarmány és szájbér		55.—	„
Adó összesen		15.60	„
A kukoricza-munkánál kifizettem napszámosoknak		14.40	„
Az 50 pengőt, a mit a lányom lakodalma alkalmából felvettem, megadtam		50.—	„
Pénzkiadásom összesen		228.96	frt“

Böszörményi Sándor, szentesi, 56 éves, nő, 7 gyermeke van, 4 lányt már férjhez adott, egy 14 éves lánya 3 év óta szolgál, otthon van egy 17 éves fia, aki keresetét neki adja és egy 9 éves iskolás lánya. Maga és családja életmódját így részletezi :

„Január, februárban fát nyestem résziből, jutott 2 kocsi rózse.

Áprilisig semmi munkát nem kaptunk, ekkor kivittek Jurenák úrhoz nádtetőt csinálni, mert ezzel is szoktam foglalkozni, május derekáig 30 napon át 1 frt napszám mellett a magam kosztján kerestem 30.— frt.

A gyerek április 1-től május 20-ig cserepes volt . 18.— „

akkor beteg lett, s így júliusig nem keresett semmit közben 1¹/₂ nap ültettem a 3 hold harmados kukoriczaföldet a feleségemmel, május, júniusban kapáltam és füvet kaszáltam 14 nap 10.— „

Kétszer megkapáltam a feleségemmel a kukoriczát, 12 nap tartott. Julius elején részes lettem, a fiam pedig ugyanott félrészes, az őszt 9-dén, a tavaszt 8-dán vállaltuk, 36 dolgozó nap takartunk és nyomtattunk, a gazda kosztján, jutott kettőnk részére 5 kbl búza, 2 kbl árpa és 1 kocsi szalma, a 2 kbl árpát eladtam 6.40 „

Új alkut azért nem kötöttünk, mert már ugyanis jobb adta a szokásosnál egygyel a gazda, meg mégse gondoltuk, hogy ilyen nagyon meghibásodott a gabona, azután meg már 6 év óta voltam ennél az egy gazdánál részes, hát nem akartam kötekedni. Szeptemberben egy ház végét csináltam 18 napig 15.— „

A fiam cséplésnél volt a gazda kosztján 15 nap . 9.— „

Októberben a magunk kukoriczáját törtük, a fiam és feleségemmel 10 napig

12 nap másnak törtem én és a gyerek koszt és 1 frt napszám mellett 24.— „

Átvitel 112.40 frt

Áthozat 112,40 frt

November elején elvitettek mind a kettőnket Szathmárba kubikra, a hónap végén jöttünk haza, de egy krt sem hoztunk, rossz munka volt, amit kerestünk elment kosztra meg utiköltségre.

Decemberben Budára mentünk kubikolni, 18 napi munkával ketten kerestünk 20 frtot, ebből hazahoztunk 12,20 „

Termett 12 kbl kukoriczám, a mit a szárberakásért haza hozott a gazda, eladtam 50.— „

A feleségem aprójószágot nevel, amiből jutott néha a magunk szükségére és eladtunk 8.50 „

Ludat is tömött az asszony egész télen, ezen volt haszon, 8 db. hizott lúd 20 frt értékben, amit megettünk.

A feleségem minden héten egy nap jár mosni 60 krért és kosztért 31.20 „

Pénzbevételek összesen 214.30 frt

Kiadások :

Házbér 26. — frt

Kenyérnek valóhoz 1 kbl búzát egyik vöm adott kölcsön, aki kerek alkura volt részes és 9 mm. búzát meg 2 mm. árpát kapott, ezen kívül 1 köblöt kell vennem . . 11.— „

Ez elég lesz, míg az idő kinyilik, akkor megyünk széjjel munkára, ki merre lát.

Zsiradékra, miután 8 drb hizott ludat, a mi haszonban marad felhasználtunk, disznót pedig nem mertem hizlalni, mert 1895-ben 3 hizóm, 1896-ban pedig 1 hizóm megdöglött, az idén pedig a magló-disznó nagyon drága is volt, hanem szalonnát vettem 40.— „

Székéből nagy néha nyáron egy kis hús 2.— „

Adót ez évben nem fizettem, levették rólam, mert a jobb kezemen a hüvelykujjamat elvesztettem. 200 □-öl földet bérelek közel a városhoz apró veteménynek . . 5.— „

Se én, se a fiam nem vagyunk pipás emberek.

Só, bors, paprika 7.— „

Petroleum 4.— „

Tej, tejfel 2.— „

Eczet 1.— „

Pálinka kettőnknek 4.— „

Kása, bab 1.50 „

Átvitel 103.50 frt

	Áthozat	103.50	frt
Konyhaedény újítás		1.—	„
Dolgozószerszám kettőnknek		5.—	„
Szappan		6.—	„
Tű, czérna, mész		1.—	„
Dolgozó és fehérruha magamnak ócskán véve		10.—	„
Ugyanez a gyerekek ujonnan véve		15.—	„
A feleségemnek és kis lánynak fehér ruha és felső ruha		10.—	„
Lábbeli mindnyájunknak		15.—	„
Kalap, sipka nekem és fiamnak		1.—	„
Doktor, patika, mivel az idén én is, fiam is, a kis lány is betegek voltunk		15.—	„
Iskolai könyv a kis lánynak		1.20	„
Mikor a lányomat férjhez adtam, egy huzat ágy és más ruházat pótlék		20.—	„
A lakodalomra kellett: bor 2 frt 40 kr., 6 klg. hús 2 frt 40 kr., pálinka 1 frt 20 kr., 1 pár tyúk 1 frt 20 kr.		7.20	„
Keresztlevél és esketési díj		3.60	„
Pénzkiadásom összesen		216.50	frt.

Az idei jövedelemben benne van a fiam minden keresete is, mert a fiúk 19—20 éves korukig hazaadják a keresetöket, de a lányok, ha még annyit keresnének is, mind magokra költik. Igaz, hogy mikor férjhez mentek, én sem sokat adtam nekik.“

Áttekintve ezen elég tág körre kiterjedő és mindenesetre teljesen megbízható adatokat, azokból néhány következtetést már itt levonhatunk. Látjuk, hogy a rendezett viszonyok közt levő munkás évi kenyérszükségletét, mint részes az aratás alatt szerzi meg, vagy legalább akkor kellene, akkor volna módjában megszerezni, mi középtermésű években, a szokásban levő aratási és cséplő részek alapján sikerül is, rossztermésű évben csak úgy, ha átalos keresetet biztosított magának. Szalonna, zsiradék és hús szükségletét a munkás ember, ha csak állandóan kubikmunkán nincs, harmados kukoriczaföld vállalásával és egy vagy két malacz hizlalásával biztosítja magának. Harmados kukoriczaföldet nagyobb területen fogadott napszamosokkal művelni a munkásra nézve, ki pedig a napszamosok közt dolgozik s azokat maga látja el étellemmel, nem fizeti ki magát. Ellenben három hold kukoriczaföldet, ha a munkás felfog, ezt maga és felesége kevés segítséggel elvégezheti, ami napszám szükséges is, azt másoknál ugyancsak kukoricza-munkán megkeresheti. Ez esetben, ha csak valamicsodás kukoriczatermés van, a maga munkája is vala-

mennyire megtérül s azt úgy tekintheti, mintha a napszámot takarékpénztárba tette volna. Persze, ahol nagy uzsorát kell fizetni, vagy robotot szolgálni, ott már kevésbé érdemes harmados kukoriczaföldet felfogni. A sertéshizlalás is, melyre a kukoriczaföld termése képe-síti a munkást, szintén úgy tekinthető, mint a takarékoskodás egy neme. Sokszor meg lehet kapni a kihizott disznót olyan áron, vagy még olcsóbban is, mint amibe a sovány disznó és az elfogyasztott kukoricza és árpa került s így a vele való bajoskodás nem térül meg a hizó értékében, de a hizlalás lassanként történik s nem kell egyszerre sok pénzt kiadni. A malacznak és aprójószágának nem szükséges kukoriczát a munkás eladhatja s ha másként jó keresete volt, annak árát félreteheti. Ha már a szegény embernek gabonája s hizója van, jóformán biztosítva van egy évre megélhetése, de mily nagy baj, ha vagy a kenyérnek valót be nem keresheti, vagy kukoricza nem terem, vagy a disznó eldöglik. Különösen az utóbbi eset fordult mostanában a sertésvész fellépése óta gyakran elő s helyrehozhatlanul felbillentette a szegény ember háztartását. De ha ily szerencsétlenül nem jár is a munkás ember, még akkor is nagy feladat áll előtte, hogy a szükséges kiadásokra való pénzt megszerezhesse. Hogy mennyire megy egy munkás-család szükséges pénzkiadása, azt nem könnyű meghatározni, látjuk a fenti példákból, hogy ugyanazon helyen élő, ugyanoly erőteljes munkabíró, dolgozni szerető s egyforma családú munkásember pénzbevétele és kiadásai mily különbözők. Általában ezen pénzkiadások 120 frt körüli összegre tehetőek rendes viszonyok közt élő oly munkás családnál, melynél a családfő a kenyérre valót beszerzi, harmados kukoriczaföldet vállal és disznót hizlal. Ez összegnek negyedrésze lakás, fűtés és világításra, negyedrésze malaczvétel, élelmi s háztartási cikkek árára, negyede ruházatra, negyedrésze pedig kényelmi cikkekre, mint dohány, pálinka, tej, cukor, gyümölcs, továbbá munkaeszközök pótlására, adóra, orvosra s gyógyszerekre, a kukoriczaföld munkálásánál elköltött napszámokra számítható. A dohány és pálinka feleslegesnek látszik, de azért kivált a pálinka oly elsőrendű szükségletet képez, melyet nagyobb munka idején a munkás nem nélkülözhet; nem dohányos találkozik a munkások közt, de csak ritkán. Tehát a felvett összeg határozottan szükséges az évi kiadásnak fedezetére, de azt megkeresni a munkásra nézve nem kis feladat. Mert legalább három hónapot kell számítani, mikor a munkás, illetve a munkások túlnyomó nagy többsége semmiféle állandó munkát nem találhat, az aratással, csépléssel s egész éven át a kukoricza-munkával ismét majdnem ugyanannyi idő eltelik, tehát a 120 frtot hat hónap alatt

kellene megszerezni s így minden hónapra 20 frt jutna. Ha a munkanapok számát vesszük, a legjobb esetben 240 munkanapot lehet egy nagyon szorgalmas munkásra számítani, de ez csak ideális szám; én még oly munkást nem találtam, ki éven át ennyi napon dolgozott volna, illetőleg munkát kapott volna. Vegyünk fel 220 dolgozó napot, ami még mindig inkább sok mint kevés és számítsunk le aratás-, hordás- és cséplésre, mikor a munkás csak gabonát keres 40 napot, kukoriczámunkára 20 napot, marad 160 dolgozó nap, melyen átlag 75 krt kellene keresnie, hogy megszerezhesse pénzsükségletét. Ennyit a munkabíró egészséges munkás, itt pedig mindig csak azokról van szó, — az elöregedett, elnyomrodott munkásokról máshol beszélünk — meg is kereshetne, csak-hogy a mezőgazdaság nem képes a munkásokat dologgal ellátni s azok nagyrésze kénytelen kubikmunkára menni és csak úgy szerzheti be a pénzkidadásaira szükséges összeget, ha tisztességes feltételek mellett jó keresethez juthat, ami ma már, mint láttuk, nem mindennapi dolog, mert épen mivel a földmunkások keresete megcsökkent, fordult rosszabbra a mezei munkások helyzete. A hol a mezei munkások nem földmunkát, hanem valami mesterség, vagy háziipar-félét üznek mellékfoglalkozás gyanánt, helyzetük a fentebbi példák szerint szintén nem sokkal kedvezőbb. A főbaj a munkahiány, mi különösen azért aggasztó, mert igen nagyszámú munkás existenciája a mezei munka hiánya folytán a távoli kubikmunkára van alapítva s így nagyon bizonytalan. Látjuk még a munkások előadásából azt is, hogy azon elterjedt nézet sem áll, hogy a munkások nejei épen semmit sem lendítenének a háztartáson, s a szükségletek beszerzéséhez mivel sem járulnának. Látjuk, hogy kukoriczakupálásnál, továbbá aratás idején, mint gyűjtők ők is segítenek, némelyik cséplőgépnél is dolgozik. Van olyan, aki mosni, ludat koppasztani eljár, nagyon sok télen ludat töm, azon kívül a malacczal s aprójószággal bánik, kenyeret süt s még házi dolgokat végez. Mivel a munkás gyakran és pedig sokszor hosszú időre is távol van, a gyermekek nevelése s felügyelete egészen az anya feladata s azért nem is kívánatos, hogy mint napszámosnő sok időt töltsön a házon kívül, de ilyen munkaalkalom a cséplésen kívül, nem is igen nyílik részére. Kis háztartásának gondja is elég dolgot ad a munkásnőnek, első sorban az ő takarékoságától, ügyességétől, jó beosztásától, rend- és tisztaságszeretététől függ a munkásnak és családjának boldogulása. A józanéletű, jó gondolkodású munkás rendszeren meg is becsüli feleségét és jól bánik vele, de azért, hogy a dologból kikimélné és az asszonyok épen semmit sem dolgoznának, az nem áll. A magyar köz-

mondás azt tartja ugyan : „Aki szép asszonyt akar tartani, nem szabad azt dolgogra hajtani,“ de ez a mondás aligha a szegény asszonyokra vonatkozik.

Visszatérve a mezei munkások megélhetési viszonyainak tárgyalására, bebizonyított ténynek kell tekinteni, hogy mezőgazdasági munkásaink közt az év több szakában igen nagy a munkanélküliek száma s ősz közepétől tavasz derekáig a cselédek kivételével csak nagyon kevés munkásnak van állandó foglalkozása. A munkahiányon kívül főleg a kukoriczaföldek munkálatánál lábrakapott uzsora és robot képezi a munkások állandó panaszának tárgyát. Még a feles kukoriczaföldek idejében jött divatba, hogy a feles minden hold föld után, vagy pénzben, vagy aprójószág, tojás, söprű s más efélében bizonyos fizetést teljesített, amit uzsorának neveztek, vagy pár nap ingyen dolgozott, mit az úrbéres szolgálmányokhoz hasonlóan robotnak hivatnak. Később, mikor mindinkább igyekeztek a munkások maguknak kukoriczaföldet biztosítani, harmadából is felfogták azt, mi a nyolczvanas évek derekán már általánossá vált. Sok helyen még ezzel sem elégedtek meg, hanem az uzsorát, vagy robotot épen úgy megkivánták, mint régen a feles földeknél, különösen szokásban volt a harmadostól holdankint 1 frt uzsorát szedni ; mások a földet felibe adták három, négy frt ráfizetése mellett olyként, hogy a feles a maga igáján tartozik a földet szántani és a szárból, hajból nem részelt. Néhol az uzsorát nemcsak a munkaadó, hanem alkalmazottja is szedi a munkásoktól, némely gazdálkodásban a paraszt-asszonyok kénytelenek tojást, csirkét a gazdatiszt nejének olcsón eladni, másutt az öregbéres fizeteti meg magát, a kukoriczaföldek kiosztásánál. Ily módon, kivált amint a kukoricza ára is hanyatlott, a kukoriczaföldek részéből való művelése, lassankint annyira terhes és háládatlan lett, hogy a harmados ezen az év több szakára kiterjeszkedő egyik legfőbb termelési ágból, ha saját munkáját is számította, legtöbbször mi hasznot sem huzott, sőt gyakran a saját és családja munkája kárbaveszett s a kukoriczaföld műveléséhez csak szokásból, egyéb foglalkozás hiánya miatt és azért ragaszkodott, hogy a részére maradó kukoriczával disznót hizlalhasson s így szerezzen magának kárba esett munkájáért kárpótlást.

A robot-munka egy neme az aratásnál kapott lábra. Itt ugyanis előfordúl, hogy kisebb esőzés miatt, vagy, mert nagyobb esők után a talaj még nedves, az aratás megszakítatik, de a részesek haza nem mennek, hogy mihelyt lehet, a munkába állhassanak. Ilyenkor, mivel úgylis heverésben voltak s az eleség nekik ezen időre is kijárt, elvégeztek egyetmást a gazdaságban, ezt utóbb meg is követelték,

sőt a gazdasági folyómunkák elvégzését, ha az időjárás miatt nem szünetelt is a munka, az aratási szerződésben ki is kötötték. E munkákat némely vidéken a munkaadók discretionális munkának nevezik, a nép ily megkülönböztetéseket nem tesz, ezt is robotnak hívja. Ily munka különösen a szénavágás; előfordúl, hogy minden részes egy hold herét néhol kétszer is lekaszál, felgyűjt és berak, minden külön díjazás nélkül vagy mislingvágásnál segítenek, kivált a kis gazdánál, hol a cselédek is a részesek mellé vannak adva; így pótolják ezeknek elmulasztott munkáját, némely helyen a második kukoriczakapálásnál segítenek a részesek 3—4 napon át is. Másutt dudvát hordának, rakotmányt több helyről összehordják, ócska kazalokat behegyeznek, néhol meg épületeket tapasztanak; előfordult, hogy teljesen új épületeket is tapasztattak a részesekkel nagy dolog időben robotba, pusztán az élelmezésért. Ezen és ehhez hasonló robot-munkák a munkások előtt természetesen a leggyűlöletesebbek. Semmi iránt nincs a népnek oly nagy érzéke, semmit nem tart oly magától értetődőnek, mint azon igazságot, hogy a munkás megérdemli jutalmát s nagy visszaélésnek tekinti, ha őt munkája gyümölcsétől megfosztják. Innen magyarázható, hogy midőn a socialista mozgalmak megindultak, az izgatás első sorban a robot és uzsora, mint legszembeszökőbb igaztalanságok ellen irányult, ezekre csak rá kellett mutatni s könnyű volt igazolni a munkások megrövidítését. Az első zavargások is a robot és uzsora miatt történtek, de ezek csak időelőtti tervszerűtlen kitérőek voltak, elszigetelt nyilvánulásai azon forrongásnak, mely a jól előkészített talajon mind szélesebb körben terjedt s csakhamar az alföldi mezei munkások összességére kihatott.

A munkások általában rosszabbra fordult helyzete már előbb nagy elégedetlenséget keltett a nép széles rétegeiben, hol még a régi sérelmek emléke is élt, a munkás keresetét csökkenni, a rárótt terhet, robotot, uzsorát mindinkább növekedni látván, magát kizsákmányoltnak kezdte tartani. — Fájdalommal vette észre, hogy a munkások zöme minden igyekezete daczára magának tisztességes keresetet biztosítani nem képes, minden törekvése hasztalan, sorsán nem képes javítani. A rosszabb gazdasági viszonyok tényleg annyira ránehedtek a munkásosztályra, hogy azon kényszerűség előtt állt, hogy kiadásait jelentékenyen megszorítsa, megszokott jobb életmódjáról lemondjon s mint a régi világban pusztán az élet fentartására nélkülözhetetlen szükségletek beszerzésével megelégedjék.

Ekkor hatolt el hozzá egy bűvös szózat, hogy a dolgok nem csak hogy nem jól vannak berendezve, hanem azokon változtatni

lehet, hogy a gazdasági viszonyok nyomása ellen a munkásosztály szövetségessel, összetartással védekezhetik, hogy nemcsak sorsát jobbra fordíthatja, hanem egészen új társadalmi és gazdasági rendet alapíthat a jelenlegi hibás és igazságtalan rendszer rombadóltével. A munkásosztály a maga sérelmeivel hosszú idő óta magára volt hagyatva, ügyével, bajával nem törődött senki, így amint a békésmegyei közigazgatási bizottság jelentése szépen és igazán mondja, „egyesek sérelme, sokak bántódása s mindnyájuk mellőzése miatt,“ a munkásnép különben vonzódó lelke lassan-lassan elfordult a birtokos osztálytól. Emez viszont a munkás gazdasági viszonyainak rosszabbra fordulásával nem foglalkozott, de nem is igen hitte, hogy a tejjel-mézszel folyó Kánaánban, a mint a magyar alföldet régi idők-től fogva megszoktuk képzelni, még társadalmi és gazdasági kérdések is megoldásra várjanak. Még sokáig tartotta magát a nézet, hogy a sociális kérdés csak a nagyipari központokkal bíró külföldre nézve létezik s hogy hazánk, mint agriculturalis állam attól még hosszú ideig megkímélve marad, mikor már a socialdemokrata izgatás csirái az alföld igen nagy részén elterjedve voltak s ott termékeny talajra találtak.

A nép egyszerűen azok után indult, azokra hallgatott, kik sorsával foglalkoztak, elégedetlenségét táplálták, sérelmeire figyelmét felhívták, bajai forrását kimutatták s az orvoslás módját előtte kifejtették. A magyar földműves soha hírét sem hallotta a socialdemokratiának, a pártnak, melyhez csatlakozott nevét sem tudta kimondani, de tanításait jól megjegyezte magának s örömmel fordult azok felé, mert jobb jövő kilátását tárták fel előtte. Nem sokat keresi a nép már a socialismus, elég, ha ahoz csatlakozás által a fennálló gazdasági renddel való elégedetlenségének kifejezést adhat, rossz sorsa ellen tiltakozhat s jobbléte érdekében bátor küzdelmet folytathat. A mozgalom a socialista eszméket valló iparos munkások köréből indult ki és sokkal régebb eredetű, mint hiszik; Orosházán már 1880-ban tartottak az ott élő socialisták összejeveteleket, melyekbe a földműves munkásokat is, kikkel ez eszméket Günther István órás, az időben a 48-as népkör jegyzője, ismertette meg, lassanként bevonták. Orosházáról terjedt a mozgalom Békésmegyében, míg Aradról szintén még a 80-as években e város környékére s Hódmezővásárhelyre harapódzott el. A legelső kitérés is Orosházán történt az 1891-ik évben, május 1-eje ünneplésének megakadályozása miatt. A csendőrség a munkáskör fehér zászlóját, melyen nem is volt socialistikus felirat, hanem a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség“ jelszavai állottak, elvette, ezt a nép visszakövetelte s mert kérelme nem teljesített,

megostromolta a főszołgaberői hivatalt, úgy hogy csak katonai karhatalommal lehetett a rendet helyreállítani. Pár nap mulva Csabán volt zavargás, hol a munkások az egyleti alapszabályok kiadását követelték a hatóságától. Csanádmegyében Battonyán ugyanazon év június 21-én véres zendülés volt a kukoriczaföldeknél szedett uzsora és robot miatt, melyet a vezetők állítása szerint a kormány eltiltott volna, csakhogy a hatóságok a gazdák kedvéért titkolják a rendeletet. E mozgalmakat Békésmegye területén a kormánybiztosul kinevezett főispán Reissig Ede erélyes fellépése elnyomta ugyan, de titokban azok még szélesebb mederben tovább terjedtek. — A nép szervezkedés által vélt bajain segíthetni, munkásegyleteket alakított s bár azok alapszabályai jóváhagyást nem nyertek, azért gyakran és mindinkább látogatott gyűléseket tartottak. A hódmezővásárhelyi munkás olvasó-egyletnek már 1700 fizető tagja volt, midőn a hatóság az egylet összejövele helyén házkutatást tartott s az ott talált röpiratokat és nyomtatványokat lefoglalta.*) Az egylet elnökének, Sz. Kovács Jánosnak, 1894. ápril 22-én történt letartóztatása miatt hívei a városházát megtámadták, őt erőszakkal kiszabadítani akarták, s csak egy század huszár volt képes a tömeget szétkergetni. A nevezetes bűnpör, mely ebből keletkezett, az alföldi socialista mozgalmak iránt nemcsak az ország, hanem a külföld érdeklődését is magára vonta, a mozgalomnak pedig még további tápot adott, hogy az ügynek már martyrijai is voltak.

A munkásmozgalom története azt bizonyítja, hogy az izgatók nem a socialista tanokkal hódították meg a népet, hanem hogy ők csak a létező általános elégedetlenséget s a munkások gazdasági helyzetének rosszabbodását felhasználva értek el, általuk sem remélt sikereket. A mozgalom eleinte nagyon is magán viselte származása bélyegét. A föld felosztására vonatkozó terveket, az úri osztály, néhol a zsidók elleni gyűlöletet s általán az alsóbb néposztály gondolkodását tükrözi vissza.

A hol a forrongás új keletű, ott napirenden van a csendőrséggel való összetűzés, a községháza megtámadása, gyakran a telekkönyveket akarja a nép megsemmisíteni, vagy a birtokállapotról vonatkozó adatokat erőszakosan megváltoztatni, csak lassankint mennek át a socialista elvek, melyeket az u. n. „tanítók“ nagy buzgalommal hirdetnek, a nép tudatába. Ha kiforrotta magát a munkásmozgalom, akkor a munkás már nem földfelosztásról ábrándozik, hanem úgy gondolkozik, hogy egyelőre hadd legyen a föld a másé,

*) Dr. Ormos Ede. A socialismusról tekintettel a hódmezővásárhelyi munkás kérdésre. H.-M.-Vásárhely 1896.

csak a földműves munkásnak legyen abból oly jövedelme, melyből szükségleteit bőven fedezheti. Hogy a birtokos képes-e ily jövedelmet a munkásoknak biztosítani, azzal ők nem törődnek, az erről való gondoskodást nem is a birtokosok, hanem az állam feladatául tekintik. Az agitatio eleintén rendszerint a népies gondolkozáshoz alkalmazkodik és az úri osztály elleni izgatással kezdődik, az urakat a nép zsírján élő, semmit nem dolgozó herék gyanánt tünteti fel, az izgatásra jó alkalom valamely hatósági közeg visszaélése, vagy más helyi esemény, mely az úri osztály tagjait, kiket ilyenkor gúnyosan a „társadalom oszlopainak“ neveznek, rossz színben tünteti fel. Sajnos, ily alkalmas agitationalis eszköz gyakran találkozott. Ezzel szemben a társadalom egyedüli hasznos tagjául a munkásosztály lett feltüntetve, egyedül a nehéz testi munka ismertetett el megbecsülésre méltó foglalkozás gyanánt. Így a különben rendesen higgadtabb hangon szerkesztett „Földművelők szaklapja“ még Magyarország herceg-primása ellen is azzal hozakodik elő és pedig egy jótékony adakozása alkalmából, hogy a szegény emberektől veszi pénzét, melynek milliomod részét néha nagy kegyesen visszaadja. „Vagy nem hiszitek, hogy onnat veszi? Hát honnan? Talán kapál? Nem. Talán elmeget aratni? Nem. Vagy dolgozik a gyárban? Nem. Miféle hasznos munkát végez hát? Semmit.“ A „Népszabadság“ 1898. jan. 14-iki száma pláne a római pápát vádolja, hogy életében egy szalmaszál értékű vagyont sem hozott létre. Gondolni lehet ebből, hogy a bizalmas összejöveteleken mikép emlékeznek meg a kormányról, megyei hatóság- vagy községi előljáróságokról és ezek működését mily közhasznú és tiszteletreméltó foglalkozás gyanánt tüntetik fel a nép előtt még akkor is, ha már semmi más rosszat rájuk mondani nem tudnának is.

A munkaadók ellen szintén heves agitatio folyik, bár nem annyira az egyes munkaadókat, mint inkább a jelenlegi társadalmi rendszert okolják sérelmeikért, de ez csak elméletileg van így elismerve, gyakorlatilag a munkaadókat a „kizsákmányolók“ ékes nevével illetik, a hol csak alkalom van, rámutatnak visszaéléseikre s ezek közt a legfőbbre, könnyű életmódjukra. Legkevesébbé sem ismerik el, hogy ez osztály a munkásokért tesz, vagy igyekszik tenni valamit, sőt vele szemben a munkásosztály állandóan, mint megrövidített kiszípolyozott van feltüntetve.

A vásárhelyi perben az ügyész figyelmeztette Sz. Kovács János fővádottat, hogy a vagyonos osztály ad a munkásoknak kenyeret és munkát, mire ez így felelt: „Nem ők, mi adunk nekik kenyeret, mi, a munkások.“ A munkásoknak egymás közti viszonyát

illetőleg a munkásvezérek őket a munkaadókkal szemben szorosan összetartó egységes osztálylyá törekednek alakítani, melynek tagjai egymást mind testvérekül, közös, nehéz sorsukban bajtársakul tekintsék, nemzeti és valláskülönbség nélkül; ezen vonás némileg a nazarénus felekezeti mozgalmakra emlékeztet, kivált mikor a testvériséget a paraszt-apostolok hirdetik.

Gyakran hallani a socialista munkásoktól, hogy előbb gyűlöltek és megvetették a más nemzetiségű vagy felekezeti embert, de mióta socialisták lettek, testvérként szeretik; így értelmezik a nemzetköziség fogalmát is. A tanultabbak a nemzetközi szervezkedést másként magyarázzák; ez azért szükséges, mert a kizsákmányolás is nemzetközi, a tőke minden országban egyforma alakban zsarolja a munkásnépet, tehát a védekezésnek is nemzetközinek kell lenni. Némelyek szerint ez nem áll ellentétben a hazafiság eszméjével sem s a ki szociáldemokrata, azért jó hazafi is lehet. — Csakhogy „mi a haza alatt a haza népét értjük s hazafiság alatt azon törekvést, hogy a haza népét, a nemzet összes fiait boldogokká és szabadokká tegyük“, így ír az egyik munkásvezér Pfeifer Sándor a „Népakarát“ 1897. decz. 31-iki számában. „Jó nemzetközi socialdemokraták és jó magyarok vagyunk! Nemzetközi barátságban és egyetértésben a világ összes munkásaival szövetkeztünk, hogy a socialdemokratia eszméit megvalósítsuk és ez által a haza népének itt e hazában megszerezzük a korlátlan politikai szabadságot és a teljes gazdasági függetlenséget.“ A socialdemokrata eszmék előharczosai tehát kerülnek a haza eszméjének nyílt megtámadását, mert e szó különösen Magyarországon, hol „a hazafisággal úgyszólván a levegő is telítve van,“ még mindig varázserővel bír. De nem hiányzanak oly nyilatkozatok sem, melyek a hazafiságot vagy egyenesen megtagadják, vagy csak a politikai jogok megadásának feltétele mellett ismerik el. „Nekem nincs hazám, majd ha jogom lesz, akkor lesz hazám“, így hangzik az egyik nyilatkozat. „Haza! mily szép szó. De erről csak ott lehet szó, hol jogok is vannak. Mi hazátlanok vagyunk, mivel jogaink nincsenek. Vivjünk közösen értök, hogy aztán közösen élvezzük“, mondja Bors Pál a földműves munkások czeglédi kongressusán.

A budapesti földműves munkás-congressus szónokai közül ifj. Doboz István így nyilatkozik: „A haza csak áldozatokat követel, de semmit sem ad érte. Még munkát sem ad. Az nem szeretheti hazáját, a kit a hazája éhezni kényszerít.“ Szemenyei Imre kijelenti, hogy nincsen benne egy csepp vallási érzés, sem hazafiság, kiölte belőle a nyomor. A haza fogalmát a nép néha a birtokkal kapcsolja össze,

mely nélkül hányt-vetett embernek, hazátlannak érzi magát, máskor pedig a politikai jogok gyakorlásával összefüggőnek tekinti. A földműves munkás congressus a politikai jogok megszerzését feltétlenül szükségesnek mondta ki s e tekintetben következő határozatot hozott :

„Tekintve, hogy sanyarú és napról-napra nyomorúságosabb helyzetünk csak törvényhozás útján javítható, a birtokos s ezért ma politikai uralmon levő osztálytól azonban ily célú intézkedést nem várhatunk s ezért saját képviselőink által kell érdekeinket az országgyűlésen képviselnünk, kimondja a magyarországi földműves munkásoknak 1897. évi január 31-én, Budapesten ülésező első congressusa,

hogy Magyarország földműves munkásai nevében követeli az általános, egyenlő, titkos és közvetlen választási jogot minden 20 éven felüli állampolgár részére, nemre, vallásra, nemzetiségre, foglalkozásra, nyelvismeretre és vagyonra való tekintet nélkül,

hogy továbbá a gazdasági és politikai érdekeinkért folytatott osztályharczban a küzdelem feltételei ne legyenek annyira egyenlőtlenek, szükséges a minket érintő és érdeklő minden kérdés megbeszéléséhez és megvitatásához a teljes sajtó- és gyülekezési szabadság ;

minthogy eme jobb létfeltételek kivívásához, melyeket a magunk erejéből, nem a törvényhozás útján lehetséges kiküzdenünk, szükségünk van szervezkedésre, egyesülésre, mint azt a munkásokkal szemben teszik a földbirtokosok ;

tekintve végül, hogy a tolonczozásra és kiutasításra vonatkozólag fennálló intézmények lehetővé teszik a földbirtokosoknak, a nekik rendelkezésre álló hatóságok útján egyes munkásokat, sőt munkáscsapatokat fenyegetéssel nyomást gyakorolni s őket tényleg kiutasítani :

követeli a congressus az egyesülési és gyülekezési teljes szabadságot s ennek kimondását törvényben ;

a teljes sajtószabadságot, nevezetesen a hirlapbiztosíték eltörlését, a hirlapárúsítás szabadságát ;

a tolonczozásra és kiutasításra vonatkozó törvényes intézkedések és rendeletek eltörlését s a költözködési szabadságnak törvényben való kimondását ;

s kötelességévé teszi az ország valamennyi földműves munkásának, hogy minden erejükkel és tehetségükkel azon legyenek, hogy e követelések mielőbb megvalósuljanak. “

A vallás tekintetében a socialdemokratia álláspontja az, hogy „a vallás magánügy. “ „A túlvilági életről bármilyen felfogása legyen

is valakinek, akármilyen vallást tartson is valaki „egyedül üdvöztőnek“ : lehet jó szociáldemokrata, ha egyébként elfogadja a socialismus programmpontjait. Ámde a vallásos hit külső nyilvánulása ne zavarja mások egyéni szabadságát és ne legyen önző érdekek leplezője. A maga költségén, a maga kényelmetlensége árán : bárki azzal a vallással „szórakozhatik“, a melylyel kíván. A socialdemokratiának a vallásról táplált illetén liberális felfogása természetesen nemcsak nem zárja ki, hanem egyenesen provokálja az anyagelvi (materialisztikus) vallásfelfogást“. (Népjólét 1898. jan. 7. szám.)

Ezen felfogás azonban nem zárja ki a papok elleni izgatást, „kik a népet elbutítják s Isten nevében kizsákmányolják.“ A dolog tulajdonképen úgy áll, hogy a munkásoknál a socialista tanok némileg a vallást is pótolják, elveiket, úgyszólván, hit-cikkelyek gyanánt tekintik ; többször előfordult, hogy temetéseknél a lelkészeket mellőzték s a sírnál egyik elvtárs socialistikus irányzatú imát mondott.

Eszméik diadalra jutását, jogaik kivívását s anyagi helyzetük javítását a munkások az összetartástól, együttműködéstől s hatalmas szervezetek alkotásától várják, melyeket a socialdemokratia eszméi kötnek össze ; czélul az összememberiség boldogítását, egyelőre a munkásosztály részére a megélhetés feltételeinek biztosítását jelölik meg. Sz. Kovács János szavai szerint : „Mi mezei munkások nagy élhetlenséggel küzdünk a munkásosztály elszaporodása és munkanélkülisége miatt, a mivel aztán a tőkepénzesek és birtokosok visszaélnék. A megélhetés céljából együletet alapítottunk, csoportosultunk, mert egy ember kérvényére a kormány nem ad semmit.“

Az 1897. évi földművelő-congressus határozata a földművelő munkások szervezkedése tárgyában következő :

„Tekintettel arra, hogy a törvény világos rendelkezése ellenére, a kormányon levő pártok alapszabályszerű földműves munkás-egyletek alakítását lehetetlenné teszik,

tekintettel arra, hogy számtalan kérvény és eljárás különféle pártoknál és hatóságoknál még annyit sem eredményezett, hogy csak egyetlen egy földműves munkás-egylet is megalakulhatott volna, tekintettel arra, hogy szabályosan bejelentett gyűléseinket be tiltják, föloszlatják,

és tekintettel végül arra, hogy azok, kik az ily egyleteknek megalapításával foglalkoztak, daczára annak, hogy mindig szorosan a törvény és a joggyakorlathoz tartották magukat, legnagyobb üldöztetésnek és fenyegetéseknek vannak kitéve ép azok részéről, kiknek hivatásuk lenne a törvényt megtartani és mások által is megtartatni,

kimondja a Budapesten 1897. évi január 31., február 1-ső és 2-án tartott földmívelő munkás-congressus, hogy mindenütt, a hol csak kellő számban földmívelő-munkások tartózkodnak, ha kell titkon és a hatóság ellenőrzése alól kivontan is, fognak földmívelő munkás-egyletek alkottatni.

Ezen egyesületek a különböző helyi viszonyoknak megfelelőleg, ha lehet, első sorban alapszabályszerű egyletek lesznek, a hol ez keresztülvihetetlen, szabad szervezetek alakját öltik fel, melyeknek első sorban is a földmívelő munkások anyagi helyzetének javítását kell, hogy czélozzák. Esetleg egy helyen két különböző alakzatú egyesület vagy szervezet is működhet. Az egyesület külső alakját a mindenkori helyi viszonyok határozzák meg.

Ezen egyletek vagy szervezetek a földműves-munkások központi titkárságával, az ugyanezen elven álló ipari munkásegyletekkel, de különösen a pártvezetőségekkel állandó és szoros összeköttetést tartanak fenn közös érdekeik megóvására és közös eszméjük dialra hozatalára.“

Helyén valónak látom itt felemlíteni, hogy a socialdemokrata pártvezetőség befolyása nem terjed ki a socialista elveket valló mezzei munkások összességére; igen számosan azok közül a Várkonyi István budapesti házbirtokos „Földmívelő“ című munkáslapja körül csoportosulnak, mely a budapesti országos pártvezetőséggel állandó, elkeseredett harcot folytat. A budapesti földműves-congressus e szakadást megszüntetni óhajtván, felhivta Várkonyi Istvánt, hogy a congressuson bizonyítsa be a pártvezetőség elleni vádjait, de ő nem jelent meg, miért is e congressus, lapjáról elítélőleg nyilatkozott s vele minden közösséget megszakított. Azonban a földműves munkások egy része tovább is kitart Várkonyi mellett, sőt ez, bár működését a Budapesten 1897. év karácsonyán tartott II-ik földmívelő-congressus is elítélte s a régi pártvezérek is minden módon kárhoztatják, lapja segélyével újabb híveket is szerzett, azokat, mint „független socialista“ pártot szervezte s ennek elveit még eddig érintetlen talajon, különösen a felső Tisza vidékén nagy sikerrel terjesztette. Lapjának bizonyos tartalmasságot és új irányt adott az ismert nevű idealis anarchista, dr. Schmitt Jenő csatlakozása. Várkonyi működéséről úgy a napilapok, mint a socialdemokrata közlönyök igen kicsinylőleg nyilatkoztak és fogalmuk sem volt azon befolyásról, melyet ezen, földműves szülőktől származó s a nép gondolkodásmódját ismerő ember egész megyék népességére gyakorolt.

A „Népszabadság“ a következőket írta Várkonyiról: „Van itt Budapesten egy Várkonyi István nevű jámbor háziúr, aki házbér-

negyedkor szorgalmasan bekasszálja a házbéreket, aki sokat eszik, jól emészt, semmit sem dolgozik, keveset gondolkozik és aki valamikor szocziáldemokratának nevezte magát. Ezzel a jámbor házi-urral a héten csunyán bántak el a burzsoá lapok. Megírták, hogy a pártját — mert állítólag ilyen is volt neki — elszedte tőle dr. Schmidt Jenő anarkista és most ő pártjától cserben hagyatva, úgy maradt, mint a kotló, a mely kacsákat költött ki és ezek beleszaladnak a tóba, míg jámbor kiköltőjük ott tipeg-topog kétségbeesetten kotkodácsolva a parton. Szegény jó Várkonyi „független szoczialista“ tojásokat rakott maga alá és anarkistákat költött ki.“

A régiebb socialdemokrata irányt a „Népszava“ és társlapjai és a Csizmadia Sándor által szerkesztett „Földművelők szaklapja“ képviselik, de Várkonyi befolyását nem tudták kellőleg ellensúlyozni, mert a budapesti pártvezetőket a mezei munkások egy része a gyári munkásosztály képviselőjének tekintette s nem volt irántuk teljes bizalommal. Mindkét irány lapjai nem egyszer hangoztatták, hogy a küzdelemben az erőszakot, a hatósággal s különösen a csendőrséggel való összeütközést kerülni kell, ezen eljárást egyelőre célra-vezetőbbnek találják, mint a hatalom nyílt megtámadását.

Csakhogy a felizgatott tömeg nyers szenvedélyei nem ismerik és nem követhetik mindig a pártvezérek taktikáját s bár ezek a nyílt ellenszegülés idejét még nem látják elérkezettnek, mégis a nép izzó szenvedélye, a birtokos osztály elleni gyűlölete nem egyszer, mint legutóbb is Szabolcsmegyében, veszedelmes kezd lenni a személy- és vagyónbiztonságra nézve és mindinkább valóságos lázadássá fajul. Itt az éves cselédek és a kis gazdák csatlakozása különösen veszedelmessé teszi a forrongást. Mint a tudósításokból kitűnik, Szabolcsmegyében a Várkonyi-Schmidt-féle „független socialisták“ vannak előtérben, kik nem annyira a socialdemokrátiának a földbirtokra vonatkozó azon tanát, hogy a föld, mint egyik legfontosabb termelési eszköz, egyéni tulajdon tárgyát nem képezheti, hirdetik, hanem a földbirtok nélküli munkások s a tönkre jutott kisgazdák figyelmét nagyon is ráirányítják a környékbeli nagybirtokosok földjeire s azok felosztását helyezik kilátásba. Részemről ugyan nem hiszem, hogy a szabolcsmegyei communista jellegű forrongás egyedül Várkonyi és lapja teremtették meg, ők csak a régi elégedetlenséget használták fel, azt szították, sőt izgatásukat is ahoz és a nép gondolkodásmódjához alkalmazták. A szabolcsmegyei viszonyokat ugyan nem ismerem, de a hirlapi tudósításokból kivehető, hogy itt még az úrbéri rendezés idejéből vannak a népek valódi vagy képzelt sérelmei, a régi földosztók eszméi itt még nem enyész-

tek el, sőt nagyon is népszerűek voltak s könnyű volt azokat független socialista kiadásban újra napirendre hozni. Kivált mikor az egyszerű falusi nép hiszékenységét felhasználva, őket mindenféle képtelen mesével bolondították, hogy Várkonyi 10 évig miniszter volt és ekkor tudta ki, mi illeti a magyart, hogy javaslatait a király is elfogadta s pecsétjével ellátta, hogy Rudolf trónörökös él és a nép pártját fogja a földesurak ellen. Az izgatók a nép képzeletére is minden módon hatni iparkodtak, rendszeren éjjeli gyűléseket tartottak, melyeken a népet föleskették a független socialista eszmék híveivé s oly nagy pressiót voltak képesek kifejteni, hogy olyanok is felesküdték, kiknek semmi okuk sem volt az elégedetlenségre.

A sociáldemokrata árnyalat ezekhez hasonló eszközöket nem használt. Hogy részükről az izgatás miként folyik s miért terjed feltartóztatatlanul a mozgalom, ezt Csizmadia Sándornak a földművelőkhöz intézett kiáltványából vett néhány idézet nagyon jól megvilágítja. E felhívás ugyan az 1897. év vége felé jelent meg, és a jövő agitatoria vonatkozik, de a multat is érdekesen jellemzi és sok tanulságot foglal magában az elért sikerek kivivásának módjára nézve.

„Nem győzlek benneteket eléggé figyelmeztetni, hogy ne pihenetek, mert az elnyomók sem pihennek.

Itt a tél! Ne muljon el a tél egy napja, egy percze használatlanul. Munkára mindnyájan! A férfi, az asszony, a gyermek, kiki tehetsége szerint működjék. Használjátok föl a telet! Menjete be minden házba, a hol proletár lakik; nem kell azt keresni, meglátjátok azt messziről; a nyomorúság, az inség, a szűkölködés kivigyorog az ablakon, mintegy intve, hogy térjete be, mert ott szükség van rátok. Menjete be minden kunyhóba, igyekezzete ott meggyújtani a világoosság fáklyáját, fölébresztene az öntudatot, ismertessete meg ügyünket valamennyi proletárral. Ha nem sikerül egyszer, menjete be tizszer, százszor, ezerszer.

Széledjete el a pusztákon, a tanyák közt, menjete a majorkokba, térjete be az istállókba, a pajtákba és mindenüvé, a hol csak szerencsétlen, elnyomott, öntudatlan emberek léteznek.

Vannak baráti összejöveteleitek. Lakodalom, keresztelő, tor, mind jó alkalom arra, hogy találkozzanak a rokonsorsúak. Majd meglátjuk, lesz-e a hatalomnak elég pribékje, hogy minden bölcső, minden mennyasszonyi nyoszolya, minden ravatal mellé állítson egyet! Magyar ember, ha búsul, ha vigad pohár mellett, (a miben persze ma már csak löre van!) tárja ki a szívét. Lássuk meg, tud-e a hatalom hajdút állítani minden baráti társaságba, minden köszöntőt mondó ember háta mögé.“

A hívek szerzése tehát egyénenkénti capacitálás útján előbb kisebb csoportokra szorítkozva, később mindig szélesebb körben folyt, egyes kérdésekben valóságos népszavazást rendeztek, így az általános választói jog mellett. Ezrével írta alá a nép fiatalja, öregje a kiosztott szavazó lapokra nyomtatott nyilatkozatot, hogy az általános választói jogot óhajtják. Sokat tett a socialista tanok elterjedésére a kubikmunkáknál az ország különböző helyeiről összesereglett munkások találkozása, kik az új eszmékkal itt megismerkedvén, annak saját helységükben apostolai lettek. Régen átlépte már az agrarsocialismus a három vármegyének határát, mely bölcsője volt, szétterjedt az ország déli határáig, átcsapva a Dunántúlra, most pedig a felső tiszai megyékbe fészkelte be magát és különösen Szabolcsban, úgy látszik, új központra falált. Mint a lassan terjedő árvíz napról-napra nagyobb területet önt el, növekedése folytonos és szemmel látható. Különösen a magyar ajkú nép közt terjednek mindinkább a socialista tanok, melyeknek ez a nép heves véralkata, függetlenségi vágya, nagyobb igényei s régi elégedetlensége folytán nagyon könnyen megnyerhető. A nép megszokta, hogy a téli nagy munkaszünetet olvasással töltse, eddig is, ha egyéb nem, egy nap-tár volt minden munkás családnál, most az olcsó socialista irányú füzeteket olvassa, tudásvágya s gyors felfogása nagyon elősegíti a socialista eszmék terjedését. A pártsajtó ezért oly hatalmas fegyvere az agitationnak, a pártirodalmat megismertetni első sorban a néppel, mely előtt a nyomtatott betű mindig nagy tekintélyvel bír, kivált ha szája íze szerinti „igazságokat“ hirdet, főtörekvése a pártvezetőségnek. A socialista lapok különben is igen olcsók, különösen ha azokat csomagosan járatják. A két hetenkint megjelent „Földművelők szaklapja“, mely most „Világszabadság“ czímen jelenik meg, egész évi előfizetési díja 80 kr, a rendőrség erélyes fellépése és a sajtó-bíróság gyorsított eljárása folytán azóta megszűnt „Földművelő“-é egész évre 1 frt 90 kr volt, egy néven való csomagban küldés esetén 160 darab után 3 hónapra 12 frt számíttatott, tehát egy lappéldány egész évre 80 krba került. A csomagos lap járatása céljából, a lapkiadók buzgólkodása folytán, miben különösen Várkonyi volt ügyes, minden vidéken külön lap-szervezetek alakultak, melyek a lapot megrendelvén, a nép közt terjesztették, hogy „világosodjék“. Ez úton barátkozik meg igen sok munkás a socialis eszmékkal s mikor már így elő van készítve gondolkozásmódja, nem nehéz őt a pártba belépésre bírni, mert saját érdekét is előmozdítani véli, mikor a „világot megváltó“ socialdemokrátiához csatlakozik.

Ezen jól szervezett agitációval szemben a hatóságok jó ideig

teljesen tehetetlenek voltak, részint mert a mozgalom gyors elterjedése őket meglepte s készületlenül találta, részint mert egyáltalán nem ismerték a socialis kérdést, azzal sohasem foglalkoztak s nem tudván, mihez fogjanak, egyelőre csak a zendülések elnyomására, a munkások gyűléseinek eltiltására, röpirataik elkobzására szorítkoztak. A papok, tanítók s az intelligentia más tagjai, kik felemelhetnék volna az agitatio ellenében szavukat, legnagyobbbrészt szintén tájékozatlanok voltak a socialis kérdést illetőleg s így a vitatkozást nem vehették fel a munkásvezérekkel, kik a kérdés elméleti részét is, a nép gazdasági helyzetét is sokkal jobban ismerték, részint nem volt kellő tekintélyük a nép előtt, mert épen annak lejáratására irányult első sorban az agitatorok törekvése. E tekintetben is érezhető volt a nagy alföldi városok hátránya, melyekben sem a hatóság, sem a lelkészek, tanítók s mások, kik a népre befolyást gyakorolni hivatvák, a munkásnép túlnagy száma miatt, azzal a bizalmas összeköttetéssel fenn nem tarthatják, vele csak ritkán s felületesen foglalkoznak. Az eként magára hagyott nép közt a socialista elveknek mind számosabb követője akadt s ámbár a budapesti socialista pártvezetőség hosszabb ideig tartó benső egyenetlensége s még inkább az 1895. és 1896. évi jó termések, melyek folytán nem is volt alkalom a munkaadó és munkás közti békés viszony megzavarására, néhány évig késleltették a kitörést, de azt már többé el nem háríthatták, annál kevésbbé, mert a nyert időhaladék a kedélyeket megnyugtató, a fenyegető bajnak elejét álló intézkedések meghozatalára nem lett felhasználva; a munkaadó s munkás érdekeinek békés kiegyenlítésére akkor, midőn még nem lett volna késő, kísérlet sem történt s így az összeütközés nem maradhatott el. Mivel pedig a munkaadónak csak egyszer évenként, aratás idején van sürgős szüksége a munkásokra, ezek pedig ezen pár hét alatt akarják s kénytelenek is egész évre való kenyérszükségletüket beszerezni s az érdekellentétek ebben csúcsosodnak ki leginkább, a birtokos osztálynak e legkönnyebben sebezhető ponton, az aratásnál való megtámadása, illetve aratási sztrájk kitörése már csak rövid idő kérdése volt.

IV.

Az aratási sztrájk.

A socialdemokrata munkásoknak 1890. évi budapesti congressusán a földmivelő munkásokat még csak Günther István Orosházáról és Mészáros Péter Dömsödről képviselték; 1892-ben is csak néhány, 1894-ben mindössze 16 földmivelő vett részt a magyarországi socialdemokrata párt congressusán. Az első magyarországi földműves munkás-congressus 1897. január 31, február 1-ső és 2-ik napján Budapesten tartatott meg, melyen 38 községből 70 kiküldött vett részt. Ezen congressuson a földmivelő munkásság követelése a munkaidő és munkabér tekintetében a következő határozati javaslatban foglaltattak egybe:

„Tekintettel arra, hogy a földmivelő munkásság az eddig gyakorlatban volt 18—20 órai napi munkaidő mellett testileg tönkre megy és a túlerőltetett munka miatt idő előtt munkaképtelenné válik, miáltal családja nyomorba jut; továbbá ezáltal sok munkás kenyerét veszti, mert munka nélkül marad.

Tekintettel továbbá arra, hogy az átaljában kiadott munkáknál a munkásokat sokkal jobban kizsákmányolják és tönkre teszik, mintha napszámra dolgoznának.

Tekintettel végül arra, hogy a munkadíjnak természetbeni fizetésénél a munkások megcsalottnak.

1. Követeli a kongresszus, hogy mindenféle mezőgazdasági munkában a munkaidő tartama egyelőre 12 órában állapíttassék meg, azon megjegyzéssel, hogy a munkaidő kérdésének tekintetében a socialdemokrata párt programja alapján áll és a nyolcz órai munkaidőt tartja czéljának.

2. Követeli az összes átaljában adott munkák megszüntetését (ide számítva a részes, hetes, hónapos és éves munkásokat is) és helyette a napszamos munka behozatalát és mindenféle robotmunka eltörlését.

Ha a munkánál olyan elkerülhetetlen dolog adja elő magát, hogy a munkanapon túl is kell dolgozni — akkor a túlmunka óránként fizetendő.

Követeli végül minden munkának készpénzzeli fizetését.

Követeli minden nagyobb szabású földmives-munkánál a munka-közvetítést a központi titkárság útján, nehogy a munkások a munkaadón kívül a vállalkozók által kiszípolyoztassanak.

Követeli, hogy a női munkás egyenlő munkáért ép olyan bérben részesüljön, mint a férfi munkás és a 14 éven aluli gyermekeknek a munkából való kiszorítását.

A munkaszerződés végleges pontjainak kidolgozását a kongresszus a végrehajtó bizottságra és ennek útján a helyi szervezetekre bízta, kik a fent megállapított pontokhoz magukat tartani kötelesek.

Felhívja a kongresszus Magyarországi földmivelő munkásait, hogy a kongresszus követelésének minden erejükkel igyekezzenek érvényt szerezni.

Ezen határozati javaslat tehát a gyűlöletes robot és az átalos munka megszüntetését, melyhez a részes munkát, az éves és hónap-számos cselédek szolgálatát is számították, továbbá a természetbeni fizetés eltörlését tűzte ki feladatul. Az átalos munka ellen az előadó Szalai István azt hozta fel, hogy annál „egy földmives munkás kettő helyett dolgozik, ez által sokan kimaradnak a munkából és a kínálat nagyban növekedvén, emiatt a munka díjazása annyira silány lett, hogy abból ma már megélni lehetetlenség.

Nem azon kell igyekezni, ki tud örültebb módon dolgozni, hanem azon, hogy mindenkinek jusson munka és kereset. Semmiféle ok nincs rá, hogy egy napon kettőt dolgozzunk, mivel van munkás elég. De különben is nem muszáj az összes gabonát 10 nap alatt learatni. Nagyon jól tudjuk, hogy ezelőtt egy hónapig is arattak és mégis megmaradt a világ valahogy. Nem lesz piros buza? Hát inkább ne legyen piros az a buza, legyen fakó, de a mi vérünkkel még se fessük azt pirosra.“ A természetbeni fizetés ellen az hozatott fel, hogy a munkások gyakran silány élelmezésben részesítettek, valójában azonban az alacsony gabnaárak lebeghettek az indítványozó szemei előtt, midőn minden munkadíj készpénzben való lefizetését követelte.

Bármily tetszetős volt ezen javaslatok megindokolása, bármily heves agitációt folytattak annak érdekében a kongresszuson és a munkásnép közt, bizonyos, hogy a kimondott elvek a földmivelő munkásnép körében a legcsekélyebb visszhangra sem találtak. Ezen tény fontosságát nem lehet eléggé kiemelni, mert igazolja, hogy a földmives munkások nagy tömege nem a socialdemokratikus elvek alapján kívánja munkáját és életmódját berendezni, és nem annak jelszavai után indul, hanem helyzeté javítását, jobb munkafeltételeket, nagyobb keresetet és az annyiszor hangsúlyozott „megélhetőséget“

óhajtja elérni. Felemlítem, hogy azon számításoknál, melyeket az óránkénti munkabér tekintetében több szentesi munkással tettem, 14 órai, illetve 2 órai étkezés leszámításával 12 órai munkaidőt és óránként 10 kr. munkabért, tehát 1 frt 20 kr. napszámot vettünk alapul élelmezés mellett.

A számítások szerint előző évben dolgozott pl. Békési Imre 36 napon át, napszám szerint tehát 43 frt 20 kr. lett volna fizetése. Ellenben mint részes keresett 7·5 köből búzát, értéke volt 45 frt., 2·5 köből árpát, értéke volt 10 frt. Egy kocsi szalmát házához hozva számított 5 frtba, elfizetett marokverőnek és cséplésnél 18 frt 50 krt, maradt tisztán 41 frt 50 krja. — Keresztes Sándor keresett 11·5 köből búzát, melynek értékét akkor 70 frtra tette, fizetett gépnél és marokverőnek 17 frt 20 krt és így maradt munkája fejében 52 frt 80 kr., holott 46 napi munkaidejére 1 frt 20 kr. napszám mellett 55 frt 20 kr. esett volna. A különbség tehát nem is lett volna jelentékeny és az 1897. nyarán ennél jóval többet is szívesen fizettünk volna, csakhogy már akkor 3 frt napszám és 70 kr. élelmezésre volt a munkások követelése. Az 1897. év tavaszán rendkívül széles körben folytatott agitatio egyelőre csak a munkások általános izgatottságát eredményezte és azt, hogy az aratási szerződést sokkal nehezebben lehetett megkötni, mert a munkások az eddig szokásos díjazásnál nagyobb követelésekkel léptek fel. A birtokos osztály azonban általában nagy előzékenységet tanusított és így a szerződések hosszú alkudozások után némi kedvezményekkel a munkások javára, de egészben nem nagyon nagy változásokkal jöttek létre Rendszerint a takarást 14-ed rész helyett 13-án, takarás, hordás és cséplést 11-ed és tavaszinál 10-ed rész helyett 10-én és 9-edén — fogták fel, az élelmezésnél az eddigi 1½ klgr. szalonna helyett 2 klgr., 2·5 liter főzelék helyett 3 litert kapott az arató marokverővel együtt, utóbbiaknak a cséplésnél nem kellett mindannyiuknak kiállni, vagy a napszám egy részét megkapták. A Pallavicini-uradalomnál az aratás 13-án volt felfogva, élelmezésre egyenkint 75 liter buza és 50 kr. heti szalonnapénz volt kikötve, ha a gabonát elemi csapás érné, kat. holdankint 4 frt 50 krért vágták volna le.

Az egyezség tehát látszólag létrejött, de a munkaadók és munkások közti feszültség, az általános izgalom nem ért véget; az aratási sztrájkot mindenki várta, az úgyszólván a levegőben volt.

Május 28-ikán mondta el Csongrádvármegye főispánja Vadnay Andor a vármegye közgyűlésén feltűnést keltő beszédét, melyben kijelenti, hogy „a közhatalom feladata egyfelől testvéri szeretettel támogatni a munkást méltányos érdekeinek megvédésében, de ugyan-

ekkor gondoskodni arról, hogy a sztrájkolókkal szemben a megérdemelt visszatörlesztés el ne maradjon. A ki aratási munkát nem vállal, avagy vállalt, de szerződésének helyét nem áll, azokkal szemben szervezni fogják a gazdákat, hogy az év többi részében csakis a legutolsó sorban kapjanak munkát.

Hatósági vagy éppen állami segítség az aratástól visszalépőnek nem fog jutni.“

Junius 10-ikén volt az eleméri zendülés, melynek oka nem az általános gazdasági viszonyokban, hanem egy bérlő szigorú bánásmódjában keresendő, de a vizsgálat alkalmával találtak egy füzetet, melyben 473 eleméri lakos neve van bejegyezve, kik egy szociálista szövetség tagjai. Ugyanez időtájban volt a nádudvari zavargás és az alpári zendülés, túl a Dunán Toponáron egyik gazdaságban a cukorrépát művelő tótok elégedetlenkedtek, miközben egy munkást a csendőrök lelőttek. Ezen események hatása alatt a képviselőházban Makfalvay Géza következő interpellációt terjesztett elő:

1. Van-e tudomása a belügyminiszter úrnak, hogy az országnak legdélibb, alföldi részében a mezei munkások az aratási és egyéb mezei munkák teljesítésének megtagadására készülnek?

2. Szándékozik-e a miniszter úr odahatni, hogy a munkaadók és mezei munkások között esetleg mutatkozó ellentétes érdekek a jog és méltányosság korlátai között kiegyenlítettvén, a mezei munkások az általuk elvállalt munkát teljesítsék?

3. A mennyiben ez kivihető nem volna, szándékozik-e a belügyminiszter úr minden törvényes intézkedést megtenni, hogy a gazdák az aratási és egyéb mezei munkák elvégzésére vidéki munkásokat kaphassanak, esetleg mezei munkára a katonaságot alkalmazhassák és hogy e munkások zavartalan munkálkodása biztosítható?

Perczel Dezső miniszter előadja válaszában, hogy a konkrét esetekben a vizsgálat már folyamatban van. A mezei munkás-sztrájk készülődéséről van tudomása. Lelketlen szociálista izgatók szítják és teljesen indokolatlan követelések megtételére ingerlik a munkásokat. A munkamegtagadás akkor következne el, a mikor már teljesen megéri a vetés és nincs idő más munkások keresésére. Az izgatóknak soha sem volt kasza a kezében. Maga és a földművelésügyi miniszter nevében kijelenti, hogy föl fogják világosítani a munkásokat a sztrájkunk épp rájuk nézve veszedelmes voltáról, a melyet aratógépek vásárlása, rutén, tót és krajnai munkások szerződtetése fog előidézni. Kétségkívül igen nagy kára származnék az aratósztrájkból az államnak is, mert az adóalapot egy évre elvesztené. A gazdasági egyesületek erről értesíteni fogják a munkásokat. A kormány

mindent megtesz arra, hogy a hol a sztrájk kitör, a kormány más munkásokat bocsát a gazdák rendelkezésére és ha szükséges, katonákat alkalmaznak a munkára. A hatóságoknak pedig a legszigorúbb utasításokat küldte.

Közben Baja környékén is kitört a zavargás, már a kukoriczakupálás idején sok helyen abbanhagyták a munkát, a kialkudott 70 kr. napszám helyett 1 frt 50 krt követelve. Békés megyéből ugyanakkor aggasztó tudósítások érkeznek, az egész megyében úgy a nagybirtokosok, mint a kisgazdák kinos nyugtalansággal néznek a jövő elé, mert daczára annak, hogy az aratók nagy része aláírta a szerződéseket, szinte bizonyos, hogy nem állnak munkába.

A kormány intézkedéseiről a legkülönfélébb hírek keringtek, hirtelt, hogy katonaságot fognak az aratásra alkalmazni, később a kincstári erdei munkások, sőt a fegyenczeknek az aratásra alkalmazásáról is volt szó, mely hirt a socialista agitátorok ugyancsak kihasználták. Végre következő félhivatalos értesítés jelent meg a mezei munkások sztrájkja elleni óvóintézkedésekről:

„A kormány egész erővel foglalkozik azon intézkedésekkel, melyek a végre szükségesek, hogy a magyar Alföldön az aratás nyugodt lefolyását biztosítsák és éreszben úgy a belügyminiszter, mint a földmivelésügyi miniszter párhuzamos akciót fejt ki.

A belügyminiszter által messzeható intézkedések történtek oly irányban, hogy azok az aratók, akik dolgozni akarnak, legyenek akár helybeliek, akár idegenek, akadálytalanul dolgozhassanak is és ezeknek minden zaklatása és fenyegetése präventív intézkedésekkel lehetetlenné tétessék. E végre nemcsak a csendőrség létszáma ez alkalomra az érdekelt megyékben lényegesen megszorított, hanem a leginkább exponált pontokra katonai erőt is fog kirendeltetni.

Ugyancsak a belügyminiszter intézkedett az iránt, hogy a törvényhatósági tisztviselők, különösen pedig a főszolgabírák, az aratási időre a folyó ügyek vezetésétől lehetőleg fölmentessenek, úgy, hogy egész figyelmüket a felmerülő munkás-kérdéseknek szenteljék és a munkaadók és munkavállaló közt fölmerülő netáni kérdéseket a helyszínén a legrövidebb uton igazságosan elintézzék, nemkülönben arról is gondoskodott a belügyminiszter, hogy a nép falvankint fölvilágosíttassék arról, hogy a netáni sztrájkkkal csak látszólag sújtja az illető gazdát, első sorban azonban saját exisztenciáját és jövőjét teszi tönkre, mert a gazda utoljára is idegen munkásokkal fog segíteni magán, és már ha egyszer idegen munkásokhoz folyamodott, alig fog egyhamar a helybeliekre visszatérni; azt pedig, hogy a vidék

munkások elriasztassanak, az állam minden eszközzel meg fogja akadályozni.

A földmivelésügyi miniszter elhatározta, hogy Mezőhegyesre, amely az alföldnek centrumát képezi és amely minden tekintetben alkalmas arra, hogy ilyen célra fölhasználtassék, és hogy ott bármily létszámú munkás elhelyeztethessék és élelmezethessék, az ország felvidékéről a legközelebbi napokban nagy munkás-tartalékot állít be, a mely addig, amíg szükség nincs rá, Mezőhegyesen fog valamely foglalkozást találni, de ha arról van szó, hogy valamely nevezetesebb ponton szerződött aratók utolsó perczben fölmondják a munkát és a földbirtokos hibáján kívül annak egész évi termése veszélyeztetve van, Mezőhegyesről megfelelő munkáscsapatok azonnal a veszélyeztetett helyre indíttassanak; a munkabérek természetesen az illető földbirtokos terhére esnek.

A mezőhegyesi munkástartalék ügyeinek egységes és gyors intézésére az aratás idejére a gazdasági főigazgató Mezőhegyesre rendeltetett, ki is a mezőhegyesi jószágigazgató közbejöttével fogja az akciót odalenn vezetni; arról is gondoskodás történt, hogy a gazdasági eszközök, mint kaszák stb. megfelelő mennyiségben álljanak rendelkezésre.

Amennyiben ezen munkástartalék netalán elégtelennek bizonyulna, annak kiegészítésére a legmesszebbmenő eszközökhöz fog nyúlni a kormány. Így pl. a földmivelésügyi miniszter elrendelte, hogy az erdőkincstári famunkások az első táviratra Mezőhegyesre expedíáltassanak; az igazságügyminiszter pedig följánlotta, hogy szükség esetén mindazon foglyokat, kik ily célra veszély nélkül használhatók, szintén rendelkezésre bocsájtja, ezek legnagyobb része azonban Mezőhegyesen elkülönített pusztákon fog fölhasználtatni, és ezáltal a felvidékről régóta Mezőhegyesre szerződött évi rendes munkások is fölszabadulnak; ezenkívül egyes nagy vállalatok is ajánlatot tettek a földmivelésügyi miniszternek, hogy munkásaikat szükség esetén rendelkezésre bocsájtják.

A kereskedelmi miniszter pedig az iránt intézkedett, hogy az arad—csanádi vasutak közbejöttével Mezőhegyesen a forgalom akként láttassék el, hogy onnan a szállítani kívánt arató-csapatok a leggyorsabban, esetleg külön vonatokkal is, a veszélyeztetett helyre expedíáltassanak; nemkülönben Mezőhegyesre is a munkások szállítása a leggyorsabb módon bonyolítottassék le.

Ezek a kormánynak a momentán veszélylyel szemben tett intézkedései; az érdekelt miniszterek azonban behatóan foglalkoznak és pedig minden irányban a szociális kérdés egészével is. Így a föld-

mivvelésügyi miniszter egy törvényjavaslaton dolgozik, mely a mezei munkások viszonyait lesz hivatva szabályozni és a munkaadó és munkavállaló jogos és méltányos érdekeit egyaránt lesz hivatva megóvni. A földmivvelésügyi miniszteriumban a mezei munkásügyek kizárólagos intézésére egy külön ügyosztály szerveztetett és ennek élére czimzetes osztálytanácsosi minőségben Békésvármegye volt főjegyzője dr. Bartóky József állíttatott, aki ezen kérdésekben kiváló szakembernek ismertetik.

Az előadottakból látszik, hogy a kormány figyelmét e kérdésnek semmi oldala sem kerüli el és eszerint azon hiresztelés, hogy a kormány a szocziális kérdést csupán rendőri szempontból fogja föl, minden tényleges alapot nélkülöz. Az érdekelt gazdasági egyesületek pedig a kormányt biztosították, hogy ezen akciójában társadalmi uton is egész erővel támogatják és oda fognak hatni, hogy a munkások szerződési kötelezettségüknek feleljenek meg, a munkaadók pedig munkásaikkal mindenütt igazságosan bánjanak.*

Ezen intézkedések talán célhoz is vezettek volna és az aratást többé-kevésbbé biztosítják, ha egy számításon kívül eső új körülmény, a gabona megromlása, a dolognak egészen új fordulatot nem adott volna. Ez évben ugyanis a buza a sok esőzés miatt túlbúján fejlődött, rozsdás is lett és igen sok helyen megdőlt, már ezért is nehéz volt rendes feltételek mellett munkásokat kapni, mert a sok gazhoz több arató kell és a dült buzát sokkal nehezebb és háládatlanabb levágni, mint a talpon állót. Ehez járult, hogy a juniusi hirtelen beállott hőség miatt a buza megszorult, úgy hogy azt részről learatni nem volt érdemes, ezt a munkások idejében észrevették, a gazdák azonban bíztak a terméshez és nem akarták elismerni, hogy a sok gaz oly kevés szemet adhat. Így történt, hogy az aratók ott is, a hol a munkába belefogtak, azt abban hagyták és nagyobb gazdálkodásokban, hol nagyobb számú részes volt alkalmazva, mindenütt általos díjazást kívántak rész helyett pénzben, vagy gabonában és pedig ugyancsak felcsigázott árak mellett. Mivel közvetlenül az aratás előtt, sőt részben már a megkezdett aratás után állott be azon körülmény, hogy minden szerződés felbomlott, mert oly esetekben, mikor a gabonát elemi csapás éri, értékéből, minőségéből sokat veszít, joguk volt a munkásoknak a törvény, a fennálló gyakorlat s a szerződések szerint azokat felbontani, a birtokosok s bérlők a legnagyobb zavarba jutottak és kevés kivétellel kénytelenek voltak a munkások minden követelését teljesíteni.

A „Földmivvelő“-ben egész kárörvendve írja le egy munkás, hogy szinte nevetséges, hogy a kizsákmányoló banda (értsd mun-

kaadók) mennyire elvesztette fejét, hogy kapkod fűhöz-fához. A dolog lényegében teljesen igaza volt. Ami bekövetkezett, az nem volt megegyezés, hanem feltétlen megadás.

Ennek illusztrálására a „Földmivelők szaklapja“-nak 1897. július 2-iki számából reprodukáljuk itt az aratási sztrájk lefolyásáról beérkezett tudósításokat, melyeket a nevezett lap „Győzelmek a munka mezején“ cím alatt közölt:

Bács-Madaras. A legnagyobb örömmel jelentjük, hogy itt körülbelül 300 munkás a szervezkedés által fényes győzelmet aratott. Még pedig a következőképpen: Eddig minden évben az alább felsorolt bérlőknél a munkások 13-án aratták a gabonát és mellette 80 nap robotot szolgáltak, a kukoriczát negyedén munkálták. A bérlők a következők: Mikó Vilmosnál 40 kasza, Schön Adolfnál (Pusztaborsod) 60 kasza, Rosenfeld Ignácznál (Valitya) 24 kasza, Krausz Pálnál 60 kasza, Halut Sándornál, (Ujmajor) 24 kasza és Halbrotnál (Borsod) 60 kasza.

Most ezen bérlőknél az aratók kijelentették, hogy a régi feltételek mellett nem hajlandók dolgozni, mire a bérlők megkérdezték, hogy hát mily módon dolgoznának. Mire a munkások kijelentették, hogy 9-én a rész, robotmunka nélkül, napszám 1 frt 50 kr., munkaidő 6—6-ig, a negyedes kukoricza pedig nem kell sehogy sem. A bérlők meglepetve hallgatták a „túlkövetelést“, mikor végre szóhoz jutottak, azt kérdezték, hogy miért követelnek olyan sokat. A válasz csak annyi volt; olcsóbban nem dolgozunk. Erre kijelentették, hogy csak dolgozzanak. Végre iratot állítottak ki, mely szerint a bérlők kötelezik magukat, hogy más munkásokat aratásra nem alkalmazzanak.

Ime, elvtársak, ilyen eredményt értek el a munkások a szervezkedéssel. Most legalább is ott minden munkás 50 frt helyett 150 frtot keres. Láthatjátok tehát munkástársak, hogy míg eddig mindig nyomorogtunk, addig most mint szociáldemokraták, emberek leszünk. Csatlakozzatok azért tömegesen a szociálizmus lobogója alá, családokat és az emberiség jóléteért küzdve. Üdvözlettel

Scherer Antal.

Berczelen szép jelét adták az összetartásnak a munkások; munkába álltak és dolgoztak úgy másfél napot, de mikor meghalották, hogy Tápió-Szt-Mártonban megszüntették a munkát, ők is rögtön abba hagyták. Bementek a számtartóhoz, a ki mézes szavakkal akarta őket megvigasztalni és hogy majd beszél a „nagyságos“ úrral. A munkások nem voltak hajlandók várni, míg a „nagyságos“ úrnak tetszik intézkedni, elment mindenki a falujába. Másnap eljött

a számtartó két csendőrrel, összehívatta a munkásokat és kérte őket, hogy álljanak munkába újra. A munkások kijelentették, hogy nem állnak, mire a számtartó állított ki új szerződést és pedig olyat, a melyet követeltek.

Tápió-Sápon eddig minden arató tartozott a munkaadónak két ludat adni és öt nap robotot szolgálni. Az aratást ellátás nélkül végezték. Most erős szervezkedéssel kivívták, hogy ludat nem kell adniok, a robotot elengedték és a gabonát a 11-ik rész helyett a 7-ik részért aratják.

Torontál-Torda. Gróf Csekonics birtokára kimentünk büköny-t kaszálni. A munkások között voltunk elvtársak legalább is 80-an. A napszám 1 frt 50 kr. lett volna, de egy elvtársunk fölhívta a munkásságot, hogy 3 frton alól senki se álljon a munkába. Voltak ott szerbek és németek is, de senki sem állt munkába, mindenki elment haza. Különben Tordán az a szokás, hogy még kapálásba is 30 krért hívják az embert munkába. *Szalánszki A.*

Tápió-Szt-Márton. El nem mulaszthatjuk kifejezni a feletti elismerésünket, hogy milyen nagy köszönettel tartozunk mi tápió-szt-mártoni munkások a szociálizmus apostolainak, a miért minket megismertettek egy ilyen nagy és nemes eszmével. Soha eszünkbe nem jutott volna, hogy mi segítsünk magunkon, ámbár majd belefutadtunk a nyomorba és ime még alig néhány hónap óta ismerjük elveink dicső törekvéseit, már is sikerült — a viszonyokhoz képest — szép eredményt elérnünk.

Tápió-Szt.-Mártonban az összes birtokosok leengedték a kukoricza-föld után eddig szolgált 6 kaszásnap robotot, azonkívül eddig a gabonabehordásnál fizettek csomójától 1 krt, ezentúl fizetnek 3 krt. A kukoriczaszár behordását eddig az általunk pénzért fogadott igán teljesítettük, ezentúl az uraság igája fogja behordani. Eből is láthatja minden munkás, hogy csak a szociálizmus a mi egyedüli és igaz barátunk, mert bár lett volna már rá idő régen, még sem törekedett soha senki arra, hogy a munkásnép fölvilágosodjon, sőt inkább azt mindig mesterségesen és bizonyos célzattal elbutítani törekedtek.

Tápió-Bicske. Nálunk a plébános gyűlést hirdetett a városházára és ott kényszeríteni akarta a népet, hogy valamit aláírjon. A népnek gyanus volt a dolog, mert már papnak nem igen hisznek, mire én megmagyaráztam, hogy csak félrevezetés akar lenni. A gyűlés azután véget ért, de a nép nem tágitott, hanem követelte a robot eltörlését. Erre a nép elhatározta, hogy míg a robotot el nem törlik, nem fog dolgozni. A gazdagok megrémülvén, Tisza-Ságról hozattak

25 munkást. A munkások meg is érkeztek, de az itteniek visszakergették őket, még némelyik a hátára is kapott bucsuzót. A gazdák pedig megadták mindazt, a mit követeltünk. *Toldy János.*

Pusztá-Borsod. Most mivel éppen fertály van, tehát a konvenczió mérés ideje, okulva azon, hogy a mult mérésnél a konvenczió nagyon rossz volt, kérelemmel fordultunk az uradalmi ispánhoz. A kérelem abból állt, hogy mérjenek elegendő és rendes konvencziót, mert ha az ember olyan rosszul él, akkor képtelen dolgozni. Heller úr azzal utasított ki bennünket, hogy nem jobbítja a konvencziót, nem bánja, ha éhen fordulunk is föl, a mire különben nagyon rászolgáltunk, a miért szoczialisták vagyunk. — Az ispán ur egy kicsit alább hagyhatna dölyfösségével, mert a zsarnokok napjai meg vannak számlálva.

Kun-Baján a munkások beszüntették a munkát, mire a hatalom emberei 20 elvtársat letartóztattak. Követeléseik a következők: A napszámot 70 krról 1 frt 50 krra emelni; a repczét 9-én, munkaidő 6-tól 6-ig; a gabona-behordásnál 2 frt napszám; kukoricza feles. Az uradalmi ispán e követeléseket nem adta meg, hanem a szolgabíróhoz fordult, ki mindjárt 10 csendőrt küldött a helyszínére, kik aztán 20 elvtársunkat letartóztattak. A község egész népe erre a községházára ment, hol követelte a letartóztatottak szabadon bocsátását. A hatóság persze ezt nem tette, minélfogva csak csupán szaktársainknak köszönhetette, hogy semmi baj nem történt.

Bács-Bikity. 20-án két gyűlést jelentettünk be, de a szolgabíró mind a kettőt betiltotta, mellé még valami 70 csendőrt rendeltek a községbe. A csendőrök azzal kezdték működésüket, hogy Pánczity, Rápity, Lozsányi és Kriskovics elvtársainkat letartóztatta. Azonkívül az országutakra mindenhová csendőröket állítottak, hogy a körüllevő falvakból ne jöhessen ide senki sem. A többi csendőr le s föl az utcán járkálva szimatolt.

Junius 16. óta beszüntettük a munkát és 1 frt 50 kron alól nem dolgozunk, robotot nem szolgálunk. A gabonát a régi mód szerint nem aratjuk. A hatalmasok még eddig nem engedtek, hanem csendőrökhöz fordultak, de mindegy, ez nem fog segíteni rajtuk.

Tisza-Kürt. A hatalom buzgólkodik; f. hó 12-én házamhoz beállított 4 csendőr és a községi bíró azon kijelentéssel, hogy ha vannak nálam könyvek és ujságok, adjam elő, mert úgy széthányanak mindent, hogy két napig se szedem össze. Azzal indokolták erőszakosságukat, hogy a belügyminiszter eltiltotta a lapok és könyvek járatását. Én azt feleltem, hogyha el volna tiltva, nem volna szabad küldeni.

A munka terén itt kedvezőbb feltételeket vívtunk ki és pedig: a napszámot 60 krról 1 frtra emeltük, a robotot pedig eltöröltük, mire a szolgabíró 14 elvtársunkat megidézett. Csak előre, úgy sem tart már soká!

Vadász.

Tataháza. Itt a szerződést szaktársaink mindenütt fölbontották, magasabb munkabért követelnek. A gabona-aratást 13-ik helyett a 10-ik részért és minden robot nélkül. A gazdagok még nyakaskodnak, de majd alább hagynak, mert ők nem aratják le.

Mélykút. Itt az aratók beszüntették a munkát, 1 frt 50 kr. napszámot követelnek 6 órától 6 óráig. A mozgalom rohamosan terjed az éves cselédek közt is.

Isaszeg. Mivel az itteni földművelők hallották, hogy az egész ország földművelői sikra szálltak elnyomóik ellen, itt is megszüntették a munkát. Az uradalmak tótokért mentek. — A föld mozog*.

A munkások azt állítják, hogy a birtokos osztály szervezkedése ellen van nekik is szervezkedésre és összetartásra szükségük, a valóság azonban az, hogy csakis ők voltak szervezve, a birtokos osztály pedig a nagy birtokosok kivételével sem ellenálló képességgel, sem szervezettel egyáltalában nem birt. Különösen a középbirtokú gazda-osztályból mintha egészen kiveszett volna az összetartás és a közérdek iránti érzék. Mindenik csak a maga ügyével, bajával gondol, társaitól segítséget nem vár, azoknak azt nyújtani nem is képes és nem is hajlandó, szóval hiányzik belőle az, mit a munkások osztálytudatnak neveznek.

Részükről munkabeszüntetés alkalmával a védekezésre, egyseges eljárásra még csak kísérlet sem történt, mindenik külön alkudott az egysegesen szervezett munkásokkal s külön fogadta el előírt feltételeiket. Igaz, hogy a birtokosok maguk sem hitték, mily rossz alkut kötöttek és talán a munkások maguk sem tudták, milyen teljes volt győzelmük. Mert a gazdák mindvégig biztak legalább közép-, később gyenge közép-termésben s ezen bizalomtól vezéreltetve biztosították a munkásoknak a tavalyi részkeresetüket, vagy adták meg a kért átlagos munkabért. Csak kevesen voltak, kik megtagadták a munkások túlköveteléseit, néhány kis gazda, ki azután napszámosokkal és cselédjeivel aratott s maga vagy fia állt azok élére, azonkívül egy-két uradalom. Így Károlyi Imre gróf, miután az aratókkal nem volt képes megegyezni, aratógépeket hozatott. A Pallavicini-uradalom néhány majorjában kiegyeztek, pl. az algyői aratókkal 8, a sándorfalviakkal 7 m.-mázsa búzában, a legtöbb csapattal azonban az egyezés nem sikerült. Hét frtot ajánlott az uradalom kat. holdjától vagy nyolczadán való aratást, de részért egyáltalán nem akar-

tak aratni, hanem 8 mázsa búza biztosítását kívánták. Egyik bérlőt, ki az 1894-dik évi rossz termést követő télen a szükölködőket igen bőkezűen segélyezte, saját dohányosai hagyták cserben az aratásnál. A strájkolók jelszava az volt: „hogy Magyarországon nem halhat meg éhen senki, majd eltart valaki,“ azt értvén ezalatt, hogy az inségeseket vagy az államnak vagy az uradalmaknak kötelessége eltartani. A strájkolók helyébe Torontál megyéből hozattak csángókat és szerbeket, kiknek vetéseit ott a Duna árja vette el. Egy pár arató díja volt 2 frt 50 kr. naponként s ez négy hétre biztosítva s 55 kr. élmezésre fejenkint. Az eredmény az volt, hogy az aratógépekkel került egy kat. hold búzavetés learatása 5 frtba; ahol helybeli munkások dolgoztak 7—8 mázsa átlagért, került holdja 10—11 frtba; csángókkal ahol legjobban ment 14 frtba, ahol legroszabbul 21 frtba, az uradalom főintézőjének állítása szerint utóbbiak szép munkát végeztek, de rendkívül lassan. Tiszaföldvár környékén néhány uraság sokkal jobb alkut kötött felvidéki tótokkal, kik az élmezésen túl páronként 50 frt készpénzt kaptak az egész aratás és cséplés idejére, mi július elejétől október közepéig tartott. A kormány által a mezőhegyesi munka-telepen felállított tartalékmunkások, ott, ahol alkalmazva voltak, nem arattak ily elismerést. A félhivatalos közlemények ugyan több ízben pártfogásukba vették őket, hogy a felvidéki jó munkás átlagának megfelelnek, tény azonban, hogy több gazdatiszt és bérlő úgy nyilatkozott, hogy bármily módon fog az idén aratni, de ezeket nem veszi igénybe. A csongrádmegyei munkások szerint csak „ingerkedtek a búzával“ s a kasza sem úgy áll kezükben, mint az alföldi munkásoknak. Ugy értesültem, hogy Bács-Bodrog megyében jobban meg voltak velük elégedve. Bármint legyen is a dolog, azt állítani, hogy ez az intézkedés, a felvidéki munkások alkalmazása, akadályozta meg, hogy az aratási strájk idején nagyobb zavarok, vérengzések elő nem fordultak, mely állítással mostanában gyakran találkozunk, oly merész s a viszonyok oly veszedelmes félreismerésén alapúl, hogy azt szó nélkül hagyni nem lehet, mert a munkásközvetítés ezen módjába vetett túlságos bizalom, csak új meglepetéseket és kiábrándulást eredményezhet. Hiszen mindjárt a mozgalom elején, csak egy járásban, a bácsalmásiban 5000 ember tette le a kaszát, tehát majdnem annyian, mint a felvidékről hozott munkások száma; hogy lehetett volna tehát oly csekély számú, oly drága s nem is elsőrendű munkások alkalmazása az egész mozgalom lefolyására döntő hatással? Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a munkásközvetítés felkarolása a kormány vagy a gazdasági egyletek részéről nem volna üdvös, hanem csak azt, hogy a munkástartalék

igénybe vételének a földbirtokosok részéről csak úgy lehet értelme, ha munkabérük munkaképességüknek megfelelően állapíttatik meg. Ami az aratási strájkot illeti, a valóság az, hogy az események elemi erővel állottak be, azokat a socialista agitátorok nem irányították, hiszen az általános munka programjukkal ellenkezik, de a gazdatársadalom, a hatóságok s a kormány sem birták azokat megakadályozni legjobb akarat mellett sem. Hogy az aratási strájkból komolyabb veszedelem nem keletkezett, annak oka, bár a hatóságok tapintatos eljárásának teljes elismeréssel adózunk, főként a munkaadók feltétlen capitulatiojában keresendő. A munkások legnagyobb része megkapta, amit követelt, zavargásra tehát nem volt ok; a munkaadók boldognak érezték magukat, hogy egyáltalán kaptak részeseket. Az eredmény azután az alföldön felette szomorú. Azon munkások, kik az eredeti alkunál megmaradtak, vagy kevés javítással megelégedtek, leginkább kis helyeken, hol az összebeszélésre alkalom nem volt, kaptak 2—3 mázsa részt. Azok pedig, kik merész követelésekkel léptek föl s azokat keresztül is vitték, a termésnek legalább negyed részét, de nem ritkán felét is elvitték, sőt volt rá eset, hogy a gazdának, mire a részeseket kielégítette, a termésből mi sem maradt. Hogy ez nem mesebeszéd, hanem szomorú valóság, annak bizonyítására szolgáljanak az alábbi adatok, melyeket az általam kibocsátott kérdőívekre adott számos hasonló kimutatásból egybeállítottam. Az adatok csak a búzavetésekre vonatkoznak, de ugyanazon részesek a nagyobb gazdaságokban megfelelő mennyiségű tavaszt is arattak; amiből kerek alkunál többnyire 2 mázsa, vagy helyette 10 frt volt kikötve.

Sorszám	Hány hold földet vetett be búzával holdját 1200 □ ölével számlálva		Mennyi termés volt géprezsteszámitással		Mennyi vetőmag kellett		Mennyi kellett saját és cseledei dalmozására		Mennyi martratt eladón		Hányadán volt tavaly a részesekkel alkuja	Hány részese volt tavaly	Mennyit kaptak fejenként	Mennyi volt az idén a részesekkel		Hány arató volt az idén	Mennyit kaptak fejenként
	tavaly az idén	tavaly az idén	tavaly az idén	tavaly az idén	tavaly az idén	tavaly az idén	tavaly az idén	tavaly az idén	első alkuja	második alkuja							
1	200	205	1160	720	150	154	156	156	738	306	idén	13	8 m 92 l	idén	1 m 1 l, 1 m	13	8 m
2	185	210	1351	646	140	160	120	125	959	240	"	12	11 m	"	"	15	8 m
3	150	150	1156	545	100	100	95	95	870	245	"	11	10 m	"	1 m 5 k l, 1 m	10	8 m 75 l
4	110	110	840	420	82.5	82.5	75	75	400	150	"	8	10 m	"	1 m 1 l, 1 m	8	7 m
5	70	74	560	314	56	60	70	70	300	100	"	6	9 m 20 l	"	1 m 1 l, 1 m	6	8 m
6	70	70	415	210	52	52	30	30	294	74	idén	5	7 m 81 l	"	"	5	8 m
7	60	65	450	170	50	53	35	35	300	32	idén	5	10 m	"	1 m 1 l, 1 m	5	10 m
8	54	54	298	135	40	40	25	25	203	33	"	4	7.5 m	"	1 m 1 l, 1 m	5	7.5 m
9	42	42	252	120	30	30	35	35	162	25	"	5	5 m	"	1 m 1 l, 1 m	5	6 m
10	38	38	246	120	28	28	50	50	148	22	"	4	7 m	"	1 m 1 l, 1 m	4	5 m
11	35	35	180	95	22	22	20	20	120	35	"	3	6 m	"	1 m 1 l, 1 m	3	6 m
12	25	25	220	70	18	18	20	20	258	14	"	4	6 m	"	"	2	6 m
13	15	15	104	42	11	11	12	12	61	3	"	2	5 m	"	1 m 1 l, 1 m	2	8 m
14	5	5	40	11	3.5	3.5	10	10	20	3	"	2	5 m	"	1 m 1 l, 1 m	2	8 m

vonal
Kell 4
kötőt

Napszámosoknak fizetett 40
frót és magja is aratott

Napszámosoknál dolgozatott s fizet-
tet 31 frót, magja is dolgozott.

Kitünik ebből, hogy a gazdálkodó ez évben nemcsak a termés mennyiségéből vesztett sokat, hanem abból aránylag sokkal többet kellett az aratásért kiadni, mint más években úgy, hogy csak igen kevés, néhol pedig semmi sem maradt eladóra. Öt-tíz, sőt husz ezer holdas uradalmakról is biztos forrásból értesültem, hogy egy szem búzát sem adhattak el az idej termésből, sőt előfordult, hogy a cselédek részére szükséges búzát pénzen vették meg. Igaz ugyan, hogy az ország egyes részeiben, mint a Tiszaháton, Dunántúl, s talán még más helyeken is jó közepes termés volt, de az ország főbúzatermő vidékén a Tiszavidéken, Bácsbodrog, Torontál, Temes és Arad megyében igen rossz termés volt, úgy hogy sok helyen vetőmag sem maradt, annál kevésbé elegendő készlet a jövő aratásig. Az a nézet tehát, hogy az idej terméshiányt a magas árak kiegyenlítették volna, teljesen téves és tarthatatlan; akik ilyeneket hirdetnek, pedig még a napilapok közgazdasági rovatában is gyakran lehetett e nézettel találkozni, — nincsenek azzal tisztában, hogy a gazdaságban vannak állandó szükségletek, melyek egyenlők akár jó, akár rossz termés van. Ilyen az arató és géprész; mindkettő emelkedett ez évben, ilyen a vetőmag, a cselédségnek és a háztartásban szükséges búza. Mindezekből épen annyi kell a gazdálkodónak az idej szűk esztendőben, mint az előző évben, mikor jó aratás volt. Pedig még ez nem minden, más állandó kiadások is vannak, így cselédbérek, adók, biztosítás, adósságok kamatai és sok más, amin takarékoskodni a rossz gazdasági évben sem lehet. Kitünik továbbá a közölt adatokból, hogy azon földbirtokosok jártak legjobban, kiknek földje haszonbérben, vagy feles művelés alá volt kiadva, a haszonbérlők és felesek ellenben érzékenyen károsodtak. Különösen szembeszökő ez a feles művelés alatt álló földeknél, hol még holdanként 3 mázsás termésnél is, a tulajdonos egy és fél mázsát s rendszerint még uzsorát is kapott, de aki azt elengedte is, a 12 frtos árak mellett, még mindig meglehetősen jövedelme volt, ellenben a felesnek maradt 1½ mázsából lement először fele vetőmagra, részeseknek legalább 50 kl., a többi a géprész és rostálási költségre is kevés volt; hol marad még élelemre magának, cselédjének, hát még ennek bére, az adó és számtalan más kiadás.

Hogy mennyivel előnyösebbnek tartják a házi művelésnél a földek felébe, vagy haszonbérbe adását, az kitünik abból is, hogy míg 1896 június 1-től szept. 30-ig a szentesi városi híresztelő könyvben 216 esetben 5388 hold föld volt hirdelve feles művelés, vagy bérbeadásra, addig 1897-ben ugyanazon idő alatt, 255 esetben 6383 hold földet jelentettek be; csakhogy míg 1896-ban a föld könnyen kiadható volt, ez évben nem kellett senkinek, vagy csak sokkal

rosszabb feltételek mellett. Azt lehet mondani, hogy a felesmunkások és kisbérlők az idén egészen tönkre mentek, ami igen sajnós, mert ezek képezték az átmenetet a földbirtokos osztály s a birtoktalan proletárok közt, kiknek számát most ők is szaporítani fogják. A kisebb vagyonú vagy eladósodottabb birtokosok közül is sokan osztozni fognak sorsukban. Igazán szájalomra méltó ez emberek sorsa, kik szorgalmuk után bizonyos jóléthez szokva lévén, most önhibájukon kívül a nyomorba és nélkülözésbe vannak taszítva. Sohasem láttam őket annyira csüggedten, mint az idei aratás után; a napbarnította arcok sápadt színén meglátszott a gond és a kétségbeesés, a mint tanácstalanul s reményt veszítve tünődtek, hogy „mi lesz most, mi lesz belőlünk?” Hát az lett, hogy a legtöbbször fel kellett hagyni a felességgel, sokan harmadosok lettek; ilyen alkunál a gazda adja a vetőmagot, másutt a gazda „kegyelemből” előlegezte a magot, hogy a feles a földeket bevethesse. Télen azután a feles is, jószága is csak eltengődtek valahogy, mint a „Toldi Miklós lova.” Valóságos szerencse, hogy 1897-ben ritka gazdag kukoriczatermés és igen sok tök is lett, amaz igen sok szegény embernek kenyere, emez — megsütve — szalonnája; ezek nélkül oly inség keletkezett volna, mint 1863 vagy 1866-ban. Egyébiránt így is van inség és nyomor elég. Egyedül Bácsbodrogban 12000, Torontálban 18000 inségest irt össze a hatóság és jellemző, hogy most a felesek, kisbérlők és kisbirtokosok osztályába tartozik az inségesek zöme, a munkások közül csak azok éheznek, kik az aratásból valamely oknál fogva, legtöbbször túlköveteléseik miatt kimaradtak, vagy akik az eredeti alku mellett hűségesen *kíartva*, oly csekély gabonarészt kaptak, mely még az 1897 év végéig sem volt elegendő. Ezek most, miután búzát a nagy árak miatt nem vehetnek, azt kukoriczával pótolják. Így Mindszenten 200 család tisztán kukoriczakenyéren él, pedig Csongrád-megyében évtizedek óta tiszta búzakenyeret, minden vegyíték nélkül eszik a szegény nép is, bár még a 40-es években rozsos búzát, u. n. kétszerest termeltek s fogyasztottak leginkább és az 1863 és 1866 években a vagyonosabbak is a búzához árpát, a búzaliszthez kukoriczalisztet kevertek.

Az idei silány aratás és rossz munkásviszonyok az alföldi birtokos osztálynak rendkívül nagy, sok millióra menő kárt okoztak, de a közvetlen kárnál még nagyobb baj, hogy minden jel arra mutat, hogy a rossz munkásviszonyok állandósulni fognak. Az őszi vetés legtöbb helyen még alig kelt ki, az egerek, a férgek nagy károkat okoztak benne; amit meghagytak, hótakaró nélkül telet, a földmivesnek pedig csak akkor lehet a vetéshez reménysege, ha ősszel kikel és

jól megbokrosodik. Mindamellet, hogy a kilátások ily rosszak, úgy a birtokost, mint a munkást egyformán fenyegetők, már megindult vagy el sem pihent a harcz az aratási feltételek iránt s már is kétségé vált, hogy a megmaradó vetés learatására vállalkoznak-e majd munkásaink, méltányos feltételek mellett.

Ily kilátások mellett lehetetlen volt tovább a viszonyok elmérgesedését azzal a semmittevésel nézni, mint már hosszú idő óta, mely idő alatt csak a kitörések elfojtásával gondoltak, a baj orvoslására azonban nagyon kevés történt. A munkáskérdéssel végre is behatóbban kellett foglalkozni, a munkaadók s a mezőgazdasági munkások viszonyának rendezése égető szükséggé s elsörendü törvényhozási feladattá vált. Ez irányban számos terv merült fel, melyek közül, mint legismertebbet, Mamusich Lázár szabadkai polgármester terjedelmes javaslatát említjük meg. E javaslat szerint az arató munkások természetben járó illetménye legkevesebb 100 koronában, a legkisebb napszám ellátással egy koronában, ellátás nélkül 70 krban volna megállapítandó, a munkások s a munkaadók közt felmerülhető érdekelletéteket a munkatanács volna hivatva kiegyenlíteni s eldönteni, melynek tagjait felerészben a munkások, felerészben a földbirtokosok közül választanák, s mely a főszolgabíró, vagy főkapitány elnökle alatt állna. Végre 1897 nov. 27-én Darányi Ignác földművelésügyi miniszter is benyújtotta a képviselőházban a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszonyok szabályozásáról szóló törvényjavaslatát, mely a képviselőházban való alapos megvitatás és számos változtatás után, melyek azonban a javaslat lényegét nem érintették, mint 1898 : II. t. cz. 1898 márczius 1-én lépett életbe. A törvényjavaslat tárgyalása s maga az új törvény is úgy a munkaadók, mint a munkások körében sokkal nagyobb figyelmet keltett, minthogy azt itt bővebben ismertetni szükséges volna, de e mű kerete nem is engedi meg annak behatóbb tárgyalását. Csupán néhány megjegyzésre szorítkozom tehát, különösen az új törvénynek az 1876 : XIII, a cseléd és gazda közötti viszonyról szóló törvény idevágó intézkedéseivel való összehasonlítását s az új törvény várható hatását illetőleg. Az új törvénynek azon intézkedései, melyeket a socialista pártvezérek leginkább kifogásolnak, így a munkásigazolványok, a munkások egyetemleges felelőssége az általuk okozott károkért, mindezek az 1876 : XIII. t. cikkben is bent foglaltatnak és újabb sérelmek gyanánt nem tekinthetők : ugyan csak tartalmazza az említett törvény, hogy az aratási szerződések mindig írásban kötendők s azon helység bírása vagy helyettese által, melyben a szerződés kötöttet, láttamozandók. Voltak benne a szer-

ződés megszegése esetére szóló büntetések, sőt a munkások minimalis keresetét biztosítani kívánó intézkedések is.

Az utóbbiak tekintetében áll fenn a két törvény közt az első, lényeges különbség. Az 1876. XIII. t.-cz. 92. §-a az aratási szerződésre a felén-túli sérelem szerződésbontó elvét alkalmazza, azt rendelvén: „Ha elemi csapások által az aratásra, nyomtatásra vagy cséplésre szánt terményben a szerződés megkötése után oly mérvű kár okoztatnék, hogy a termés a rendes évi átlagos mennyiség felénél alább szállna, ha a felek a szerződés megkötésekor ezen eshetőségre a munkabér pénzértékbeni megállapítása iránt nem gondoskodtak, vagy különben egymás közt megegyezni nem birnak, az iránt hogy ezen eset beállott-e s ha beállott, az új feltételek iránt az illetékes hatóság határoz.” Az 1898. II. t.-cz. 10. §-a ellenben úgy intézkedik, hogy „ha az aratási, hordási, cséplési, nyomtatási munkabért a szerződő felek a remélt termés bizonyos hányadrészában állapítják meg, akkor a szerződésben a munkabér vagylagosan a munkaadó azon évi termése átlagos minőségének megfelelően a termény bizonyos súly szerinti mennyiségében, vagy pedig készpénzben is megállapítandó.” A régi törvény tehát az esetre, ha a felek e tekintetben előre meg nem állapodtak, a hatóság feladatává teszi annak megítélését, van-e helye a szerződés felbontásának s ha úgy találja, hogy igen, további feladatát képezi, ha a felek megegyezni nem tudnának, az új szerződés feltételeinek megállapítása is, mindez azonban csak az esetre van elrendelve, ha a termés az átlagos évi termésmennyiség felénél is kevesebbet ígér, tehát ha a munkásokra eső rész átlagos keresetük felénél is alább szállna. Valóban nagy kár, hogy a törvény eme rendelkezései csak papíron maradtak, azok megvalósítására soha komoly kísérlet nem történt. A hatóság vitás kérdésekben csak a békítő szerepét játszotta s nem emelkedett tudatára annak, hogy őt a döntő bíró tisztje illeti meg. De nem is voltak sem szakközegei, kik támogatták volna, sem arról nem volt gondoskodva, hogy határozatainak érvényt szerezhessen. Nagy tere lett volna a hatósági szakértők működésének a munkaadók s munkásokból álló békeltető bizottságnak, vagy munkatanácsnak. Minden esetre kár, hogy ezek működése nem lett kipróbálva a törvény fenállásának hosszú ideje alatt. Az új törvény az esetre, ha a megállapodás a munkaadó- és munkás közt nem készpénzben, vagy bizonyos terménymennyiségben, hanem a termés bizonyos hányadrészában történt, megköveteli, hogy a szerződő felek a munkabér iránt mindig vagylagosan intézkedjenek s előre meghatározzák, hogy az esetre, ha a munkások munkabérüket nem a termés hányadrészá-

ben kívánják megfizettetni, mi iránt a munka befejeztével kell nyilatkozniok, mily terménymennyiséget, illetve mily pénzösszeget követelhetnek minimális fizetés gyanánt. A felek tehát itt, úgyszólván, maguk tesznek törvényt még akkor, mikor a szerződés megváltoztatásának szüksége be nem állt, mikor az még nem is valószínű, itéletük tehát elfogulatlanabb lehet s mindenesetre az alku megkötésével végleges határozatuk is létrejövén, az esetleg felmerülő érdek-ellentét már jó előre kiegyenlítve van s azzal nem kell többé a hatóságnak foglalkozni. Ezen vagylagos intézkedés, mint tudjuk, eddig is benne volt minden rendes aratási szerződésben s előnyeit a gyakorlat annyira bebizonyította, hogy annak a törvénybe felvétele méltán czélszerűnek látszott. A másik lényeges eltérés a két törvény közt az, hogy a régi törvény nélkülözötte a végrehajthatóság biztosítékait, míg az új törvény bőven el van látva azokkal. Az 1898. II. t.-cz. büntető határozatai szerint a szerződésszegő munkások a visszavezettetésen felül, vagy ha ez nem kívántatnék, e nélkül is a munkaadó részére az elmulasztott napok után a helybeli hasonnemű napszám kétszeresének, sőt ismétlés esetén négyszeresének megfizetésében marasztalandók. Hasonló módon számítandók fel és térítendőek meg a munkásoknak okozott károk, ha a munkaadó követett el szerződésszegést, ki azonfelül a hatóság által a szerződés megtartására szorítandó. Ki más által lekötött munkásokat bármi ürügy alatt elcsal, 20 frttól 100 frtig terjedhető bírságban s kártérítésben marasztalandó, a munkások pedig a jogos munkaadóhoz visszavezetendőek. Azon mezei munkás, ki munkástársait engedetlenségre ösztönzi vagy azokat arra csábítja, hogy munkaadójukat bizonyos cselekvényekre vagy ígéretekre kényszerítsék azáltal, hogy munkáik, vagy kötelességeik teljesítésével a törvényszerű felmondás mellőzésével a szerződés lejárta előtt egyszerű, vagy egyenként felhagyjanak, 50 frtig terjedhető bírsággal, nem fizetés esetén 10 napig terjedhető elzárással fenytendő, kártérítési s esetleges büntetőjogi felelőssége fennmaradván. A törvény más rendelkezéseinek áthágása esetén a munkaadó 25 frtig, a munkás 10 frtig terjedhető pénzbírsággal, nem fizetés esetén megfelelő idejű elzárással sújtatik. A munkásoknak a munka abbahagyására más, a munkásszerződésen kívül álló személyek által való rábeszélése esetére a törvény büntető intézkedést nem tartalmaz és ebben állott egyik főhiányossága. A kiszabott büntetések is oly csekélyek, de még ezeknek alkalmazása is oly lazán kezeltetett, hogy úgyszólván semmi eredmény nem volt tapasztalható s az összes aratási szerződések mind csak a papiroson álltak fen, anélkül, hogy azok végrehajtása iránt a legcsekélyebb biztosíték létezett volna. A ható-

ság beavatkozása csak a munkásoknak a munkahelyen való visszatartásában, oda visszavezetésében s a munkaadóval való kiegyeztetésében, vagy ellenkezőleg a szerződés felbontásának kimondásában s a munkások eltávolításában állott.

Az 1898. II. t.-cz.-ben foglalt büntető határozatokat egész terjedelmükben itt közöljük :

57. §.

A mennyiben a jelen törvény ellenkező intézkedéseket nem tartalmaz, az 1879: XL. t.-cz. általános határozatai a jelen törvény által megállapított kihágási ügyekben is alkalmazandók.

58. §.

Kihágást követ el és 30 napig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az a munkaadó :

a) a ki a munkás vagy napszámos kivezetését törvényes alap nélkül eszközölteti (37., 63. §-ok) ;

b) a ki ezen törvény 32., 56. §-aiban foglalt tilalmakat megszegi.

Ugyanezen büntetéssel büntetendő az a gazdasági alkalmazott, a ki a munkásoktól felfogadásukért magának anyagi előnyöket köt ki, vagy ily előnyöket elfogad.

A törvény 32. és 56. §-ai a munkabérek hiány nélküli kiszolgáltatását biztosítják.

59. §.

Kihágást követ el és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az a munkaadó, a ki — igazolványnyal bíró munkással szemben — a munkaadó kötelességeire vonatkozólag a törvény 28. §-ában, továbbá a 24. §. első és a 30. §. harmadik bekezdésében foglalt rendelkezéseket, tilalmakat megszegi.

A 24. §. idézett bekezdése a munkás megszolgált bérének 3 nap alatt letétbe helyezését rendeli el az esetben, ha a munkaadó kárkövetelést kíván ellene érvényesíteni.

A 28. §. a szerződés felbontását a munkaigazolványba bevezetni rendeli az ok megjelölése nélkül.

A 30. §. idézett bekezdése a munkások helyettesítéséről szól.

60. §.

Kihágást követ el s 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az, a ki a jelen törvénynek a munkaadó kötelességeire vonatkozó többi rendelkezéseit, tilalmait megszegi. (12., 18., 20., 24., 27., 30., 31., 33., 36., 41., 48., 49., 50., 51., 52., 54. §§.)

61. §.

Kihágást követ el és 15 napig terjedő elzárással és 100 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az a munkás vagy napszámos, a ki :

- a) ezen törvény 1., 28. §-ának rendelkezését megszegi ;
- b) egyidőre több munkaadóhoz szegődik el.

Ily esetben a munkás vagy a napszámos azon munkaadónál köteles szerződését teljesíteni, a kivel először szerződött, a többi munkaadónak kártérítéssel tartozik, kivéven, ha ezek a munkaadók az előző szerződéséről tudva kötöttek vele szerződést.

Az 1. §. a munkás-igazolványokat kötelezővé teszi, a 28. §. a szerződés felbontásának azokba bevezetését rendeli el.

62. §.

Kihágást követ el s 60 napig terjedhető elzárással büntetendő az a munkás vagy napszámos, a ki :

a) a munkahelyen önként meg nem jelen, vagy ott önként megjelenvén, avagy kivezettetvén, a munkát meg nem kezdi, szakadatlanul nem folytatja, vagy a 39-ik §-ban megjelölt czélból szándékosan rosszul teljesíti (38., 39., 53. §§.);

b) a munka helyén a szerződés ellenére munkaeszközök, vagy segédmunkások nélkül jelenik meg. (39. §.)

63. §.

Kihágást követ el és 15 napig terjedhető elzárással és 100 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az a munkás és napszámos, aki ezen törvénynek a munkás és napszámos kötelességére vonatkozó többi rendelkezéseit, tilalmait megszegi. (20., 34., 35., 36., 48., 50., 51. §§.)

64. §.

Kihágást követ el és 15 napig terjedhető elzárással és 600 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő :

a) a ki más által elszegődtetett munkást vagy napszámóst azon időtartam alatt, melyben annak más munkaadóval kötött szerződését kellene teljesíteni, e körülményt tudva, felfogad vagy előnyösebb ígéretek által munkaadójától elcsábítani törekszik ;

b) a ki munkásigazolványt zálogba vesz, vagy arra hitelez.

65. §.

Nem bírnak hatálylyal sem azon összebeszélések, melyekkel a munkások azt czélozzák, hogy közös munkaszünetelés által a munkaadókat magasabb bér megadására kényszerítsék s általában tőlük

előnyöket csikarjanak ki, sem azon egyezmények, a melyek által azoknak, akik az érintett összebeszéléssel szakítanak, megkárosítása czéloztatik.

Kihágást követ el s 60 napig terjedhető elzárással és 900 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az, aki :

a) az ily összebeszélések, egyezmények létesítése, terjesztése vagy foganatosítása céljából a munkásokat, napszamosokat, cselédeket szabad akaratuk érvényesítésében akadályozza vagy akadályozni törekszik ;

b) ily összebeszélések, egyezmények létesítése, terjesztése, vagy foganatosítása céljából a szerződött munkások között álhireket terjeszt, pénzt gyűjt, a szerződött munkásokkal összejövetel céljaira helyiségét átengedi, s ily összejövetelben részt vesz.

66. §.

Kihágást követ el s 60 napig terjedhető elzárással és 400 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az, a ki :

a) a gazdasági munkásokat, napszamosokat arra ösztönzi, hogy munkás-igazolványt ne szerezzenek, a szerződéskötésnél a megszabott alakszerűség megtartásától tartózkodjanak, s bármely módon létrejött szerződést ne teljesítsék ;

b) az elszerződött vagy elszerződésre hajlandó munkást, napszamosot, cselédet azért fenyegeti, szóval vagy tettel bántalmazza ;

c) a szerződésszegő munkást, napszamosot, cselédet nyilvánosan feldicséri vagy annak javára adományt gyűjt.

Ugyanezen büntetés alá esnek azok is, a kik azon helyeken, a hol a munkások dolgoznak, a munkaadó vagy megbízottja lakása s illetőleg tartózkodási helye előtt összecsoportosulnak a végett, hogy a munka megkezdését vagy folytatását megakadályozzák, vagy pedig a munkásokat a munka elhagyására bírják.

67. §.

A 60., 62., 63. §§-ba és a 64. §. *a)* pontjába ütköző kihágások miatt az eljárás csak a sértett fél indítványára teendő folyamatba. A magánindítvány az ítélet kihirdetése előtt visszavonható (1878: V. t.-cz. 112., 115., 116. §. 1. bekezdés)

68. §.

A jelen törvény 62. és 63. §§-aiban megállapított elzárási büntetések felénél nagyobb büntetés az aratás, hordás, cséplés vagy nyomtatásra szerződött munkás, vagy napszamosmal szemben csak az esetben alkalmazható, ha a vádlott az ezen törvény 62. vagy 63.

§-a alapján kiszabott utolsó büntetés végrehajtásától számítva két éven belül újból ezen törvényszakaszok szerint minősülő kihágást követ el, más mezőgazdasági munkára szerződött munkás, vagy napszámossal szemben pedig a meghatározott legmagasabb büntetés csakis akkor állapítható meg, ha a vádlott a büntetés végrehajtása után két éven belül újból ezen törvényszakaszok szerint minősülő kihágást követ el.

A munkás ellen kiszabott szabadságvesztési büntetések, ha a munkaadó az elzárási büntetés végrehajtásának elhalasztását kívánja, csak a szerződési munka elvégzése után hajthatók végre.

69. §.

Az esetben, ha a munkaadó kész a 38. §. szerint elítélt s a munka teljesítésére már hajlandó munkásokat visszafogadni, a munkaadó és a munkások együttes kérelmére a munkásokat a hatóság a körülmények mérlegelésével szabadlábra helyezheti. Ha az ily módon szabadlábra helyezett munkások a munkát teljesítik és önkényű megszakítás nélkül be is fejezik, a folyamatba tett eljárás megszüntetendő s a büntetés végrehajtása mellőzendő, valamint abban az esetben is, ha a munkások a munkát az eljárás befejezése, vagy az ítélet foganatosítása előtt megszakítás nélkül teljesítik.

70. §.

Ha az elítélt a kiszabott pénzbüntetést 48 óra alatt be nem fizeti, az ítéletben ez esetre megállapított szabadságvesztés-büntetés a 68. és 69. §§. esetét kivéve, azonnal végrehajtandó.

71. §.

A befizetett pénzbüntetésekből minden községben a gazdasági munkások és napszámosok érdekében segélyalap létesítendő. E segélyalapok szervezetét és kezelését a törvényhatóság a földművelésügyi minster jóváhagyásával, szabályrendelettel állapítja meg.

Ezen büntető intézkedések, különösen a más által elszegődtetett munkások elcsábítására, az elszerződők vagy elszerződésre hajlandó munkások fenyegetése és bántalmazására, a magasabb bér kicsikarására célzó összebeszélésekre vonatkozó határozatok, úgy a kiszabott büntetésnek, a szerződés teljesítése esetén való esetleges elengedése, a munkás-igazolványok behozatala, továbbá a kereseti minimum szerződési megállapításának kötelezővé tétele folytán nagyon valószínű, hogy az aratási szerződések végrehajthatók lesznek és a megkötött szerződések tömeges felbontásától kevésbé kell tartani. Az értelmesebb munkások maguk is azt tartják, hogy a

szerződés-kötésnél legyen az ember óvatos, de amire vállalkozott, azt azután tartsa is be becsületesen. A munkás-igazolványoktól sem félnek a munkásvezérek annyira, mint azt elhitetik s az igazolványok kiváltása elleni izgatás csak arra céloz, hogy aratási szerződések egyáltalán ne, vagy minél későbbben jöjjenek létre és a kormány s a törvényhozási intézkedések compromittálva legyenek. „Az igazolványok maguk nem fognak aratni“ ez a jelszó. „Majd meglátjuk, nem lesz-e szükség az igazolvány nélküli aratókra.“ A szerződések megkötése elleni agitáció, azon tapasztalat, hogy a szerződés-kötés halogatása s a szerződéseknek minél későbbi megkötése a munkások előnyére nagyon kihasználható, de leginkább azon tudat, hogy a megkötött szerződés nem úgy, mint az eddigiek, mindenestre betartandó lesz, nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy a munkások az aratási szerződések megkötésétől vonakodnak és az el-szerződés országszerte sokkal rosszabbul áll, mint más esz-tendőben. Mikor pedig mégis a szerződések megkötésére kerül a sor, ugyanazon okokból nagyon valószínű, hogy a munkások a biztosítandó minimális munkabérek tekintetében oly túlcsigázott követelésekkel lépnek fel, melynek megadása a munkaadóra nézve rossz természetűen a jelen év tapasztalatainak megismétlésével, az összes termés felének vagy harmadának a munkások részére való lekötésével egyenlő.

Igy a szentesi munkások az 1898. ápril 13-án tartott népgyűlésen, következő 7 pontba foglalták össze követeléseiket:

1) A robot eltörlendő.

2) Részaratásra nem mennek. E helyett a gazda minden 1200 négyszögöles hold learatásáért kiad 80 kgr. búzát vagy fizet pénzben 6 frtot.

3) Az aratónak személyenként és hetenként 3 frt 50 kr. jár kosztra.

4) A nyomtatást külön napszámért teljesítik.

5) Minden aratónak köteles a gazda két kocsi szalmát házhoz szállítani.

6) A munkaidő napi 12 óra.

7) Harmadán nem vállalnak kukoriczaföldet, csakis feliben.

Az 1-ső pont kivételével, melyet feltétlenül helyeslünk s az 5. pont kivételével, mely jelentéktelen javítás, oly követelések ezek, melyek megadása esetén a gazda öklével törölheti a szemét, mert földjének hasznából nagyon jó termések kivételével neki semmi sem marad. De ha ezen követeléseket olyanoknak tekintjük is, melyeket csak az agitáció érdekében állítottak fel a munkásvezérek s melyekből

a munkások maguk is hajlandók engedni, azt bizonyosnak kell tekinteni s erről számos munkással való személyes érintkezés alkalmával is meggyőződtem, hogy a részesek jövőre is az eddigi szokásoknak megfelelőleg kívánnak ugyan aratni, de 8 mmázsa búzát okvetlen megkeresni akarnak és ezen követelésüktől egykönnyen nem tángitanak. Miután pedig ezen részmenyiség az átlagos részeresetet jóval felülmulja, de mindenesetre a legmagasabb átlagos keresetnek tekintendő, melynél kevesebbet igen sokszor, de többet csak kivételes jó években kerestek a részesek, — ezen követelésnek az az értelme, hogy jó vagy rossz termés idején egyaránt a munkások részére oly részeresetet biztosítsák, milyen nekik eddig csak a jobb években jutott. A munkás eddig gyenge termésű években a rossz aratás következményeit nagy mértékben viselte, nem egyszer előfordult, hogy a részesek az átlagos évi keresetnél jóval kevesebbel beérni voltak kénytelenek. Most a munkás követelése az, hogy mivel jó és rossz évben az ő szükségletei egyenlők s jó évben sem keres két esztendőre valót s mert ő mindenkor egyaránt megdolgozik, annyi kenyérnek valót akar keresni a rossz évben is, mint a jóban. A munkaadó szerint ellenben a termés eredményét az aratóknak is tekintetbe kell venni s a szerződésben kikötendő, s a rendes keresetnél valamivel kevesebb gabonával beérni, mert ők a gazdának nem állandó munkásai s azért, hogy nála pár hetet dolgoznak, ha vállalatuk nem jól üt ki, a gazda nem kötelezhető, hogy egész évi kenyérszükségletükről gondoskodjék.

Más munkaágaknál sincs az úgy, hogy rossz üzletviszonyok mellett is kötelezve legyen a munkaadó még ideiglenes munkásainak is csorbitatlan jövedelméről gondoskodni, mert a méltányossági szempontok csak az állandó munkásoknál jöhetnek figyelembe.

A munkásnak igaz ép annyi gabonára van szüksége jó, mint rossz években, de a gazdának is vannak mellőzhetetlen szükségletei, gazdasági kiadásai legnagyobb része állandó, hát arról ki gondoskodik, hogy ezeknek megfelelhessen? A ki maga is a legnehezebb viszonyok közé jut egy silány termés által, az nem gondoskodhat ugyanakkor a nála is rosszabb sorsban levők szükségleteiről és el látásáról. A két álláspont mindenikének vannak meggyőző érvei, de gyakorlati szempontból véve a dolgot, a törvény eme rendelkezése helytelennek nem mondható, mert a munkások, mint az idején aratás megmutatta, e törvény nélkül is képesek voltak a maguk életminimumára szükséges gabonát erélyes fellépésük és összetartásuk által biztosítani. A törvény tehát csak befejezett tényeket szentesített, mikor a kereseti minimum biztosítását a szerződés kötelező alkatré-

szévé tette. Csak az a kérdés, megbir-e a mezőgazdaság jelen állapotában a gazda bármily új terhet, vannak-e oly eszközök és melyek azok, melyek a mezőgazdaságot a jelenlegi válságon átsegítik és a gazdát az összeroskadástól megmentve, részére ha nem is a régi jólétet, de tűrhető existenciát biztosítanak s képessé teszik, hogy a munkások részére szükséges megélhetési minimumot is megadhassa.

V.

A földbirtokos helyzetének javítására szükséges teendők.

A szocialdemokrata elmélet szerint a mai társadalom gazdasági fejlődése szükségszerűleg a kis termelés pusztulására vezet úgy az ipar, mint a mezőgazdaság terén. A munkaeszközök tökéletesítése, a gépek mind kiterjedtebb használata az emberi munkaerő productivitását igen nagy mértékben fokozzák, de ennek előnyeit csakis a tőkepénzesek és a nagybirtokosok élvezik, a kisiparos és a kisbirtokos helyzete legkevesébbé sem javult, sőt mindaz, ami a nagybirtokost crősíti s gazdagítja, annál veszélyesebbé teszi versenytét a kisbirtokosra nézve. Ez az oka, „hogy évről-évre olyan sok kiscgazda megy tönkre.“*) Mert a világpiacra kifejlődött verseny folytán a termelő is csak akkor állhat meg, ha nagy földterülettel bír, mivel a haladó technika minden eszközének felhasználásával. A kisbirtokoson tehát épúgy, mint a kisiparoson csakis a fenálló birtokviszonyok teljes átalakítása, illetve a termelési eszközökre nézve, ideértve a földbirtokot is, a magántulajdon megszüntetése segíthet a szocialdemokrata tanok szerint.

Mint a legtöbb államregényre nézve, melyekben az írók az állam eszményét, amint az csak az ő képzeletükben létezik, kívánják kifejezni, világosan kimutatható, hogy az vagy valami létező állapotot rajzol, vagy egy célt, mely felé az írónak rokonszenves párt törekszik, tart szem előtt, úgy a szocialdemokrata párt ezen elmélete is kétségkívül az északamerikai agrrikulturális viszonyok ismertetének hatása alatt jött létre. Ott vannak oly viszonyok, hol 30,000 hektár földet 600 munkás művel meg, kikhez nagy dologidőben még ugyanannyit fogadnak, ott használják fel a földművelésnél alkalmazott gépek közül a technika minden vívmányát, melyek az ember gazdasági munkáját mind nagyobb mértékben feleslegessé teszik. A nagy gazdaságokban lóháton vágatnak a gépészek egyik géptől a másikig, hogy ha az ekék, vető- vagy aratógépek körül valami hiba volna, azt azonnal kijavítsák. Hát bizonyos, hogy ily gazdálkodás nagy idő- és munka-megtakarítással jár, de hát mi lesz akkor a sok

*) Csizmadia Sándor: A földművelő munkásság helyzete és feladata.

kisbirtokossal és még sokkal nagyobb számú földműves munkással? Erre a szocialdemokrata párt határozott választ nem tud adni, sőt újabb időben maguk is belátják egész elméletük és agitacionális módjuk hibás voltát, beismerik, hogy azok a tanok, melyek az iparra nézve állnak, a földművelésre nem alkalmazhatók és új elmélet felállítását tartják szükségesnek, melyek alapján a kisbirtokosoknak pozitív előnyöket helyezhessenek kilátásba. E tekintetben Vollnar az 1894. évi német pártgyűlésen érdekes vallomásokot tett: „A kisbirtokosoknak a nagybirtokosok által történő megsemmisülése nem ment oly gyorsan végbe, mint arra számítottak. A kisbirtokosok megsemmisülése nem mindig a gépek vagy a kisbirtokosok eladósdása következtében történt, mert a nagybirtokok is nagy részben tele vannak adóssággal, sőt a nagybirtokon aránylag sokkal több adósság van, mint a kisbirtokon, a középbirtokon van a legtöbb. A gépek használatának távolról sem volt olyan befolyása, mint azt általában gondolják. Még Angolországban is lejjebb szállt a mezőgazdasági gépek használata. A nagybirtok nincs oly előnyben a kisbirtokok felett, még a földművelésben sem és az állattenyésztésnél pedig egyáltalán nem. A nagy marhahizlálók nem fizetnek jobban mint a kisebbek.

Hogy a földművelés körüli viszonyok az iparéitől annyira különbözök, az annak tulajdonítható, hogy a földművelő nemcsak eladásra, hanem saját használatára is termel. A piaci árak változásai nem érintik oly erősen. Az bizonyos, hogy a közép- és kisbirtok tönkremegy, de nem a nagybirtok által, hanem a kívülről betóduló tőkepénz által. Az agrárkérdés rendkívül komplikált. A termelési viszonyok különossége megköveteli az agitáció különösségét. A paraszttal szemben más eljárást kell követnünk: először is tűzbe kell dobnunk a régi röpiratokat, melyekkel az ipari munkások közt propagandát csináltunk.“ Mult évi júliusban a londoni kongressuson Vandervele, az agrárkérdés előadója így fejezte ki magát: „Valamennyien a föld államosítását akarjuk, de miután némely országban, pl. Franciaországban, Belgiumban millió és millió kisgazda erről halani sem akar, ezekkel másképp kell beszélni.“

A halleni kongresszuson Liebknecht így nyilatkozott: „A parasztok ragaszkodnak a birtokukhoz; a kisajátítási rendelet a leghevesebb ellentállásukat, nyílt lázadásukat provokálná; igen óvatosan kell tehát velük bánni.“

Mikor tehát a szocialdemokraták még azzal sincsenek tisztában, hogy mivel is nyerjék meg a kisbirtokosokat elveiknek, nem csoda, ha agitációjuk, a kisbirtokosok körében mindenhol oly csekély

sikert aratott. Hogy a magyar kisgazdák sok helyen ez alól kivételt tettek, s a szocialista mozgalmakhoz csatlakoztak, ez annak a jele, hogy sokkal rosszabb helyzetben vannak, mint más országok kisbirtokosai.

Jellemző e tekintetben, hogy magyar mezőgazdasági munkáskérdést tárgyaló művek és iratok, bármilyen a szerzők álláspontja, a kisbirtokosok kedvezőtlen helyzetével bőven foglalkoznak és a magyar földműves szomorú sorsát bizonyító adatok nagy része épen a kisbirtokosokra vonatkozik.

A mezőgazdasági válság okát, mely a magyar közép- és kisbirtokot végpusztulással fenyegeti, mint már kifejtettük, nem a nagybirtok versenyében kell keresni, hanem az részint a birtokosok saját hibáiban, részint a földbirtok helytelen megosztásában és eladósodásában, az elmúlt idők rossz hitelviszonyaiban, az uzsorában, a nagy közterhekben, főleg pedig a gabonaárak újabb időben beállott jelentékeny csökkenésében találja magyarázatát, de magát a tényt, a magyar közép- és kisbirtokosok helyzetének tetemesen rosszabbra fordulását tagadni nem lehet. A hanyatlás jelenségei oly szembeszökők, hogy mindenki belátja, miszerint tenni kell valamit a földbirtokos osztály érdekében, ha azt nem akarjuk, hogy a földbirtok oly válság elé sodortassék, melynek következményei kiszámíthatlanok. Az a lényeges különbség, melyben Magyarország földművelése a többi kiviteli országok mezőgazdaságától, tehát versenytársaitól eltér, a földbirtok magas ára. Ha tehát a szabad versenytől, a dolgok természetes alakulásától várjuk a kérdés megoldását, akkor a magyar mezőgazdasági termények csak az esetre vehetik fel a harcot a román, orosz és amerikai búzával, ha előbb a földárak azon országok árnyajára süllyednek, mi a földjáradék majdnem teljes megszűnését jelentené. Következményeiben pedig jelentené a földbirtokosok tömeges tönkrementését, a földbirtokot terhelő jelzálogos kölcsönös zálogleveleinek krachját, ezzel együtt az államhitelemegrendülését, pénzügyeink külföldi összeköttetésekkel teljes megszakadását és oly súlyos pénzügyi helyzetet, melyet ez ország népének minden rétege és osztálya megérezne. A mezőgazdasági válság káros következményeinek elhárítása céljából a földbirtokos osztály érdekében szükséges intézkedések két csoportra oszthatók. Az elsőbe azok tartoznak, melyek a gazdálkodó osztály jövedelmének fokozására, a másodikba, melyek kiadásai csökkentésére s az egyensulynak ily módon való helyreállítására alkalmasak. A magyar gazdák körében ma már nincs nézeteltérés arra nézve, hogy a mezőgazdasági válság megszüntetésére első sorban is a mostani, bü-

zánál 1·5 arany forintban, más gabonaneműeknél szintén alacsonyan megállapított vámtarifáink revíziójára és a beözönlő külföldi gabona versenye ellen hatásos védvámok felállítására kell gondolnunk. Hogy a védvám, mint az árúcsökkenés megakadályozására alkalmas eszköz figyelembe jöhet, annak magyarázata az, hogy az osztrák-magyar monarchia gabona- és liszt-kiviteli többlete a növekvő belfogyasztás következtében ez évtized elejétől fogva aránylag jelentéktelen mennyiségre apadt le, sőt némely években, mint 1893. és 1894-ben az 1895. évi III. országos gazda-congressus vámügyi osztályának tárgyalásain Baross Károly előadó által felhozott adatok szerint inkább behozatali többlet mutatkozott. Mindenesetre számítani lehet arra, hogy jelenleg érvényben levő kereskedelmi szerződéseink lejáratára idején a monarchia már nem lesz gabonakivivő állam, hanem egész termését a belföldi lakosság fogyasztja el. Ez igen fontos körülmény, mert a védvám csak ott ér valamit, hol az illető országnak bevitelre van szüksége, vagy legalább kivitele az illető cikkből nem jelentékeny. Ellenkező esetben az árakat a kivitelre kerülő mennyiség értékesítési viszonyai fogják meghatározni és a védvámok hatástalanok maradnak. Ugyanaz ami a gabonára, áll a gyapjúra nézve is, melyben már ma is bevitelre szorulunk. A kiviteli kényszer megszűnése folytán, a kényszerárak is meg kell hogy szűnjenek és lehetséges lesz kellő vámvédelem mellett, hogy a gabonaárakat első sorban a belföldi termelés és fogyasztás viszonyai fogják szabályozni. Felesleges is kiemelni, hogy mindez az egész monarchiáról áll, nem pedig külön Magyarországról is, hogy tehát a védvám előnyeiben csak a közös vámterület fennállása esetén részesülhetünk, külön vámterület mellett erről le kell mondanunk, mert az árakat ez esetben mindig a külföldi piacok fogják meghatározni. Hogy mennyiben volna lehető mégis Ausztriával külön vámsorompók felállítása esetén is valami kölcsönös kedvezményes egyezsége lépni, vagy az önálló vámterület előnyei mennyiben és mikor volnának képesek a magyar gazdát kárpótolni, azt itt nem fejtegetjük, mivel a kérdés politikai részére szándékosan nem terjeszkedünk ki. Annyit azonban mindenesetre meg kell említenünk, hogy a közös vámterület megmaradása esetén épen most kezdődnek az a korszak, ahol jó kereskedelmi szerződések kötése, illetve a gabonavámok felemelése esetén a közös vámterületből haszna is volna az országnak, különösen pedig a magyar mezőgazdaságnak.

Ez azonban csak akkor fog megvalósulni, ha a helyzet előnyeit, a mezőgazdaság érdekeit szem előtt tartó jó kereskedelmi

szerződések kötése által kihasználjuk, ha oly megszábotott vámok kijátszására alkalmat nem adunk s ha oly gőzhajózási és vasúti szállítási tarifák lépnek életbe, melyek szintén a hazai termelés érdekeit szolgálják. Ismeretes, hogy most e tekintetben is sok a panasz, mert a dunagőzhajózási társaság, de még a m. kir. államvasutak is a román búza behozatalát a magyar búza szállítása felett jelentékeny díjkedvezmények által előnyben részesítik. Különösen nagy az elkeseredés gazdakörökben a román búzának kikészítési eljárás céljából, illetve czime alatt vámkedvezményekkel való behozatala ellen, mi csak néhány budapesti nagy malomnak van hasznára, de úgy a vidéki malmok, mint a termelők érdekeit sérti. Az őrlési engedélyvel való búzabehozatal ellen, minek bővebb tárgyalása itt nincs helyén, az 1895. évi III. országos gazdacongressus határozottan állást foglalt s e tekintetben következő határozatot hozta: „Az őrlési engedély mai gyakorlata a magyar mezőgazdaságnak kiszámíthatlan károkat okoz. A mai gyakorlat kijátszása fennálló vámtételeinknek és a törvénynek nem felel meg. Az őrlési engedélyvel vámmentesen a behozott búzából eredő összes őrlemények a közös vámterületen belül sem a kereskedelem, sem a fogyasztás tárgyát ne képezhessék. Az importáló malmok kényszerítendő, hogy záros határidő, legfeljebb 3 hó alatt a terhőkre rótt vámtartozásokkal számoljanak le. Vagy vigyék ki az ennek megfelelő lisztet, vagy fizessék be az államkincstárba a vámot. Az őrlési engedély csak az 1882-ik évi XVI. 10. t.-cz. rendelkezéseinek megfelelően legyen gyakorolható. A malmoktól az összes behozott búzamennyiségnek kivitele megkövetelendő és csak a tényleg kivitt lisztmennyiségnek megfelelő vám-visszatérítésben részesüljenek, mely az őrlési engedély mellett behozott búzamennyiség után esedékes 70⁰/₀-nál magasabb ne legyen. Magyarországon az idegen búzának engedélyezett szabad raktárak megszüntetendő, és elrendelendő, hogy az őrlési engedélyt törvényesen élvező malmokon kívül senki más idegen gabonát ki ne rakhasson, a vám előleges és vissza nem téríthető lefizetése nélkül. Ugyanezen intézkedések megtételére az osztrák kormánytól is lépések teendőek.“ Tudvalevő, hogy a jelenleg folyó kiegyezési tárgyalásoknál éppen az osztrák pártok követelik leginkább az ottani mezőgazdák és a cseh malmok érdekében az őrlési kedvezmény beszüntetését és így kilátás van arra, hogy a román búzának e czimen való kedvezményes behozatalától, mi saját búzáink árát csökkenti s a búzaárak lenyomására alkalmas tőzsdei manőverek céljaira nagy mértékben kihasználható, végre is megszabadulunk

A külföldi gabonára vetendő magasabb behozatali vám s a

szállítási díjak rendszerének a hazai mezőgazdaság érdekében való átalakítása magukban véve még nem elegendők a mezőgazdasági válság elhárítására, annál kevésbé, mert a külállamokkal kötött kereskedelmi szerződéseink legnagyobb része csak 1903-ban újítandó meg s így addig a védvámrendszer jótékony hatásában mezőgazdaságunk nem részesülhet. Csakhogy a földbirtok jövedelmének fokozására a felsoroltakon kívül nem igen kínálóznak alkalmas eszközök. Amit leggyakrabban hangoztatnak most is, a belterjesebb gazdálkodásra való átmenetet, a magyar alföld csatornázását és öntözését, a birtokoknak modern gazdasági gépekkel való felszerelését s az újabb beruházások folytán várható nagyobb jövedelmeket, ezen terveknek és tanácsoknak üdvös voltát elismerem, de azok kivételében s a megvalósításukhoz kötött reményekben nem tudok egészen osztozni. Ezen nagyszabású tervek megvalósítása oly idealis célnak tekintendő, melyet mindig szem előtt tartani, melynek elérésére állandóan törekedni kell, de azoknak csak kis részben létesítését is talán megéri, de gyümölcsét élvezni már bizonyosan nem fogja a mostani generatio. Az általános közgazdasági viszonyoknak mindig más-más gazdasági rendszer felel meg legjobban; amint képtelenség lett volna a két forintos búzaárak idején a gabonatermelésre fektetni a gazdálkodás súlypontját, úgy a jelenlegi alacsony gabonaárak okozta mezőgazdasági válságot sem lehet oly rendszer meghonosításával orvosolni, mely a fejlettebb kulturával, nagyobb iparral és sűrűbb fogyasztó népességgel bíró államokban, vagy magasabb gabonaárak mellett jól beválhat, de a jelenlegi körülmények közt haszonnal nem folytatható. Most is sok gazdaság épen a túlságos és célszerűtlen beruházások, az aránytalanul nagy épülettöke, költséges s a helyi viszonyoknak meg nem felelő gépek s eszközökkel való meddő és sikertelen kísérletezések által okozott terhek alatt nyög, a külterjesen kezelt nagybirtokok sokkal biztosabban behozzák a megfelelő jövedelmet, mint az olyanok, melyek élő és holt instructióval túl vannak terhelve.

A nagy beruházásoknál sokkal nagyobb szüksége volna a mezőgazdaságnak elegendő forgó tőkére, melynek segítségével a gazdaságot úgy, ahogy kell üzemben tartani, a gazdasági munkákat a kellő időre elvégezni, a termények értékesítésével a kedvező alkalmat bevárni lehetne. Ennek előteremtésére legjobb mód a mezőgazdasági hitelkérdésnek, főleg a gazda személyes hitelének rendezése volna. Ennek tárgyalását későbbre hagyván, felemlítünk itt e cél elérésére alkalmas másik eszközt, melyet figyelmen kívül hagyni nem lehet, ha a mezőgazdaságba elegendő forgótőkét s ami

ennél még fontosabb, azt a számító üzleti szellemet akarjuk behozni, melynek hiányát mezőgazdaságunk oly súlyosan érzi. Nagy számú jómódú hatalmas bérlőosztály megeremtése az, amire gondolunk, melynek pusztuló középosztályunk megerősítése és regenerálása volna hivatása. Egész herczegségek terjedelmével bíró nagybirtokok s a körülöttük levő apró parasztbirtokok között jó átmenetet képeznének s a földbirtok kedvezőtlen tagoltságát sok tekintetben javítanák kisebb-nagyobb bérgazdaságok. E tekintetben az angol földbirtokra utalhatunk, hol az összes termőföld háromötöd része, mintegy 30 millió acre nem egészen 1000 család birtokában van, egy-egy családra tehát átlag 30.000 acre hold jut, tehát óriási birtoktestek, de a művelés alakja a közép- és kisbirtok, mert kevés földbirtokos műveli földjét maga, hanem egész bérlősereg, úgy, hogy Angliában a mezőgazdaság virágzása idején átlag csak 50 acre föld jutott egy bérlőre. Ez intelligens bérlőosztály a földművelés minden haladásáról gyorsan tudomást szerezve, azt gazdaságában mielőbb hasznosítani iparkodott s hogy tőkebefektetést sem kíméltek, bizonyítja, hogy Angliában régebben minden hectár után 500 francra becsülték azon összeget, melyre egy bérlőnek szüksége van, de az volt a vélemény, hogy az is kevés, s az új termelési módokra való tekintettel kétannyi termelési tőke kellene.

Nálunk a birtokok rendszerint házi kezelésben vannak, tehát kettős tőkére volna szükség, mint tulajdonosnak és mint gazdának s igen gyakran vagy az egyik vagy a másik hiányzik. Ahol erős bérlőosztály van, ott az eladósodott földbirtokon is, melybe tulajdonosa elegendő tőkét nem fektethet, virágzó mezőgazdaság úzhető s a birtok értéke fentartható.

A bérlőosztály fejlődését jelenleg első sorban az gátolja, hogy a haszonbérlő által fizetendő III-adosztályú kereseti adó kulcsa a tiszta jövedelem 10⁰/₀-ában van megállapítva, miután pedig az adó a haszonbéri szerződés alapján rovatik ki és így azt a bérlő el nem titkolhatja, a magas adótételtől eltekintve is aránylag sokkal nagyobb adóterhet visel, mint a III-ad osztályú kereseti adóval megrovott többi adózók. Még hátrányosabb ennél, hogy az albérlőkre ugyancsak haszonbéri szerződéseik alapján szintén kiróják a III-ad osztályú kereseti adót, tekintet nélkül arra, hogy ugyanazon bérlet után már egyszer az adó le lett fizetve. Miután pedig rendszerint már a földtulajdonos is a birtokot terhelő összes adókat a bérlőre hárította át, ez pedig azokat a bérlet után rárovott adókkal együtt kénytelen tovább albérlőire áthárítani, illetve az alhaszonbér összegét oly magasra tenni, hogy abból ezen adók is kiteljenek, így az albérlő már háromszoros adót fizet, a

negyediket pedig a főbérlőnek megmaradó haszna képezi. Azt mondják ugyan, hogy az albérló külön üzletet folytat, mely után adózni kell; ez az ellenvetés azonban nem állhat meg, mert viszont a főbérló a bérleti üzlettel, amint a földeket alhaszonbérbe adta, felhagyott és legfeljebb jövedelmi adóval volna terhelhető. Szükséges volna tehát, az egyenes adók reformjánál figyelemmel lenni arra, hogy a haszonbérleti üzemre a kereseti adó csak egyszer és arra vettessék ki, aki azt tényleg folytatja.

Más tekintetben is szükségesek a bérlóosztály helyzetének javítására szolgáló törvényhozási intézkedések; nevezetesen, hogy a bérlőnek a czélszerűbb gazdálkodás és a földek fokozottabb hasznosítása érdekében szükségletes beruházásaira, pl. vizmentesítésre, nélkülözhetetlen gazdasági épületek emelésére, szikes talajok meghordására és más hasznos és szükséges meioratiókra fordított kiadásai megtérüljenek. Azon a gyakorlaton is szelidíteni kell, hogy a földbirtokos már egy napi fizetési késedelem esetén is követelése behajtásának megkísérlése nélkül, a bérlőt egyszerűen kidobhassa.

A bérlóosztály helyzetének javítását és kivált a kisbérlők boldogulását már azért is mindenképen elő kell mozdítani, mert ily módon lehet egész sereg embert, ki önálló gazda kíván lenni, de földbirtok szerzésére nincs elegendő tehetsége, erőltetett vételek helyett kisebb-nagyobb bérletek által céljához juttatni.

A szabolicsmegyei zavargások alkalmából is kitűnt, mily hasznos volt egy egész községre, Kisvárdára nézve a Wahrmann-féle nagybirtoknak apróbb részletekben való bérbeadása és mily sok baj származott abból, hogy azon egy birtokon a főbérleti rendszert behozták. Különösen a községi birtokokra nézve kellene intézkedni, hogy azok lehetőleg csak kis parcellákban adatnának bérbe, hogy annak előnyeiben lehetőleg nagyszámú községi lakos részesüljön.

Ahol már így kezelik a községi birtokot, ott a bérletek időtartamát kellene meghosszabítani, mert most csak 1—2 évre adják haszonbérbe a földet, mi rablógazdaságra vezet.

Amennyiben a gazdasági viszonyok megengedik, az állami birtokok bérbeadásánál is be kellene hozni a kisbérleti rendszert, sőt a kormánynak oda kellene hatni, hogy ez, ahol csak czélszerűnek mutatkoznék, a papi javak bérbeadásánál is alkalmazásba jöjjen. Az a sok kisgazda, ki birtokát meg nem tarthatja, nem szaporítaná a proletárok számát, ha egy kis állandó és előnyös bérletben megkapaszkodhatna. A nagy családú kisbirtokosok gyermekei is jobban járnának, ha egy nagyobbacska bérlet jöhetne kezükre, mintha szüleik kis darab földjét még jobban elaprózzák. Tehát a kisbirtokok túlságos elap-

rózásának is gátat lehetne vetni a bérlőosztály szaporodásának előmozdításával. Azonban a főbérleti rendszert nem lehet mindenütt és egyszerre megszüntetni, és nem szabad feledni, hogy annak is megvannak a maga jó oldalai. Ugyanis a gazdasági üzlet nagy kockázattal jár, amit helyes dolog többek közt megosztani, a fentebb mondottak tekintetbe vételével el lehetne érni, hogy a kevésbé tehetséges ember is, habár másod kézből, előnyös bérlet-höz jutna.

A jövőben remélhető átalakulások és szükséges javítások terveinél közvetlenebb haszonnal és nagyobb siker kilátásával biztatnak azon törekvések, melyek a gazdaságot terhelő kiadások csökkentésére irányulnak, egyelőre ezen a téren kell megtenni, amit lehet, míg a nagyobb szabású reformok ideje el nem érkezik. A földbirtok nagy eladósodása s sok földbirtokos szorult helyzete miatt a gazdasági hitelügy rendezése bir ezen a téren legnagyobb jelentőséggel.

A mezőgazdasági hitelnek több ága van, melyek közül a legfontosabb mindenestre a jelzálogos hitel, melynél a hitel alapját maga a földbirtok képezi. Erről általánosan az az uralkodó nézet, hogy a jelzálogos hitel kérdése meg van oldva, be van fejezve és pedig a földbirtokos osztályra nézve kedvező módon. Ezt a felfogást csak részben osztom. Szívesen elismerem a nagy haladást, mely a jelzálogos hitel terén úgy a nyújtott kölcsönök nagy összege, mint a kamatláb csökkenése tekintetében mutatkozik, de ez mind csak az első helyen bekebelezett törlesztéses kölcsönök tekintetében áll, ez pedig a földbirtokot terhelő összes adósságoknak jóval kisebb része.

Az összes hazai hitelintézeteknek a magyar birodalomban a földbirtokra bekebelezett jelzálogos kölcsönei az 1894-ik év végén 455·7 millióra mentek, melyből az osztrák-magyar bank 87·3 milliót, a bankok és földhitelintézetek 202·7 milliót, takarékpénztárak 154·6 milliót és szövetkezetek 11 milliót hiteleztek. A földhitelintézetknél a földbirtokra adott kölcsönöket véve a 4 és $4\frac{1}{2}\%$ -os kamatláb az uralkodó, a takarékpénztáraknál és szövetkezeteknél pedig a 6% -os, sőt a jelzálogos kölcsönök összegének $\frac{1}{4}$ részénél 7% -os, s ugyanannyinál 8% -os kölcsönöket találunk, tehát a kölcsönök fele igen magas kamatozású és a nagyobb birtokok abban a tekintetben is előnyben részesülnek a kisebbek felett, hogy a nagyobb kölcsönöknek kamatozása alacsonyabb. *) A földbirtokot még ezenkívül terhelő,

*) Az ide vonatkozó számadatokat az országos m. kir. statisztikai hivatal „A magyar korona országainak hitelintézetei 1894. évben” című kiadványából vettem át.

ezer millió forint körüli összeg jogi személyek és magánosok javára van bekebelezve.

Jelzálogos kölcsönöket a záloglevelek kibocsátásával foglalkozó intézetek nálunk a jelzálogi biztosítékkal szolgáló földbirtok fele értékéig adhatnak. De ez is inkább névlegesen áll így, mert a becslés nagyobb kölcsönöktől eltekintve, hol az intézet saját becsüése a fél költségén megbecsüli a birtokot, a kataszteri tiszta jövedelem alapján történik, amennyiben annak huszszorosa, vagy az adó 100-szoros összege tekintetik a földbirtok értékének. Tudjuk pedig, hogy a földbirtok ára a kataszteri tiszta jövedelem alapján kiszámított értéket átlag harmadrésszel felülhaladja. A bankok s földhitelintézetek kölcsöneinél a földek értéke katasztrális holdanként 106 frtra, a takarékpénztári kölcsönöknél átlag 132 frtra van becsülve.

A legelőnyösebb kölcsönökből, pl. a magyar földhitelintézet $3\frac{1}{2}$ százalékos kölcsönéből, tapasztalat szerint nem is kaphat a földbirtokos földjére többet, mint harmadrész értéket. Ahol a kamatláb valamivel nagyobb, ott a kölcsön megszavazásánál valamivel liberálisabban járnak el. Különösen mióta a „Magyar takarékpénztárak központi jelzálogbankja” megalakult, mely magán felekkel nem áll összeköttetésben, hanem a vidéki pénzüzetek által megszavazott törlesztéses kölcsönöket veszi át engedményezés útján, azóta az engedélyezett kölcsönök a földbirtok valódi értékének felét megközelítik.

A második és további helyen bekebelezett követelések kamatlába aránytalanul magasabb lévén, épen itt volna javításra szükség. Első sorban, mert az ily kölcsönök sokkal nagyobb összeget tesznek az intézetek záloglevél-kölcsöneinél, mert a magánszemélyek javára bekebelezett rengeteg összegektől eltekintve a takarékpénztáraknak 1546 millió jelzálogos kölcsönnel szemben mindössze 45 millió értékű záloglevelük van forgalomban. A másodhelyen bekebelezett kölcsönök a legtöbb esetben a hitelezőnek szintén kellő biztosítékul szolgálnak és így szükségességük és jogosultságok, melyeket tényleges fennállásuk is eléggé bizonyít, minden kétségen felül áll. Mégis a másodhelyen biztosított jelzálogos kölcsönök ügyét végleg s kedvezően elintézettnek nem tekinthetjük, sőt azok sürgős reformját óhajtánunk kell.

Ugyanis ezen kölcsönök túlnyomó nagy része oly kötelezvényeken alapul, melyek vagy egy összegben visszafizetendő, vagy olyanokon, melyekre nézve, bár több részletben törlesztendő, az illető intézetek kikötötték, hogy szükség esetén az egész kölcsönt felmondhatják. Egy összegben visszatérítendő kötelezvények a bankok s földhitelintézeteknél 14 millió, a takarékpénztáraknál 85 millió,

— szükség esetén felmondhatók, a földhitelintézeteknél 27 millió, a takarékpénztáraknál 105·5 millió frt értékben állanak fenn, a takarékpénztárak jelzálogos kölcsöneinek tehát közel $\frac{3}{4}$ része felmondható és csak 64 millió felmondhatatlan jelzálogos kölcsönük van. A magánosok javára bekebelezett óriási összegek majdnem kivétel nélkül az egy összegben, vagy rövid idő alatt visszafizetendő tartozások közé számítandók. Ehhez járul még a biztosítéki okirat alapján bekebelezett nagy összegű váltókövetelés, mely a magyar birodalomban 58 millió frtnál többre megy és az intézetek 500 millió frt értékű váltótárczájának $14\frac{0}{10}$ -át képezi. A felmondható kötvények és bekebelezett váltók jelzálogkölcsönök volnának, ép úgy, mint az első helyen bekebelezett törlesztéses kölcsönök, csak hogy a jelzálogos kölcsönöknek hosszú időtartamúaknak kell lenni és különösen felmondhatatlannak, ez utóbbi követelmény az, „melytől a birtokososztály létele függ és melyről le nem mondhat.“*) Itt pedig a tényleges szükségén alapuló, földbirtokra való bekebelezéssel biztosított, az összes jelzálogos hitelnek sokkal nagyobb részét kitevő jelzálogkölcsönöket megfelelő intézmények hiányában a személyes hitel mögé bujva, annak alakját felvéve, annak keretében kegyelemből megtűrve találjuk. És meggondolva, hogy a földbirtokot terhelő adósságoknak ötödrésze sem bir a mezőgazdasági hitelnek megfelelő alakkal és hogy még az intézetek által nyújtott kölcsönök közt is száz milliókra menő összegek azok, melyek a földbirtokra a felmondási jog fentartásánál vannak bekebelezve, valóban méltó ok az aggodalomra, hová vezet ez, ha valamikor a pénzviszonyok nagyobb megrázkódtatása folytán a hitelezők élni fognak és kénytelenek is lesznek élni felmondási jogukkal

E visszás helyzetből való elkerülhetlenül szükséges kibontakozásnak több módja van. Az egyik az volna, hogy a záloglevelek kibocsátásával foglalkozó intézetek feljogosíttatnának az ingatlan fele értékénél magasabb jelzálogos kölcsönt adni, amint pl. a bécsi „Central-Boden-Credit-Anstalt“ az ingatlanok értékének $\frac{2}{3}$ -áig engedélyezhet jelzálogos kölcsönöket. Ez volna az egyszerűbb megoldás, csak hogy attól lehet tartani, hogy ez, ha nem is érinti zálogleveleink biztonságát, mégis a külföldön azoknak kelendőségét és árfolyamát kedvezőtlenül befolyásolhatná. Azért más utat gondolok célra vezetőnek, ugyanis másodrendű záloglevelek kibocsátását, melyek a másodhelyen bekebelezendő jelzálogos kölcsönökön alapulnának és 1 vagy $1\frac{1}{2}\frac{0}{10}$ -al magasabb kamatozásuk és talán valamivel

*) Dr. Schmidt József: A magyar gazda hitele. Budapest. 1896.

alacsonyabb árfolyamuk által csak oly kelendősegre tennének szert, mint az elsőrendű záloglevelek.

Mindenesetre szükséges volna erre nézve, hogy ily záloglevelek kibocsátását egy hatalmas intézet kezdje meg, mely mindazon jogokkal és kiváltságokkal felruháztatnék, mint más záloglevelek kibocsátásával foglalkozó intézetek és mely már üzleti hire és nagy alaptőkéje folytán is biztosítékot nyújtson a tőkepénzesek azon nagy részének, mely némi kamatkülönbözetért készséggel hajlandó volna pénzét ily papirokba fektetni, ha jó kézben tudja az ügyek vezetését. Mily temérdek pénzt fektettek a kis tőkésék görög, török, argentinai és más exotikus államok kötvényeibe, aranybánya- és Panama-részvényekbe és más papirokba, mert valamivel magasabban kamatoztak a rendesnél, miért ne vennének ily zálogleveleket, melyek jó helyen telekkönyvileg bekebelezett kölcsönökön alapulnának! A kibocsátó intézet viszont oly módon biztosíthatná magát, hogy minden megyeszékhelyen, vagy más fontosabb helyeken egyik pénzügyintézettel szövetkezzenek, vagy külön intézeteket alapítana, melyek feladata ilyen másodhelyen bekebelezett jelzálogos kölcsönök kötése volna.

Ezen intézetek a földbirtok valóságos értékét a helyi viszonyok alapos ismereténél fogva gondos becsü alapján megállapítván, minden veszély nélkül folytathatnák ez üzletágat és nagy, működésükre kiaknázatlan teret találnának.

Hiszen a másodhelyi kölcsönök kamatlába jelenleg, bármily jól legyen is a követelés biztosítva, átlag két annyira megy, mint az első helyen levő törlesztéses kölcsön kamatlába. Mily nagy eredmény volna és mily könnyen elérhető, ha az eddigi kamatnak megfelelő fizetésből a kölcsön törlesztési részeletei is kitelnének!!

Ezen eszme felvetésekor azon ellenvetést teszem magamnak, nem lenne-e czélszerűbb a másodhelyen bekebelezve levő drága pénzek kicserélését inkább az ilyenekkel terhelt földbirtoknak járadékbirokká való átváltoztatása által kísérteni meg.

Járadékbirokk az oly földbirtok elnevezése, melynek tulajdonjoggal való átruházása nem bizonyos vételár, hanem bizonyos állandó pénz, vagy terménybeli évjáradék kikötése ellenében történt. A járadék rendszerint megváltható, bár a felek az ellenkezőt is kiköthetik. Az ily birtokszerzési mód a vevőre igen előnyös, mert az adásvételkor nem kell neki a vételár bizonyos részét lefizetni, sem a többbit a meghatározott időben törleszteni és a birtokot e végből súlyos improductiv adósságokkal megterhelni, hanem csak bizonyos járadék pontos szolgáltatására vállal kötelezettséget, így összes meglévő tőkéjét

mindjárt a birtok s a czélszerű gazdálkodás érdekében szükséges befektetésekre fordíthatja, azt üzleti tőke gyanánt forgathatja gazdaságában. A járadékely a birtok hozadéki értékén alapul és a jogosított által másra átruházható. Az u. n. járadékbankok a járadéktőke értékét a jogosítottnak kifizetik, de Poroszországban, hol a törvényhozás a járadékbirtokot s járadékbankot a 90-es évek elején alkotta meg, a járadékbank csak a birtok háromnegyed rész értékéig bocsáthat ki zálogleveleket, a többi u. n. magánjáradék marad.*) Mivel a járadékbank, mely a járadékbirtokok alakítása s a járadék megváltása körül közbenjár, a törlesztést úgy osztja be, hogy abban a megváltási összeg kamata és tőkeösszegének törlesztése is befoglaltatik, végeredményben a járadékbirtok vevője úgy törlesztői tartozását, mint a jelzáloggal terhelt birtok tulajdonosa, csak hogy helyzete annyiban még előnyösebb, mert ő a birtok egész értékét járadékban törlesztői, a jelzálogos kölcsön pedig a birtok egész értékéig nem terjedhet.

Azonban az érték felén túl eladósodott összes birtokoknak járadékbirtokká való átalakítása lehetetlen, mert nincs mindenikre vevő, ki magát megfelelő járadék fizetésére kötelezze, mi a további műveletek alapja, a földbirtokos nagy része nem is eladni, hanem olcsó kölcsön segítségével rendezni és megtartani akarja birtokát, mely törekvés már csak nemzeti szempontokból is minden módon elősegítendő. A járadékbirtok ujabban mint a belső telepítés egyik legfontosabb eszköze éledt fel, tulajdonképeni hivatása azon a téren van. A járadékbankok az állami telepítési politikájának szolgálnak eszközül s annak alávetvők, de viszont a kibocsájtott járadék-kötvények állami jóállást élveznek. Ebben a földbirtok áráért való jóállás is mintegy befoglaltatván, az a földbirtok oly jelentékeny részénél, amiről itt szó volna, nem volna igénybe vehető, már csak a járadéklevelek árfolyamának a politikai viszonyokkal járó rázkódtatásoktól való megkímélése érdekében sem. A földbirtokon biztosított záloglevelek biztosítékát maga a földbirtok kell, hogy képezze s nem az állami jóállás, épen ez okból nem találom kivihetőnek Horánszky Nándor azon nagy feltűnést keltett javaslatát sem, hogy a kis és nagyobb kamattal terhelt középirtok terheit állami segítséggel konvertálják, ha ugyan az állami segítség alatt az állami jóállást értette és nem-

*) Ez intézményt nálunk először gróf Széchenyi Imre ismertette az országos gazdasági egyesületben tartott előadásában.

A járadékbirtok és járadékbank bő ismertetése található dr. Fellner Frigyesnek „Adalék mezőgazdasági hitelpolitikánkhoz“ cz. tanulmányában. Budapest, 1897.

csak a földhittel rendezésének más módozatok melletti támogatását, előmozdítását. Az államnak összebonyolítása a területén levő összes értékekkel épen nem kívánatos, ezeknek az állam sorsához való szoros odafűzése még veszélyes is lehet.

Bármely módozat mellett alkotjuk meg a személyi hitel alakjába burkolt jelzálogos hitel számára a szükséges organumokat, ha ezek az első helyi bekebelezésen, illetve a földbirtok félértékén túl jelentkező jogos igényeket kielégítették, temérdek pénz, mely most bár alakilag s jogilag felmondható, de tényleg csak le van kötve, szabadulna fel és volna visszaadható eredeti rendeltetésének, a személyi hitelnek. És a pénzüintézetek, különösen a vidéki takarékpénztárok ezen felszabadult tőkájére nagy szükség van, mert azokra nagy feladatok várnak a gazdálkodó osztály személyes hitelének kielégítése körül.

Jelenleg személyes hitellel csak kevés, a pénzüintézetek vezetői által személyesen ismert gazdálkodó bir, a túlnyomó nagy rész hitele, ha váltója nincs is bekebelezve, csak telekkönyvi állapotának ismeretén alapul. Már pedig a mezőgazdaságban, ha nagyobb befektetésektől eltekintünk is, melyekhez ismét csak hosszú lejáratú kölcsön használható fel, de magában a rendes gazdasági üzemben akárhányszor beállnak oly szükségletek, melyek folytán rövid időre pénzre van szüksége a gazdának, mely azután a gazdasági év bizonyos szakában megtérül. Csak a legközönségesebb esetet említve, hogy a gazda terményeivel jobb árakat akar bevárni, azokat egyelőre még nem szeretné eladni, inkább kölcsönt vesz fel, hogy addig, míg a búzáját eladja, kötelezettségeit teljesíthesse. Vidéken csak igen kevés közraktár lévén, a kisebb gazda gabonáját kézi zálog gyanánt le nem kötheti, tehát intézettől e czímen s e célra kölcsönt nem kap s így terményeit nyomott áron is eladni kénytelen. Pedig igen sokszor még be sincs takarítva a termés, mikor már a gazdának pénzre van szüksége; vetése szépen mutatkozik, de arra a pénzüintézet kölcsönt nem ad s így, ha máskép nem segíthet magán, vagy épen mivel a pénz csak aratásig kell s e rövid időre nem akar pénzüintézeti kölcsönt felvenni, kénytelen termését előre eladni, illetve előlegüzlet kötésébe belemenni.

Mindenki tudja, mily fontos üzletág és mily általános ország-szerte ily előlegüzletek kötése a nélkül, hogy azt a vidéki pénzüintézetek, talán egy-kettő kivételével figyelemre méltatnák.

A gabona-előlegüzletek két főalakban köttetnek, vagy fix árak mellett, vagy árkülönbséggel. Előbbi esetben a termelő kötelezi magát, hogy az eladott mennyiségű gabonát a kikötött szál-

lítási időben bizonyos, már az üzlet megkötésekor meghatározott árban fogja a kereskedőnek átadni, utóbbi esetben a szállítás idején jegyzett piaczi árnál bizonyos összeggel alacsonyabb árért. Természetesen ez az árkülönbség akkor is fennforog, ha a felek fix árban állapodnak meg, vagyis a vételár annyival alacsonyabb, mint a szállítás idején előreláthatólag leend. A kereskedőre nézve tehát közömbös volna, melyik módot választaná, mindkettő alapján lehet mérsékelt haszonnal dolgozni, vagy az eladó szorultságát nagyon kihasználni. A kereskedők legnagyobb része, kik ily előre vételekkel foglalkoznak, jobban szeretik a fix tételek alapján, mint az árkülönbséggel való üzletet. Ez nem csak azért van így, mert az árkülönbség az eladóra nézve is sokkal áttekinthetőbb dolog s hogy túlnagy haszon kikötése esetén az uzsora vétsége miatti vád sokkal könnyebben emelhető és bizonyítható, hanem főleg azon okból, mert a fix összegben előre megvett búza alapján a tőzsdén megfelelő mennyiségű búzát lehet eladni s így a tőzsdei ár és a kötött üzletben meghatározott ár közti különbözetet bekövetkezhető váratlan áralakulás esetére biztosítani. Ézenkívül még úgy a tőzsdei kötéssel, mint a beszállított kész búzával kedvező körülményeket bevárni és kihasználni lehetséges. A termelőre nézve a fix árak melletti eladás sokkal kedvezőtlenebb. Mert rossz esztendőben igen könnyen megtörténhetik, hogy nem terem annyi, vagy legaiább a vetőmag és a kenyérnek való levonásával nem marad annyi, a mennyit eladott. Most már ha árkülönbözetre adott el, csak az annak megfelelő összeget veszíti el, csak úgy mint a legjobb terméskor s a szállításhoz nem is ragaszkodik a kereskedő, mert a folyó áron megveheti mástól és a kikötött árkülönbözetre úgy is megmarad neki haszon gyanánt. De a fix áron eladott búza szállítását, vagy annak a szállítás idején jegyzett napi árát a kereskedő szigorúan követeli, annál is inkább, mert legtöbb esetben az előrevett búzának megfelelő mennyiséget ő is eladott a tőzsdén, mi rá nézve szintén veszteséggel járt. A szerződés betartása ez esetben, ha a búza ára nagyon felment, igen terhes az eladóra és vesztesége nincs arányban sem a felvett előleggel, sem ezen előleg nyújtásáért való megfelelő és szokásos haszonnal. Éppen az utóbbi két év mutatta meg az előre eladásoknak a termelőre rendkívül veszedelmes oldalát, ha azok, mint az esetek túlnyomó többségében történni szokott, előre meghatározott árak mellett történek.

Az utóbbi évek 6 frtos búzaárai folytán az előrevételek rendszeren 5 frt, vagy legjobb esetben 5 frt 50 kros árak mellett történtek, sőt a krassó-szörényi és torontálmegyei telepes községek lakossága 4 frtjával adta el előre termését. Az 1896-ik évben sok gabona termett,

de a sok esőzés és Ausztria gyenge termése miatt az árak a szállítás idején vidéken 7 frt 50 krig, sőt feljebb is emelkedtek, ekkor az előre eladók képesek voltak szállítani és pontosan szállítottak is, bár nagyon bántotta őket, hogy búzájokat oly olcsón kell átadni a kereskedőnek.

Az 1897-ik évben azonban sok embernek nem maradt semmi eladó búzaja, vagy ha volt is, annyi nem maradt, hogy az előre eladott mennyiséget szállíthatta volna. Még a ki a rendszeren eladásra kerülő mennyiségnél jóval kevesebbre vett is fel előleget s így az eladásnál egészen reálistan járt el, az sem volt képes szállítási kötelezettségének eleget tenni.

A bíróságokhoz ez évben rendkívül sok, ily előlegüzleten alapuló kereset adatott be, mely az eladott búza szállítására, vagy piaczi árának, tehát a szerződésben kikötött ár több mint kétszeresének, gyakran háromszorosának is megfizetésére irányult.

Egyes kereskedők egész falvak és járások népét perelték, ha az velők ki nem egyezkedett. Az egyezés módjai körülbelül a következők voltak, a termelő tartozott a búza folyó árának pl. 11 frtnak felét készpénzben lefizetni, másik felére egy évi haladéket kapott. Ha a kereskedő nagyon méltányos akart lenni, megelégedett azzal, hogy a termelő az előleget, pl. 5 frtot, visszafizette s ugyanannyinak, nem pedig a folyó ár alapján járó különbözetnek, jövő aratáskor leendő megfizetésére kötelezte magát. Így keletkeznek azon összeköttetések, melyek hosszú évekig a kereskedőhöz kötik s annak lekötelezettjévé teszik a gazdát. A hol egyezés nem jött létre, a megszorult termelők rendszeren uzsoravétség kifogásával védekeztek, azonban siker nélkül. Mert tényleg nem forgott fenn uzsora, hiszen jó termés esetén a gabonaárak lejjebb mentek volna és nem maradt volna az üzleten oly haszon, mely az eladók vagyoni romlását idézhette volna elő. Az eladók tapasztalatlansága sem lett kihasználva, mert be lehetett bizonyítani, hogy ugyanazon emberek évek hosszú során át kötöttek előlegüzleteket s azokkal tűrhetően jöttek ki, mert az árak folyton hanyatlóban voltak.

Némely bíróságnak, köztük a temesvári Lloyd-társaság választott bíróságának ítéletei végre is megmutatták a módot, melynek alkalmazásával a legkiáltóbb sérelmeken segíteni lehetett, mert úgy fogták fel a dolgot, hogy a termelő, ha be tudja bizonyítani, hogy rendes gazdálkodásához saját s cselédei élelmezésére, vetőmagra, aratóknak kiadott részre stb. szükséges mennyiségű gabona levonása után nem maradt annyi búzája, mint a mennyit eladott, nem köteles többet szállítani, mint a mennyi feleslege maradt, ezt a szerződés feltételei

szerint kell elszámolni, az előleg többi részét pedig törvényes kamatokkal tartozik az eladó visszafizetni. Kár, hogy a bíróságok ezen gyakorlata későn lett ismeretes, mikor már az előre eladók legnagyobb része marasztalva lett, vagy várakozás fejében a kereskedő követelésének megfizetésére magát kötelezte. A bíróságok gyakorlata különben is csak a pillanatnyi szűkségen segíthet s a jövőre nézve még azon hatása is lehet, hogy a gabonakereskedők tartózkodni fognak az új termésre való előlegezéstől, vagy ha teszik is, csak az eddigieknél is súlyosabb feltételek mellett s módot keresnek, hogy kötendő szerződéseik megtámadását fedezeti váltók vétele által, vagy más módon sikerrel elháríthassák.

Miután pedig a termésre előlegezett összegekre azoknak, kik azokat eddig is igénybe vették, az 1897. évi rossz aratás után még fokozottabb mértékben szükségük lesz, gondoskodni kell arról, hogy ezen előlegekre más uton tehessenek szert. Mert az ily fajta hitel-szükségletnek a tapasztalás szerint sem létezését, sem jogosságát tagadni nem lehet; gondoljunk csak egy nagyobb bérlőre, mily nagy értéket képvisel ennek függő termése, mért ne lehetne az alapja egy rövid idő alatt visszatérítendő előlegnek? A ki az előlegüzleteket ismeri, az tudja, hogy a gazdák abnormalis rossz évektől eltekintve, szállítási kötelezettségüknek a most szokásban levő súlyos feltételek mellett is igen pontosan eleget tesznek és csak nagy ritkán fordul elő, hogy valamely eladó ellen pert indítani kellene. Ez üzletág úgy van berendezve, hogy az minden évben teljesen lebonyolítandó, tehát a kölcsönök rövid tartamúak s mivel a teljesítési képesség a függő termés alapján megvan, az ily előlegek alakjában adott hitel, ha azt annak tekintjük, aminek voltaképen kell, vagyis nem gabonaeladási ügyletnek, hanem kölcsönnek, a személyes hitel minden kelékével bir és épen ezen s néhány más hasonló téren, mint jószágtenyésztés, hizlalás, van a földművesnek nyujtandó rövid lejáratú kölcsönöknek, a személyes hitelnek valódi tere. Tekintsük a dolgot más szempontból.

Általánosan el van ismervé, hogy a földművelők ingó vagyona, gazdasági felszerelése, jószágállománya, learatott termése oly értéket képez, melynek alapján szintén jogos hiteligényeket támaszthat, melyeknek kielégítésére törekedni kell, ha a gazdák személyes hitelének megteremtésével és kielégítésével komolyan foglalkozni akarunk.

Eddig ily ingóságokra a földbirtokos csak kézi zálog utján kaphatott pénzt, de mivel ez a dolog átadását feltételezi, tulajdonképen csak a gabona jöhetett szóba, mert más ingóságokat a gazdál-

kodásból kiadni nem lehet. A termelt gabonát, pl. búzát be lehet szállítani a közraktárakba, vagy kisebbszerű gabonaraktárakba, sőt a kinek magtára van, ott lévő búzáját a magtárkulcs átadása által jelképileg is zálogba adhatja. E módok azonban még gabonaraktárakban sem kielégítőek igen sok okból, pl. az egyenlő minőségű búza összeöntése, az egyes tételek külön eladásának nehézségei miatt. Ezen akadályok nem legyőzhetetlenek, de a kezelést kisebb forgalomnál nehézkessé és drágává teszik; a főbaj pedig, hogy csak igen kevés vidéki helyen vannak gabonaraktárak. Most tehát oly mód találására törekednek, különösen Franciaországban, hogy a gabona s egyéb ingóságok, melyekre a földbirtokos, vagy bérlő kölcsönt vesz fel, tovább is az ő kezelése alatt maradjanak s a hitelező mégis csak úgy biztosítva legyen, mintha zálognak volna birtokában. Ezt oly törvényhozási intézkedés által vélik elérhetőnek, mely kimondaná, hogy azok, kik ily módon lekötött ingóságukat a hitelező kijátszásával elidegenítik, sikkasztást követnek el, s oly büntetés alá esnek, mintha bíróilag lefoglalt tárgyakat adtak volna el. Kimondatnék továbbá, hogy a gazdasági felszerelésekre s más ingóságokra nyújtott kölcsönök törvényes elsőbbséggel bírnak azon dolgokra vezetett későbbi végrehajtások felett. Vitás kérdés, vajjon ily kölcsönök s az azokra vonatkozó intézkedések a függő termésre is, mely még az ingatlan tartozéka, kiterjesztessenek-e?

A kérdés elbírálásánál szem előtt kell tartani, hogy a szóban forgó kölcsönöket a kisebb gazdaosztály nem egy-két darab csekély értékű gazdasági felszerelésére, hanem jószágállományára és magtermésére kérné és kapná. De a terményekre csak úgy vehetne fel ily kölcsönt, ha még a függő termést másnak le nem kötötte.

Az előlelegezésnek tehát már a függő termésnél kell megkezdődni, hogy a tervezett hitelügyi reformoknak sikere legyen.

Nézetem helyességéről leginkább meggyőző, hogy azt nemcsak a mezőgazdák körében osztják számosan, hanem a kereskedelem és pénzügy egyik szakközlőnye, a „Magyar Pénzügy“ is, mely kifejtvén a vidéki pénzügyintézetek hivatását a közraktárak, illetve kisebb helyeken, kisebbszerű gabonaraktárak létesítése körül, többek közt így nyilatkozik:

„Ha az intézmény czélszerűségét látják, annál inkább jönnek a gazdák, minél kedvezőbb feltételek mellett s minél gyorsabban jutnak az előleghez, melyet — kellő garantiák ellenében — már akkor is folyósítani kell, midőn a termés még lábon áll“.

Az előlegüzlet megkötése, a hitelező intézetek részére szükséges

biztosítékok megadása tekintetében a legegyszerűbb módokat kell keresnünk, ha valóban könnyen hozzáférhető és olcsó hitelforrásokat akarunk nyitni a kisebb gazdák számára. Szerintem elég volna, ha a törvény azon nyilvános számadásra kötelezett intézeteket, melyek ily kölcsönökkel foglalkozni kívánnak, és melyek arra a törvényhatóságok ajánlata alapján feljogosíttatnának, kötelezné, hogy függő termésre, learatott terményekre, élő és holt instructióra nyújtott kölcsöneikről külön hiteles könyveket vezessenek, melyekbe a kölcsön összege, visszafizetésének módja, a kölcsön fedezetére lekötött ingóságoknak a helyszínén készült jegyzéke és a pénzfelvétel, valamint a visszafizetések elismerése benne foglaltatnék, egyben kimondaná a törvény, hogy a mezőgazdasági üzemhez tartozó ingók ily módon való lekötése a bírói végrehajtás által szerzett jogokhoz hasonló zálogjogot biztosít a hitelezőnek. Ezen zálog s a foglalás által szerzett zálogjog közti elsőbbséget a jegyzőkönyvek felvételének, esetleg az ingatlanok haszonélvezetének lefoglalására nézve a telekjegyzőkönyvbe való beiktatásnak időpontja határozná meg, ha mindkét jog ugyanazon napon keletkeznék, úgy a rangsorozat egyenlő lehetne. A hitelezők rosszhiszemű megkárosításának megakadályozására szigorú büntető intézkedéseket kellene életbeléptetni, az intézetek ezen üzletkörét pedig külön hatósági ellenőrzés alá helyezni. Ezek volnának a létesítendő gazdahitelnek főbb ágazatai, de lehetnek s bizonyynyal vannak más módok is, melyek által nagyobb városokban a takarékpénztárak, kisebb helységekből a szövetkezetek hivatása volna a mezőgazdák más jogos hiteligényeit kielégíteni. Szép feladat várna pl. a gazdák termelési s fogyasztási szövetkezeteire, s azoknak az értékesítés terén működni hivatott bizományi osztályaira is. A mi különösen a szövetkezeteket illeti, ezeknek különösen a Károlyi Sándor gróf elnöklése alatt álló Hazai hitelszövetkezetek központi hitelintézetének áldásos működése már is általános elismerésben részesül. Mint a lapok írják, Darányi Ignác földművelésügyi minister rövid idő alatt be fogja terjesztetni a mezőgazdasági hitelszövetkezetekről szóló törvényjavaslatot. E hitelszövetkezetek célja a kiscgazda hiteligényeit olcsó kamat mellett kielégíteni. Ilyen szövetkezeteket majd minden községben fognak létesíteni, melyek a központi intézettel szoros kapcsolatban állanak. Az állam tetemes áldozattal fog hozzájárulni ezen intézmény istápolásához; 4 millió koronát ad a tartalék- és biztosítási alapra, továbbá a forgótőkéről egy millió korona erejéig a pénzügyminiszter fog gondoskodni. A hitelszövetkezetek központi intézete kötvények kibocsátására lesz fölhatalmazva, melyeknek tetemes kiváltságok által

nagy piacot szándékoznak biztosítani. Az új intézmény működése szoros állami felügyelet alatt fog állani.

A mezőgazdasági hitelügy rendezése mellett a földbirtokot terhelő adók s egyéb közszolgáltatások reformja lép előtérbe, midőn a földbirtokos kiadásainak lehető csökkentésére gondolunk. A földbirtokos kiadásai közt ugyanis a birtokot terhelő adósságok kamatterhei után, ha pedig ezektől eltekintünk, úgy elsősorban a köztartozások szerepelnek legnagyobb összeggel, ami a kisebb és közép birtokokra nézve még fokozottabb mértékben áll.

Adózási viszonyaink ismertetésénél mindjárt itt áll előttünk az egyik legfontosabb kérdés: lehet-e figyelmen kívül hagyni a birtok megadóztatásánál a belekebelezett adósságok terheit? A józan ész, a méltányosság, a szaktudósok véleménye, kik közül csak dr. Kautz Gyulát és dr. Matlekovics Sándort említjük itt fel, más államok példája mind azt hirdetik és bizonyítják, hogy igen, a magyar adótörvények nemmel felelnek. A földbirtok jövedelme, mely a gazdálkodásból eredő jövedelemmel össze nem tévesztendő, hanem pl. a haszonbér összegében ismerhető fel, más szóval a földjára, bár az ingatlan terhelő adósságok kamatai által jelentékenyen megcsökken, nemcsak a teljes földadót viseli, hanem a hitelezőnek is legtöbbször sikerül adóját a földbirtokosra áthárítani. Méltányos volna tehát legalább a tőkekamat-adónak megfelelő összeget a jelzálogos kölcsönökkel terhelt ingatlan után fizetendő adóból leutni.

A mezőgazdasági területnek az egyes országrészekben művelési ágak, tiszta jövedelem és földadó szerinti megoszlására nézve a következő táblázat nyújt felvilágosítást, melynek adatait részben a magy. kir. földművelésügyi miniszter „Magyarország földművelése 1896“ című kiadványából vettem.

	V i d é k	Művelési ágak aránya az összes termő terület asztólójában				Szántóföld				R é t		Legelő	
		szántóföld	rét	legelő	összesen	tisztá jóvedelme ment, jár.	katasztrális holdankinti átlagos		tisztá jóvedelme ment, jár.	adós és földtöbber- ment, jár.	adós és földtöbber- ment, jár.	tisztá jóvedelme ment, jár.	adós és földtöbber- ment, jár.
							adós és földtöbber- ment, jár.	adós és földtöbber- ment, jár.					
							k r a j c o z á r o k k a n						
1	Az alföldön	70%	8%	15%	93%	666	169.8	320	81.6	200	51		
2	A kis magyar síkságon	64	17	10	91	687	175	347	88.4	234	60.6		
3	A dunántúli dombvidéken	53	10	12	75	610	155.5	630	160.6	183	46.6		
4	Az észak-nyug. dombvidéken	50	8	10	68	562	143.3	564	143.8	155	39.5		
5	Az észak-keleti dombvidéken	42	12	13	67	380	96.9	381	97.15	107	27.3		
6	Az északi fejföldön	32	10	14	56	156	39.8	148	37.7	35	8.9		
7	Erdélyben	28	16	14	58	174	44.3	157	40	47	12		
8	Az ország átlaga	43.42%	11.22%	13.90%	68.54%	470	119.85	309	78.79	113	28.81		

Kitűnik ezen táblázatból, hogy a földműveléssel a kis magyar síkság és a dunántúli dombvidék mellett főleg a nagy magyar alföldön foglalkozik a lakosság legnagyobb mértékben, a földbirtok tiszta jövedelme ezen vidékeken legmagasabb s így ezek népessége járul a földadóhoz leginkább ; a szántóföld, mely rendszerint a legmagasabb adót viseli, különösen nagy arányban fordul elő az alföldi megyékben. A szántóföldek átlagos tiszta jövedelme, legalább Csongrád vármegyében, a IV. osztályú szántóföldek tiszta jövedelmének felel meg, némely helyeken azonban a III. oszt. szántóföldek tiszta jövedelmét megközelíti. A tiszta jövedelem átlaga ugyanis Szentesen 6 frt 24 kr., a földadó átlaga 1 frt 59 kr., Szegváron 5 frt 72 kr., az adóé 1 forint 46 kr., Teésen 6 frt, a földadóé 1 frt 53 kr., Mindszenten 6 frt 17 kr., az adóé 1 frt 57 kr., Fábíán-Sebestyénben 6 frt 88 kr., a földadóé 1 frt 75 kr., Derekegyházán 6 frt 58 kr., a földadóé 1 frt 68 kr., Derekegyháza II. 7 frt 89 kr., a földadóé 2 forint 01 kr., Derekegyháza III. 6 frt 34 kr., a földadóé 1 frt 62 kr., Hmvásárhelyt 7 frt 57 kr., a földadóé 1 frt 93 kr., Mágocson 8 frt 31 kr., a földadóé 2 frt 13 kr., a szomszédos Kun-Szent-Mártonban 8 frt 18 kr., a földadóé 2 frt 09 kr., Tisza-Földváron 7 frt 11 kr., a földadó 1 frt 81 kr., Mező-Túron 7 frt 06 kr., a földadó 1 frt 80 kr.; Békés megyében Gyulán 5 frt 69 kr., a földadó 1 frt 45 kr. Csabán 10 frt 77 kr., a földadó 2 frt 75 kr., Békésen 7 frt 09 kr., a földadó 1 frt 81 kr., Szarvason 8 frt 02 kr., a földadó 2 frt 04 kr., Szeghalmon 3 frt 33 kr., a földadó 85 kr., Orosházán 9 frt 14 kr., a földadó 2 frt 33 kr., Pa.-Földváron 10 frt 25 kr., a földadó 2 frt 61 kr. Gyomán 4 frt 05 kr., a földadó 1 frt 03 kr. van felvéve a szántóföldek átlagos tiszta jövedelméül, illetve állami adójául, ennek kirovása tehát igen változatos. Még nagyobb eltérések mutatkoznak még az egy határban fekvő szántóföldeknél is, ha azok osztályozását is figyelembe vesszük, pl. Hmvásárhelyt az I. oszt. szántóföldek kat. holdanként 3 frt 19 krt, a II. oszt. 2 frt 55 krt, a III. oszt. 2 frt 17 krt, a IV. oszt. 1 frt 78 krt, az V. oszt. 1 frt 21 krt, a VI. oszt. 81 krt. a VII. oszt. 46 krt és a VIII. oszt. 13 krt fizetnek földadó és földtermentesítési járulékok czimén.

Ami az egyes birtokkategóriák különböző adóterheit illeti, sokat beszélnek nálunk a progressív földadó célszerűségéről, holott még az egyenlő teherviselés elve sincs gyakorlatilag megvalósítva. Legalább sok adat arra mutat, hogy a nagybirtok jóval kevésbé van megadóztatva, mint a kis és középbirtok. Horánszky Nándor szerint a különbség általánosságban 20—25 %-ra megy.

Rubinek Gyula „Paraszt-socialismus“ című művében Békés-

vármegye 28 községének adózási viszonyait ismerteti, úgy az egyes községek, mint külön a kisbirtokosokra nézve; a nagy- és kisbirtok közt itt csak néhány községben van jelentékeny eltérés az állami egyenes földadó tekintetében és pedig a kisbirtokok hátrányára az egész határhoz viszonyítva P.-Földvárt holdanként 82 kr., Nagy-Szénáson 1 frt 11 kr., Szeghalmon 70 kr., P.-Szent-Tornován 80 kr., Gyomán 1 frt 35 kr., Gyulaváriban 1 frt 08 kr., Gyulán 89 kr., Kétegyháza 38 kr.; de vannak ezen kimutatás szerint olyan községek is, ahol a kisbirtokok vannak előnyben, mint Orosházán, Mezőberényben és Szarvason, tehát a nagyobb községekben.

A nagybirtoknak aránylag csekélyebb megadóztatását nem kell épen visszaéléseknek tulajdonítani, bár egyes esetekben azok is előfordulhattak. Az eltérés leginkább azon felfogás következménye, mely a kataster készítése alkalmával irányadó volt, hogy minél nagyobb a birtok, annál kevésbé lehet azt gazdaságilag kellőképpen kihasználni; jelenleg mint láttuk az ellenkező túlzás kezd e tekintetben elterjedni.

A legfontosabb kérdések közé tartozik, mily arányban állanak valamely birtokot terhelő adók, itt már az összes adónemeket tekintetbe véve, az összes gazdasági kiadásokkal és a birtok jövedelmével. Ezt néhány konkrét példával kívánjuk megvilágítani, melyek sorát a törpe birtoknál kezdjük. A szentesi első osztályú nyomási földeknek, melyek 1 $\frac{300}{1000}$ hold terjedelműek, kataszteri tiszta jövedelme 19 frt 60 kr. Akinek ilyen birtoka van, következő adókat fizeti:

1. Egyenes állami adó	5 frt
2. Általános jövedelmi pótdadó	1 „ 50 kr.
3. Községi adó	3 „ 90 „
4. Útdadó	1 „ 50 „
5. Egyházi adó	72 „
6. Ártéri adó *)	2 frt 80 „
7. II-od osztályú kereseti adó a családfő és egy fiu után	3 frt
8. Ennek községi adója	2 „ 67 kr.
9. Községi közmunka	20 „
10. Párbér	4 frt 55 „

Összesen 25 frt 84 kr.

*) Az ártéri adónál az 1855. évi vízszint vettem alapul, mely közepes megterhelhetőségnek felel meg. Az 1881-ik évi vízszin alapján kiszámított ármentesítési költség ennek valamivel több mint felére megy s viszont az 1830-as vízszin szerint való kivetés amannak több mint kétszerese.

Ezenkívül van még 1 frt tűzoltói válság, de ezt leszolgálhatja ha pedig a földön egy kis épület is van, melyben meghúzódhatik, ez után legalább 1 frt 76 kr. adót fizet.

Tehát a törpe birtokos épen egy tuczat különböző adónemmel van megróva és 19 frt 60 kr. kataszteri tiszta jövedelmű ingatlantól majdnem 28 frt adót fizet. Erre is ráillik a régi közmondás: „hogy a szegény embert még az ág is húzza.” Miután ilyen kevés földön a tulajdonos maga nem gazdálkodhat, mert ennyihez jószágot tartani nem érdemes, az ily házi földeket vagy haszonbérbe adják ki, vagy pénzért munkáltatják, haszonbért „jó világban“ 50 frtot lehet érte kapni, melyből 25 frt 84 kr., tehát felénél több elmegy adóra.

Ha pedig pénzes szántóval dolgoztat a tulajdonos, akkor belekerül:

Szántás, vetés, boronálás	9 frt
6 véka vetőmag köblét 7 frtjával	10 „ 50 kr.
Aratás	6 „
Nyomtatás, szem és szalmahordás	14 „
	<u>Összesen 39 frt 50 kr.</u>

Az adókkal együtt tehát majdnem 70 frt kiadás merül fel, melynek 40%-ka adókra, 60%-ka pedig gazdasági kiadásokra számítható. A termés-eredményt, ha búzával van bevetve, 14 mázsára lehet számítani, ennek értéke 7 frtjával 98 frt, amelyből a kiadásokat levonva, marad 30 frt. Tehát valamivel több, mint ha bérbe adná, csak hogy ez a jövedelem bizonytalan.

Ez évben előfordult, hogy mikor a tulajdonos ilyen föld terméséből a gazdasági munkákért eleget tett és adóját hűségesen befizette, élelemre egy kosár szemetes búzája maradt. Az illető szegény özvegy asszony, ki ezt nekem elpanaszolta, ennek a kis földnek a jövedelmére támaszkodnék; eddig csak árvatári kölcsön terhelte birtokát, most második helyre a takarékpénztárból lesz kénytelen kölcsönt felvenni. A fertályos gazda adózási viszonyai, kinek 14 hold 1200 □ öles középminőségű birtoka 84 frt 39 kr. kataszteri tiszta jövedelem után van megróva, következőleg alakulnak:

Földadó	21 frt 52 kr.
ált. jöv. pótagó	6 „ 60 „
községi adó	16 „ 79 „
II. oszt. kereseti adó	3 „
ennek községi adója	2 „ 36 „
útagó 2 ígásjószág után	3 „
községi útagó	— 80 „
egyházi adó	1 „ 96 „
ártéri adó	12 „
párbér	4 „ 55 „
egyszobás épület adója	1 „ 76 „
	<u>Összesen 74 frt 34 kr.</u>

E föld után, ha bérbe adják, kis holdjáért 16 frtot, összesen tehát 224 frtot lehet számítani, az adók levonása után, melyek a haszonbér harmadrészére rugnak, marad 150 frt, mi a föld 4000 frtot tevő 4⁰/₀-ára megy. Házi kezelés esetén, miután ilyen állású ember cselédet nem igen szokott tartani s minden munkát maga és családja végeznek, valamivel jobban hasznosíthatja földjét. Kiadásai ez esetben :

Közterhek	74 frt
8 hold búzavetés vetőmagja, köblét 7 frtjával	42 „
Szerszám-javítás és egyéb kiadások	14 „
Összesen	<u>130 frt.</u>

Bevétele ellenben :

Búzája a részes kielégítése után 43 mázsa, melyből vetni és kenyérnek kell 18 mázsa, eladhat 30 mázsát 7 frtjával	210 frt.
A kiadásba tett vetőmag a bevételhez számítva	42 „
Négy hold kukoricza terméséből eladhat árút, többi disznótartásra s a lovaknak kell, úgy az árpatermés is, egy hold föld tanya-udvar és legelőnek van számítva.	60 „
Egyéb jövedelmei fuvarból, aprójószág, disznótartásból	50 frt.
Összesen	<u>362 frt.</u>

A jövedelemből levonva a kiadásokat, marad 232 frt, ebből a föld értéke után 4⁰/₀-os kamat 160 frt, tehát saját és családja munkájára a gazdaságban termelt gabonán, az aprójószág és saját szükségletére meghizlalt disznón kívül 70—80 frt készpénz marad, minél minden valamire való munkás többet keres. A földjáradékot csak az esetben lehet hozzászámítani, ha az ingatlan tehermentes, de ez nem mindennapi dolog, ha 2000 frt adóssága van és pedig 1000 frt bankpénz, ez a törlesztéssel együtt elvisz 60 frtot 1000 frt váltókölcson, ennek kamata 80 frt, már ezek leszámításával szép kevés marad.

Pedig ennyi adóssággal a kisgazdát még rendezett vagyoni viszonyok közt levőnek lehet tekinteni; hány van, ki termését tavasszal előre eladni kénytelen, hogy adósságai kamatát s az adót fizethesse, ősszel meg azért nem tud adót fizetni, mert az előre eladott búza árából nem futja. Hogy ily viszonyok közt levő, csekély jövedelemmel bíró embernek 74 frt köztartozása legyen, az valóban aránytalanul sok, ez a magyarázata annak, hogy Magyarországon oly sok kisgazdát megnyertek a szocialisták, mi az egész

világon sehol sem sikerült nekik. Ugyan, mit is gondoljon az az egyszerű ember a közintézményekről, az egyenlő teherviselés elvéről és az igazságról, és mit gondoljon mindezekről bárki más, ki a tényeket elfogulatlanul bírálja, ha megtudja, hogy az a kereskedő, ki a félhatár termését megveszi, a szegény földművesnél nemcsak aránylag, de összeg szerint is jóval kevesebb adót fizet.

Az egész telkes gazdák adózási viszonyait 56 holdas (à 1200 □-öl) jobb minőségű birtokon, melynek kataszteri tiszta jövedelme 281 frt 62 kr., következőkben mutatjuk ki:

Állami földadó	71 frt 81 kr.
ált. jöv. pótdadó	21 „ 60 „
községi adó	56 „ 01 „
I. oszt. kereseti adó két cseléd helyett	4 „
II. oszt.	5 „
ezeknek községi adója	8 „ 01 „
útdadó	8 „ 08 „
községi közmunka	1 „ 60 „
egyházi adó	6 „ 40 „
párbér	4 „ 55 „
ártéri adó az 1855. évi vízszint véve alapul	36 „ 08 „
2 szobás épület után eső adók	4 „ 52 „
	<u>227 frt 66 kr.</u>

Ilyen föld haszonbéri összege holdanként 15 frt, összesen 840 frt, az adók tehát a haszonbéri összeg negyedrézsére mennek, a birtok értéke 16,000 frt körül, jövedelmezősége 4% körül van. Házi kezelés esetén a gazda és saját fia munkáján kívül, kik a földet két igával művelik: egy bérest, egy kanászgyereket, esetleg rövid időre szántás idején ostorosnak egy hónapszámos gyereket kell számítani, ezeknek bére pénzben és gabonában meghaladja a 350 frtot. A búzavetés 25 hold, árpa 5 h., kukoricza 15 h.

A kiadás lesz tehát:

adókra	225 frt
Cselédbérekre	350 „
Kovács és bognár-számla	25 „
Napszámosoknak a cséplőgépnél	25 „
Napszámosoknak 6 hold kukoricza, föld megmunkálásánál, mely ekeka- pával műveltetik	55 „
Egyéb gazdasági kiadások éven át	20 „
35 h. búza s 5 h. árpa vetőmagja	200 „
Összesen:	<u>900 frt</u>

Bevételre lehet számítani:

Búza, a cséplőgép s az aratók részének levonása után marad 210 mmázsa, melyből, mivel a vetőmag már kiadásba van téve, még csak a kenyérnek való 20 mm. búza számítandó le, el lehet tehát adni jó években 190 m. búzát.	1330	frt
Kukoriczából el lehet adni ötven köblöt	200	„
Jószágból máskor 300 frtot is árul az ilyen gazda, de most a sertésvész miatt sok helyen még a hízót is pénzért kell venni, felszámítható mégis	70	„
Összes bevétel	1600	„
levonva a kiadásokat	900	„
tiszta jövedelem marad	700	frt

vagyis jóval kevesebb, mint bérbeadás esetén; a saját fáradságára az elfogyasztott élelmiszerek jutnak. Néha a jövedelem több is lehet, különösen ha a jószágtenyésztés sikerül, de most erre rossz idő jár a sertésvész miatt. Köztudomású különben, hogy a házi kezelés mellett a birtok a jelenlegi viszonyok közt csak úgy jövedelmezhet valamivel többet, mintha haszonbérbe volna adva, ha a gazda saját és családja munkáját nem számítja. Az adók itt a kiadásoknak negyedrészt teszik, tehát az arány már sokkal kedvezőbb, a fejadók hatása már itt nem érezhető.

213 kat. hold szántó és 234 hold legelőből álló középbirtokának számadását Rus Molnár Sándor szentesi gazda következőkben terjesztette be Csongrád vármegye közigazgatási bizottsága által összehívott értekezleten:

Bevétel:

Búza s árpa eladásból	6515	frt
Marhából	600	„
Lóért	500	„
Disznóért	200	„
Juhért	150	„
Összesen:	7965	frt.

Kiadások:

Adókra	1582	frt
Épületjavítás	300	„
Cselédbér, ellátást beleszámítva	1998	„
Napszám	100	„
Gazdasági eszközök újítása s javítása	500	„
	4480	frt.

Itt az adó az összes kiadásoknak több mint harmadrészt

teszi, holdanként 3 frt 50 kr-ra rúg, a tiszta jövedelem az adó levonása nélkül 5467 frt volna, a fizetett adók ennek 29⁰/₀-ára mennek.

A csongrádmegyei nagy uradalmak közül az árpádalmi gazdaság s a derekegyházi uradalom nyújtották be a megye közigazgatási bizottságához számadásaikat. Az előbbi 11332 hold területű s összes bevétele volt 1896-ban 162000 frt

	kiadása <u>95000 „</u>
	tiszta jövedelme 67000 frt, tehát holdan-
	ként 5 frt 90 kr., adója holdanként majdnem 3 frt. A kiadások
	közt az adók 31432 frt 78 krral szerepeltek
és pedig állami adó	21242 frt 02 kr.
árvédelmi s vegyes	3545 „
útadó s közmunka-	
váltáság	1580 „
községi s tvható-	
sági pótlék	4981 „ 76 kr.
katonaszállítás	<u>84 „</u>
	31432 frt 78 kr.

Itt az összes kiadásoknak majdnem harmada adóra megy, pedig a községi adó igen alacsony, kb. 25⁰/₀. A jövedelem az adók levonása nélkül 98432 frt 78 kr lett volna, ennek az adók 32⁰/₀-ára mennek.

A derekegyházi uradalom évi átlagos bevétele az 1893—97, években 274,207 frt, kiadása pedig 183,952 „ volt, a birtok területe 14835 kat. hold, tiszta jövedelme holdanként 6 frt 08 kr., mindennemű adója összesen 43530 frt, holdanként majdnem 3 frt volt. Az adó az összes kiadásoknak 25⁰/₀-ára rúg, a tiszta jövedelem adók nélkül 133,785 frt lett volna, ennek harmadrészét kellett adófizetésre fordítani.

A földbirtokot terhelő ezen nagy közdókat, melyek a jövedelemnek így nagy részét veszik igénybe, a mezőgazdaság csakis jó években képes valahogy elviselni, gyenge termés esetén a gazda jövedelmét erősen megtámadják, rossz években egyenesen megemésztik. Volna ugyan törvény arra, hogy az elemi csapások által sújtott gazdák adóleengedésben részesíttessenek, de az a gyakorlatban épen nem mondható megfelelőnek. Az 1883: XLIV. t.-cz. 49. §-a ugyanis következőleg intézkedik :

„Az elemi csapások által okozott károk rendkívüli eseteiben adóleengedésnek van helye. Így elemi csapások :

a) jégeső, árvíz és tűz általában,

b) a terményeknek rovarok általi elpusztítása nagyobb kiterjedésű, egész dülöket magokban foglaló területeken ;

c) szántóföldekre nézve :

aa) oly fagy, vagy földárja által okozott árvíz, mely egész dülöket magokban foglaló területeken,

bb) oly tartós szárazság vagy más oly elemi csapás, mely egész határokat magokban foglaló nagyobb területeken a bevetett földeknek termését oly módon és időben semmisíti meg, hogy az illető földek azon évben már újabb veteményezés által jövedelmezőbbké általában nem tétethetnek stb.

A törvény 50. §-ának 3. pontja így szól : „Az elemi csapás által sújtott földrészlet után járó adó egy harmadrészben, két harmadrészben, vagy egészben elengedtetik, ha a termés hasonló mérvben semmisített meg.“ A törvény eme világos rendelkezése

ellenére a $\frac{45055}{885}$ és $\frac{60074}{888}$ sz. miniszteri rendeletek és azok alapján az 1450. sorsz. a. pénzügyi bírósági határozat kimondja, hogy szántóföldekre nézve fagy, földárja által okozott árvíz, vagy tartós szárazság czimén csak akkor van adóleengedésnek helye, ha a termésnek nemcsak egy része, hanem az egész termés semmisült meg. Ugyanazon elv alkalmaztatik a törvény bb) pontjában érintett más elemi csapások eseteire is. E szerint tehát olyan esztendőben, mint az 1897-ik évi, mikor a búza nem határonként, hanem egész ország-részekben megrozsdásodott, a nagy hőség által tönkrement, mikor kétségtelen, hogy a földmivelő ráfizetett gazdaságára, mikor sok helyen a részeseknek kikötött általány sem telt ki és a gazdának kenyérre való sem maradt, — nincs elemi csapás, főleg azonban nincs adóleengedés, mert nem az egész termés semmisült meg s egy-két szem buza maradt a kalászokban. Az állam tehát a nemlétező tiszta jövedelem alapján kirótt összes adókat behajtja, sőt azok intési, zálogolási költségekkel s a kamatokkal szépen felszaporodnak.

Igy csinálják és értelmezik nálunk az adótörvényeket. Erre mondja a magyar ember : „Szegény ember dolga, csupa komédia.“

Lehet azonban, hogy nemsokára ez is másképp lesz, hiszen a pénzügyminiszter újabban többször kijelentette az országgyűlésen, hogy őt a közadók kezelésénél fiscalitási szempontok nem vezetik, sőt az ország némely részében kisebb adózóknak folyó évi adóját el is engedte. A méltányosság gyakorlásának, a fennálló gyakorlat sürgős megváltoztatásának, kétségkívül ezen a téren volna első sorban helye.

A birtokosok különféle osztályait összehasonlítva, azt találjuk, hogy legnehezebb a legkisebb birtokosok helyzete. Ezeknek apró

földjei ugyanis többnyire a község közelében lévén, a legmagasabb jövedelmi s adóosztályba vannak sorozva, melynek adója túlságáztottan van megállapítva, minélfogva igazán hallatlan magas adókat fizetnek. Adózásukat különösen aránytalanná teszi a II. oszt. kereseti adó, mert ez az adó az 50 frton alóli jövedelemmel bíró földbirtok tekintetében 2 frt, a 100 frtig terjedő jövedelemnél 3 frt, azon túl bármily nagy a birtok s a jövedelem, 4 frtra megy.

Ezen adó semmi arányban nincs sem a birtok terjedelmével, sem jövedelmével s míg a nagyobb birtokosokra nézve értelmetlen semmiség, addig a legkisebb birtokosra nézve elviselhetlen terhet képez, melyet még fokoz, hogy ez adónem a családtagokra is hasonló alapon vonatik ki s még a községi adókat is kivetik utánuk. H.-Mező-Vásárhelyen ez adót az u. n. tói-földek tulajdonosaitól is szedik s a törvény betűje szerint kell is szedni, úgy, hogy a 15—16 frt értékű földek után, melyeket csak néhány krajczár állami adó terhel, a II. oszt. kereseti adó s ennek járulékai miatt 7 frt 25 kr-ra megy az adóteher. A többi adónemek közül is nem egy bir a fejadó jellegével, pl. az útdadó, községi közmunkaváltság, párbér; ezek mind jelentéktelenek a nagyobb birtoknál, de a legkisebb birtokosokra nézve rendkívül nyomasztó és aránytalan terhet képeznek. Ez adók hatását minden kisbirtokos megérzi, a két holdas birtoknál az összes adók 45⁰/₀-át meghaladják, a negyedtelkes gazdákat azok még érzékenyen sújtják, mert összes adójuk 18⁰/₀-ára mennek, az egész telkes gazdánál hatásuk már elenyészik, mert az összes adóknak itt 6¹/₂, ha pedig a cselédek adóját is hozzá vesszük, 10⁰/₀-át képezik. A kisebb birtokosokra nehezedik még a községi terhek legnagyobb része is s e tekintetben a középbirtok sorsa is hasonló, itt csak a nagybirtok van előnyben. Mert a nagy uradalmak a községi törvény formáinak fentartásával külön községi szervezetet alkotnak ott is, hol nincs falu vagy más helység, az ily puszták közigazgatási adminisztrációját természetesen aránytalanul kevesebbe kerül, mint ahol lakott községek, vagy épen fejlett városok vannak. Hogy némely helyen túlságos a községi adó, annak egyik okát már említettem, hogy a községek nagy része az összes földeket egyesek közt felosztotta s semmi községi vagyont nem hagytak. A másik ok az, hogy a törvényhozás mind több állami teendő teljesítésére kötelezi a községeket, melyek elvégzésére azok kénytelenek a saját költségükön complicált közigazgatási szervezetet fentartani.

Mikor az ausztriai német városok a nyelvrendeletek miatt közigazgatási sztrájkot akartak kezdeni, következő állami teendők teljesítését tagadták meg: meg akarták szüntetni az állami adók és

hadmentességi díjak beszédését, a hatósági végzések kézhez adását, a katonakötelesek nyilvántartását és beidézését, az iparhatóságok ügyeinek elintézését. Nálunk ezeken kívül még egész sereg állami teendőt végeznek a városok saját költségükön, így az állami rendőrségi- és tolonczügyeket, az árva-, szegény- és kórházi ügyeket, az egyházi és vármegyei adók behajtását, ujabban az anyakönyvvezetést, sőt rendezett tanácsú városokban a munkásügyeket is a városi tisztviselők végzik, úgy, hogy a községek által tartott és fizetett hivatalnokok idejének nagy részét az állami funkciók teljesítése veszi igénybe. Ebben található fel leginkább annak magyarázata, hogy a tisztviselők nem rendelkeznek elég idővel arra, hogy hivatalos teendőiken kívül más dolgok iránt is érdeklődjenek, különösen a népnek, melynek előljárói, ügyével, bajával, erkölcsi és anyagi viszonyaival foglalkozzanak s elégedetlenségéről ne csak akkor vegyenek tudomást, mikor az már oly hangosan nyilvánul, hogy zaja a hivatalszobába is behallatszik, hanem azt még csirájában megismerjék, annak okait idejekorán és alaposan orvosolni törekedjenek.

Ez az ügy egyik oldala. A másik az, hogy egész megyékben, a megye székhelyén lakó néhány állami hivatalnoktól, középiskolai tanártól, biráktól eltekintve alig találunk állami tisztviselőt, a közigazgatási, rendészeti, közegészségügyi, közművelődési teendőket a megyék, községek vagy egyházak végzik mindenütt. Az állam igen kis részletekben adja vissza a vidéknek, hivatalnokok fizetése, kulturális vagy más állami intézmények fentartása által azon nagy áldozatokat, melyekkel az adók alakjában az állam összcéljainak előmozdításához járult.

A közigazgatás, közrendészet és közegészségügy államosítása már ezen sérelmek orvoslása szempontjából is nagy jelentőséggel bír hazánkban. Ettől remélhető, hogy az állami kiadások némileg egyenletesebben oszlanak el a főváros és a vidék között, továbbá, hogy a vidéki városok némileg szabadulnak az áthárított állami feladatok elvégzésével járó teendők és kiadásoktól és ezen úton elért költségmegtakarítás folytán pótdójukat lejobb szállítani lesznek képesek. E cél elérésére, ahol szükséges, közvetlen állami segély vagy jutalék megadásától sem volna szabad visszariadni s törvényileg szabályozni kell a községi pótdó maximalis magasságát.

Az elmondottakban ismertetvén a földbirtokos osztály adózási viszonyait, egyenes-adók reformjának azon tervezetét, melynek irányeszméit 1893-ban az akkori pénzügyminister az összehívott szakbizottsághoz intézett emlékiratában kifejtette, a mai viszonyok közt már megfelelőnek és kielégítőnek nem tarthatjuk. Van e tervezetben néhány

helyes eszme, melynek mielőbbi megvalósítása a gazdálkodó osztály érdekéből is kívánatos. Így a II. oszt. kereseti adónak tervezett szabályozása, melynek folytán a legkisebb birtokosok mai II. oszt. kereseti adójuknak csak felét fizetnék. Ilyen a III. oszt. kereseti adó mai 10⁰/₀-os kulcsának a kisebb adózóknál 5⁰/₀-tólira való leszállítása, a nagyobb keresetnek pedig fokozatosan felfelé való megadóztatása. Ez az adónem a mezőgazdaságot a bérlők szempontjából érdekli és ilyen átalakítása valószínűleg előmozdítaná a kisebb bérlők számának emelkedését s így az állami bevételek sem szenvednének csorbát.

Az általános jövedelmi pótadó eltörlését s külön jövedelmi adó létesítését a 300 frton alóli jövedelemnek az adózás alól tervezett kihagyása mellett, elvileg szintén el lehet fogadni, de nem úgy, amint az a már említett emlékiratban contemplálva van, mert az a földbirtokos osztályra nézve ismét csak újabb megterhelést, burkolt adóemelést jelent. Mi értelme volna másként ott, hol az adót a tényleges jövedelemnek megfelelően akarják kíróni és a kimondott cél a tárgyi adózás helyébe az egyéni megadóztatást léptetni, azon kikötésnek, hogy „senkinek jövedelmi adója nem lehet kevesebb, mint a tulajdonában levő föld és ház után fizetett adónak 30⁰/₀-a,“ hiszen akkor jobb mindjárt a 30⁰/₀-os általános jövedelmi pótadónál megmaradni. Ha már korlátot akarunk felállítani, akkor meg kell fordítani a dolgot és a mostani 30%-os pótadót a föld és ház után fizetendő jövedelmi adó maximumául kell felállítani.

Még más szempontból is veszedelmes volna ezen »reform,« ha az említett kikötés életbe lépne, mert akkor elesnék azon egyetlen kedvezmény, melyben az eladósodott földbirtokos jelenleg részesül, hogy a birtokára betáblázott adósság egy évi kamatának 10⁰/₀-a az általános jövedelmi pótadóból leszámíttatik.

Ezen kedvezmény elnyeréséért Szentesen 1897-ben 824, 1898-ban 1012 birtokos jelentkezett, mely jelentékeny szaporodás részint a terhek növekedését, részint azt igazolja, hogy mennyire rá van most a birtokosság az adó bármi csekély csökkentésére utalva. Az egyenes adóreformok tervezetének legnagyobb hibája azonban az a mód, melylyel a legfontosabb adónemmel, a földadóval elbánik akkor, midőn a földadó kulcsát a földtehermentesítési járulékkal együtt 25.5⁰/₀ helyett 25 százalékban kívánja meghatározni, ezt is csak úgy, hogy az adóleírások, elengedések és adómentességek állami számlára átvétele apasztaná a tényleg fizetett adókat $\frac{1}{2}$ ⁰/₀-kal. Erre már igazán nehéz satyrát nem írni!

Mikor a III. oszt. kereseti adónál az érdekeltek sokalják a 10

0/0-os kulcsot, aminthogy sok is és annak leszállítását csak méltányolni lehet, mert a mostani adókulcs mellett az adózók valósággal kényszerítve vannak kesesetük eltitkolására és hamis bevallásokra, ez irányban a felmerülő panaszok jogossága iránt a kormány igen helyesen, nagy érzéket és előzékenységet tanúsít.

De ezzel szemben a földadónál az egész világra kiterjedő mezőgazdasági válság közepette 25⁰/0-os adótételekkel dolgozni akarni tovább is, ez a magyar földbirtokos osztály vitális érdekeinek közgazdasági szempontból oly hibás, következményeiben oly végzetes semmibe vétele volna, hogy nem tudom feltételezni, hogy ez állásponthoz a kormány még most is ragaszkodnék és ha igen, erre a parlamenti többség támogatását megnyerhetné.

Az államnak szükségletei kétségkívül igen nagyok, a monarchia nagyhatalmi állása, melynek fentartása a magyar nemzeti állam kiépülésének, a magyarság megerősödésének és virágzásának egyik lényeges feltétele, sok és nagy áldozatot kíván minden polgártól, de van egy határ, melyet túllépni nem lehet, mikor ez áldozatok a nép vagyoni romlását, existenciájának tönkretételét jelentenék. Az adóalap sértetlen fenmaradásának és az adók tartós biztosításának érdekében sem szabad ilyen terhek viselését tovább is követelni a magyar gazdától.

Az állami pénzügyek vezetőinek végre is meg kell barátkozniok a közép- és kisbirtokra nézve a földadó jelentékeny leszállításának gondolatával. Az nem lehet, hogy egy osztály, mely 30 éven át nagy áldozatokat hozott az állampénztár érdekében, mikor a terhek sulya alatt már-már roskadozik, még mindig sokkal sulyosabb közteherrel legyen megróva, mint az állampolgárok bármely más osztálya.

Nem nézheti el a kormány, nem engedheti a képviselőház, nem tűrheti a közvélemény, hogy az ország legnagyobb, legmunkásabb, legmegbízhatóbb és legmagyarabb társadalmi osztálya, melytől a középosztály regenerációját, a magyarság fentartását és terjesztését várjuk, minden segély és támogatás nélkül tönkre menjen és vele a magyar államot fentartó legerősebb oszlopok egyike, elkorhadva kidőljön.

Kire akar valjon ez az állam támaszkodni, melyet a nemzeti-ségek folyton támadnak, melylyel a munkások nagy része is már ellenségképen áll szemben, ha úgy mint a gentry már nagyrésztben megsemmisült és elmúlt, a magyar parasztgazda is teljesen elpusztul, vagy kétségbeesésében az állam ellenségeihez csatlakozik ; — a katonaságra s csendőrségre talán, a hivatalnoki karra, vagy arra a pár száz-

ezer kereskedőre, kiknek az állam eddigi közgazdasági és adóügyi politikája mellett valamivel kevesebb oka van a panaszra?

Az a közgazdasági politika, mely a földbirtokost csak adófizetésre kiválólólag alkalmas osztálynak tekintette, egyébként azonban a világversenynek, mindenféle káros hitelügyleteknek, az áralakulást befolyásoló mesterkedéseknek védtelenül kiszolgáltatta, teljesen lejártá magát. Eddig is szinte megfoghatatlan, hogy a mindenkor túlnyomólag földbirtokosokból álló magyar törvényhozás, a magyar mezőgazdaság érdekében oly keveset tett, vagy tudott tenni.

Most a felszaporodott bajok leküzdésére más irányú, intenzívebb és gyakorlatibb mezőgazdasági és adó-politikára van szükség, mely hivatva lenne megmenteni, érdekeiben megvédeni, gazdaságilag megerősíteni a földbirtokos osztályt.

Ennek megkezdésére legközvetlenebb, az államtól leginkább függő, a kormánynak leghamarább keze ügyébe eső eszközül a közadók reformja kínálkozik.

Elismerem, hogy az ingatlanon alapuló jövedelem valamivel nagyobb terhet megbír, mint az, mely az adózó személyéhez van kötve, elismerem azt is, hogy a kataszteri tiszta jövedelemnek kimutatása, melyen a földadó alapul, hibás, egyenlőtlen és talán a valóságnál alacsonyabb is, bár az olcsó gabonaárak a kataszter ezen utóbbi hibáját meglehetősen kiküszöbölték. De viszont azon körülményt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a földre vetett közterheknél az adóalap el nem titkolható és az állam bevételeit hamis adóbevallások nem csökkenthetik.

Mindezek tekintetbe vételével azt tartom, hogy az a kulcs, melyet az 1895. évi III. országos gazdakongresszus javasol, a kataszteri tiszta jövedelem 20%-a a legszerényebb kívánság, mit a földadók reformja tekintetében a magyar gazdaosztálynak kívánni s elfogadni lehet. Ezt is csak úgy, ha a többi adónemeknél is a földbirtokosok, kivált a kisebb birtokosok érdekei fokozott figyelemben részesülnek. Különösen a kereseti adóknál és az útdónál volna méltányos kiegyenlítésre szükség, azonkívül az egyházaknál is oda kellene hatni, hogy a párbért ne egyformán szedjék szegénytől és gazdagtól, hanem a hívek anyagi viszonyait vegyék tekintetbe. Az ártéri adó tekintetében is nagy szükség van a kisebb birtokosok védelmére, az ártérfejlesztés címén előforduló visszaélések ellen, melyek által soha árvizet nem látott, partosabb s ennél fogva jobban megadóztatott területek, különösen a kisebb társulatok által az ártérbe bevonatnak.

Még a 20%-os adókulcs is nagyon magas, ha az 5%-os porosz

földadóval, vagy más nyugati államok földadójával összehasonlítjuk, de többet kívánni az állami jövedelmek jelentékeny csorbitása nélkül nem lehet. Úgy látszik, akire, vagy amely osztályra egyszer magos adót vetettek, az attól egykönnyen többé meg nem szabadulhat, hiszen a magas földadók mellett most is azt hozzák fel főérvül, hogy azok már „megszokottak.“ Midőn a földadó csökkenését elkerülhetlen szükségesnek tartjuk, nem csupán a legkisebb földbirtokost terhelő adók könnyítésére, ezek közterheinek a nagyobb birtokokra való áttolására gondolunk, ezt a módot nem tartjuk elégségesnek, mert a közép osztály még rosszabb helyzetben van, mint a kisbirtokosok, annak terhein is könnyíteni kell, mindent pedig nem lehet a nagybirtokra áthárítani. Az adókulcs elviselhetlenül és szinte példátlanul magas, itt kell a bajon segíteni, ezzel kapcsolatosan lehet azután a különböző birtok-kategoriákat terhelő közadók egyenlőtenségén segíteni s az igazságos arányt helyreállítani. A kik a földadók leszállításának szükségét hangoztatják, rendesen azon módot is megszokták jelölni, melylyel a beálló hiányt pótolni gondolják, azért ezen kérdést is egy-két szóval érintenünk kell még.

Rendesen a tőzsdeadót jelölik meg új adóalap gyanánt, ez a forrás azonban nem elegendő arra, hogy a földet terhelő köztartozások legszerényebb mérséklésének is ellenértékéül szolgálhatna. Ellenben talán meglehetne kísérteni ez adó behozatala alkalmával a tisztán tőzsdejáték czéljaira szolgáló kötésekkel a szolid fedezeti tőzsdeműveletektől külön választani olyként, hogy a megszabott adó vagy illeték bizonyos mértékben leszállíttatnék, ha az érdekeltek kimutatnák, hogy a kötésnek alapjául beraktározott kész áru szolgál. A tőzsdei forgalomra vetett adón kívül főleg az állami egyedáruságok kiterjesztése által lehet még az államháztartás javára új jövedelmi forrásokat nyitni.

Elég e tekintetben a szesz, gyufa, petroleum, kávé és más monopolumok lehetőségére rámutatni, melyek nagyrészen már meg is voltak pendítve. A III-ad osztályú kereseti adó kulcsának leszállítása s a jövedelemadó behozatalával kapcsolatosan az ingatlan és jövedelem adójának szigorúbb kezelése, belterjes fejlesztése, s ebből az állami bevételek emelkedése szintén remélhető.

A legbiztosabb mód azonban arra, hogy a földbirtok adóterheinek könnyítése folytán beálló hiányok az állami háztartás egyensúlyát meg ne zavarják, az állami kiadások körüli nagyobb takarékoság és azok további emelkedésének hosszú időre való megszüntetése. Ötszáz milliós budget keretén belül kell találni módot a megtakarításra, hogy a különösen terhelt néposztályokon segíteni lehessen.

Az itt megjelölt eszközök volnának szerintem a magyar mezőgazdák ismertetett szomorú viszonyainak orvoslására többé-kevésbé alkalmasak ; lehetnek és kétségkívül vannak más módok is, melyek segítségével a mezőgazdasági válság súlyos következményei némileg enyhíthetők. A kisebb-nagyobb eszközök sorozata, melyekkel a gazdák sorsa iránt érzékkel bíró kormány azok helyzetét tűrhetőbbé teheti, meglehetősen hosszú, itt csak a biztosítási ügynek rendezését és a mezőgazdasági szakértelem fejlesztését említem fel, mint amely a jelen nehéz helyzetben még nagyobb fontosságú, mint kedvezőbb viszonyok közt. Ha a felsorolt javaslatok nem háíritánák is el az összes bajokat, legalább buzdításul szolgálnának a létért való nehéz küzdelemben a gazdaosztálynak. Tapasztalván, hogy nincsen teljesen magára hagyva és az állam jóakarató támogatására épen úgy számíthat, mint a társadalom más tagjai, az érdekében tett intézkedések bátorító hatása alatt a már-már csüggedő magyar gazda ismét felvenné és lankadatlanul folytatná a harczot önfentartása érdekében.

Bizunk a kormány és a törvényhozás bölcsességében, hogy meg fogják keresni és meg fogják találni a módot a magyar gazdák érdekeinek védelmére, létfentartásuk biztosítására.

VI.

Javaslatok a mezei munkások sorsának javítására.

Az alföldi földműves munkásmozgalmak okait ismertetve, kifejtettem, hogy a földművelés nem képes a nagyszámú munkásosztályt elég munkával ellátni, hogy ennek egyéb keresetforrásai is megapadtak, hogy legnagyobb részüknek nincs nyugodt, biztos existenciája s nem mindig képes bekeresni annyit, amennyi megnövekedett életigényeinek kielégítésére szükséges volna, hogy a munkásosztálylyal szemben nem egyszer méltánytalanság követtetett el a múltban, sőt még mindig sok tekintetben panaszra van oka s így az izgatás számára a talaj nagyon is elő volt készítve. Ennélfogva feltétlenül szükséges a munkások sérelmeinek alapos orvoslása és oly intézkedések, melyek jogos követeléseiket kielégíteni s így elégedetlenségüket lecsillapítani alkalmasak. Sokan vannak azonban, kik a munkások forrongását sokkal kevésbé a létező bajoknak, mint egyes népámítók, néha épen „külföldi izgatók“ lázításának tulajdonítják, kik a szenvedélyek tüzeléséből bőséges keresetforrást s a szegény félrevezetett nép filléreiből dologtalan, kényelmes életet biztosítanak maguknak.

Ha ez az utóbbi nézet közelítené is meg jobban az igazságot, szerintem ez is csak egy okkal több volna arra, hogy a munkások helyzetének javítására az állam minden lehetőet elkövessen. A jelszó, melylyel a munkásokat a lángszavú agitator küzdelemre buzdítja: „nem veszíthettek többet mint rablánczaitokat, de megnyerhettek egy egész világot“. Oda kell hatni, hogy a munkásoknak is legyen veszíteni valójuk és hogy a munkásnép az államnak vele szemben tanusított jóakarataról meggyőződven, a felforgató tanokat visszautasítsa s így az izgatók törekvései meghiúsuljanak.

Valóban az első feladat most a munkásokat meggyőzni arról, hogy az állam irántuk ép oly jó indulattal viseltek, mint más polgárai iránt, érdekeik előmozdítására, jogos kívánságaik kielégítésére törekszik, a második feladat azután annak bebizonyítása, hogy az állam nem csak akar, hanem képes is a munkások érdekében, azok javára tenni valamit. E feladatok sokkal nehezebbek most, mint a

mozgalom kezdetén lettek volna, mikor az eseményeket irányítani, azokra befolyást gyakorolni inkább lehetett volna. Most a munkásvezetők befolyása sokkal nagyobb, mert az aratási sztrájk sikerét sok helyen az ő érdemükül tudják be a munkások. De „inkább későn, mint soha“, a nép javának előmozdítását megkísérteni pedig soha sem lehet késő a kormányra és a törvényhozásra nézve.

Az egyik módot, melylyel a cél szerintem megközelíthető, már az előbbi fejezetben kifejtettem, mert a mezőgazdasági válság enyhítése érdekében teendő sikeres intézkedések kedvező hatása nem szorítkoznék csupán a munkaadókra, hanem a munkások helyzetére is kétségkívül kiterjedne. Ha a mezőgazdaság virágzó állapotban van és a munkaadók boldogulnak, sokkal inkább hajlandók és képesek a mezőgazdasági kultúra oly terein is kísérleteket tenni, melyek művelése esetén nagyobb számú munkásra volna szükségük, de más tekintetben is könnyebben határozhatják el magukat a munkásoknak teendő engedményekre, mert bár azok a gazdasági költségeket növelik, de még sem képezik a mezőgazdákra nézve azt az utolsó cseppet, melytől már a pohár kicsordul. Ezen közvetett módon kívül is van számos oly eszköz, mely által a törvényhozás sokat tehet a munkások helyzetének javítására.

A mezei munkások összeségének, sőt azontul a kisgazdáknak és még más széles néprétegeknek érdekében nagyon kívánatos volna, ha a községek, mint erkölcsi testületek, ingatlan vagyoni birtokába jutnának. Legalább annyi földdel kellene minden községnek birni és pedig a helység közelében, hogy abból csordajárás, libalegelők és csürhejárás kiteljenek, kívánatos volna még olyan jobb minőségű darab föld kiszakítása is, melyet kis részletekben a községi lakosok vetemény-földnek kibérelhetnének. Az a mostani rendszer, hogy a legszegényebb földműves munkáscsaládok ezrei, ép úgy mint akármelyik hivatalnok és kereskedő családja a piacról éljen és az élelmi szerekben éppen azok csinálják a drágaságot, kiknek hivatása azokat előállítani, teljes képtelenség és egyik főoka annak, hogy a munkások nagyobb pénzkeresetük daczára sem tudnak úgy megélni, mint régebben, mikor még kevesebb pénz fordult meg kezükön.

Minden földműves családot azon helyzetbe kell juttatni, hogy háztartását téhen vagy a legszegényebeknél kecske tartása által tejjel elláthassa. A tej részben a zsiradékot is pótolná s a szegényebb családoknak bizonyos fokú jólétet biztosítana, mert ha a családfő csak a kenyeret kereshetné is meg, már volna „mit aprítani a tejbe.“ De a sertéstartást is, melynek nem volna szabad hiányozni egy mun-

kás ember háztartásából sem, szintén nagyon előmozdítaná és a hol van, tényleg elő is mozdítja a községi legelő. Ugy a tehénnel, mint a sertéssel az asszonyok és részben a gyermekek bánhatnának, azonkívül az aprójószág-tenyésztéssel is foglalkozhatnának, mi szintén igen jövedelmező. Az asszonyok munkaköre tágulna s annyiban is előnyös volna ez, mert a ház körül találnának hasznos foglalkozást, a mi a családi élet, a gyermekek jó nevelése tekintetében megbecsülhetetlen. Olyan fontosságot tulajdonítok annak, hogy minden helységnek legyen községi legelője, hogy azok érdekében, melyek azt a maguk erejéből megszerezni képtelenek, az olcsó kölcsönnel, vagy más módon való állami támogatást is szükségesnek tartom és e tekintetben, de csakis ez egyben, a kisajátítástól sem riadnék vissza. Még a munkások téli foglalkoztatása érdekében is igen fontos a községi legelők létesítése és fentartása, mert azokon oly jószág-és baromfi-állomány nevelhető, melyek hizlalása télen sok munkákéznak ad foglalkozást. Szentesen, Kecskeméten, B.-Topolyán szegény asszonyok ezrei foglalkoznak télen át lúdtöméssel és kopasztással, miből a háztartásban megérezhető szép kis jövedelemre tesznek szert.

Hogy más irányban miként lehetne a munkásoknak állandó téli foglalkozást biztosítani, ez a mezőgazdasági munkásügy egyik legfontosabb, de legnehezebben megoldható kérdése. A jelenleg fizetett téli napszámokról az „Orosházi Ujság“-ban következőket olvassuk:

„Bizonyára sokan lesznek, a kik nem fogják elhinni, a mit alább írunk, pedig az tiszta igazság. Van Orosházához mintegy 20 kilométernyire egy nagy uradalom, melynek gazdálkodásában a napszámosok 14 (tizennégy) kr. napszám mellett teljesítik a dohány-simitást és csomózást. Megjegyzendő még az is, hogy a saját kosztjukon. A munkához reggel 4 órakor fognak hozzá s esti 10 óráig dolgoznak. Ez az uradalom nem Békésmegyében van. Egy másik uradalomban pedig ugyanezt a munkát 12 kr. napszám mellett végzik a napszámosok.“

A csongrádmegyei nagy uradalmakban a dudvázásnál és más téli gazdasági munkáknál a napszám 25—30 kr. élelmezés nélkül, de ilyen foglalkozást is csak kis része talál a munkásoknak. Szentesen a munkás télen saját kenyerén 50 kr. napszámot kap, ha van valami munka, de általában el lehet mondani, hogy télen, ha kerül is dolog, a munkás nem igen keres meg többet, mint a mennyi élelmére szükséges, sőt ha állandóan csak ilyen keresete volna is, meg volna vele elégedve.

Már most van az országban legalább egy millió munkás, ki télen át a legolcsóbb bérért, pusztán annyiért a mit megeszik, munkát keres, lehetetlen, hogy ennyi erős munkáskart haszonhajtóan foglalkoztatni ne lehetne. A nehézség csak abban áll, hogy ezek a munkások csak az évnek körülbelől harmadrészében állnak rendelkezésre, azontúl a földmunkánál s a mezei munkánál vannak elfoglalva. Ha tehát a munkások tömeges téli foglalkoztatására gondolunk, ezt a körülményt nem szabad szem elől téveszteni. Talán a mezőgazdasággal összefüggő gyáripár egyes ágait lehetne úgy berendezni, hogy a nyáron előállított mezőgazdasági terményeket télen át dolgoznák fel a gyárakban s más gyárak is télen fokozottabb mértékben folytatnák a termelést s törzsmunkásaikon kívül mezőgazdasági munkásokat is alkalmazhatnának. Oroszország példája arra látszik mutatni, hogy ez lehetséges, ott a mezőgazdasági munkások nagy része télen át a gyárakba tolul, érdemes volna az ottani viszonyokat tanulmányoztatni. A mezőgazdasági munkásoknak télen át gyárakban való foglalkoztatása mindenesetre feltételezi a gyáripár decentralizációját s különösen a mi még sokkal fontosabb, a mezőgazdasági ipár felkarolását s fejlődésének minden módon előmozdítását.

A háziipar terjesztését is nagyon ajánlják a mezőgazdasági munkások téli foglalkoztatására, túlságosan sokat várni azonban ettől nem szabad. A multban volt nekünk kiterjedt háziiparunk, a szövés-fonás, tehát épen azon cikkek előállítása, melyekért most évenként oly sok millió megy ki külföldre. A telekkönyvek még most is mutatják, hogy minden községben voltak kenderföldek, a melyekben most kendert nem termelnek, annak kikészítésétől s feldolgozásától is elszokott a nép. A háziipart tehát rendkívül nagy előnyökben kellene részesíteni, hogy a külföldi gyáripárral, mely tönkretette, a versenyt kiállja. Lehetséges-e ezen a téren valamit elérni, vagy minden törekvés hasztalan és minden áldozat czéltalan, nagyon is kérdéses. Felemlítem, hogy Oroszországban a parasztnak következő iparcikkeket állítják elő háziipar útján: agyag, aczél, vas, bőrárukat, kötelet, csipkét, gyapjút, gyapot és lenárukat, gyékényponyvát, kocsit, lószerszámot, kalapot, bútort, szőnyeget, szentképeket, gyertyát, szappant, bronz- és ezüst-gyűrűket, fülbevalókat s még sok más iparcikket. A gépekkel dolgozó nagy gyárak versenyé s a közvetítő kereskedők uzsoráskodása a munka jövedelmét folyton lejjebb nyomják s a háziipart űzők már csak 16—20 órai napi munka által bírják a versenyt megállni. *) A magyar alföldön a házi-

*) Stepniak: Der russische Bauer. Übersetzt von dr. Victor Adler Stuttgart 1893.

ipar ma már jóformán csak a gyékényfonásra, kas- és kosárkötésre szorítkozik, utóbbinak oly vidékeken, honnan sok csemege-szőlőt szállítanak el, van némi jövője; láttuk, hogy a munkások egy kis része teknőt, kis széket, szénvonókat készít, mások seprőt kötnek, de mindez oly csekély jövedelmet ad, hogy alig jöhet számításba, mert a mit megeszik nem keresi meg mellette.

A mezei munkások egyes osztályait illetőleg, a cselédügy helyes megoldását és jó cselédtörvény alkotását tartom legrövidebb idő alatt megvalósíthatónak. Tallián Béla Békés vármegye volt főispánjának a gazdasági cselédekről készített törvényjavaslat tervezete, ennek az országos magyar gazdasági egyesület szakbizottsága és a vidéki gazdasági egyesületek választmányai által való tárgyalása és részben újra szövegezése és az egész sajtóban való bő ismertetése után a közvélemény e kérdésben teljesen tájékoztatva van s most már csak a törvény mielőbbi megalkotása volna hátra. Olyan törvényre van szükség, mely a cselédeknek tisztességes bánásmódot, egészséges lakást és jó élelmezést biztosítson, mert e tekintetben az ország legtöbb helyén még sok a kivánnivaló. Elsősorban és sürgősen segíteni kell a zsufolt lakásokon, négy családot is beszorítanak egy szobába; hogy ez mit jelent közegészségi s közerkölcsi szempontból s mily következményei vannak gyermekjárványok esetén, azt nem kell bővebben fejtegetni. Mivel parasztgazdánál a cselédek nem laknak családotól a gazdaságban, hanem csak a közép- és nagybirtokosoknál, a szükséges cselédlakások felépítése nem ütközik túlságos nehézségekbe s azt szigorúan meg kell követelni.

A parasztgazdánál viszont az élelmezés ellen merülnek fel gyakori jogos panaszok. A kisgazdánál, ki együtt étkezik a cseléddel, az élelmezés még tűrhető, nem egy büszke arra, hogy nála „még senki sem evett rossz kenyeret.”

A nagyobb gazdánál s azoknál, kik nem laknak kinn a tanyán, szintén van sok olyan, ki sokat tart cselédei jó élelmezésére, de nem egy olyan kenyeret ad a szegény cselédnek, mely „kifordul a szájából.” A rendőrséghez gyakran visznek panaszos cselédek ily kenyeret, sokszor láttam olyat, hogy a föld nem feketébb, másiknak meg az a hibája, hogy „kéz után keletlen, lapát után sületlen.”

A cselédek kisgazdaságokban gyakran panaszkodnak a munkával való túlterheltség miatt is, különösen mikor nyáron a gazda a részesek közé állítja őket, a hol a részesek megkívánják, hogy épen úgy dolgozzanak, mint ők, azonkívül pedig a tanyában lévő jószágoknak is gondját kell viselniük. Uradalmakban és nagybérloknél meg az a panasz, hogy a legcsekélyebb mulasztásért mindjárt pénzbir-

sággal sujtják őket; pl. ha vasárnap tisztálkodni hazamenni s etetésre pontosan nem érkeznek ki, ezért 2 frtra büntetik. A törvényjavaslat főpontjait a szerint, a mint az eredeti tervezetet, vagy az országos magyar gazdasági egyesület szövegezését tartjuk szerencsésebbnek, a következőkben mutatjuk be :

„Az, ki magát szerződésileg bizonyos mezőgazdasági személyes és folytonos munkának legalább egy havi időtartamon át bérért való teljesítésére kötelezi és mint gazdasági cseléd bejelentetett, gazdasági cselédnek ;

az pedig, ki a szolgálati szerződésnél fogva a gazdasági cseléd munkáját igényli s annak bérét fizetni köteles, gazdának neveztetik. Azon belső cselédek is, kik gazdasági teendők elvégzésére kötelezettek magokat, vagy a helyi szokás szerint a belső háztartási teendőkön kívül, külső gazdasági teendőket is végezni tartoznak és mint gazdasági cseléd bejelentettek, szintén e törvény hatálya alá esnek. (1. §.)

12-ik életévüket még be nem töltött kiskorúaknak cselédkönyv ki nem szolgáltatható. (6. §.)

A szolgálati szerződés megkötése után, de mindenesetre a szerződés teljesítésének megkezdése előtt köteles a gazda vagy megbízottja a cselédnek bérlevelet adni, melynek a gazda vagy megbízottja által kiállított s az által aláírt másolatát a cseléd a községi előljáróságnak megőrzés végett beszolgáltatni tartozik. Az írni nem tudó kiscsapatok helyett a bérlevelet az illetékes községi előljáróság köteles kiállítani. A bérlevélre s elbocsátási bizonyítványra a cselédkönyv száma és kiadásának helye reávezetendő. A cselédnek a szolgálatból való kilépését az illetékes községi előljáróságnak a gazda bejelenteni tartozik. (11. §.)

A jelen törvény életbelépte után új cselédlakások csakis az esetben építhetők, ha minden családos cselédre külön szoba számíttatik. (28. §.)

Köteles a gazda ügyelni arra, hogy a cseléd testi erejét meghaladó, vagy egészségét veszélyeztető munkával ne terheltesse.

Azon gazda, a ki cselédjét testi erejét meghaladó, vagy egészségét veszélyeztető munkával terheli, 2 frttól 50 frtig terjedő pénzbüntetéssel, nem fizetés esetén 1—25 napi elzárással büntendő, ismétlés esetén a cseléd a szolgálat folytatása alól felmentendő s a gazda a cseléd bérének teljes kifizetésére kötelezendő. (29. §.)

Ha a gazdasági cseléd a szolgálati idő alatt megbetegszik, gondozásáról és gyógyításáról a gazda köteles egy hónapig terjedő időtartamra gondoskodni. Ezen időre a nőtlen cselédnek, ha teljes ellátásban részesül, bér nem jár ; a családos cselédnél a család fentar-

tására termény-járandósága kiadandó, míg ha csak készpénzfizetésre van fogadva, félfizetésre tarthat igényt. Az egy havi gondozási és gyógyítási költségek utóbbi esetben a cseléd béréből le nem vonhatók. (30. §.)

Köteles a gazda akként intézkedni s a cseléd munkáját akként beosztani, hogy a cselédeknek éjjeli nyugvásra nyáron legalább 5, télen legalább 7 óra ideje maradjon. (35. §.)

Vasárnapokon, karácsony, husvét, pünkösd 2—2 ünnepnapján s Szt. István napkor a gondozására bízott jószág s férőhelyének rendes ellátásán kívül köteles a cseléd d. e. 9 óráig a holt leltárt és a majort rendbehozni, külső mezei munkára azonban ezen napok folyamán nem kötelezhető.

Halaszthatlanul sürgős mezei munka esetén azonban, melynek elmulasztása a gazdának súlyos anyagi veszteséget okozna, joga van a gazdának a gazdasági cselédek munkára vasárnap is kirendelni, köteles azonban az akkor folyó napszámot, nem egész napra terjedő munkánál mindenesetre legalább fél napi bért a cselédnek azonnal kifizetni.

Ha a cseléd vasárnap vagy a kijelölt ünnepnapokon istentiszteletre akar menni, úgy d. e. külön munkára nem kényszeríthető. Elemi csapások, mint árvíz, tűzvész, zivatar stb. esetén a cseléd köteles vásár- és ünnepnapokon is a védekezési munkálatokat napszám nélkül is teljesíteni. (36. §.)

A cseléd mindazon károkért, melyeket gazdájának rossz-akarattal, hanyagsággal vagy vigyázatlanságból okozott, kártérítéssel tartozik.

A cseléd által megtérítendő mindennemű kárért a gazda a cseléd bérének megfelelő részét s ha a kárkövetelés a cseléd béréből nem fedezhető, a cseléd ingóságait a kárkövetelési kereset megindítása előtt is visszatarthatja.

Ha a cseléd családosa, előlegesen kiszolgáltattott béréből annak fele, a legszükségesebb ruházat és legszükségesebb ingóság nem tartható vissza.

A kártétel, illetőleg azon naptól számítottan, melyen a kártétel tudomására esett, köteles a gazda a kár megállapítása és a követelésének megítélése végett az illetékes hatóságnál az eljárást 8 nap alatt megindítani, különben úgy tekintetik, mintha kártérítési jogáról lemondott volna. (39. §.)

A cseléd a gazda parancsait tisztelettel és készséggel tartozik fogadni. A gazda jogosítva van cselédjét megdorgálni, de a szolgálati kihágásokat fizetéslevonással nem fenyítheti. (44. §.)

Fontosak még a törvényjavaslatnak azon rendelkezései, melyek a kölcsönös felmondásra vonatkoznak, továbbá azon eseteket sorolják fel, melyek miatt a gazda azonnal elbocsáthatja cselédjét, vagy ez felmondás nélkül elhagyhatja a szolgálatot, de ezeket itt térszüke miatt nem közölhetjük.

Áttérve a kubikos munkások érdekében szükséges teendők tárgyalására, már kifejtettem, hogy ezeknek helyzete a munkabérek leszállítása által nagy mértékben rosszabbodott. Legnagyobb panaszai pedig az ellen irányulnak, hogy mikor ők a munka helyszínére érkeznek, egészen más munkával és feltételekkel találják magukat szemben, mint a mi ígérve volt, az ügynökök pedig, kik hazug ígéretekkel felfogadták és távoli helyre elszállították őket, útközben rendszeren eltűnnek. Ezen a teljesen jogos panaszon nem is volna nehéz segíteni oly törvény által, mely kimondaná, hogy a vidékre elszállítandó kubikos munkásokat csakis hatóság előtt kötött szerződéssel lehet felfogadni, melyben a munka, melyre szerződnek pontosan leírandó volna. Ha a szerződést nem a vállalkozó maga, hanem megbizottja, vagy ügynöke köti, ennek e tekintetben teljes érvényű meghatalmazással kell bírnia, hogy a megkötött szerződés a vállalkozót is kötelezze. A szerződéskötés alkalmával azon község rendőri hatóságánál, honnan a munkások szállítatnak legalább annyi pénz teendő le a vállalat részéről, hogy abból a munkások oda- és visszautazásának költségei kiteljenek, ha a munka a szerződés tartalmának meg nem felelő, vagy ha időközben oly körülmények adják elő magukat, melyek a munka megkezdését akadályozzák. Mert igen gyakran előfordul, hogy a munkások, ha megérkeznek, nem foghatnak mindjárt dologhoz, vagy árvíz vagy fakadóvíz miatt, vagy mivel a vállalkozó mulasztása folytán a kubikolás megkezdéséhez szükséges pallók, homok, kunyhónak való és tűzifa hiányzanak vagy a munka profilírozva, vagy a szelvények kitűzve nincsenek. Ily esetre ki lehetne mondani, hogy ha a munkásoknak a munka megkezdésére önhibájukon kívül várakozniok kell, az időre a munkaadó saját költségén köteles őket élelmezni, a mi a munkabérből le nem vonható.

Kötelezni kellene a munkaadót, miszerint a helyi viszonyokhoz képest arról is gondoskodjék, hogy a munkások lehetőleg jó és jutányos élelmezéshez jussanak; mert e tekintetben is sok jogos panaszuk van. Panaszolják továbbá, hogy a méréseknél gyakran megkárosítatnak, egész méteren felüli tizedeket a profilans utasítás folytán be sem mond a mérnöknek s ha a munkások követelik, későbbre utalják őket, utoljára is ez mindenféle ürügy alatt elmarad. Mérések-

nél sokszor a magas, dombos részeket mérik, nem arányítják a lappossal, fordítva mikor a társulatnak, vagy államnak mérnek, mindig a leglaposabb helyen igyekeznek a mérést eszközölni, úgy hogy a két mérés közt 10% differentia van a vállalkozó előnyére. A munkások azt kívánják, hogy nekik is az állami mérnök mérjen, akkor felméreti a vállalkozó a munkát teljesen. Mindezekre, továbbá a munkások pontos fizetésének ellenőrzésére életbe kellene léptetni a munkafelügyelői intézményt, a mit ugyan más munkanemekre is czélszerű volna kiterjeszteni.

Ennek létesítését úgy képzelem, hogy minden törvényhatóság területén az iparfelügyelői intézmény mintájára rendes állami fizetéssel alkalmaztatnék egy közgazdasági előadó, kinek feladata volna a közgazdasági élet minden mozzanatát, úgy a munkásmozgalmakat is figyelemmel kíséni, a gazdasági tudósítók működését ellenőrizni, a munkások megélhetési és kereseti viszonyait tanulmány tárgyává tenni s arról a törvényhatóságnak évnegyedenként, a kormánynak pedig a hányszor a szükség kívánja, jelentést tenni. Működését, melyben a hatóság szakközegei, szükség esetén alárendelt hivatalnokok is támogatnák, kiterjeszthetné a munkafelügyelő a munkások közvetítés ellátására is, főfeladata volna azonban mindazon munkáknak ellenőrzése, melyeknél a megye területén tömegesen alkalmaztatnak munkások, amennyiben azokra, mint pl. bányák és nagyobb ipartelepeknél külön ellenőrző közegek nincsenek. A kubikosok érdekében kívánatos volna még, hogy az állam és az egyes törvényhatóságok által eszközözendő nagyobb szerű vasuti és útépitkezések lehetőleg házilag eszközöltessenek. Minden törvényhatóságnak kell lenni oly hivatalnokának és mérnökének, kik különösen az alföldi megyékben sík területen készülő viczinális vasutakat tervezni és azok kiépítését ellenőrizni képesek legyenek, vagy ha épen szükséges, az érdekeltség e célra külön mérnököket alkalmazhat a törvényhatóság szakközegeinek ellenőrzése mellett. Ugyanez még inkább áll a vízszabályozó társulatokról, melyeknek ügyis nagyszámu mérnök áll rendelkezésére. A hol a nagyobb munkák vállalat útján való létesítése el nem kerülhető, ott legalább különpös gond volna fordítandó már a vállalkozóval kötött szerződés felülvizsgálata és jóváhagyása alkalmával arra, hogy a munkások érdekei a vállalattal szemben annak idején megóva legyenek s úgy ők, mint az illető érdekeltség a kizsákmányolás ellen biztosíttassanak. A munkások szerint úgy kellene a dolgot rendezni, hogy megállapíttatnék azon köbmennyiség, melyet egy nap alatt bizonyos munkából a közönséges jó munkás kihord, ennek ára meghatározatnék és az képezné a

vállalkozóval való szerződésnél is, a munkások díjazásánál is az alapot.

Felmerül még itt az a fontos kérdés, vajjon a nagyszámú kubi-
kos munkásosztály állandóan ellátható-e munkával, vagy pedig
mint sokan tartanak tőle; a szükséges szabályozási és töltésépítési
munkálatok pár év alatt teljesen be lesznek fejezve és akkor még
az eddiginél is nagyobb munkahiány áll be és a munkások keresetük
megfogyatkozása folytán még nehezebb napoknak néznek elébe.
Erre megnyugtató választ ad a Tiszavölgyi Társulat központi bizott-
ságának 1897. évi jelentése, mely azt bizonyítja, hogy az utóbbi
időben a vizszabályozási munkálatok ismét megszorodtak, bár
most több az állandó és tervszerű, mint a sürgős és azért drága
földmunka. Ezen jelentés szerint az 1896-ik évben mederszabályo-
zás és partbiztosítási munkálatokra 2.051,944 frt 41 kr. lett kiadva,
az 1897-ik évre pedig 3.242,816 frt 60 kr. irányoztatott elő. Az ecsedi
láp lecsapolásának nagy munkája is néhány évig sok földmunkás-
nak foglalkozást biztosít.

Negyven tiszai társulat alakulásától az 1896-ik évig 91.906,013
frt építkezési tőkét fektetett be, mely az 1896-ik évben ismét 5,000.000
frttal szaporodott. A még szükséges építkezési tőkéről csak 28 tár-
sulat adott be jelentést, de ezek szükséglete maga is 12.000,000
frtra rúg.

A belvízszabályozási munkálatok a legtöbb társulatnál még
igen kezdetleges stádiumban vannak, befejezve sehol sincsenek,
pedig hogy mily rendkívül sok ezen a téren a teendő, annak jellem-
zésére felemlítjük, hogy a Körös-Tisza-Marosi Társulat ez időszertini
csatorna hálózatának hossza majdnem 600,000 folyóméterre megy,
pedig még itt is sok csatorna kiépítése, melyekre szükség volna,
nincs elhatározva, a már létezők jelentékeny részét, miután a bel-
vizek levezetésére elégtelenek, mélyíteni és bővíteni kell. Köztudo-
mású az is, hogy nagyobb árvizek idején mennyi gátszakadás törté-
nik, ami azt bizonyítja, hogy a védgátak még most sincsenek min-
denütt megfelelő méretekben kiépítve. Ha még hozzá vesszük a
műutak és vasúti töltések folytonos építését, úgy találjuk, hogy jó
hosszú ideig nincs miért aggódni a földmunkák megfogyatkozása
miatt. A távolabbi jövőben is igen sok és nagy feladatok várnak e
tekintetben megoldásra. Tervek kovácsolásával nem kívánok foglal-
kozni, azonban néhány felmerült javaslatra mégis rá kell mutatnom,
anélkül, hogy azoknak kivihetőségét bíráltnám. A legtöbbször
emlegetett terv a duna-tiszai nagy csatorna, mely Budapest környé-
kéről kiindulva Csongrádig, egy mellékága pedig Szegedig vezetne ;

erre már az előmunkálati engedély régen ki van adva. „A túl a tiszai nagyobb árvizek eltéríthetéséről egy két szó“ czim alatt Vedres István mérnök még 1830-ban kiadott iratában javaslatba hozta Tisza-Ujlaktól, Tokajtól vagy Tiszafüredtől kiindulva, oly széles vízeresztő csatorna létesítését, mely a közbeeső minden folyóvizeknek fölöslég való árvizeit a Karas vize által Uj-Palánkánál a Dunába leszállítsa, mely csatorna egyszersmind hajókázható, teherszállító és öntözőcsatorna is lenne. Többször felmerült terv Budapestnek a Balaton tavával leendő összekötése is. Tekintve még, hogy az 1898-ik évi költségvetés tárgyalása alkalmával Darányi Ignác földművelésügyi miniszter az alföld csatornázását, mint komoly tervet felemlítette, azt hiszem eléggé indokolt azon nézetem, hogy belátható időben mindig lehet annyi földmunkára számítani, hogy a kubikosok munkával elláthatók legyenek, csak kellő egymásutánban és megállapodott terv szerint kell a szükséges munkálatokat végrehajtani.

A legfontosabb mezei munkával, az aratással, behatóan foglalkozik a munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról szóló 1898. évi II. t.-cz. Rendelkezései egy részét már ismertettük, különösen kiemelvén, hogy a törvény 10. §-ának a minimális kereset megállapítására vonatkozó határozata kiválóan alkalmas a munkások érdekeinek megvédelmezésére. Miután a minimális kereset vagylagosan pénzben és természetben is megállapítható, nagyon kívánatos volna, ha a munkások nem a pénzen kapkodnának, hanem inkább megelégednének annyi gabonának kikötésével, amennyi a jobb és rosszabb évek átlagos keresetének megfelel.

Mert bár azt mondják, hogy „a pénznek nincs szemetje“ és hogy azzal talán látszólag jobban van a munkás megfizetve, de másfelől „a pénznek hamar lába kel,“ elcsúszik-mászik a szegény ember sokféle szükségletére, úgy, hogy mire kenyérnek valót kellene venni, azon veszi észre magát, hogy a pénze elfogyott. A gabonát pedig nem szokta a részes ember eladni s azzal legalább kenyere biztosítva van; nem kell azt is a piacról beszerezni.

Egyik nagy sérelme volt a munkásoknak, hogy a munka tartama alatt nem mindenütt kaptak rendes ételmezést, vagy konvencziót, sokszor a búza szemetes, a szalonna romlott, férges volt. E tekintetben is igen erélyesen intézkedik az új törvény.

Ha a szerződésben a munkaadó arra kötelezi magát, hogy a munkásokat maga ételmezi, a szerződésben megállapítandó a napi ételmezés pénzértéke is. (10. §.)

Ha az élelmezés hiányos vagy egészségtelen minőségben való kiszolgáltatása következtében, a munkás panaszára a hatóság a a munkaadót az élelmezés pénzértékének kiszolgáltatására kötelezi : a hatóság határozata ellen felebbezésnek nincs helye. (31. §.)

Ha pedig a munkások részére bizonyos élelmezési járandóság van kikötve, azt a munkaadó a kötelezett mennyiségben pontosan kiszolgáltatni tartozik.

A munkások munkabérét, élelmezési járandóságát szeszes italokkal, vagy árucikkkel egészben vagy részben megváltani, bárminemű utalványnyal fizetni, a munkásokat arra kötelezni, hogy élelmi, élvezeti, ruházati cikkeiket, eszközeiket a munkaadónál vagy az általa kijelölt egyénnél vásárolják, a munkásoknak adott előleg után kamatot szedni, az előleg értékéről váltót venni, a termés biztosítási díját a munkások béréből levonni, tilos. (32. §.)

Intézkedés van az iránt is, hogy ha az elvállalt munka az időjárás miatt meg nem kezdhető, vagy megakad s a munkások a munkaadó kívánsága folytán el nem távozhatnak, élelmezésüket a munka szünetelése idejére is kikapják s ennek ellenében a munkaadó által kijelölendő más gazdasági munkát csak az esetben tartoznak teljesíteni, ha arra magukat már a szerződésben kötelezték. Igen helyes intézkedéseket tartalmaznak a törvény 43. és 45. §§. is.

Az előbbi szerint a munkásnak a munkásszerződésből eredő követelése — ide értve esetleges biztosítékát is — sem kincstári, sem magán követelés czimén végrehajtás alá nem vonhatók ; utóbbi az ingatlan elárverezése esetén az előnyös tételek közé, csőd esetén pedig a tömeg tartozásai közé sorozza a gazdasági munkásoknak az ingatlanra vonatkozóan kötött munkásszerződésekből eredő összes követeléseit.

Nagy megnyugvásul szolgálhat még a munkásoknak, hogy az aratási szerződés mindig a hatóság előtt és írásban kötendő meg, miután az is sokszor panasz tárgyát képezte, hogy a learatott terület kevesebbnek bizonyult, mint amennyit a munkaadó a szerződés kötésekor felmondott, a törvény 9. §-a elrendeli, hogy :

Az aratási szerződésben a termények neme a terület nagyságának hozzávetőleges megjelölésével mindenkor kitüntetendő.

Ha pedig a munkaadó gazdaságában az aratás egy részét hozzátartozóival, alkalmazottjaival, cselédjeivel vagy napszámosokkal kívánja végeztetni, ezen körülmény a szerződésben, az ily módon learatandó termények nemének s a terület nagyságának hozzávetőleges megjelölésével, szintén kitüntetendő.

A munkaadó a munkások által okozott kárának értéke erejéig

a munkások munkabérét, egyéb járandóságát, biztosítékát, ingóságát visszatarthatja, köteles azonban kárkövetelésének megállapítása végett az eljárást az illetékes hatóság előtt, a visszatartás után három napon belül megindítani.

Más jogcímen fennálló követelésének fedezésére a munkaadót a munkásokkal szemben visszatartási jog nem illeti meg. (41. §.)

Néhány dologban kívánatos lett volna a törvény világosabb intézkedése, például, hogy az élelmezés, vagy konvenció az egész takarásra, hordásra és cséplési időre kijárjon, hogy ha az asztag leégne, a munkások kárpótlásban részesüljenek és több efélék: ezek azonban oly fogyatkozások, melyek a szerződéskötés alkalmával pótolhatók.

A mezei munkások mindenesetre sokkal inkább részesülnek hatósági védelemben, mint a törvény meghozatala előtt, helyzetük kedvezőbb, főleg pedig biztosabb lesz.

Kívánatos volna tehát, ha a törvénynek irántuk kétségtelenül jóakarató intézkedéseit a maguk részéről is megnyugvással fogadván, ennek keretén belül igyekeznének érdekeiket megvédelmezni. Mert hiszen beláthatják a munkások maguk is és a higgadtan gondolkozók be is látják, hogy a birtokos-osztály által az aratási szerződéseknél tehető engedményeknek is van bizonyos határa, hogy a gazdák, ha a gazdálkodást haszonnal folytatni és abból megélni akarnak, a gazdasági viszonyokkal és a mezőgazdaság helyzetével nem számoló túlzott követeléseket nem elégíthetnek ki. Itt említem meg, hogy a munkaadók az aratási sztrájk ismétlődésének megakadályozására egyik óvintézkedésül azt kívánják, hogy az aratás idején minden oly vasútépítési, vízszabályozási s más eféle munkálatok, melyekre az államnak befolyása lehet, szüneteljenek, ez a munkások érdekeivel sem ellenkezik, mert azon munkák nekik fentartatnak. Mások a katonai szolgálat helyesebb beosztását kívánják e célból. Több nagyobb gazdálkodásban a helybeli munkásokat túlköveteléseik folytán már is mellőzték, és a termést felerészben aratógépekkel, felerészben felvidéki tót munkásokkal szándékoznak learattatni.

Ez által a magyar munkásnép elesnék nyári főkeresetétől, a mivel családjának az egész évre való kenyeret rendszerint megszerzhette. Mindenképen sajnálatos volna, ha a munkások ellenséges magatartása nagyobbszámú birtokost érdekeinek ily módon való megvédelmezésére kényszerítene; maguk a birtokosok sem szívesen határoznák el magukat ily lépésre, mert ők, vagy legalább a számottevő emberek, a magyar földműves iránt a legjobb indulattal viseltetnek és bizonynyal csak sajnálni tudnák, ha vele minden ok és cél

nélküli, mindkét részre nagyon káros küzdelembe bocsátkozni volnának kénytelenek.

A feles és harmados munkálatok körül is rendezést igényel a földbirtokosoknak és a munkásoknak egymásközti viszonya. Az érdek-ellentét ezen a téren igen nagy, itt virágzik leginkább a robot és uzsora minden neme. Tapasztalatból tudjuk, hogy a feles szerződéseknél a termés 10-ed részét, de búzánál gyakran 8-ad részét is a földbirtokos uzsora gyanánt kapja, hogy ezenkívül még mindenféle szolgálatot tartozik a feles teljesíteni, és minden kiadás egészen őt terheli, úgy, hogy jó, ha a névleg feles föld terméséből neki harmada jut.

A szintén szokásban lévő harmados munka, melyet oly emberek vállalnak, kiknek jószáguk és vetőmagjuk nincs, természetesen még hátrányosabb.

A harmadosok és még inkább a némely helyen, pl. Csabán, alkalmazásban lévő ötödösök, olyan cselédeknek tekinthetők, kiknek fizetése igyekezetük fokozására nem hérben, hanem a termés egy részében van megállapítva, és a kik jó években sem igen keresnek többet, mint a rendes gazdasági cselédek, rossz években pedig a maguk kenyerén félig ingyen dolgoznak.

A kukoricza munkásokról már többször bővebben megemlékeztünk és láttuk, hogy a harmados kukoriczafölddel, melyet felszántva kap a munkás, kijöhet, ha nem vállal többet, mint a menyinyit családjával megmunkálhat. A kukoricza munkálatok nem esnek össze a takarás- és csépléssel s ez által a munkás a rá nézve legfontosabb kereseti időből nem veszít semmit, főelőnye pedig a kukoriczaföld művelésének, hogy a szegény embert képessé teszi a sertés-hizlalásra. Azonban a munkás a harmados kukoriczáért a szokásban lévő feltételek mellett, t. i. hogy a gazda részét hazahordani s lerakni segíti, a maga részét fogadott igán viteti el; a szárat levágja, behordani és összerakni segíti, annyira megdolgozik, hogy egyáltalában nem tartom megengedhetőnek, hogy helyzete még robottal, vagy uzsorával is súlyosbíttassék.

Azért én helyes megoldásnak úgy a feles, mint a harmados földeknél a robot és uzsora teljes eltörlését tartom, elég ha a tulajdonos az összes termésnek, ha a vetőmagot és igát nem ő adja, tisztán felét, ha pedig a saját igája dolgozik és ő adja a vetőmagot $\frac{2}{3}$ részét kapja.

Különösen most, mikor mindig nehezebb rendes feltételek mellett munkásokat kapni, a földbirtokos bizonyynal nem veszít vele, ha az összes munkák és összes kiadások teljesítése fejében a ter-

més felét átengedi uzsora nélkül, kivált ha állandóan a tanyán kint nem lehet és a munka menetét kellőleg nem volna képes ellenőrizni.

A munkás viszont a munkálatok tekintetében majdnem korlátlan rendelkezési jogot nyer a feles szerződéssel, magának dolgozik és ha a szerencse kedvez, meg is takaríthat valamit és egy kis vagyonkára tehet szert.

A nélkül, hogy földje lenne, melynek vásárlásához tehetsége nincs, anélkül, hogy a magas bérösszeg kockázatát viselné, önálló gazdálkodóvá lehet a munkás, feles föld művelése által.

A felesmunkások helyzetét tehát minden módon javítani, számuk szaporodását elősegíteni kellene, hogy minél több munkás kezdjen oly foglalkozást, mely őt egy fokkal feljebb emeli és a birtokos osztályhoz közelebb hozza.

Az eddigi lefelé irányuló osztálymozgalom abban nyilvánult, hogy az elpusztult kiscgazdából bérlő, majd feles lett, a felesből pedig napszámos.

Azon kell lenni mindenáron, hogy megfordítsuk a dolgot és a napszámosból lehessen feles, a felesből bérlő és kisbirtokos.

Van azonban ennek egy nagy akadálya, közgazdasági életünk több más ágára is annyira kedvezőtlen hatást gyakorló szerencsétlen adórendszerünkben. Akárhányszor hallottam jobb keresetű munkásoktól, kivált ha a jószághoz egy kis szerencsájük volt, hogy most vehetnének egy pár lovat, fuvarozásba kezdenének, feles földet vállalnának, de nem mernek belefogni, mert amint két rossz lovat szereznek, mindjárt a nyakukon lesz legalább nyolcz-tízféle adó, míg most, mint napszámosok csak útdadót és párbért fizetnek. Így hát a vállalkozás elmarad s a meglévő pár forint használatlanul hever és a megkezdett kényelmesebb életmód, meg rosszabb keresetű esztendőik csakhamar elviszik.

Különösen a felesekre nézve rendkívül terhesek s igazságtalannok az adótörvény intézkedései. Nevük „felesmunkás“, „felesszántó“ s foglalkozásuk mutatja, hogy a mezei munkásosztályhoz tartoznak, nehéz testi munkát teljesítenek, csakhogy a kézi munkaeszközökön kívül néhány ló, egy eke és néhány más gazdasági eszköz birtokában vannak. Mégis az adó tekintetében azokkal soroztatnak egy osztályba, kik a III. oszt. kereseti adó alá tartoznak, rajtuk kívül ott más munkás nem található.

Az esetben ugyan, ha a feles földjét maga műveli családtagjaival és idegen munkásokat nem alkalmaz, nem a III-ik, hanem az I-ső osztályú kereseti adó alá tartozik, de ez csak kivételes eset, mert ritkaság, hogy a magyar felesmunkásnak, ki ha már feles föl-

det művel, jócskán szeret felfogni, legalább aratáskor idegen munkásra ne volna szüksége. A múlt évben pl. Szentesen I. oszt. kereseti adóval mindössze 23 feles lett megróva, kik összesen 80 frt állami adót fizettek, III. oszt. állami adóval megvolt róva 86 feles, kiknek adója 590 frt 64 krt tett, továbbá 9 feles és bérlő, kik 148 frt 25 krral voltak terhelve, földbérllet után meg volt adóztatva 383 egyén 347½ frt 41 kr. összeggel, ebből is látszik, hogy a feles szántók zömére a III. oszt. kereseti adó rovatik ki. Még jobban rájuk tolja a rudat a 21,579/887. sz. pénzügyminiszteri rendelet, melynek értelmében a felesek III. oszt. kereseti adója a földtulajdonosnak kiszolgáltatandó termények értéke után vettetik ki, tehát, miután a gazdának a búza-termés 8-adát uzsorául adják, ettől még külön megadóznak. Az ilyenekért riad azután vissza a munkásember attól, hogy feleségbe avatkozzék.

Ha nagyszámú önálló felesmunkás-osztály fennállását óhajtjuk, kikből idővel tehetős kisbérlők lehetnének, úgy fel kell hagyni a szorgalom különös megadóztatásával, az adóztatás azon nemével, mely képes visszariasztani a munkásembereket minden vállalkozástól s a gazdasági önállóságra való törekvéstől. Az államnak, mely a polgárok minden osztályától oly nagy áldozatot kíván, kell előljárni a példával, hogy áldozatot tudjon hozni, mikor a kis gazdálkodók életre való, nagyszámú osztályának megerősítéséről, illetve előbb még nagyrészből megerősítéséről van szó. A felesszántók adója tekintetében én azt a megkülönböztetést tartanám helyesnek, hogy mindazon felesek, kik a gazdasági munkálatoknál maguk is közreműködnek, testi munkát végeznek I. oszt. kereseti adó alá soroztassanak; akkor sokkal több felesmunkásunk lenne, mi a földbirtokosokra nézve is nagy előny volna, mert jónál jobb felesek közül válogathatnának, ez az állami adóknál felmerült hiányt is pótolná bizonyos mértékben, legfőként azonban nagyszámú munkáscsaládot tenne önállóvá. Ha ily úton a munkás szorgalom, takarékoság és egy kis szerencse mellett valamire vitte, további haladására kell az utat egyengetni, azáltal, hogy vagy előnyös és állandó kis bérlethez, vagy olcsó földbirtokhoz juthasson.

Sokan a telepítést tartják a mezei munkáskérdés megoldása egyetlen, vagy legfontosabb módjának, melylyel épen ezért behatóbban szükséges foglalkozni. Magyarországon gyakran történtek telepítések; már az Árpád-házi királyok nem egyszer hívtak meg külföldről szorgalmas földművelőket a ritka népességű országba, azon czélból, hogy a lakatlan területeket szántás-vetésre alkalmassá tegyék s a kulturának meghódítsák. Hogy ne menjünk annyira vissza,

csak az országnak a török iga alól való felszabadítása korára mutatunk rá, mely időtől fogva magánosok is, de a kincstár is nagyszabású telepítési munkát hajtottak végre. Van tehát az országnak elég tapasztalata a telepítések tekintetében, ismerünk jól sikerült telepítéseket, de olyanokat is, melyek egyáltalán nem váltak be s a kitűzött czélnak meg nem feleltek. A mintaszerű telepítések, melyek ma is virágzó községeket képeznek, különösen Mária Terézia, II-ik József és II. Lipót korában keletkeztek az ország déli részein a volt temesi bánság és Bács-Bodrogszék területén.

Mostanában ünnepelvén fennállásuk 100 éves jubileumát, ez alkalomból néhány község gondoskodott történetének megíratásáról, melyek különösen a telepítés első időszakára vonatkozólag tartalmaznak érdekes adatokat. Így pl. Franzfeld, torontálmegyei községben száznál több Dél-Németországból beköltözött család következő feltételek mellett telepedett meg. Minden telepes kapott 24 kat. hold szántóföldet 3 tagban, 10 hold rétet, 1 hold kertet és közös használatra fejenként egy hold erdőt és 8 hold legelőt. Mindezt teljesen ingyen, sőt arról is gondoskodva volt, hogy a környékbeli községek lakosai az új telepesek földjeit felszántásuk és bevességük, az ugarlást részükre elvégezzék, a munkadíjakat s a vetőmagot a kincstár előlegezte.*)

A telepes tehát egészen készre ment új lakhelyére, fel volt építve háza és istállója, melyért 374 frttal terhelte meg, továbbá mindegyik kapott hitelbe 2 lovat 80 frtban, 1 tehenet 26 frtban, 1 kocsit 40 frtban, ekét 7 frtban, lószerszámot s más gazdasági eszközöket, mint kaszát, kapát, ásót is igen olcsón. Azonkívül családja nagyságához képest a kincstártól 35 forinttól 70 frtig kapott minden települő utiköltséget. A ház és gazdasági felszerelések fejében, mint azt fenmaradt számadások bizonyítják, egy-egy telepes 630 frttal tartozott a kincstárnak, ezt kamat nélkül 10 év alatt fizették vissza, eleinte forintonként, később nagyobb részletekben; a kincstár el is engedett belőle egyszer 200 frtot, máskor 23 frt 50 krt. Mindezekon felül a telepesek 10 évi adómentességben részesültek. Így keletkeztek az ingyen kiosztott legjobb minőségű bánsági és bácskai földeken a gazdag és virágzó sváb községek.

Ez a jó telepítés, mely mellett a kincstár sem károsodott, mert népes helységeket, gazdag lakosságot s ezáltal jelentékeny adó-alapot nyert.

*) Geschichte der Franzfelder Gemeinde, anlässlich ihres hundertjährigen Bestandes. Pancsova 1893.

Ezekkel szemben az újabb időben telepített községek többnyire siralmas helyzetben vannak. Azokról, melyek a földeket 200 forintért és azon felül vették, nem is beszélék, ily vételár mellett csak természetes, hogy akár a kincstárnál vannak hátralékban, akár azt valamely bank s közeli takarékpénztár segélyével kifizették, a telepesek tele vannak adóssággal. De azért még aránylag ezek jártak legjobban, mert legalább jó földeket kaptak, melyeket azonnal munkába vehettek. A torontálmegyei csángó telepítvények sikeréről még ennyit sem lehet mondani. Ezeket a Duna árterébe telepítették, hol az árvíz többször elpusztította földjeiket, szerencsétlen eszme volt ez már azért is, mert a csángók a kubikos munkához nem értettek s az aldunai gátépítéseknél sem tudták munkaerejüket kellőleg érvényesíteni. Ezért a csángók egy része a kapott földeket ott is hagyta s a telepesek sűrű váltakozása folytán a jogviszonyok annyira összebonyolódtak, hogy külön rendező-bizottságot kellett kiküldeni, melynek feladata leszámolni arról is, hogy az egyes telepesek ármentesítési költség és más előlegezések czimén mennyivel tartoznak a kincstárnak, míg e leszámolás meg nem ejtetik, a telepföldek vételárának meghatározása is függőben tartatik.

Azon telepesek is, kik a földeket valóban olcsón, kat. holdját 50 frtéért, vagy ezen is alól kapták, mint a Krassó-Szörénymegye bégai járásában telepített községek lakói, szintén tele vannak panaszzal. Ha beszél velük az ember, nem hall egyebet, mint hogy így becsapta, úgy szerencsétlenné tette őket a kincstár, nem is a földek minősége ellen, hanem más sérelmek miatt panaszkodnak.

Legfőbb bajuk az, hogy nem kaptak tiszta földeket, hanem még a keletkező falu helye is tele volt tuskó és tövissel, a mit először ki kellett irtani, hogy házat építeni lehessen. A telepes azt sem tudja, ha odajön, hol kezdje a dolgot, a szántóföldjéről irtsa-e a tuskót és tövist, a házépítéshez való anyagot hordja-e, családját vagy ingóságait hozza-e elő. Házát okvetlenül fel kell építeni, mert hol húzódjon meg családjával, inkább elmarad a vetés, mert a földje úgy se tiszta. A sok ide-oda való hurczolkodásban sok pénzt elkölt, gyakran lovai is elpusztúlnak s másikat kell venni, élelmiszereket és jószágainak takarmányt beszerezni úgy, hogy mielőtt még valamihez fogott volna, pénzecskéjének nagyrészét elköltötte. Minthogy a legtöbb magyar munkás nem ért hozzá, hogy kell a tuskókat irtani, ezt a dolgot meg nem szokta, ehez a munkához vagy napszámósokat kell fogadni, vagy a földet 3—4 évre a szomszédos község lakosainak irtásra kiadni olyként, hogy a ki kiirtja, az használja. Így éve-

kig semmi jövedelme nincs a földből, a készből kell élni, azonkívül építeni, közmunkákat, mint utak készítését és kavicsolását, árkolásokat végezni. Így azután ritka eset, hogy az a telepes, a kit oda a kormány telepített, megmaradjon, a legtöbb örül, ha jogát valakire átruházhatja, ki neki némi kártérítést ad és új tőkét fektet e vállalatba. Az építkezés körül is sok baj van, némely helyeken a kincstár beszerezte a telepeseknek szükséges faanyagot, máshol semmit sem adott, mégis kötelezte őket épületeiket egy év leforgása alatt az előirt méreteken felépíteni. A falvak szépen fel is épültek és kivált azon a vidéken szokásos építkezési módtól a házak előnyösen elütnek csinosság és kényelem tekintetében, de a telepesek erre összes pénzüket el is költötték. Kevesebb gondot fordítottak a tervezők az egészségügyi szempontokra, az egyik falu mocsaras helyen épült, másik a hegylábánál úgy fekszik, hogy nagyobb esőzések egészen elborítják, azért rendszeren sok a beteg, kivált míg a klimatikus viszonyokat meg nem szokják. Miután a települőknek pénze nem maradt, mikor már maguk munkálhatják földjeiket, még a vetőmagot is hitelbe kell venniök s hogy megélhessenek, annyira eladósnak, hogy nagyon gyakran egész termésüket előre kénytelenek eladni ép úgy, mint régi otthonukban tették, csakhogy még potomabb árak mellett.

Még sok más baja is van a települő községeknek, földjeiket nem kapják ki annak idejében, vagy mert ki van adva haszonbérbe vagy más okból, gyakran több helyre fizetik a közterheket és a szomszéd községekkel ezért és az odavezető utak késedelmes készítése miatt többnyire nem valami jó viszonyban vannak. Az ottani hatóságok sincsenek velök megelégedve, különösen a jegyzőkkel van sok bajuk. Az anélkül is nagyon elfoglalt községi jegyzőnek ily telepítvény több dolgot ad, mint egész körjegyzősége, a települők sokkal előrehaladottabb viszonyokkal bíró helyekről jönnek oda s otthoni ügyeik rendezéséből igen bonyolult dolgaik vannak, miket mind a jegyzőknek kellene eligazítani, mi késedelmesen megy, a települők pedig erősen sürgetik ügyeiket s azért a jegyző tiszteljeneknek tartja őket. Mindezen bajokat úgy lehetne elkerülni, vagy azokon segíteni, ha az új községekhez tartozó földek, még mielőtt a telepesek megszállják azokat, adózási s egyéb viszonyaikra nézve el volnának különítve, mindenik vagy legfeljebb két község külön jegyzőt kapna. A földeket, melyeken a kincstár telepíteni akar, előre ki kell irtatni a környékbeli lakossággal több évi használat fejében, hogy azokat teljesen kitisztítva, csatornázva, szóval mezőgazdasági munkára alkalmas módon kaphassák a telepesek, az építkezésre

se költsenek, hanem a házakat is egészen készen kapják, hogy új lakhelyökre érkezve, azonnal szántás-vetéshez láthassanak. Így előkészítve a földek árához a felmerült költségeket is hozzá lehetne számítani, mégis a telepes is jobban boldogulna. Miután mostan a telepéseknek nem adhat az állam ingyen földet, adja legalább szántás-vetésre alkalmas módon az épületekkel együtt hosszabb ideig való törlesztésre és pedig kamat nélkül. Ha az eddigi pusztá helyeken virágzó községek létesülnek, a telepesek ügyei rendbe jönnek, a nagyobb gazdasági kultúra folytán a földek ára emelkedik, a kamatok a jövőben bőven megtérülnek az állannak; kamat fejében marad egy virágzó új község. Az, hogy a földek majdnem egész árával tartozó ember, ki már az áttelepülés költségeivel is nagy pénzbeli áldozatot hozott, a vételár minden krajczárjától azonnal kamatot fizessen, mielőtt még földjének hasznát vehetné, a telepítés céljaival ellenkezik s a telepesek boldogulását egyenesen lehetetlenné teszi. Tudjuk, hogy egy amortizálandó tőke mily lassan fogy eleinte s hogy a fizetés túlnyomó nagy részét a kamatok emésztik meg, így soha sem fogja a telepítés célját elérni.

Az állam úgy is milliókat irányoz elő telepítési költségekre, ennél sokkal okosabbat tesz, ha a föld és az épület árának kamatait engedi el és tíz évi adóelengedésben részesíti a telepeseket, akkor boldogulnak azok saját erejükből, minden további áldozat nélkül. Az állam nagyobb arányú telepítési műveleteinek határt szab azon terület, mely telepítési célokra rendelkezésére áll. Az országban mindössze Bács-Bodrog, Borsod, Csanád, Krassó-Szörény, Temes, Torontálmegyékben van az egész terület 5⁰/₁₀₀-át meghaladó kincstári birtok, ebből az erdőterületeket legalább amennyiben véderdők vagy ha szántóföldeknek más okból fel nem használhatók, le kell számítani s csak a többi jöhet tekintetbe.

Ha az állam saját területei kimerülnek, a telepítésnél azontúl csak mint közvetítő szerepelhet az által, hogy alkalmas helyeken az eladásra kerülő nagyobb birtokokat megveszi s ezt a telepéseknek tovább adja, vagy a telepítés ügyét a járadékbank segítségével mozditja elő. Ily formán a telepéseknek nem kellene lakhelyükről messze vidékre elköltözni s az úgynevezett belső telepítés megoldható volna. Az 1895-ik évi III. országos gazdakongresszus is ily szerepet szánt az állannak a magántelepítés elősegítése körül. Beksics Gusztáv szerint*) a belső telepítés teljes keresztülvitele által, ha az összes kötött

*) Beksics Gusztáv: A magyar faj terjeszkedése és nemzeti consolidatiónk. Budapest, 1894.

és korlátolt forgalmú birtokok e célra felhasználhatnának, azon 25 vármegye lakosságának számát, melyben most is a magyarság zöme lakik, meg lehetne kétszerezni.

Rövid idő előtt dr. Sylvester álnévű szerző által írt röpirat*) azon proposíciót tette, hogy az 5000 holdig terjedő birtokokból 5%, a 15000 holdig terjedőkből 10%, a még nagyobbakból 15% telepítés céljaira kisajátítható legyen és az így nyert 2.611,000 kat. hold területből 1.300,000 kat. holdon 5 holdas zsellértelepek alakíttassanak, mi által 260,000 birtok nélküli földműves munkás kiemeltetnék abból a nyomorból, a miben van, a fenmaradó területből 15, 30 és 60 holdas kisbirtokok s 100, 200 és 300 holdas középirtokok alakíttatnának, mindezt az állam által garantírozott, kamatozó kötvények segítségével. A kik ily radicalis módot nem kívánnak alkalmazni és attól a hozandó áldozatok s a szükséges befektetéseknek megfelelő eredményt nem várnak, sem a papi javak secularisatiójának, sem a hitbizományok s más nagybirtokok kisajátításának nem barátai, a telepítési célokra első sorban a községi birtokokat tartják felhasználhatóknak. E nézetnek adott kifejezést, bár nem egyhangúlag, a III-ik orsz. gazdakongresszus is.

B. Lévai Henrik is a községi birtokok felparcellázása által akar segíteni mezőgazdaságunk bajain.***) Mindezek néhány alföldi város óriási terjedelmű birtokaira hivatkoznak s azokat az összes községekre általánosítják, pedig többször felemlítettük már, milyen csekély terjedelmű a legtöbb alföldi község ingatlan vagyona, mily nagyok ennek hátrányai s mennyire égetően szükséges épen ezen baj orvoslása.

Dr. Pap Dávid a telepítés kérdéséről szóló művében 52 oly községet sorol fel, melyek szántóföldje, rétje s legelője eléri a 3000 holdat, a mennyi legalább is kell egy telepítvény létesítéséhez, ha az anyaközség részére ingatlanokban semmi közvagyon fenn nem hagyatnék is, a mit én a magam részéről képtelenségnek tartanék. Ezen 52 helység közül ötvennek fekvését voltam képes megállapítani és azon meglepő eredményre jutottam, hogy a nagyobb városok, mint Budapest, Arad, Esztergom, Székes-Fejérvár, Szeged, Nagy-Kőrös, Kecskemét, Debreczen kivételével, melyek közül jelentékenyebb birtokkal csak a négy utóbbi bír, a többi 42 községből Komárommegyében van 1 (Guta), Csongrádmegyé-

*) A parasztszocialismusról és mezőgazdaságunk egyéb bajairól. Budapest, 1898.

**) Néhány szó mezőgazdasági bajaink orvoslásáról, írta Lévai Henrik. Budapest. 1895.

ben 1 (Kistelek), Szabolcsmegyében 2 (Nagy-Kálló, Nyirbátor), Krassó-Szörénymegyében 1 (Ruszka), a többi 37 község mind Bácsbodrog (16), Temes (6) és Torontálmegyék (15) területén fekszik. Miután pedig feltehető, hogy Szeged, Nagy-Kőrös, Kecskemét és Debreczen, melyek eddig ingatlanaik szerzése és megtartása körül oly bölcsen jártak el, ezután is legjobban meg tudják ítélni, mennyiben és mily mérvben telepítsenek távolabb fekvő, külön helységnek alkalmas birtokaikon, a községi tulajdont képező földek telepítés céljaira való felhasználása csakis Bácsbodrog, Torontál és Temesmegyékben jöhet figyelembe. Mivel e vidéken állami birtokok is meglehetősen területtel vannak képviselve, ezekkel együtt a telepítési akcióba a községi földek azon része, mely a községi lakosok részére a már kifejtett értelemben nem volna szükséges, csakugyan bevonható volna.

A még meglévő állami s csekély részben a községi birtokokon volna folytatható oly telepítési politika, mely a régi jól bevált telepítési módot utánozná a változott viszonyok figyelembevételével. Ezen területeken a telepítést észszerű módon tovább kell folytatni, már csak nemzetiségi szempontból is, kivált oly helyeken, melyek valamely megyeszékhely vagy más fontosabb város közelében vannak, hogy így ezeknek magyarosítását a település elősegítse s az ott levő magyar elemet megerősítse. Azon kötött és korlátolt forgalmú birtokok, melyek a magyarság által legsűrűbben lakott nagy magyar Alföldön, úgy a népes dunántúli megyékben a népesség terjedésének mintegy útját állják, egyelőre lehetővé teszik, hogy a magyarság nyelvvidékének régi határain túlterjedjen és a déli nemzetiségi vidékeken hódítson. Ha minden elfoglalható tér meg lesz szállva és a magyar elem e vidéken számbelileg is, gazdaságilag is lassankint a többi nemzetiségek fölé emelkedik, akkor érkezik el tulajdonképen a ritka népességű nagybirtokok belső telepítésének ideje és szüksége. E szigeteket is ellepi az emberáradat, mihelyt másfelé lefolyást nem talál. Addig, míg ez be nem következik, csak az önként kínálkozó alkalmakat lehet és kell felhasználni, a magánosok által telepítési célra felajánlott és alkalmasnak talált birtokoknak a járadékbank segélyével való benépesítését.

A járadékbank közvetítésével szerzett birtok azon előnnyel bírna más kisbirtokok felett, melyek az érték hasonló százalékáig meg vannak terhelve, hogy itt nem volnának első helyen bekebelezett olcsó és későbbi helyeken betáblázással biztosított drága kölcsönök a birtokon, hanem a meddig az egyáltalán biztosítékot nyújt, minek határát ily bankok a lehetőségig ki szokták terjeszteni, azt egységes

olcsó, mert államilag biztosított járadékkölcsön terhelné, melyet hosszú időn át volna módjában a birtokosnak törleszteni. Hihető tehát, hogy ily kedvezmények mellett, mikor a telepesnek lakhelyéről, megszokott köréből nem is kellené messze eltávozni, sokan megragadnák az alkalmat földbirtoknak ily úton való szerzésére.

A telepítések eddigi története azt bizonyítja, hogy abban igen sok elpusztult gazda vesz részt, kik vagyonuk romjait megmentették és sok oly kisbirtokos, kik oly kevéssel bírtak, hogy abból otthon mint önálló gazdák meg nem élhettek, hanem ingatlanuk eladása által pénzhez jutván, mint telepesek jóval nagyobb darab föld birtokához juthattak. Ezen elemeknek, melyekből a legveszedelmesebb proletárok lettek volna, elvezetése s új otthonban kedvező körülmények közt való letelepítése kétségkívül üdvös és közérdekű dolog volt eddig is. Oly helyekről, hol a birtokszerzés és terjeszkedés a kötött birtokok nagy arányánál fogva meg van nehezítve, a munkásosztályból is kerültek telepesek, kik ha kevesebb pénzzel rendelkeztek is, mégis alkalmasabbak voltak a telepítésre, mint a volt kigazdák, mert földjükbe nemcsak pénzüket, de munkájukat is belefektették.

Azonban míg a munkás oly összeget, mely annak, ki települni akar, szükséges, hogy boldogulhasson, meg nem takarít, nem előnyös ránézve, ha könnyűszerrel földbirtokhoz juthat, melynek csaknem egész árával tartozik s melynek kellő felszerelésére s célszerű megművelésére nincs elegendő tőkéje. Ha lehetséges volna is a munkásnak ily módon földet szerezni, ez magában még nem elég, mert hiányzanak a szükséges gazdasági feltételek, hogy azt meg is tartsa. A kisbérletek szaporításának előmozdítását, a felesmunkások terheinek könnyítését tartom a földművesmunkás boldogulására nézve első sorban alkalmas eszköznek. Ha ezen úton a munkás szorgalom és takarékoság által egy kis vagyonkára tesz szert, akkor természetesen más telepesekkel egyenlő elbánásban és jogokban részesül. Különös fontossággal bír ily munkások előmenetelére nézve a belső telepítés felkarolása, mely általános közgazdasági okokból is sok tekintetben hasznos, így a kedvezőbb birtokmegosztás előmozdítása szempontjából és azért, mert ily módon a telepítést anélkül lehet nagyobb mértékben folytatni, hogy ez munkahiányra vezetne.

Hátra volna még azon intézmények ismertetése, melyek nem nyújtanak közvetlen előnyöket vagy anyagi segítséget a munkásosztálynak, azonban közvetve annál inkább hasznára válnak s így megvalósításuk a munkásosztály érdekében szintén nagyon kívánatos. Első sorban állnak ezek közt a szegény nép egészségügye körüli

nagyfontosságú teendők s általában az egészségügy rendezése. A munkásnépnek nincs elég keresete arra, hogy magát és családját betegség esetén kellő orvosi kezelésben részesítse. A felnőtt ember csak inkább kiheveri az apró bajokat, de a gyermekek, különösen a legzsengőbb korban nagyon sok esetben oly betegségeknek esnek áldozatul, melyekből kellő ápolás és gyógykezelés mellett legtöbbször kilábalhattak volna. Tudjuk, hogy a magyar faj a születési arány nagysága tekintetében talán egész Európában az első helyet foglalja el, ez magyarázza meg, hogy tudott a nemzet annyi halálosnak látszó sebet kiheverni s a török-tatár dúlások s öldöklések által okozott nagy veszteségeket, melyekben csaknem elvérzett, helyrehozni. De másfelől a halandóság tekintetében is igen nagy arányszámokat találunk a magyar fajnál, aminek oka egyedül a nagy gyermekhalandóságban keresendő. Csak kis részben jöhet itt tekintetbe, hogy sokkal több lévén az ujszülött, nagyobbak kell lenni a halálozási aránynak is, mint máshol; túlnyomó nagy részben ezen kedvezőtlen viszonyok a szülők gondatlanságának, a rossz táplálkozási viszonyoknak s a nép nagy elmaradottságának tudhatók be. Csakis így lehet megmagyarázni, hogy a gyermekeknek az első évben negyedrésze elpusztul és $\frac{1}{10}$ -ed része elhal, mielőtt öt éves korát elérné, a gyermekhalandóság tehát a nyugoteurópai államok viszonyainál átlag egy harmadrésszel rosszabb. Ha sikerülne ezt a roppant különbséget csökkenteni s a gyermekegészségügyet oly színvonalra emelni, mint más kulturállamokban, akkor a nagy születési arány folytán a magyar nép egyike lenne a leggyorsabban szaporodó népeknek s a nemzet jövője, fennállása, már nagy számánál fogva is minden körülmények közt biztosítva volna. A népesedési mozgalom irányát már csak túlnyomó nagy többségük folytán is, mindig az alsó néposztályok életviszonyai szabják meg, melyek ismét a családalapítás könnyű vagy nehéz voltával, tehát a kereseti viszonyok alakulásával szoros összefüggésben vannak. Kimutattuk már, hogy a földműveléssel foglalkozó magyar városok népességének növekedése körül a multban is a legszegényebb zsellérosztály volt a főtenyező. Így van az a jelenben is, hiszen a jobbmóduaknál már sok helyen a két gyermekrendszer kezd szokásba jönni.

A munkásosztály megélhetési viszonyainak javítása tehát ezen szempontból is rendkívül nagy fontossággal bír s igen aggasztó jelenség, hogy a 80-as évek közepe s még inkább a 90-es évek eleje óta, tehát mióta a magyar földműves-munkások kereseti viszonyai rosszabbra fordultak, ez a népesedési mozgalomban is megérezhető, miután éppen azon alföldi megyékben, hol az agrár-szocializmussal

találkozunk, a születések száma is hanyatlásnak indult, mindkét jelenségnek magyarázata a rosszabbodó kereseti viszonyokban található fel.

Közelebbről tekintve a nagy gyermekhalandóság okait, azonnal látni lehet, hol a baj eredete s ehhez képest a helyzet javításának módjáról is lehet gondoskodni.

Szentes városában az 1897-ik évben előforduló összes halálozások negyedrésze a születési gyengeségben és bélhurutban elhaltakra esik, a tüdővészben elhaltak száma felényi, az összes járványos betegségek csak 3⁰/₀-át ragadták el az elhaltaknak.

A járványoknak a gyermekhalandóság szempontjából legveszedelmesebbjét, a roncsoló toroklobot, ma már a serum gyors alkalmazása által sok esetben gyógyítani lehet, a tüdővész inkább a felnőttek közül ragadja el áldozatait, a nagy gyermekhalandóság fő-okaiul tehát a bélhurut és a születési gyengeség tekinthetők. A gyermekhalandóságnak legalább 50⁰/₀-a ezen betegségekre esik, ezekben pusztulnak a szegényebb néposztály gyermekei „mint a verebek.“ A gyomor- és bélhurut majdnem mindig rossz és czélszerűtlen táplálkozásból ered. Ami pedig a születési gyengeséget illeti, ennek rovatába vezetnek be minden elcsenevészedett gyermeket, kinél a halálokot biztosan megállapítani nem lehet.

A betegség valódi oka itt is többnyire a hiányos táplálkozás s a gyermek kellő gondozásának elhanyagolása. A gyermekek nagy része nem anyatejjel táplálkozik, mert már az anya sem él úgy, hogy gyermekét kellően táplálhassa. A jobb körülmények közt levő családban az anyatejet a tehéntej pótolja, de nem jól választják meg a tejet s nem hígítják meg, ez által gyakran bélhurutot kap a gyermek. Azonkívül sok munkásasszony egész nap dologban van és ilyenkor gyermekének egy darab rongyba csavart tejbe áztatott zsemlyét ad a szájába, ezt szopja a gyermek napközben, mi egészségére igen káros hatású. Nem helyes tehát, hogy a munkások nejeit azon szemrehányással illetik, vagy amint ők mondják, „azzal czáfolják“, hogy keveset járnak napszámba, többet kellene, hogy keressenek; ez igen rossz tanács s ha megfogadnák, az ártatlan gyermekek szenvednének meg érte legjobban.

Nagyon káros a gyermek egészségére az is, hogy két-három hónapos korában már mindenből, amit a szülők esznek, adnak a gyermeknek is. Általában a gyermekkel mindaddig, míg csak valami hasznát nem vehetik, oly kevés gonddal és figyelemmel bánnak s táplálkozása oly rossz és fogyatékos, hogy mindig sokan esnek áldozatul a gyomor- és bélhurutnak. Az anyák kellő felvilágosí-

tása a gyermekek táplálkozása és gondozása tekintetében, a szegények gyermekei részére bölcsődék felállítása, melyek az óvodáknál még szükségesebbek, ezek volnának első sorban az eszközök, melyektől valami eredményt várni lehet.

A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. t.-cz. 20. és 21. §§-ainak azon intézkedései, hogy a szülők és gyámok a 7 évnél fiatalabb gyermeket megbetegedés esetén mielőbb orvosi segélyben részesíttetni tartoznak s a mulasztók 10 frtig terjedhető bírsággal büntetnek, nem bizonyultak hatásosoknak, mert a szülők, hogy büntetve ne legyenek, hivatnak ugyan orvost, de már későn, mikor már a lesoványodott, elcsenevészett gyermekben segíteni nem tud, csak a szülőn az által, hogy születési gyengeséget jelent be halálok gyanánt. Ami itt segíthet, amivel a gyermekhalandóság rendkívül nagy arányszámát leszorítani lehet, az a közegészségügy államosítása, különösen a gyermekeknek jól dotált, a privatpraxisra nem szoruló orvosok által való ingyenes gyógykezelése, táplálkozásuknak, gondozásuknak amennyire lehetséges, ellenőrzése.

Gondoskodni kellene még egészséges és olcsó munkásokokról, megteremteni a tervezett hitelszövetkezeti reform keretében a munkás-hitelszövetkezeteket, hogy szükség esetén a munkások is gyorsan és olcsón juthassanak apróbb kölcsönökhöz. Rendezni kell a munkásközvetítés ügyét is, gondoskodni kell a beteg munkások gyógyíttatásáról és segélyezéséről, a munkásoknak baleset elleni biztosításáról, mindenekfelett pedig a tartós betegség vagy aggkor miatt rokkanttá lett munkások ellátásáról. Dr. Dietz Henrik, bajor gazda, hazánk gazdasági viszonyairól írt könyvében azt mondja: „Bármely ponton lépje át az utas az osztrák tartományok határát, a koldusok sokaságáról meg fogja tudni, hogy más országba jutott.“ „Arcunkba szökik a vér, mondja Bernáth Dezső e tárgyról, mert a mi itt állítatik, az igaz s igaz az is, hogy koldusaink számának csaknem 40^o/_o-át gazdasági cselédeink s azok családjai szolgáltatják“. Magam is ismerem nem egy szegény elesett öreg embert, kik a maguk idejében a legelső munkások közé tartoztak s most ha gyermekeik nem segílyeznék őket, mi tőlük is csak nagyon szűken telik, a szegénymenházba vagy koldulni mehetnének. „Dolgoztam, uram, mint az Isten ökre, így fakadt ki egyik, nem kíméltem magamat, a lábaimra elnyomorodtam s meg is öregedtem s most a koldusnál csak egy gradussal állok feljebb. Eddig még 2 hold kukoriczaföldet keservesen meg bírtam kapálgatni; nyáron egy gazdánál, mikor aratás idején családostul kint lakik a tanyáján, házőrző vagyok, ezért 2 frtot és kosztot kapok, ez az egész nyári keresetem, a vőmnél lakom, ez tart

el.“ A kiről itt szó van, az egy bámulatos éles elméjű öreg ember, kiről más munkások, kik fiatalabb korában ismerték, azt tartják, hogy „olyan okos ember volt, hogy azt is ki tudta számítani, hányat üt az óra egy esztendőben“, még most is, bár azt állítja, hogy emlékezőtehetsége gyöngül, pontosan visszaemlékszik a 40-es évektől kezdve minden év termésére és gazdasági viszonyaira, az emlékezetéből elmondott adatok a szentesi gazdák írásos feljegyzéseivel pontosan megegyeznek. Szinte sir az emberben a lélek, mikor látja, hogy egy hosszú, nehéz munkában, hasznos, józan életmódban eltöltött élet a legjobb munkásokat sem óvja meg attól, hogy öregségükben kenyér nélkül, rongyosan ne kelljen tengődniök.

Ezen a téren kellene a munkásoknak az állammal s a társadalommal szemben követelésekkel fellépni, nem pedig egész erejüket az aratási feltételek felcsigázásában, munkabeszüntetések rendezésében kimeríteni. Lövéjűkre kellene gondolni s oly intézmények létesítéseért felemelni szavukat, melyek a munkásosztály legfőbb baját, sorsa bizonytalanságát és munkaereje csökkenésének káros következményeit volnának hivatva, a mennyire lehet enyhíteni; ebben a küzdelemben támogatná őket mindenki, kinek szíve helyén van. Ha az állam nem ismeri is el a „munkához való jogot“, ha nem tartja is feladatának arról gondoskodni, hogy az ép, egészséges munkásoknak keresete és biztos existenciája legyen, de a betegek és rokkantak, az árvák és aggok fentartásáról, mindennapi kenyeréről gondoskodni el nem hárítható kötelessége.

A munkásoknak betegség, balesetek és rokkantság esetére való biztosítása magában is nagy és nehezen megoldható kérdés, annak részletes tárgyalása itt messze vezetne, erre a tárgyra vonatkozó nézeteimet különben is már régebben kifejtettem s itt csak azokra hivatkozom.*)

Az bizonyos, hogy ezen kérdések csak idők multával, kellő egymásutánban oldhatók meg és pedig csak a munkásoknak, a munkaadóknak s az államnak együttes hozzájárulásával. Mint más téren, úgy itt is a baleset elleni biztosítással legcélszerűbb kezdeni. Hogy a földművesmunkások honnan vegyék azon jelentékeny összeget, melyek ez intézmények létesítése esetén őket terhelnék, arra nem nehéz megfelelni. Nagyrésztben megvolna már az ő hozzájárulásuk, ha azon terheken, melyeket most viselnek utadó alakjában, holott az utakat alig használják és párbér alakjában, melyet ép oly összegben fizet-

*) A munkássegélyezés ügye Magyarországon, tekintettel a munkásbiztosítás kérdésére. Irta Ecséri Lajos. Budapest, 1884.

nek, mint a nagy vagyonnal bírók, könnyítve lenne, illetve ezek igazságosan a vagyon és jövedelemnek megfelelően rovatnának ki. Az ezenfelül szükséges áldozatokat bizonyára nem vonakodnának meghozni a munkások, mikor közvetlenül az ő javukra, az ő érdekükben létesítendő intézményekről volna szó. Azt is bizonyosnak lehet tekinteni, hogy a munkásbiztosítás különböző nemeinek létesítése a földművesmunkásoknál sokkal kevesebb áldozatba kerül, mint az iparosmunkásoknál, mert felnőtt földműves munkások egészségügyi viszonyai általában kedvezőbbek és egyenlőbbek, mint a gyári munkásokéi.

Még egy pillantást kell vetnünk: a közigazgatás, a bíraskodás és a politikai jogok terén a munkások érdekében szükséges reformokra; sok a tennivaló mindenütt.

A közigazgatás irányában azon követelményt kell felállítani, hogy mivel a munkásügyek nagy részének elintézése a közigazgatási hatóságok ügykörébe tartozik, intézzék el azokat gyorsan és pártatlanul. Ne biztassák a munkást máról holnapra, ne küldjék egyik hivatalból a másikba, mert a munkaerő egyedüli jövedelmi forrása, ennél fogva munkaideje drága. A munkásokat érdeklő ügyeket intézzék el soronkivül. Ezen ügyek elintézése lehetőleg független tisztviselőkre legyen bízva, kik választásokra való tekintettel nem mérnek a munkásnak s a munkaadónak kétféle mértékkel.

Ezen szempontból is nagyon kívánatos volna a közigazgatás államosítása. A közigazgatás most kisebb helységeekben főleg a jegyzők kezében összpontosul, tudjuk, hogy a jó jegyző mennyit tehet községeért s annak népéért, egy rossz jegyző működése azonban egész vidékeket károsíthat s egész nemzedékeket demoralizálhat. Tudják a törvényszékeknél, mely községekből kerülnek ki a hamisított okiratok, a hamis betáblázások, a hamis tanúk, hol fordul elő a legtöbb bűnügy s hol van a közbiztonság leginkább veszélyeztetve, ahol rossz, hanyag, a népet csaló és kizsaroló jegyzők működtek.

E tekintetben tehát a közigazgatás fejeinek kellő ellenőrzést és szigort kell kifejteniök, szükséges, hogy a községeket, a mint a törvény előírja, gyakran látogassák, a nép bajairól közvetlen tudomást szerezzenek, azokkal behatóan foglalkozzanak.

A bíróságoknál folyó ügyekben a szegény népnek tanácsra és védelemre volna szüksége, most ehhez sem juthat könnyen. A szegénységi bizonyítvány alapján perelni kívánó szegény embernek annyi akadályt kell leküzdeni, hogy az maga felér egy külön perrel. Ha az ügyvédi kamarához folyamodik pártfogó ügyvéd kirendeléseért, az a kamarai székhely távolléte miatt sok utánjárással van össze-

kötte. Hogy a bélyegmentes perelhetést a bíróságok megadják, arra nem elég a hatóság által kiállított szegénységi bizonyítvány, ezt még a lelkeszszel is láttamoztatni kell, aki századik embernek sem ismeri vagyoni viszonyait nagyobb városban. Ezenkívül még mindig ki van téve a leletezés veszélyének úgy ő, mint a pártfogó ügyvéd, mivel a pénzügyi tisztviselők legtöbbször nem nézik, hogy megvan-e adva a bélyegmentes perelhetési jog, csak azt veszik figyelembe, hogy a bélyeg hiányzik. Ebből úgy a félnek, mint az ügyvédnek sok kellemtelensége és munkája támad, míg a pénzügyi hatóságok a leletet és a bírságot leírják, mi azt eredményezi, hogy az ügyvédek a szegénységi bizonyítványok alapján való pereskedést nem szeretik és nem vállalják el. Legczélszerűbb volna, ha ily ügyekben maguk az eljáró bíróságok, a telekkönyvi ügyek mintájára, ügygondnokokat rendelnének ki, kiknek saját felükkel szemben díj nem járna, csak az ellenfél ellenében illetnék őket a perköltségek pernyerés esetén, hogy ezáltal az ügy vitele körül mégis érdekelve legyenek.

A politikai jogoknak szélesebb néprétegekre való kiterjesztésével, mi a munkásosztály egyik fő kívánsága, szintén nem lehet már sokáig késni. Teljesen tarthatatlan állapot, hogy a választók száma most kevesebb, mint mikor a népet az alkotmány sánczai közé bevették. A magyar nép minden rétegének élénk érzéke van a politikai jogok gyakorlása iránt, alkalmat kell neki adni, hogy a közügyek elintézésére gyakorolni kívánt befolyását törvényes téren érvényesíthesse. Az általános választójognak megadása a mi nemzetiségi és politikai viszonyaink közepette nem mutatkozik czélszerűnek, de igenis a választói jognak oly széles kiterjesztése, hogy ennek alapján a munkások az országgyűlésen képviselve legyenek és szóhoz jussanak. A munkások szavazati jogát ahhoz lehetne kötni, hogy a munkásbiztosítás érdekében felállítandó intézmények irányában eleget tesznek-e kötelezettségöknek vagy pedig az állam nyelvén írni-olvasni tudástól lehetne függővé tenni a szavazati jog megadását. Az egyesülési és gyülekezési jog a munkásosztályt is megilleti, mindenki szövetkezhet érdekei védelmezésére, miért ne tehetnék azt a munkások is? Csak az volna kívánatos, hogy a munkáskörök valóban a munkások érdekeinek megvédését, nem pedig más osztályok elleni támadások szervezését tartanák feladatuknak. A szabolcsi munkászavargások kitörése előtt a szocialista gyűlések megtartását nem akadályozták, sőt a belügyminiszter néhány munkáskör alapszabályait is jóváhagyta. Óhajtandó volna, hogy a munkások magatartása lehetővé tegye, hogy az egyesülési és gyülekezési szabadság korlátozása megszűnjön. Jellemző e tekintetben Tisza István grófnak, a képv

selőházban 1898. márczius 17-én tartott beszéde, melyben egyrészt érthetőnek találja, hogy mikor a közbiztonságot brutalisan megsértették, azt brutalisan kellett visszatorolni, de másrészt az így előállott helyzetet csak ideiglenesnek tartja s önkormányzatot kíván adni a munkásoknak, melylyel a szociális békét meg lehet csinálni.

A jövő legfontosabb kérdése a társadalmi kérdés, ez az, mi ezután folyton napirenden lesz és soha onnan le nem kerül, míg a nép érdekében minden tennivaló kimerítve, az érdekellentét a különböző társadalmi osztályok közt kiegyenlítve, vagy az osztályharcz kiküzdve nem lesz. A mint a múltban főleg hadi erényekre és politikai tehetségre, a jelenben jogi és közigazgatási tudományra, úgy a jövőben főleg nemzetgazdasági ismeretekre kell az államférfiaknak támaszkodniok. A nehéz feladat, melynek megoldására törekedniök kell, a nép alsó rétegei gazdasági helyzetének javítása, boldogulásának a mai társadalmi rend keretében való előmozdítása s érvényesítése. Fontosabb ez, mint mindazon kérdések, melyek a törvényhozást hosszú idő óta foglalkoztatták s mindazon törekvések, melyeket országgyűlési pártjainak programjai tartalmaznak.

A fentebbiekben ismertettük a magyar földbirtokososztály s az alföldi földműves munkásnép történetét s jelen válságos helyzetét, igyekeztünk kimutatni a társadalmi betegségek okait, rámutattunk egyes orvosszerekre is, melyek helyes irányban, egységes módon való alkalmazása által a bajok orvoslásának nagy feladatát megoldhatjuk vagy azt legalább megközelíthetjük.

Nem állottunk elő lehetetlen követelésekkel, nem akartunk teljesíthetetlen kívánságokat ébreszteni, de nem titkoltuk, hogy a társadalmi kérdés megoldására minden osztálynak meg kell hozni a maga áldozatait s az áldozatok terén jó példával magának az államnak kell elől haladni. Habár a gazdasági kérdések terén rendszerint az emberi önérdek játszik legnagyobb szerepet, a társadalmi kérdéssel szemben ez egymagában nem elég, itt a közérdek iránti élénk érzék s a humanus szellem kell hogy uralkodó legyen. Foglalkozni kell a néppel minden irányban, támogatni kell az élet nagy küzdelmeiben. Szinte kimeríthetetlen az eszközök sorozata, melyekkel nehéz helyzetén segíteni lehet és kell is.

A szociális kérdés megoldására nem létezik oly csodaszer, mely minden sérelmet egyszerre megszüntetne, minden sebet egyszersmindenkorra meggyógyítana. De van száz és százféle mód, melylyel azokat enyhíteni lehet. Ha mindent elkövetünk, hogy a munkásnép helyzetét javítsuk, megélhetését könnyebbé s biztosabbá tegyük, jogos kívánságait kielégítsük, szóval, ha a munkásokért

igazán és mentől többet akarunk tenni, sorsukat szívünkön viseljük s állandóan annak javítására törekszünk, úgy önzetlen és buzgó törekvéseink eredménye gyanánt a siker ki nem maradhat. A szükséges teendők nagyon szétágazók, mert a társadalmi bajok az egyes helyeken eltérő formákban jelentkeznek s így az orvosszerek is, melyeket a kormánynak vagy a helyi hatóságoknak alkalmazni kell, az egyes helyeken gyakran községenkint is különbözök. A munkások s általában a nép alsóbb rétegei sorsának javítására, gazdasági helyzetének emelésére irányuló ezen nem mindig összhangzónak és nagyszabásunak látszó törekvésekben mégis lesz bizonyos egység, mert egész működésünket azon magasztos érzés kell, hogy vezesse és áthassa, mely leginkább képessé tesz bennünket embertársaink sorsának javítására, mely legalkalmasabb sebek begyógyítására, a nyomor enyhítésére, mely már egyszer megváltotta a világot, a kimeríthetetlen, minden emberre kiterjedő — szeretet.

Függelék.

Cselédbérek Szentesen az 1817-ik évben :

Kátai Pál József gazdánál Marágyi Lőrincz 31 éves nős, 1-ső béres bére : Egész ruha 98 frtban, három véka búzavetés 40 frt, 3 véka árpavetés 22 frt, 2 darab öreg marha teletetés 18 frt, készpénz 2 frt, összesen 180 frt.

Lévai Pál gazdánál : Juhász József 30 éves, nős 1-ső béres bére : Egy suba 35 frt, 2 pár fehér ruha 15 frt, 1 kankó 12 frt, egy kalap 10 frt, 1 pár új csizma 18 frt, 2 pár bocskor 8 frt, egy esztendős süldő 25 frt, 2 véka búzavetés 27 frt, egy köből árpavetés a maga magjából 16 frt, 1 véka kendermagvetés a maga magjából 3 frt, készpénz 11 frt, összesen 180 frt.

Lakos István gazdánál Molnár János 25 éves, nős, második béres bére : Egész ruha, kankón, kalapon, 1 pár bocskoron és szűrön kívül 36 frt, 2 véka búzavetés 27 frt, 2 véka árpavetés 15 frt, egy rugott borju 40 frt, 1 kocsi tűzrevaló 7 frt, összesen 140 frt.

Faragó István gazdánál, Molnár Pál 17 éves nőtlen harmadik béres bére : Egész ruha szűrrel, egy pár bakancscsal 66 frt, 1 véka búzavetés 13 frt 50 kr, 1 véka árpavetés 7 frt 50 kr, 1 kocsi tűzrevaló 7 frt, készpénz 16 frt, összesen 110 frt.

Sólyom Mihály gazdánál Czirják Mihály 14 éves gyerek bére : Készpénz 4 frt, 1 pár fehérruha 5 frt, kalap 5 frt, kankó 7 frt, 1 pár bakancs 5 frt, 2 pár bocskor 5 frt, 3 véka búza 27 frt, egy kocsi tűzrevaló 7 frt, összesen 65 frt.

1818-ban a bérek.

Mikecz Mihály gazdánál Tamási János nős béres bére : 1 szűr, 2 pár fehérruha, 1 kankó, 1 kalap, 2 pár fejelés czizma, 1 bocskor, 2 véka búzavetés, 2 véka árpavetés, 2 darab öregmarha teletetés, 1 rugott borjú, 1 szekér tűzrevaló, 13 frt 30 kr. pénz.

Mészáros Ferencznél Német Mihály, 18 éves, nőtlen béres bére : 1 suba, 2 pár fehérruha, 1 kankó, 1 kalap, 2 pár bakancs, 1 pár bocskor, 1 kocsi tűzrevaló, 8 frt készpénz.

Greczi Istvánnál Szabó János 16 éves nőtlen béres bére : 1 suba,

1 kankó, 1 kalap, 2 pár fehérruha, 1 felső gatyá, 2 pár bakkancs, 1 rugott borjú, 1 kocsi tűzrevaló, 1 véka búzavetés, 2 véka árpa szemül, készpénz 1 frt.

Pájer János gazdánál Bubori Mihály, nőtlen, második béres bére : 1 suba, 2 pár fehérruha, 1 kalap, 1 pár fejelés csizma, 1 pár bocskor, 2 véka búzavetés, 2 véka árpavetés, 1 rugott borjú, 1 tavalyi marhateleltetés, pénz 30 kr.

Verebélyi Pásztai Mihály gazdánál Fábíán Ferencz, nős, béres bére : 4 darab füremenő marha, 6 véka zöldvetés, egész ruha, a mi áll : 1 suba, 1 kankó, 1 kalap, 2 pár fehérruha és nadrágból, szabad lábbeli, 1 esztendő disznó, készpénz 15 frt, 1 kocsi tűzrevaló, 1 marhateleltetés, 1 véka kendermagvetés.

Szépe Péternél Smikó Ádám, 19 éves, nőtlen béres bére : készpénz 10 frt, 1 rugott borjú, 1 suba, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 marhateleltetés, 2 véka búzavetés, 2 véka árpavetés, 1 kocsi tűzrevaló, 2 pár fehérruha, kankó, kalap.

1824-dik évben Szentés város cselédjeinek bére :

Győri Sámuel béres bére : készpénz 60 frt, 1 köböl búzavetés, 1 köböl árpavetés, 2 pár új csizma, 1 véka kendermagvetés, 1 szekénderék ganéj, 2 darab marhateleltetés. Az összes béreseknek ilyen a bére.

Német János kocsis bére : 100 frt pénz, 1 hosszú szűr, 40 véka búza, 36 véka árpa, 2 pár új csizma, 1 véka kendermagvetés, 1 szekér tűzrevaló.

Barakonyi András, kocsis bére : ugyanaz mint fent.

Berek Mihály csikós bére : 40 frt pénz, 4 köböl búza, 4 köböl árpa, 2 pár új csizma, 1 véka kendermagvetés, 1 kocsi tűzrevaló, 1 hosszú szűr.

Kálmán József gazdaságából :

1833-dik évben Molnár András béresgyerek bére : szűr, kankó, kalap, 1 pár új csizma, 2 véka búza, 2 véka árpa.

Meleg János juhász bére : 12 frt, 12 véka búza, 12 bárány, két pár csizma, két kocsi tűzrevaló, a vasárnapi tej, 30 darab birkateleltetés.

1834-ben Molnár András kisbéres bére : Suba, kalap, nadrág, két pár fehérruha, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 köböl búza, 1 köböl árpa, 2 frt és 1 kocsi tűzrevaló.

Vig Mihály béres bére : 12 frt, 2 köböl búza, 2 köböl árpa, egész ruha, tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Meleg János juhász bére : 12 frt, v. 12 bárány, 12 véka

búza, 2 pár új csizma, 2 kocsi tűzrevaló, a vasárnap tej, 40 darab birka teletetés.

1836-ban. Molnár Ferencz béres bére : egész ruha, vagyis suba, kankó, kalap, két pár fehérruha, nadrág, 2 pár új csizma, 5 frt váltó, 3 köből búza, 2 köből árpa, 1 kocsi tűzrevaló, 1 darab rugott borjú, 1 darab tavaszi malacz.

Molnár István béres bére : Egész ruhában : kankó, kalap, suba, nadrág, 2 pár fehérruha, 2 pár új csizma, 10 frt váltó, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Baranyi Mihály kanász bére : egész ruhában : szűr, kankó, kalap, két pár fehérruha, 1 pár új csizma, 1 pár bocskor, 2 véka búza, 2 véka árpa, egy tavaszi malacz, 1 váltó frt.

Gál János kapás bére : 15 váltó frt, 1 köből búza, egész ruhában : szűr, kankó, kalap, két pár fehérruha, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma.

Molnár István béres bére : 12 frt váltó, 2 köből búza, 2 köből árpa, egész ruhában : kankó, sipka, nadrág, két pár fehér-ruha, 2 pár új csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

1837-ben. Molnár Pál béres bére : egész ruhában : suba, ködmön nadrág, kalap, két pár fehérruha, két pár új csizma, 1 köből búza, 1 köből árpa, egy malacz, 4 váltó frt, 1 kocsi tűzrevaló.

1838-ban. Virágos Tóth István béres bére : egész ruhában : köd-
mön, kalap, nadrág, 2 pár fehérruha, 2 pár új csizma, 2 köből búza, 2 köből árpa, 1 malacz, 10 váltó forint, 1 kocsi tűzrevaló.

Horváth József béres bére : 10 váltó frt, egész ruhában : suba, ködmön, kalap, nadrág, 2 pár fehérruha, 2 pár új csizma, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 rugott borjú, 1 malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

1839-ben. Molnár Pál béres bére : egész ruhában : szűr, kankó, kalap, nadrág, 2 pár fehérruha, 2 pár új csizma, 3 köből búza, 2 köből árpa, 1 malacz, 10 váltó frt, 2 kocsi tűzrevaló.

Takács József béres bére : egész ruhában : szűr, kankó, kalap, nadrág, 2 pár új csizma, 3 köből búza, 2 köből árpa, 10 váltó frt, 1 malacz, 1 drb marhateletetés, 2 kocsi tűzrevaló.

1840-ben. Molnár Pál béres bére : egész ruhában : suba, kankó, kalap, nadrág, 2 pár fehérruha, 2 pár új csizma, 2 kocsi tűzrevaló, 3 köből búza, 3 köből árpa, 15 váltó frt, egy malacz.

Tokai József kisbéres bére : egész ruhában : suba, köd-
mön, kalap, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 véka búza, 2 véka árpa, egy malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 3 váltó frt, 2 pár fehérruha.

Gál János kapás bére : egész ruhában : szűr, kankó, kalap, 2 pár fehérruha, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 15 váltó frt.

1841-ben. Meleg János juhász bére : 12 köből búza, 12 frt, 12 bárány, 4 pár csizma, 60 fontos szalonnájú disznó, 80 font só, 80 itcze főzelék, 4 kocsi tűzrevaló, 40 darab juhteletetés, 4 sajt ruha, 4 sikár. A juhász tartozik minden juhtól 5 font sajtot és $\frac{3}{4}$ itcze vaját adni.

Molnár Pál béres bére : 26 frt váltó, egész ruhában : ködmön, kalap, nadrág, 2 pár fehérruha, 2 pár új csizma, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 tavaszi malacz, 2 kocsi tűzrevaló.

Lakos Ferencz gazdaságából 1840-ik évben :

Vida Mihály öregbéres bére : 60 váltó forint pénz, 1 köből búzavetés, 1 köből árpavetés, egy másfélesztendős disznó, 2 pár új csizma, 1 tavalyi marhateletetés, 1 kocsi tűzrevaló, 15 öl kukoricaföld (750 □ öl), a földek ugyanis 50 öl hosszban lévén kiérve, a bérlevélben csak a szélesség jegyeztetett fel.

Tot Imre béres évi bére : 40 váltó frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 10 klopter (500 négyszögöl) kukoricaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Bonnár Sándor kocsis bére : 50 váltó frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 másfélesztendős disznó, 2 pár új csizma, 2 kocsi tűzrevaló, 1 nadrág.

Kormány Sándor béresgyerek bére : 25 frt váltó, $2\frac{1}{2}$ köből búza, $2\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Gombos István kanászgyerek bére : 8 váltó frt, két pár fehérruha, 1 kankó, 1 kalap, nadrág, 2 pár új csizma, 1 nyári malacz.

Varga János kapás bére : 40 váltó frt, 2 köből búza, 2 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Tasnádi István tanyás bére : 23 váltó frt, 2 köből búza, 2 köből árpa, 1 pár csizma, 1 marhateletetés.

Szabó Sándor átalos bére június 14-től október 1-ig : 18 v. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Vida István átalos bére június 20-tól október 1-ig : 20 váltó frt, 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

1841. évben. Vida Mihály öregbéres évi bére : 60 váltó frt, 1 köből búzavetés, 1 köből árpavetés, 1 másfélesztendős süldő, 2 pár új csizma, 15 klopter kukoricaföld, 1 tavaszi marha, 1 kocsi tűzrevaló.

Horváth Mihály béres bére : 40 frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős disznó, 2 kocsi tűzrevaló.

Tóth Márton béresgyerek bére : 10 frt, 1 köből búza, 1 köből árpa, ködmön, nadrág, kalap, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Cseh János befejős juhász bére : 10 frt, 10 bárány, 10 véka búza, 1 pár új csizma, 1 karácsonyi malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 10 klopter kukoriczaföld.

Napszám : tavaszi munkán 1 tizes (25 kr. váltóban, ma 10 kr.), kapáláskor 1 huszas (52 kr váltóban), takaráskor 2 huszas (1 ezüst frt váltóban).

1842-ben :

Vida István öregbéres évi bére : 60 váltó frt, egy köből búza-
vetés, 2 köből árpavetés, 2 pár új csizma, 1 másfélesztendős disznó,
egy tavalyi üsző, 15 klopter kukoriczaföld, 1 véka kendermagvetés,
1 kocsi tűzrevaló.

Rácز János béres bére : 50 váltó frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős disznó, 2 kocsi tűzrevaló.

Gönczi Bálint béresgyerek bére : 20 váltó frt, 1 köből búza, 1 köből árpa, 1 pár fejelés csizma, 1 kocsi tűzrevaló.

Gombos István béresgyerek bére : 10 frt, 2 pár fehérruha, kankó, kalap, nadrág, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 véka búza, 1 kocsi tűzrevaló.

Kotymán Mihály kapás bére, márczius 12-től november 25-ig : 40 frt, $2\frac{1}{2}$ köből búza, $2\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 pár új csizma, 1 esztentendős disznó, 1 kocsi tűzrevaló.

Öreg Böde béres bére : 20 váltó frt, 3 köből búza, 2 köből árpa, 4 juhbőr, 1 süldő, 1 pár csizma, 1 kocsi tűzrevaló.

Pardi János átalos bére, május 28-tól szeptember 29-ig : 20 v. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 malacz, 1 pár új csizma, 2 juhbőr, 1 kocsi tűzrevaló.

Ez évben igen jó termés volt s a munkásnép kapós lett. Az aratók 8—9—10-dén fogták fel gazul a gabonát és egy-egy ember 10 köblön felül keresett. A nyomtatásnál mint villás, kerek alku kö-tött s ott szintén szépen keresett. — Egy köből búza ára 2 ezüst frt volt.

A napszám tavaszi szántáson 20—25 kr., szénakaszáláson 60 kr., takaráson 1 frt, 1 frt 50 kr.

1843-ik évben.

Döme Ferencz, öregbéres bére : 80 váltó frt, 1 köből búzavetés, 1 köből árpavetés, 2 pár új csizma, 1 másfélesztendős disznó, 1 tavalyi üsző, 20 klopter kukoriczaföld, 1 véka kendermagvetés, 1 kocsi tűzrevaló, 2 juhbőr, 2 drb marhateleltetés.

Sinóros Sándor béres bére : 70 v. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős disznó, 2 marhateletetés, 2 kocsi tűzrevaló.

Bodzás János béresgyerek bére : 10 v. frt, egész ruha suba híjával, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 köből búza, 1 köből árpa, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Öreg Böde második béres bére : 25 frt, 3 köből búza, 2 köből árpa, egy süldő, 1 pár új csizma, 1 pár talpalás, 1 kocsi tűzrevaló.

Rácz Pál kanászyerek bére : 20 frt, 2 pár csizma, egyik új, másik fejelés, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Kotymán Mihály kapás bére márczius 12-től november 25-ig. 40 v. frt, $3\frac{1}{2}$ köből búza, $2\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 pár új csizma, 1 esztendős disznó, 1 kocsi tűzrevaló.

Pető Sándor átalos bére június 5-től szept. 29-ig : 21 frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új csizma, egy tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 2 birkabőr.

1843-ban szintén igen bő termés volt. Az aratók 8—9—10-dén fogták fel a gabonát learatásra, gazul részelve, kerestek fejenként 10—11 köblöt, azonkívül a nyomtatásnál is szépen kerestek még. E két évben történt Szentesen a közlegelők nagy részének, az úgynevezett hypothekáris földek kiosztása és feltörése, tehát sokkal több volt az aratni való, mint az előző években.

A búza köble 2 ezüst frt volt. Napszám volt tavaszi munkán 20—25 kr., szénakaszáláson 70 kr., takaráson 1 frt 20—1 frt 50 kr.

1844-ik évben :

Döme Ferencz öregbéres bére : 70 v. frt, 1 köből búzavetés, 1 köből árpavetés, két pár új csizma, 1 suba, 1 tavalyi üsző, 1 két-esztendős disznó, 1 kankó, 20 klopter kukoriczaföld, 1 véka kendermagvetés, 2 drb marhateletetés, 1 kocsi tűzrevaló.

Rácz András II. béres bére : 38 v. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 karácsonyi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Lakos Mihály béres bére : 70 v. frt, 5 köből búza, 5 kbl árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős disznó, 2 kocsi tűzrevaló.

Doszlop Mihály béresgyerek bére : 20 v. frt, 1 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Molnár Sándor kanászyerek bére : 25 v. frt, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Kotymán Mihály kapás bére márczius 12-től november 25-ig : 45 v. frt, $2\frac{1}{2}$ kbl. búza, $2\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 pár új csizma, egy kankó, egy gatyá, 1 esztendős süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Böde János tanyás bére : 25 v. frt, 3 köből búza, 2 köből árpa, 1 esztendő süldő, 1 pár új csizma, 1 pár talpalás, 1 kocsi tűzrevaló.

Fülöp Sándor fejősjuhász bére : 14 frt, 14 bárány, 14 véka búza, 3 pár új csizma, 1 kocsi tűzrevaló, 1 esztendő süldő, 60 drb juhteleltetés.

1844-ben közepszerű termés volt ; 8—9-dén fogták fel learatni a gabonát gazul részelve, egy-egy embernek 5—6 köből jutott.

A búza ára 3—4 frt volt pengőben.

Napszám volt tavaszi munkán 20—25 kr., kapáláson 45 - 50 kr. takaráson 1 frt—1 frt 50 kr.

1845-dik évben :

Szántó János öregbéres bére : 90 v. frt, 1 kbl. búzavetés, 1 kbl. árpavetés, 1 véka kendermagvetés, 2 pár új csizma, 2 drb esztendő süldő, 15 klopter kukoricaföld, 2 juhbőr, 1 kocsi tűzrevaló.

Gönyi Bálint béres bére : 50 v. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 karácsonyi malacz, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 kocsi tűzrevaló.

Tarnóczy Sándor béres bére : 65 v. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendő süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Dékány István kanászgyerek bére : 20 frt, 1 tavaszi malacz, 1 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 kocsi tűzrevaló.

Rab Mihály kapás bére márczius 12 től nov. 25-ig : 40 v. frt, 2¹/₂ köből búza, 2¹/₂ köből árpa, 1 pár új csizma, 1 esztendő süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Misán Dömötör számadó-juhász bére : 16 frt, 16 bárány, 14 köből búza, 2 köből árpa, egy mázsa szalonna, 1 mázsa só, 3 véka főzelék, egy esztendő süldő, 3 pár új csizma, 65 drb juhteleltetés, 1 szamártartás, 3 sajtruha, 3 sikár ; a juhász ad a gazda minden drb juhától 4 font sajtot és egy meszely kifőzött vaját.

1845-dik évben jó termés volt. 8—9-dén arattak s gazul részelve 10—12 köből gabonát keresett egy ember.

A búza ára : 3 frt—4 frt.

Tavaszi napszám szőlőnyitás, metszés és szántáson 20 kr., fűkaszálation 50 kr., takaráson 1 frt.

1846-dik évben :

Döme Ferencz öregbéres bére : 85 v. frt, 1 köből búzavetés, 1 köből árpavetés, 2 pár új csizma, 1 suba, 1 tavalyi üsző, 1 két-estendő disznó, 20 klopter kukoricaföld, 1 véka kendermagvetés,

1 kankó, 2 juhbőr, 1 kocsi tűzrevaló, egy ház utáni föld feltakarítása nyomtatással együtt.

Varga József béres bére: 60 v. frt, 6 köböl búza, 6 köböl árpa, 2 pár új csizma, egy esztendősz disznó, egy véka kendermagvetés, 1 kocsi tűzrevaló.

Nyiri Sándor béres bére: 50 v. frt, 4 köböl búza, 4 köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 kocsi tűzrevaló.

Ujj István béresgyerek bére: 27 v. frt, 1 köböl búza, 1 köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 kalap, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Szalai Mihály kanászgyerek bére: 20 v. frt, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 köböl búza, 1 köböl árpa, egy tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Kiss Mihály kapás bére: márcz. 12-től nov. 25-ig 30 v. frt, 3 köböl búza, 3 köböl árpa, 1 pár új csizma, egy februáriusi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Erdei Mihály tanyás bére: 40 frt, 4 köböl búza, 4 köböl árpa, 1 pár új csizma, 1 februári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Jakab Péter befejős juhász bére bojtárral együtt: 15 frt, 14 bárány, 14 véka búza, 3 pár új csizma, 1 esztendősz süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 40 drb juhteletetés.

1846-ban nagyon rossz termés volt, a nagy aszály miatt semmiféle gabona nem termett. A részesek, kik 8—9-dén arattak, 2—3 kbl. részt kaptak. A búza ára 1847 tavaszára 36 v. frt, az árpa és kukoricza ára pedig 24 v. frt lett.

A fenyegető inség elhárítására a szentesi tanács és népgyűlés gabonakiviteli tilalmat és gabonakiosztást rendelt el, melyekre vonatkozó terjedelmes intézkedések közül, rövid kivonatokban a következőket közöljük.

1421/1847. tanácsvégezés. A múlt évi szűk termés miatti drágaságot részint az időnek mostoha járása és a lakosoknak e miatti aggodalma, részint az, hogy több vidéki kereskedők nagyobb mennyiségben a helybeli lakosoktól lefoglalt élelembelieket kihordogatják, tetemesen nevelvén és az, hogy a lakosok élelembelieket a piacon alig kaphatnak, azon körülményeknek tulajdonítván, --

szükségesnek látja a tanács azt, hogy a városból idegenek semminemű élelembelieket ki ne vitessenek és azáltal a fenyegető szükségnek némiképpen is eleje vétessék.

2110/1847. Hadzsy György jegyző a hitelbe kiosztott gabonát kivivők neveit és kezeseinek névjegyzékét beterjeszti.

1) 595 köből, 1 véka kiosztott búzáért, köblét	
32 váltó frtjával számítva	19048 frt váltó.
2) 197 köből árpa, köble 17 frt 16 kr.	3406 „ 48 kr.
3) 118 köből $\frac{1}{2}$ véka kuk. 17 „ 16 „	2051 „ 06 „
	Összesen 24.505 frt 54 kr.

1846-ban a termés csekély volt, általában nem kellett az ember semmire, mert nem volt mit aratni, nyomtatni.

1847-ben:

Döme Ferencz öregbéres bére: 115 v. frt, 1 köből búzavetés, 1 köbőlárpavetés, 2 pár új csizma, 1 drb két esztendő disznó, 1 tavalyi üsző, 1 drb marhatelettetés, 2 juhbőr, 20 klopter kukoriczaföld, egy véka kendermagvetés, egy háziföldje (1960 □-öl) felszántása őszzel, tavasszal, 4000 drb vályog kinyomatása és hazahordása, 1 kocsi tűzrevaló.

Pataki János béres bére: 50 v. frt, $4\frac{1}{2}$ köből búza, $4\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 pár új csizma, 1 esztendő süldő, 2 kocsi tűzrevaló, egy drb marhatelettetés.

Vas István béres bére: 60 v. frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendő süldő, 1 véka kendermagvetés, 2 kocsi tűzrevaló.

Lantos József béresgyerek bére: 25 v. frt, 1 köből búza, 1 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Erdei Mihály tanyás bére: 5 köből búza, 2 köből árpa, 1 esztendő süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Szántó György kapás bére márczius 12-től nov. 25-ig: 50 v. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 pár csizma, 1 felső gatyá, 1 esztendő süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

1847-ben közepszerű rendes termés volt, a gabona ára alább szállott, a részesek 8—9-den aratták s gazul részelve 7—8 köblöt kaptak. A napszám: tavaszi munkán 20—25 kr., kapáláskor 50 kr., takaráson 1 frt.

1848-ban:

Buri Mihály öregbéres bére: 110 v. frt, 8 köből búza, 8 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 másfélesztendő disznó, 20 klopter kukoriczaföld dézsma nélkül, de a szár a gazdáé, 3 kocsi tűzrevaló.

Vincze Mihály béres bére: 55 frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendő disznó, 2 kocsi tűzrevaló.

Gajdár István béres bére: 50 v. frt, $3\frac{1}{2}$ köből búza, $3\frac{1}{2}$ köből árpa, 2 pár csizma, egyik új, másik fejelés, 1 esztendő süldő.

Juhász János kocsis bére: 50 v. frt, $3\frac{1}{2}$ köből búza, $3\frac{1}{2}$ köből

árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendőös süldő, egy kocsi tűzrevaló.

Mészáros István béresgyerek bére : 20 v. frt, 3 véka búza, 3 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, egy kocsi tűzrevaló.

Jakab Péter fejős-juhász bére : 15 v. frt, 15 bárány, 15 véka búza, 3 pár új csizma, 1 esztendőös süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Varga Mihály kapás bére márczius 12-től nov. 25-ig : 40 v. frt, 2 $\frac{1}{2}$ köből búza, 2 $\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 pár új csizma, egy kocsi tűzrevaló.

Vörös István kanászyerek bére : 10 v. frt, 3 véka búza, 3 véka árpa, 1 pár új csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Dora István átalos bére junius-tól szept. 29-ig : 30 v. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 téli süldő, 1 pár új csizma, 1 kocsi tűzrevaló.

Ez évben gyenge középtermés volt. 8-dán vágták a gabonát s gazul részelve 5—6 köből jutott egy embernek. A napszám : tavasszal 25 kr., kapáláson 50 kr., takaráson 1 frt—1 frt 50 kr., a búza ára : juliuban 19 frt váltópénzben, aug.-szept. 15, decz. 15—16 forint.

1849-dik évben :

Buri Mihály öregbéres bére : 125 frt váltóban, 8 köből búza, 8 köből árpa, 1 másfélesztendőös disznó, 20 klopter kukoriczaföld dézsma nélkül, de a szár a gazdáé, egy véka kendermagvetés, 3 kocsi tűzrevaló.

Pósa István béres bére : 75 v. frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 1 esztendőös süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Orosz József béres bére : 85 frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 1 esztendőös süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Gönczi Bálint béres bére : 50 v. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 esztendőös süldő, 3 juhbőr, 2 kocsi tűzrevaló.

Szörös György béresgyerek bére : 30 v. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma.

Erdei Mihály udvaros bére : 50 v. frt, 4 köből búza, 2 köből árpa, 3 juhbőr, egy téli malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Varga Mihály kapás bére márczius 12-től nov. 25-ig : 40 v. frt, 2 $\frac{1}{2}$ köből búza, 2 $\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 pár új csizma, 1 tavaszi malacz, 1 felső gatya, 1 kocsi tűzrevaló.

Öreg Böde János tyúkász bére : 20 v. frt, 2 köből búza, 2 köből árpa, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 4 juhbőr.

Frigyes Mihály átalos bére junius 20-tól szept 29-ig : 30 v. frt,

5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 téli malacz, egy kocsi tűzrevaló.

1849-dik évben a termés közepszerű volt.

Ez évben kezdték a gabona aratását és nyomtatását egyben felfogni, a búzát 11-dén, a tavaszt 10-dén; keresett egy részes 5 köből búzát és 2 köből árpát. A napszám tavasszal 25 kr., kapáláskor 40 kr., takaráskor 2 frt, nyomtatáskor 80 kr., kuk. törésben 1 frt.

Búza ára februárban 15 frt váltóban, júliusban 9—10 frt, decz. 13 frt.

1850-dik évben:

Lakos Sándor öregbéres bére: 110 v. frt, 8 köből búza, 8 köből árpa, 2 pár új csizma, 3 kocsi tűzrevaló, 20 klopter kukoricza-föld, 1 véka kendermagvetés, 2 marhateletetés, 1 drb kétesztendő disznó.

Csikós Sz. István béres bére: 75 váltó frt, 7 köből búza, 7 köből árpa, 1 másfélesztendő disznó, 2 pár új csizma, 3 kocsi tűzrevaló.

Dobrai Sándor béres bére: 50 váltó frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendő süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Fenyvesi István béresgyerek bére: 25 v. frt, 1 köből búza, 1 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 2 juhbőr, 1 kocsi tűzrevaló.

Csala János kanászgyerek bére: 26 v. frt, 2 véka búza, 2 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Bugya János juhász bére: 15 v. frt, 15 bárány, 15 véka búza, 3 pár új csizma, 1 esztendő süldő, 50 drb juhteletetés, 2 kocsi tűzrevaló.

Békési János udvaros bére: 25 v. frt, 1 pár fejelés csizma, nov. 20-tól április 24-ig.

Erdei Mihály béres bére: 50 v. frt, 4 köből búza, 2 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 másfélesztendő süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Békési János kocsis bére: 50 v. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendő süldő, 2 juhbőr, 2 kocsi tűzrevaló.

Csonka Ferencz kapás bére márczius 12-től nov. 25-ig: 40. v. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kuk. föld.

Csala István számadó pásztor bére: 110 v. frt, 5 $\frac{1}{2}$ köből búza, 5 $\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 pár új csizma, 1 téli süldő, 1 lótartás, 2 kocsi tűzrevaló.

1850-ben rendes, jó termés volt, a búzát 10—11-edén, a tavaszit 9-den aratták le és nyomtatták el. Egy részes 7 köből búzát, 3 köből tavaszit keresett.

A tavaszi szalmájából is kiadták a részt, vagy búza-szalmát helyette.

A napszám tavaszi munkán 20 kr., kaszáláson 33 kr., később 60 kr., takaráson 2 frt.

Búza ára: 10—11 frt váltóban.

1851-dik évben:

Lakos Sándor öregbéres bére: 110 frt váltó, 9 kbl. búza, 9 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 20 klopter kukoriczaföld, 1 véka kendermagvetés, egy hízonak való, 2 drb marhateletetés, 3 kocsi tűzrevaló.

Szabó János béres bére: 75 frt v., 7 kbl. búza, 7 kbl. árpa, 1 másfélesztendős disznó, 2 pár új csizma, 3 kocsi tűzrevaló.

Nagy Mihály béres bére: 50 váltó frt, 4 kbl. búza, 4 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős disznó, 2 juhbőr, 2 kocsi tűzrevaló.

Fenyvesi István béresgyerek bére: 25 váltó frt, 1 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új-, 1 pár fejelés csizma, 2 juhbőr, egy nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Csala János kanászgyerek bére: 25 v. frt, 2 véka búza, 2 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 juhbőr, egy nyári malacz.

Vörös Péter tyúkász bére: 30 v. frt, 3 kbl. búza, 3 kbl. árpa, egy pár új csizma, 1 esztendős süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Kormány Mihály kapás bére márczius 15-től november 25-ig: 50 váltó frt, 3 kbl. búza, 3 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 téli süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Dobrai Sándor átalos bére június 15-től november 1-ig: 22 v. frt 15 kr., 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 téli süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Végső János konvencziós juhász bére: 16 v. frt, 16 bárány, 16 kbl. búza, 2 pár új csizma, 2 pár fejelés, egy olyan hízott disznó, a melyiknek 80 font a szalonnája, 80 font só, 3 véka főzelék, 60 drb. juhteletetés, 2 sajtruha, 2 sikárló. A juhász ad a gazdának minden drb juhától 4 font sajtot és 1 meszely kisült vajat.

1851-ben gyenge középtermés volt. A búzát 10—11-dén aratták és nyomtatták, tavaszit 9-dén, egy ember 7—8 kblöt keresett.

Búza ára júliusban 8—9 frt, aug. szeptemberben 11—12 frt volt váltópénzben.

1851-ben tavaszi napszám 20—25 kr., kapáláskor 40 kr., takarában 1 frt 50 kr.—2 frt.

1852-dik évben :

Lakos Sándor öregbéres bére : 120 v. frt, 1 kbl. búza, 10 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 20 klopter kukoriczaföld, 1 véka kendermagvetés, 1 másfélesztendős disznó, 3 drb. marhatartás, 3 kocsi tűzrevaló.

Kerekes János béres bére : 70 v. frt, 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Szakács János béres bére : 55 v. frt, 5 kbl. búza, 2 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 2 drb marhateleltetés.

Nemes György béresgyerek bére : 30 v. frt, 1 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Jonka Sándor kocsis bére : 50 v. frt, 4 kbl. búza, 4 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Végső János konvencziós juhász bére : 16 v. frt, 16 bárány, 16 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 2 pár új, 2 pár fejelés csizma, 1 drb 80 font szalonnájú disznó, 90 font só, 3 véka főzelék, 2 sajtruha, 2 sikárló és 50 drb. juhteletetés ; ő pedig ad a gazdának minden drb. fejős birkától 4 font sajtot és egy meszely kifőzött vajat. A fejést június 4-én kezdi s október 1-ig tart.

Molnár József kanászyerek bére : 30 v. frt, 1 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Kormány Mihály kapás bére ápril 1-től november 25-ig : 40 v. frt, 3 kbl. búza, 3 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 téli süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

1852-ben rossz termés volt, a részesek 5—6 kbl. gabonát kerestek. Napszám, tavaszi munkán 25—30 kr., kapáláson 40 kr., takarásban 1 frt 20 kr.—1 frt 50 kr. Búza ára jan.—febr. 10—11—12 frt, ápril 14—15 frt, máj.—aug. 13—14 frt, szept.—nov. 10 frt, decz. 11 frt váltóban.

1853-ban :

Lakos Sándor öregbéres bére : 120 váltó frt, 10 köből búza, 10 köből árpa, 2 pár új csizma, 20 klopter kukoriczaföld, 1 véka kendermagvetés, 1 másfélesztendős disznó, 2 drb rúgott borjú tartás télen-nyáron, 3 juhbőr ködmönnek, 2 kocsi tűzrevaló.

Bodnár István béres bére : 60 v. frt, 5 kbl. búza, 5 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Barakonyi Sándor béres bére : 52 frt 30 kr., 4 $\frac{1}{2}$ köből búza, 4 $\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 esztendős süldő, 2 pár csizma, 1 kocsi tűzrevaló.

Döme Sándor béres bére : 75 váltó frt, 6 köből búza, 5 köből

árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendő's süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Kocsmáros Imre béresgyerek bére: 30 v. frt, 1 köből búza, 1 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Pardi Ferencz kanászyerek bére: 32 frt 30 kr, 1 köből búza, 1 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz.

Kertész István konvencziós juhász bére: 16 frt, 16 bárány, 16 köből búza, 2 pár új, két pár fejelés csizma, 1 mázsás szalon-nájú disznó, 1 mázsa só, 3 véka főzelék, 50 drb. juhteletetés, 2 sajtruha, 2 sikár. A juhász ad a gazda minden drb. fejős juhától 4 font sajtot és egy meszely vajat.

Nyíri Mihály kapás bére márczius 12-től november 25-ig: 50 v. frt, 3 $\frac{1}{2}$ köből búza, 3 $\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 pár új csizma, 1 esztendő's süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

K. Horvát Mihály átalos bére július 10-től szept. 10-ig: 10 v. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa.

Solti Mihály átalos bére május 24-től november 1-ig: 35 frt, 5 $\frac{1}{2}$ köből búza, 5 $\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 téli süldő, 1 kocsi tűzrevaló, 1 kocsi kukoricza hazahozatal.

1853-dik évben gyenge termés volt, a nedves időjárás sok gazt szült, de kevés szem volt benne, munkáskézben nagy hiány volt, nagy területet kapott egy-egy ember s így az arató s nyomtató részben mégis kerestek fejenként 7—8 köből búzát s 1—2 köből tavaszit, kukoriczából igen jó termés volt.

Napszám: tavaszi munkán 25—30 kr., kapáláson 40—50 kr., takarásban 3—4 frt, nyomtatás 1 frt 50 kr., kukoriczatöréskor 1 frt 50 kr.—1 frt 80 kr. A búza ára: köble május, júniusban 12—13 frt, aug., szept.-ben 15—16 frt., okt., nov., decz. 22 frt, váltóban.

1854-dik évben:

Szabó István öregbéres bére: 125 váltó frt, 10 köből búza, 10 köből árpa, 2 pár új csizma, 20 klopter kukoriczaföld, 1 véka kendermagvetés, 1 másfélesztendős disznó, 3 juhbőr ködmönnek, 3 kocsi tűzrevaló.

Szűcs Sándor béres bére: 80 v. frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 másfélesztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Garai János béres bére: 110 frt, 7 köből búza, 6 köből árpa, 2 pár új csizma, 3 juhbőr, 3 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Erdei Mihály kisbéres bére: 50 v. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 másfélesztendős disznó, 1 pár új csizma, 1 kocsi tűzrevaló.

Török Mihály béres bére : 75 v. frt, $5\frac{1}{2}$ köböl búza, $5\frac{1}{2}$ köböl árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Gyarmati Sándor béresgyerek bére : 35 v. frt, 1 köböl búza, 1 köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz.

Némedi Bálint kanászyerek bére ugyanaz.

Czakó Sándor kocsis bére : 100 v. frt, 5 köböl búza, 5 köböl árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 3 juhbőr, 2 kocsi tűzrevaló.

Kertész István konvencziós juhász bére : 16 v. frt, 16 bárány, 18 köböl búza, 3 pár új, 1 pár fejelés csizma, egy mázsás szalon-nájú disznó, egy mázsa só, 3 véka főzelék, 60 drb juhteletetés, 2 sajtruha, 2 sikár. A juhász ad a gazdának minden fejős birkától 4 font sajtot és egy meszely kisült vaját.

Borza János kapás bére : márczius 10-től november 25-ig : 40 v. frt, 4 köböl búza, 4 köböl árpa, 1 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

1854-ben jó termés volt, a részesek takarás s nyomtatáson 10—12 köböl gabonát kerestek. — Napszám takaráson 3 frt, nyomtatáskor 1 frt 20 kr. — 1 frt 50 kr.

Búza ára : január, februárban 22—25 frtig, májusban 28, július és augusztusban felment 32 frtra, október s novemberben 28 frt volt váltópénzben.

1855-dik évben :

Fenyvesi János öregbéres bére : 125 váltó frt, 10 köböl árpa, 2 pár új csizma, 20 klopter kukoriczaföld, 1 véka kendermagvetés. 1 drb kétéves disznó, 2 drb marhateletetés, 4 drb juhbőr ködmönnek, 3 kocsi tűzrevaló.

Puszlik Sándor béres bére : 115 váltó frt, $6\frac{1}{2}$ köböl búza, $6\frac{1}{2}$ köböl árpa, 2 pár új csizma, 1 másfélesztendős disznó, 3 kocsi tűzrevaló, kukoriczaföld feliből.

Borza Ferencz béres bére : 105 váltó frt, 5 köböl búza, 5 köböl árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Bárány József béres bére : 70 v. frt, 4 köböl búza, 4 köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 3 juhbőr, 2 kocsi tűzrevaló, kukoriczaföld feliből.

Kis Sándor béresgyerek bére : 40 v. frt, 1 köböl búza, 1 köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 juhbőr, 1 kocsi tűzrevaló.

Fenyvesi Ferkó kanászyerek bére : 30 v. frt, 2 véka búza, 2 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Erdei Mihály tanyás bére : 55 v. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 másfélesztendős süldő, 1 pár új csizma, 1 kocsi tűzrevaló.

Dudás Mihály kapás bére ápril 1-től november 25-ig : 50 v. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Végső Péter konvencziós juhász bére : 16 frt, 16 bárány, 16 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 3 véka főzelék, egy mázsás szalonnájú disznó, 1 mázsa só, 3 pár új csizma, 60 drb juhteletetés, nyaraltatás, 2 kocsi tűzrevaló, 2 sajtruha, 2 sikárló. A juhász ad minden fejős birkától 4 font sajtot és egy meszely kisült vaját.

1855-ben jó termés volt, csakhogy sok üszögös búza termett, ekkor keresett egy részes takarás s nyomtatáson 10 – 12 köből gabonát. A napszám takarásban 2 frt 50 kr.—3 frt volt, egész 4 frtig, mert a sok üszög miatt sok részes otthagya az aratást, kukoriczatörésben 1 frt 40—1 frt 50 kr. Búza ára januártól májusig 31—30 frt, november, decemberben lement 12 frtig váltópénzben számítva : jun.—aug.-ban 26—25 frt, szept. 20, okt., nov., decz. lejjebb ment.

1856-dik évben :

Fenyvesi András öregbéres bére : 125 v. frt, 10 köből búza, 10 köből árpa, 2 pár új csizma, 20 klopter kukoriczaföld, 1 véka kendermagvetés, 1 másfélesztendős disznó, 4 juhbőr ködmönnek, 1 kocsi tűzrevaló.

Labádi Pál béres bére : 110 frt, 6 $\frac{1}{2}$ köből búza, 6 $\frac{1}{2}$ köből árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős disznó, 3 juhbőr, 3 kocsi tűzrevaló, kukoriczaföld felibe.

Kovács Sámuel béres bére : 100 v. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 3 juhbőr, 30 klopter föld felibe.

Pardi Ferencz kocsis bére : 65 v. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Borza János kanászyerek bére : 30 v. frt, 1 köből búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Tihanyi Sándor béresgyerek bére : 30 v. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Borza János kapás bére : 70 v. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 esztendős süldő, 1 pár új csizma, 1 kocsi tűzrevaló. A nyitás és metszés teljesen az ő költségére megy.

Végső Péter konvencziós juhász bére ugyanaz, a mi 1855-dik évben volt.

1856-ban gyenge középtermés volt; a részeseknek aratás és nyomtatásra 10—12 köböl gabona jutott. Napszám tavasszal 20—25 kr. takarásban 1 frt 20 kr., kukoriczatörésben 1 frt—1 frt 20 kr.; kukoricza nagyon kevés termett. Búza ára az év első felében 10—9—8 frt, az év második felében felment 17—17 frt 50 kr-ra váltóban.

1857-dik évben:

Lakos Sándor öregbéres bére: 125 váltó frt, 10 köböl búza, 10 köböl árpa, 2 pár új csizma, két esztendőös süldő, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, két drb. marhatartás, 3 kocsi tűzrevaló.

Vig Mihály béres bére: 110 váltó frt, 6 köböl búza, 6 köböl árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendőös süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Békési János kocsis bére: 100 váltó frt, 6 köböl búza, 6 köböl árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendőös süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 30 klop-ter feles kukoriczaföld.

Váczi István pásztor bére: 85 váltó frt, 5 köböl búza, 5 köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendőös süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 2 drb. marhanyaralattás.

Kis István béresgyerek bére: 40 váltó frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló, feles kukoriczaföld.

Erdei Mihály tyúkász bére: 75 váltó frt, 4 köböl búza, 4 köböl árpa, 1 másfélesztendőös disznó, 2 juhbőr, 1 kocsi tűzrevaló.

Hajdu József kanászgyerek bére: 35 váltó frt, 5 véka búza, 5 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Végső Péter juhász bére: ugyanaz, ami 1855. és 1856-ban volt.

1857-ben jó termés volt: a részesek 12—13 köböl gabonát ke-restek, 8-dán, 9-dén fogták fel a gabonát aratás és nyomtatásra.

Napszám tavasszal 25—30 kr., kapáláskor 40—50 kr., takaráson 2 frt 50 kr.—3 frt, kukoriczatörésben 1 frt 50 kr.,— 1 frt 60 kr., az év első felében a búza ára 14 frt, második felében 9—10 frt volt.

1858-ban:

Égető Ferencz öregbéres bére: 125 váltó frt, 10 köböl búza, 8 köböl árpa, 2 pár új csizma, 1 másfélesztendőös disznó, 2 drb. marhatartás, 1 hold kukoriczaföld, dézsma nélkül, 3 kocsi tűzrevaló.

Virág Bálint béres bére: 90 váltó frt, 6 köböl búza, 6 köböl árpa, 2 pár új csizma, 1 másfél éves süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Doszlop István béres bére: 50 váltó frt, 3 köböl búza, 3 köböl

árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Hajdu József béresgyerek bére : 35 frt, 5 véka búza, 5 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, egy tavaszi malacz, 2 juhbőr, 1 kocsi tűzrevaló.

Barakonyi Sándor kocsis bére : 70 váltó frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 30 klopter feles kukoriczaföld.

Csongrádi János kanászyerek bére : 25 váltó frt, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 véka búza, 2 véka árpa, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Rácz András kapás bére márczius 16-tól november 25-ig : 46 váltó frt, 4 köből búza, 3 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Rideg György konvencziós juhász bére : 50 váltó frt, 20 bárány, 18 köből búza, egy mázsás szalonnájú disznó, egy mázsa só, 3 véka főzelék, 3 sajtruha, 3 sikárló, 80 drb juhtartás télen-nyáron, 3 kocsi tűzrevaló.

1858-ban rossz termés volt, egy-egy részes 8 dán, 9-dén 5—6 köből gabonát keresett, az is szorult volt.

Napszám : tavasszal 25—30 kr., kapáláskor 40 kr., takaráson 1 frt 50 kr.

1859-dik évben :

Kálmán János öregbéres bére : 50 osztrák értékű frt, 8 köből búza, 8 köből árpa, 2 pár új csizma, egy kétesztendős disznó, 20 klopter kukoriczaföld, 3 juhbőr ködmönnek, 3 kocsi tűzrevaló.

Fenyvesi János béres bére : 40 osztrák értékű frt, 5 $\frac{1}{2}$ köből búza, 5 $\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 másféléves disznó, 2 pár új csizma, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Labancz János béres bére : 28 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Szamel János béresgyerek bére : 10 o. é. frt, 3 véka búza, 3 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Vas Mihály kocsis bére : 30 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Takács István kanászyerek bére : 11 o. é. frt, 3 véka búza, 3 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Erdei Mihály tyúkász bére : 20 o. é. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 másfélesztendős süldő.

Kántor Gergely kapás bére márcz. 15-től nov. 25-ig : 20 o. é. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 karácsonyi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Rideg György konvencziós juhász bére : 30 o. é. frt, 20 drb bárány, 20 köből búza, egy mázsás szalonnájú disznó, egy mázsa só, 3 véka kása, 3 sajtruha, 3 sikárló, 4 kocsi tűzrevaló, 80 drb juhtartás. A juhász ad a gazdának minden drb fejős birkától 4 font sajtot és egy meszely vajat.

1859-ben gyenge termés volt, a részesek azonban többet kerestek, mint előző évben, mert nagyobb területet fogtak fel, egynek egynek 9—10 köből gabona jutott; 8-dán, 9-dén fogták takarás és nyomtatásra.

Napszám tavasszal a szokott, takarásban 1 frt 50 kr.—2 frt, kukoriczatörésen 1—1 frt 10 kr.

Ez évben kezdődik a kimutatásnál az osztrák értékű pénz, búza ára, jan. 5 frt 12 kr, febr. 6 frt 24 kr., márcz. 7 frt, ápril 8 frt, máj. 7 frt, jul., aug., szept. 6 frt, nov., decz. 8 frt osztrák értékben.

1860-dik évben :

Fenyvesi János öregbéres bére : 50 o. é. frt, 7 köből búza, 7 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 másfélesztendős disznó, 3 juhbőr, 3 kocsi tűzrevaló.

Szerencse János béres bére : 40 o. é. frt, 5¹/₂ köből búza, 5¹/₂ köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Kormány Sándor béres bére : 28 o. é. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Vatai Mihály béresgyerek bére : 12 o. é. frt, 1 köből búza, 1 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Erdei Mihály tyúkász bére : 20 o. é. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 másfélesztendős disznó.

Cseh Sándor kocsis bére márczius 1-től ujevíg : 30 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 téli süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Kántor Mihály kanászyerek bére : 10 o. é. frt, 3 véka búza, 3 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Dudás Sándor kapás bére márczius 18-tól november 25-ig :

20 o. é. frt, 3 köből búza, 2 köből árpa, 1 téli süldő, 1 pár talpalás csizma, 1 kocsi tűzrevaló.

Bimbó Sándor konvencziós juhász bére : 30 o. é. frt, 20 darab bárány, 20 köből búza, egy mázsás szalonnájú disznó, egy mázsa só, 3 véka kása, 3 sajtruha, 3 sikárló, 3 kocsi tűzrevaló, 80 drb juhteleltetés. A juhász minden drb fejős birkától ad a gazdának 4 font sajtot és egy meszely kifőzött vaját. A fejest junius 5-én kezdí szeptember 28-ig fejhet.

1860-ban jó termés volt. A részesek átlag 7—8 köből búzát és 4—5 köből tavaszit kerestek, 8—9—10-dén fogták fel a gabonát.

Napszám tavasszal 25—30 kr., kapáláson 40—50 kr., takarásban 2—3 frt 50—4 frt, kuk. törésen 1 frt 50—1 frt 60 kr.

Búza ára : jan—márcz. 8 frt, ápr. 7 frt 12 kr.—8-ig, máj. 6 frt 40, jul. 7—8 frt, aug—okt. 8 frt, nov. 6—7 frt 20, decz. 8 frt 20 kr.

1861-dik évben :

Lakos Sándor öregbéres bére : 56 o. é. frt, 9 köből búza, 9 köből árpa, 2 pár új csizma, 2 drb esztendős süldő, egy hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 4 kocsi tűzrevaló.

Gyurcsán Pál béres bére : 50 o. é. frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 másfél esztendős disznó, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Nemes Pál béres bére : 32 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Szücs Ferencz kocsis bére : 40 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 téli malacz, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Vatai Mihály béresgyerek bére : 14 o. é. frt, 5 véka búza, 5 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Nagy Bálint kanászyerek bére : 12 o. é. frt, 2 véka búza, 2 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Kántor Gergely kapás bére márczius 12-től november 25-ig : 20 o. é. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 téli malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Bimbó Sándor konvencziós juhász bére : 30 o. é. frt, 20 drb bárány, 20 köből búza, egy mázsás szalonnájú hizott disznó, egy mázsa só, 3 véka főzelék, 3 kocsi tűzrevaló, 3 sajtruha, 3 sikárló, 80 drb juhtelelés. A gazdának minden darab fejős birkától 4 font

sajtot, és egy meszely kifőzött vaját tartozik adni, s fejheti a birkákat június 5-től okt. 1-ig.

1861-ben gyenge közép termés volt, egy részes 5—6 köből búzát, 1—2—3 köből tavaszit keresett.

Napszám tavaszi munkán 25—30 kr., kapáláson 40 kr., takarácson 1 frt 40—1 frt 50 kr., kuk. törésen 80 kr.

Búza az év első felében 9 frt 40 kr., 9 frt 80 kr., júliusban 8 frt, aztán 9—10 frt.

1862-dik évben :

Lakos Sándor öregbéres bére : 56 o. é. frt, 9 köből búza, 9 köből árpa, 2 pár új csizma, 2 esztendős süldő, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 4 kocsi tűzrevaló.

Kása István béres bére : 44 o. é. frt, 5¹/₂ köből búza, 5¹/₂ köből árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 3 hold feles kukoriczaföld.

Szabó József béres bére : 28 o. é. frt, 3¹/₂ köből búza, 3¹/₂ köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, egy tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Dunaháti M. Antal béresgyerek bére : 12 o. é. frt 80 kr., 5 véka búza, 5 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Vad Sándor kocsis bére : 40 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, egy esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold-feles kukoriczaföld.

Doszlop Imre kanászgyerek bére : 12 o. é. frt, 2 véka búza, 2 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, egy nyári malacz.

Bimbó Sándor konvencziós juhász bére : 30 o. é. frt, 18 drb bárány, 18 köből búza, egy mázsás szalonnájú disznó, 1 mázsá só, 3 véka kása, 3 sajtruha, 3 sikárló, 3 kocsi tűzrevaló, 70 drb juhtelletes. A birkát június 5-től szept. 28-ig fejheti. Tartozik a gazdának minden fejős birkától 4 font sajtot és egy meszely kifőzött vaját adni.

Ez évben közép termés volt. Egy részes 6—7 köből búzát és 2—3 köből tavaszit keresett, 8—9—10-dén fogták fel a gabonát learatás és elnyomtatásra.

Napszám tavasszal, 25—30 kr. takarásban 1 frt 50,—1 frt 80kr., kuk. törésen 90 kr.,—1 frt.

Búza ára jan., ápril 7 frt 60 kr., máj., jul. 8 frt., aug., szept. 7 frt., később 5 frt 40—6 frt 20 kr.

1863-dik évben :

Lakos Sándor öregbéres bére : 56 o. é. frt, 9 köből búza, 9 kö-

ből árpa, 2 pár új csizma, 2 esztendő's süldő, 1 hold kukoriczaföld
dézma nélkül, 3 juhbőr bekecsnek, 4 kocsi tűzrevaló.

Antal János béres bére : 44 o. é. frt, 5 köböl búza, 5 köböl
árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, egy esztendő's süldő, 2 kocsi
tűzrevaló.

Finta Márton béresgyerek bére : 16 o. é. frt, 6 véka búza, 6
véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi
tűzrevaló.

Vatai Mihály kocsis bére : 22 o. é. frt, 3 köböl búza, 3 köböl
árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli süldő, 1 kocsi tűzrevaló, 1
hold feles kukoriczaföld.

Nagy Bálint kanászgyerek bére : 12 o. é. frt, 1 köböl búza, 1
köböl árpa, 1 pár új csizma, 1 szent-györgynapi malacz, 1 kocsi
tűzrevaló.

Tájai György kapás bére márczius 12-től január 1-ig : 24 o. é.
frt, 4 köböl búza, 3 köböl árpa, 1 pár új csizma, 1 téli süldő, 2 kocsi
tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Erdei Mihály tyúkász bére : 20 o. é. frt, 2 köböl búza, 2 kö-
böl árpa, 1 téli süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Bimbó Sándor konvencziós juhász bére : 8 o. é. frt, 20 drb bá-
rány, 21 köböl búza, 3 pár új, 3 pár fejelés csizma, egy mázsás sza-
lonnájú hizott disznó, 1 mázsa só, 3 véka kása, 3 kocsi tűzrevaló, 3
sajtruha, 3 sikárló, 70 drb juhtartás télen, nyáron, birkafejés junius
5-től szept. 29-ig. A juhász tartozik a maga költségén két bojtárt fo-
gadni, s minden fejős birkától 4 font sajtot és egy meszely kifőzött
vaját adni a gazdának.

1863-ban aszály s igen rossz termés volt. Egy részes 2 köböl
búzáat és egy köböl tavaszit keresett. Tavasszal a napszám 25—30
kr., tatarakásban, kuk. töréskor nem kellett napszamos, mert termés
se volt. Búza ára : jan., febr. 6 frt 40 kr., ápr. 7 frt, máj. 9 frt 50 kr.,
jun. 10 frt, jul. 7 frt 80 kr., aug.—nov. 9 frt 50 kr., decz. 10 frt 80 kr.

Ez évi rossz termésről Lakos Ferencz gazdasági feljegyzései-
ben következőleg emlékszik meg : 1863-dik év. Ez szerencsétlen
esztendő volt minden emberekre, nyomorult, semmi sem termett.

Azaz nekem 43 köböl búzavetésről a magot is beleszámítva, 29
köböl búzám termett. 20 köböl árpavetésről egy szem se termett,
megetettük a jószággal lábán, 20 köböl zabvetésről lett 18 köböl. Szé-
nám egy szál se termett. A juhaim éhen döglöttek, különösen a bá-
rányokból semmi, vagy igen kevés maradt. A megmaradt juhaimmal
Vésztőre mentem telelni, ott vettem nekik réti szénát 1260 o. é. frtért
Szombati Jánostól. A lábasjószágomat a szükség és a takarmány

nem léte miatt el kellett pocsék áron adni. Magunk részére Kecskemétről hoztunk rozsot, köblét 8 o. é. frtért. Tavaszi vetnivaló árpát szinte Kecskemétről hoztunk Sveiger urtól, köblét 7, azaz hét o. é. frtért. Szinte zabot is attól az úrtól kaptam, köblét számítva 5 frt 20 krért o. é.-ben, de mind hitelbe, mert a pénzből is kipusztultunk. Mindamellett az adót katonai exekutióval hajtotta be a kormány, nem tekintve ezen inséges esztendő terheit. Nekem ez év 6000 forintomba került osztrák értékben.

1864-dik évben :

Labádi Pál öregbéres bére : 44 o. é frt, hat köből búza, 6 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 juhbőr ködmönnek, 2 kocsi tűzrevaló, feles kukoriczaföld amennyi kell.

Finta Márton kocsis bére : 16 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló, feles kukoriczaföld.

Gyarmati János kanászgyerek bére : 10 o. é. frt, 1 köből búza, 1 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz.

Bimbó Sándor konvencziós juhász bére : 4 frt 80 kr. o. é.-ben, 12 bárány, 13 köből búza, 60 font szalonna, 60 font só, 2 véka főzelek, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 süldő, 40 drb juhteletetés, 2 sajtruha, 2 sikárló. Feji a birkát jun. 6-tól szept. 29-ig. Minden fejős birkától ad a gazdának 4 font sajtot és egy meszely vaját.

Az 1863-diki rossz termés után sokkal kevesebb cselédet fogadtak a gazdák, mint az előző években.

1864-ben jó közép termés volt. Egy részes 9-dén, 10-dén 12—13 köből gabonát keresett. Napszám : tavasszal 25—30 kr., kapáláskor 40 kr., takarásban 2 frt 50 kr., nyomtatásban 1 frt 20 kr., kuk. töréskor 1 frt 20 kr.—1 frt 30 kr.

Búza ára az év első felében 10—12 o. é. frt, júliusban 5 frt 60 kr., aug. 5 frt, aztán lement 4 frt 20—4 frt 50 krra.

1865-dik évben :

Csala János öregbéres bére : 45 o. é. frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 másfélesztendő disznó, 3 juhbőr, 2 kocsi tűzrevaló és feles kukoriczaföld amennyi kell.

Rácز István béres bére : 28 o. é. frt, 6 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli süldő, 1 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Lukács István béresgyerek bére : 6 o. é. frt, 3 véka búza, 3 véka árpa, 1 pár csizma, 1 nyári malacz.

Csala István kanászgyerek bére : 10 o. é. frt, 1 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz.

Tájai György kapás bére: márczius 11-től november 25-ig 16 o. é. frt, 3 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 téli malacz, 2 juhbőr, 1 kocsi tűzrevaló.

Bimbó Sándor konvencziós juhász bére: 5 frt 20 kr. o. é.-ben, 13 kbl. búza, 13 drb bárány, 60 font szalonna, 60 font só, 2 véka főzelék, 1 téli süldő, 2 pár új, 2 pár fejelés csizma, 40 drb juhteletetés, 2 sajtruha, 2 sikárló. Fejhet jun. 5-től szept. 29-ig, ad a gazdának minden fejős birkától 4 font sajtot és egy meszely vajjat.

1865-ben jó közép termés volt, egy részes 10—11—12 köből gabonát keresett 9-dén, 10-dén.

Búza ára januárban 4 frt 60 kr. — 4 frt 80 kr., febr. 5 frt — 5 frt 20 kr., máj. 5 frt — 5 frt 70 kr., június 6 frt — 5 frt, juliustól ujevíg 5 frt — 5 frt 20 kr. — 5 frt 50 kr.

Napszám tavasszal 25—30 kr., kapálásban 40—50 kr., takarásban 1 frt 50 kr. — 1 frt 60 kr.

1866-dik évben:

Csala János öregbéres bére: 44 o. é. frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 drb másfélesztendős disznó, 3 juhbőr, 1 kocsi tűzrevaló, feles kukoriczaföld amennyi kell.

Győri István béres bére: 24 o. é. frt, 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Vatai Mihály kanászgyerek bére: 6 o. é. frt, 2 véka búza, 2 véka árpa, 1 pár új csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Sarkadi N. Ferencznél Gágyor Imre béres bére: 35 o. é. frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 másfélesztendős disznó, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Serkédi Mihály kapás bére márczius 15-től november 25-ig: 16 o. é. frt, $2\frac{1}{2}$ kbl. búza, $2\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 esztendős süldő, 1 kocsi tűzrevaló, 1 hold feles kukoriczaföld.

Bimbó Sándor konvencziós juhász bére: 5 frt 60 kr. o. é., 14 drb bárány, 14 kbl. búza, 5 pár új, 2 pár fejelés csizma, 80 font szalonna, 80 font só, egy esztendős süldő, 2 véka főzelék, 50 drb juhtartás télen, nyáron, 2 sajtruha, 2 sikárló. Bojtárt saját költségén tart a juhász, s minden fejős birkától 4 font sajtot s egy meszely vajjat ad a gazdának s feji a birkákat június 5-től szept. 29-ig.

1866-ban rendkívül rossz termés volt, május 24-én virágjában elfagyott a dús aratást ígérő gabona. Ez időből igen érdekes, a nép akkori gondolkozásmódját jellemző vers maradt fenn, melyet Székely Sándor szentesi paraszt ember szerzett. „A tiz új csapásról vagy az 1866. évi május 14-diki fagy által okozott inségről.“ E vers-

ből érdemesnek tartjuk a bibliai vonatkozású részeket elhagyva, a következőket közölni :

Hát már megint eljött az inség órája,
Most is keservesen emlékezem rája,
Mély sebeket hagyott hatvanhárom,
A gyógyító időt most hiába várom.

Keseredett szívvvel néztünk az időre,
Bíztunk, ha most sújt, majd enyhít jövendőre.
Ugy látszott föltűnni e jelen hatvanhat,
A melynek emléke sok évekre kihat.

A tavasz a legszebb reménnyel biztatott,
A lelkünk is örült, oly szép színt mutatott.
Táplált és biztatott minket a reménység,
Ki hitte volna, hogy közelget az inség ?

Ki hinné a hideg, hogy májusban is árt,
Egy éjszaka tehet sok ezer milliónyi kárt.
Májusnak utolján, oh isteni végzet
A fagy oly iszonyú pusztításokat tett.

Száraz, hideg idő és nem vált esőre,
Hogy helyre hozhassa, ami veszni tére,
Öröm volt ránézni a gazdag vetésre,
Mint buját használták a legeltetésre.

Már-már a búza is kalászat mutatta,
Reménység fejében sok még el is adta.
A pünkösd ünnepét békével megültük,
Gazdag aratásnak előre örültünk.

Pünkösd után, nappal, reggel, este, délben,
Oly dara hó esett, milyen szokott télben,
Május huszonhárom és huszonnégy között
A munkás telelő ruhába öltözött.

Szegény földművelő, már most a búzára
Úgy nézhetsz, mint amaz átkos fügefára !
Ez időtől fogva az üres kalászkok
Egyenesen álltak, megszűnt virágzások.

Sok ember nem hitte, hanem mindig várta,
Akkor hült el, midőn nyomtató ló járta ;
Hiába rakta a vontatót, asztagot,
Nem kapott belőle vetni való magot.

Mind elvitte a szél a szóró lapátról,
Ilyet nem láttál s nem hallottál apádtól.
Kukoricza, szegény ember félkenyere,
Már hiába törött kapán a tenyere !

Szőllő, tök, dinnye, bab, apró vetemények,
A fagy által állva maradtak szegények.
Jaj neked, föld népe, aki abból éltél,
Amit munkád után a földből reméltél.

A kaszát és villát szomorun kezeled,
Mert előre látod, hogy nem lesz kenyered ;
Fájdalommal hallod gyermekidtól : „apám !
Éhezem, adj enni, elfogyott a papám.“

Te is szomorkodol, sír a feleséged,
Mert már két napra sincs elég eleséged.
Kinek gazdasága csak az egy egészség
És munkája által hárul el az inség.

Jövel világ bölcse, fogok veled kezét,
Kérdem : hogy töltheti ez most ki a telet ?
Minden nap étel kell a testtáplálásra,
E mellett költség is, ruhára és másra.

De ha körül nézel, akármerre tekints,
Megszokottá válik az a jajszó, hogy : Nincs ;
Nézd, e kis gyermeket, alig van négy éves,
Fel s alá az utczán, hogy jár-kél, mert éhes.

Istenadta reszket, alig tud megállni,
Szegény apja, anyja nem bírja táplálni.
Ha emberszerető irgalmat nem talál,
Szemetek láttára lepi az éhhalál.

Ezen általános szörnyű csapás végett,
Nemcsak a holt szegény érzi az inséget,
Vagyonat ruházta a földre, munkára
Nincs más jövedelme, a termésből vára.

Most megérezvén a kenyér hiányát,
Siratja előbbi boldog állapotját.

A részesek keresete e rossz termésű évben igen csekély, 8—10 véka szemetes gabona volt. — A búza ára az év első felében 5 frt 50 kr., májustól kezdve 10—11 frt, jun.—jul. 8—10 frt, aug.—decz. 10—11 frt volt. Napszám tavasszal a rendes 25—30 kr., de később a fagy miatt nem kellett munkás.

1867-dik évben:

Csala János öregbéres bére: 44 o. é. frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 2 pár új csizma, egy másfél esztendő disznó, 3 juhbőr, 2 koci tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Szilágyi Ferencz béres bére: 35 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 2 pár fejelés csizma, 2 koci tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld. (Sarkadi N. Ferencznél.)

Vas Mihály béresgyerek bére: 10 o. é. frt, 3 véka búza, 3 véka árpa, 1 koci tűzrevaló.

Antalfi Imre kocsis bére: 24 o. é. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 koci tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Miskolczi János kanászgyerek bére: 10 o. é. frt, 2 véka búza, 2 véka árpa, 1 pár új csizma, 1 hold feles kukoriczaföld.

Pója Ferencz kapás bére márczius 12-től november 25-ig: 16 o. é. frt, 2 $\frac{1}{2}$ köből búza, 2 $\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 pár új csizma, 1 malacz, 1 koci tűzrevaló.

Bimbó Sándor számadó konvencziós juhász bére: 5 frt 60 kr. o. é., 14 drb bárány, 14 köből búza, 2 pár új, 2 pár fejelés csizma, 80 font szalonna, 80 font só, 2 véka kása, egy esztendő süldő, 50 drb juhtartás, 2 sajtruha, 2 sikárló, június 5-től szeptember 29-ig feji a juhokat s ad minden drbtól 4 font sajtot s 1 meszely vaját a gazdának.

1867-ben jó közép termés volt: A részesek 10-dén, 9-dén arattak s nyomtattak s fejenként 7—8 köből búzát és 2 köből tavaszit kerestek. Napszám tavasszal 25—30 kr., kapáláskor 40 kr., takarás-kor 3 frt—3 frt 50 kr., nyomtatáskor 1 frt 50 kr., kukoricza törésen 1 frt 80 kr.

1867-ben a búza ára : jan. 12 frt—12 frt 40 kr., febr. márcz. 12—11 frt 60 kr., ápr. 11 frt 40 kr.—12 frt, máj. 12 frt—12 frt 80 kr., jun. 8—9 frt, jul. 9 frt 20 kr.—8 frt 50 kr., aug. 8—8 frt 20 kr.—8 frt 50 kr., szept. 8 frt 50 kr.—9 frt, okt. 9—10 frt, nov. decz. 10—10 frt 50 kr.-ig.

1868-dik évben :

Csemege János öregbéres bére : 45 o. é. frt, 7 köböl búza, 7 köböl árpa, 2 pár új csizma, egy másfélesztendős disznó, 3 juhbőr, 3 kocsi tűzrevaló, 3 hold feles föld.

Kerekes Albert béres bére : 26 o. é. frt, 4 köböl búza, 4 köböl árpa, 1 pár új csizma, 1 pár fejelés csizma, 1 téli süldő, 1 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Csák János béres bére : 30 o. é. frt, 5 köböl búza, 5 köböl árpa, 1 pár új csizma, 1 téli süldő, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Miskolczi Sándor kanászgyerek bére : 10 o. é. frt, 1 köböl búza, 1 köböl árpa, 1 pár új csizma, 1 malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Lakos József béresgyerek bére : 15 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Pólya Ferencz kapás bére : 16 o. é. frt, 2¹/₂ köböl búza, 2¹/₂ köböl árpa, 1 pár új csizma, 1 téli malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Döme János konvencziós juhász bére : 6 o. é. frt, 15 drb bárány, 15 köböl búza, 2 pár új, 2 pár fejelés csizma, 80 font szalonna, 80 font só, 2 véka főzelék, 1 esztendős süldő, 50 drb juhtartás, 2 sajtruha, 2 sikárló. Fejhet jun. 5-től szept. 29-ig. Ad a gazdának minden drb. fejős birkától 4 font sajtot s 1 meszely vaját.

1868-ban nagyon jó termés volt. Dült gaz volt s learatásra 11-den adták. A kik nyomtattak is, azok 9-edén és 8-adán fogták fel. Gazúl részelve keresett egy-egy ember 10—11 köböl búzát és 4—5 köböl árpát, aki nyomtatott is 18—20 köböl gabonát keresett. Ez időben kezdték a gatz felkötni ; marokverőnek 5 frtot fizettek.

Napszám takarásban 3—4 frt volt, nyomtatáson 2 frt—2 frt 50 kr., kuk. törésen 1 frt 80 kr.—2 frt. Kevés munkás ember volt, még a czigányokat is kapkodták dologra.

Búza ára : májusig 11—12 frt, máj.-jun. 8 frt 50 kr., juliustól 7 frt 50 kr.

1869-dik évben :

Hamza János öregbéres bére : 50 o. é. frt, 6¹/₂ köböl búza, 6¹/₂ köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 2 hold feles kuk. föld (Sarkadi N. Ferencznél.)

Csikós István béres bére : 41 o. é. frt, 5 köböl búza, 5 köböl

árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 2 kocsi tűzrevaló.

Bányai András kocsis bére : 25 o. é. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 bekecs, 1 takarási malacz, 2 kocsi tűzrevaló. (Sarkadi N. Ferencznél.)

Katlan Sámuel kisbéres : 18 o. é. frt, 2 köből 1 véka búza, 2 köből 1 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 1 hold feles kukoricza. (Sarkadinál.)

Csonka István kanászgyerek bére : 14 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló. (Sarkadinál.)

Molnár István kapás bére márczius 12-től nov. 25-ig : 16 o. é. frt, $2\frac{1}{2}$ köből búza, $2\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 pár új csizma, 1 téli süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Takács József konvencziós juhász bére : 6 o. é. frt, 15 drb bárány, 15 köből búza, 2 pár új, 2 pár fejelés csizma, 1 másfélesztendős disznó, 80 font szalonna, 80 font só, 2 véka főzelék, 30 drb birkatartás egész évben és egy számartartás, másfél hold kuk. föld dézsma nélkül, 1 sajtruha, ezért a bérért a maga költségén tart egy bojtárt.

1869-ben felényi sem termett, mint az előző évben.

A részesek 10-dén arattak, gazul részelve 4 köből búzát és 5—6 véka tavaszit kerestek, marokverőnek 5 frtot fizettek. Ez időtől kezdve már minden takarónak gyűjtővel kellett dolgozni, ahol nem kötötték is fel a gatz, mert súlyt fektettek rá, hogy a búza szép piros színű legyen, amit a gyors aratással értek el. Ahol a részesek nyomtatásnál is dolgoztak, 9-dén és 8-adán fogták fel a gabonát, de egy véka ráadást is kaptak fejkenként. Napszám : kapáláson 50 kr., takarás idején 1 frt 40 kr., nyomtatás és kuk. törésen 70—80 kr.

Búza ára : jan., máj. 7 frt 20 kr.—7 frt 30 kr., juniustól újévig 8 frt 20 kr.—8 frt 50 kr.—9 frt.

1870-dik évben :

Kerekes Bálint öregbéres bére : 50 o. é. frt, $6\frac{1}{2}$ köből búza, $6\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős disznó, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kuk. föld. (Sarkadi N. Ferencznél.)

Gábor Zsigmond béres bére : 35 o. é. frt, $4\frac{1}{2}$ köből búza, 4 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 kocsi tűzrevaló, 1 hold feles kuk. föld. (Sarkadinál.)

Sárándi Mihály béres bére : 40 o. é. frt, $4\frac{1}{2}$ köből búza, $4\frac{1}{2}$

köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 30 klopter feles kukoriczaföld, két kocsi tűzrevaló, (Sarkadinál.)

Kajtár Lajos béres bére : 35 o. é. frt, $3\frac{1}{2}$ köböl búza, $3\frac{1}{2}$ köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló. (Sarkadinál.)

Csongrádi János kocsis bére : 25 o. é. frt, 4 köböl búza, 4 köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendő sülőd, 2 kocsi tűzrevaló.

Szabó István konvencziós juhász bére : 10 o. é. frt, 10 drb bárány, 9 köböl búza, $1\frac{1}{2}$ véka főzelék, 50 font szalonna, 50 font só, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 30 klopter feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló, 30 drb juh nyaralásának a szaporulatja.

1870-ben jó termés volt, a takarók gazul részelve 7 köböl búzát és 3—4 köböl árpát kerestek, a takarás 3 hétig vagy 1—2 nappal tovább tartott. Ez évben rendkívül nagy kukoricza-termés volt. Napszám : kapáláskor 80 kr.—1 frt, törésben 1 frt 50 kr. és koszt, takarásban 3 frt, nyomtatásban 1 frt 50 kr. és koszt.

Búza ára : jan., márcz. 8 frt—8 frt 50 kr., ápr. 8—9 frt, máj., jun., júl. 8—9—10 frt, aug. 8—9 frt, szept. 8 frt 50 kr., okt. 8 frt 50—9 frt, nov. 9 frt, decz. 9 frt—9 frt 70 kr.

1871-ben : *Sarkadi N. Ferencz* gazdaságában :

Berezvai Imre öregbéres bére : 60 o. é. frt, 8 köböl búza, 8 köböl árpa, 2 pár új csizma, 1 másfélesztendő disznó, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 2 hold feles, 3 kocsi tűzrevaló.

Nyiri Ferencz béres bére : 45 o. é. frt, 7 köböl búza, 7 köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 másfélesztendő disznó, két hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Német Sándor béresgyerek bére : 16 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Kocsis Sándor kocsis bére : 50 o. é. frt, $5\frac{1}{2}$ köböl búza, $5\frac{1}{2}$ köböl árpa, 1 esztendő sülőd, 1 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Döme Bálint kanászgyerek bére : 10 o. é. frt, 6 véka búza, 1 köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendő sülőd, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Privoczki András kapás bére : 40 o. é. frt, 3 köböl búza, 3 köböl árpa, 1 pár új csizma, 1 téli malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

1871-ben vékony termés volt. A gabona szépen mutatkozott,

de ellepte a bugykoró s szeles idő járván, kiverte a szemét a gabonának.

A részesek takarás és nyomtatásért szemül részelve 5—6—7 köből búzát és 1—1½ köből tavasztit kerestek. Kukoriczából is csekély termés volt. Napszám: tavasszal 25—30 kr., kapáláson 40 kr., takaráson 1 frt 50 kr., nyomtatáson 70—80 kr., törésen 50—60 kr.

Búza ára: júliusig 9 frt 50 kr.—10 frt, azután ujévig 12 frt.

1872-dik évben: Sarkadi N. Ferencznél:

Tóth János öregbéres bére: 75 o. é. frt, 8 köből búza, 8 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül és 2 hold feles, 1 másféllesztendős süldő, 3 kocsi tűzrevaló.

Nemes István béres bére: 50 o. é. frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 másféllesztendős disznó, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Gretsó Gyurka béresgyerek bére: 23 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, másfélhold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Csordás Miska kanászgyerek bére: 14 o. é. frt, 1 köből búza, 1 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kankó, 1 kocsi tűzrevaló.

Vácsi Mihály kocsis bére: 35 o. é. frt, 3½ köből búza, 3½ köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló. (Lakos F.-nél.)

Rác Sándor kapás bére április 1-től nov. 26-ig: 30 o. é. frt, 5 köből búza, 2 köből árpa, egy malacz, 1 pár csizma, 1 kocsi tűzrevaló. (Lakos Ferencznél.)

1872-ben gyenge termés volt a kalászos gabonából, kukoricza azonban gyenge közép termést adott. — A részesek 9-dén voltak s szemül részelve 6 köből búzát és 5—6 véka árpát kerestek. Napszám 25—30—40 kr., takaráson 1 frt 50 kr., nyomtatáson 70—80 kr., törésen 80 kr.—1 frt.

Búza ára: májusban 11 frt 50 kr.—12 frt, aug.-szeptemberben 9—10—11 frt.

1873-ban:

Kovács István elsőbéres bére: 77 o. é. frt, 7 köből búza, 7 köből árpa, 1 másféllesztendős disznó, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló. (Sarkadinál.)

Deák János béres bére: 40 o. é. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld. (Sarkadi Ferencznél.)

Csordás Mihály béresgyerek bére : 20 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 malacz, 1 kocsi tűzrevaló. (Sarkadinál.)

Olytján Sándor kocsis bére : 55 o. é. frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló. (Lakos F.-nél.)

Barota Demeter konvencziós juhász bére : 13 o. é. frt, 13 drb bárány, 13 köből búza, 2 pár új, 2 pár fejelés csizma, 80 font szalonna, 80 font só, 2 véka főzelék, 1 téli süldő, 45 drb juhtartás, 1 számartartás, 2 sajtruha, 2 sikárló, 2 kocsi tűzrevaló. A fejős birkákat jun. 5-től szept. 29-ig fejheti s ad a gazdának minden drbtól 4 font sajtot és 3 fertály itcze kifőzött vaját. Ezért a bérért bojtárt is tart. (Lakos Ferencznél.)

Szilágyi Sándor kapás bére márczius 12-től nov. 25-ig : 30 o. é. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló. (Lakosnál.)

1873-ban vékony termés volt, a részesek szemül részelve 9—10 véka búzát és 5—6 véka árpát kaptak. Napszám tavaszi munkán : 24—30—40 kr., takaráson 1 frt 50 kr., nyomtatás és kukoriczatőrésen 80—90 kr.

Búza ára : január a legjobb 11 frt 20 kr.—11 frt 40 kr., április 11 frt 50 kr.—12 frt, máj., június 11—11 frt 50 kr., juniustól december végéig 11 frt 50 kr. — 12 frtig.

1874-dik évben :

Csendes János első béres bére : 62 o. é. frt, 7 köből búza, 7 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 másfélesztendős disznó, 3 kocsi tűzrevaló. (Sarkadi N. Ferencznél.)

Csordás András béres bére : 50 o. é. frt, 5¹/₃ köből búza, 5¹/₂ köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 másfélesztendős disznó, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló. (Sarkadinál.)

Reketyés János kisbéres bére : 30 o. é. frt, 2 köből búza, 2 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 malacz, 1¹/₂ hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló. (Sarkadinál.)

Szabó Sándor kocsis bére : 50 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 1 kocsi tűzrevaló. (Lakos Ferencznél.)

Rideg Sándor kanászigyerek bére : 15 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló. (Lakosnál.)

Bimbó Sándor konvencziós juhász bére : 13 o. é. frt, 13 darab bárány, 11 köböl búza, 2 köböl árpa, 65 font szalonna, 60 font só, 2 véka főzelék, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 karácsonyi süldő, 40 drb juh teleltetés, nyaraltatás. A juhokat június 5-től szept. 29-ig fejheti s ad a gazdának minden drbtól 4 font sajtot és $\frac{3}{4}$ itcze kifőzött vaját. (Lakosnál.)

1874-ben rossz termés volt. Kukoricza jóformán semmi sem termett. A részesek szemül részelve 9—10 véka búzát és 6—7 véka árpát kaptak. Napszám : tavaszi munkán] 20—30 kr., kapáláskor 40—50 kr., takaráson 2 frt.

Búza ára az év első felében 13—14 frt, júliusban 10 frt 50—11 frt, aug.—szept. 10 frt, okt.—november 9 frt, decemberben 8 frt 50 kr.—7 frt 50 kr. közt váltakozott.

1875-dik évben Lakos Ferencz gazdaságában :

Bereczki János öregbéres bére : 70 o. é. frt, $7\frac{1}{2}$ köböl búza, $7\frac{1}{2}$ köböl árpa, 2 pár új csizma, 1 másféleszdendős disznó, 2 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

Baranyi János béres bére : 40 o. é. frt, 5 köböl búza, 5 köböl árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős disznó, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Farkas Sándor béresgyerek bére : 15 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Rideg Sándor kanászgyerek bére : 15 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 nyári malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld, de a termést nem hozza haza a gazda.

Dezső András kapás bére április 18-tól nov. 25-ig : 30 o. é. frt, 4 köböl búza, 2 köböl árpa, 1 pár új csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Bimbó Sándor számadó konvencziós juhász bére : 13 o. é. frt, 13 drb bárány, 14 köböl búza, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 70 font szalonna, 70 font só, 3 véka főzelék, 1 esztendős süldő, 40 drb juhtartás, 2 sajtruha, 2 sikárló ; június 5-től szept. 29-ig feji a fejős birkát s minden drbtól ad a gazdának 4 font sajtot és $\frac{1}{2}$ liter kifőzött vaját.

1875-ben közép termés volt a kalászosokból, kukoriczából pedig jó termés. A részesek szemül részelve 6—7 köböl búzát és 7 véka tavaszt kerestek. Tavaszi napszám 25—30 kr., kapáláson 40—50 kr., takaráson 2 frt nyomtatás és törésen 80—90—1 frt 50 kr.

Búza ára : januártól aug.-ig 9 frt, aug. 8 frt 50 kr., szept. 7 frt, okt. 8 frt—8 frt 50 kr., november 6 frt 50 kr.—7 frt, decz. 8 frt.

1876-dik évben. Lakos Ferencz gazdaságából :

Vékony Ferencz öregbéres bére : 70 o. é. frt, 7¹/₂ köből búza, 7¹/₂ köből árpa, 2 pár új csizma, 1 másféllesztendő disznó, 3 juhbőr, 3 hold feles kukoriczaföld, 4 kocsi tűzrevaló.

Nemes István béres bére : 55 o. é. frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendő disznó, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Garai Mihály béres bére : 40 o. é. frt, 3¹/₂ köből búza, 3¹/₂ árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Kereszturi T. Mihály béresgyerek bére : 20 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 1 hold feles kukoriczaföld.

Sebesi Bálint kapás bére márczius 12-től november 25-ig : 30 o. é. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 tavaszi süldő, 1 kocsi tűzrevaló.

Bimbó Sándor konvencziós juhász és bojtárja bére : 13 o. é. frt, 13 darab bárány, 14 köből búza, 2 pár új, 1 pár fejelés csizma, 70 font szalonna 70 font só, 3 véka főzelék, 1 esztendő süldő, 45 darab juhtartás, 2 sajtruha, 2 sikárló. A fejést kezdi jun. 5-én és szept. 29-ig tart, minden fejős darab után 4 font sajtot és egy ¹/₂ liter kifőzött vaját ad a gazdának.

1876-ban gyenge termés volt. Szemül részelve 4—5 köből búza és 2—3 köből árpa jutott egy részesnek. Kukoriczából közép termés volt. Tavaszi napszám 20—25 kr., kapáláson 35—40 kr., takaráson 1 frt—20 kr. 1 frt 40 kr, kukoriczatörésen 1 frt 20 kr.

Búza ára : 9 frt 50 kr. és 10 frt.

1877-dik évben. Lakos Ferencz gazdaságából :

Fenyvesi János öregbéres bére : 70 o. é. frt, 8 köből búza, 8 köből árpa, 2 pár új csizma, egy hizónak való, 4 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

Szabados Sándor béres bére : 50 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendő süldő, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Nyiri Bálint béres bére : 40 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 karácsonyi süldő, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Kereszturi Tóth Mihály béresgyerek bére : 30 o. é. frt, 2 köből

búza, 2 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendős süldő, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Rizsa János hónapszámos bére: 10 frt.

Rohonczi József kanászgyerek bére: 20 o. é. frt, 1 köből búza, 1 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Bimbó Sándor konvencziós juhász bére: 13 o. é. frt, 13 darab bárány, 14 köből búza, 2 pár új, 1 pár fejelés csizma, 70 font szalona, 70 font só, 3 véka főzelék, egy esztendős süldő, 45 darab juhtartás, 2 sajtruha, 2 sikárló. A fejős birkákat jun. 5-től szept. 29-ig feji s minden darabtól ad a gazdának 4 font sajtot és $\frac{1}{2}$ liter vajtat Bojtárt ebből a bérből tartozik állítani.

Krencsár Pál béres bére: 55 o. é. frt, $6\frac{1}{2}$ köből búza, $6\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 másféléves disznó, 2 pár új csizma, 1 kankó, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 1 hold feles kukoriczaföld. (Jurenák Edénél.)

1877-ben jó termés volt. Egy részes szemül részelve 7—8 köből búzát és 1—2 köből tavaszt keresett. — Tavaszi napszám 25—30 kr., kapáláson 50—60 kr., takaráson 2 frt 50 kr., nyomtatáson 1 frt 50, kukoriczatörésen 1 frt 20 kr., második kapálás és fűkaszálation 80 kr., 90 kr.

Búza ára: jan., febr. 12 frt 50 kr., márcz. 13 frt, ápril 13 frt 50 kr., máj. 14 frt 50 kr., 12 frt 30 kr., jun. 13 frt 20 kr., 12 frt, julius, aug. 11 frt 50 kr., 11 frt 20 kr., okt. 11 frt 20 kr.—10 frt 80 kr., nov.—decz. 10 frt 50 kr.—11 frt.

1878-dik évben. Lakos Ferencz gazdaságából:

Faragó János öregbéres bére: 70 o. é. frt, 8 köből búza, 8 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 másfélésztendős disznó, 3 juhbőr, 3 hold feles kukoriczaföld, 4 kocsi tűzrevaló.

Hajdu István béres bére: 50 o. é. frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 2 pár csizma, 1 pár bocskor, 1 kankó, 1 esztendős süldő, 3 kocsi tűzrevaló, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 1 hold feles kukoriczaföld. (Jurenák Edénél.)

Bölcskei Molnár Ferencz béres bére: 41 o. é. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Szabó Lajos béresgyerek bére: 20 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Gönczi Mihály kocsis bére; 30 o. é. frt, 3 köből búza, 3 köből

árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi süldő, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Virágos Bálint kanászgyerek bére : 15 o. é. frt, 1 köből búza, 1 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

Szabó Ferencz kapás bére április 1-től november 25-ig : 30 o. é. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

1878-ban jó termés volt. A részesek szemül részelve 9-dén, 10-dén 8 köből búzát és 4 köből árpát kerestek fejenként.

Napszám : tavaszi munkán 40—50 kr., takarásban 2 frt 50 kr.—3 frt, nyomtatáson 1 frt, kukoriczatörésen 1 frt 80—2 frt 20.

Búza ára : juliusig 10 frt 50 kr.—11 frt, juliustól ujévig 8 frt 50—8 frt.

Ruzs Molnár Sándor gazdaságában :

1879-dik évben Szabó János öregbéres bére : 70 o. é. frt, 8 köből búza, 8 köből árpa, 2 pár új csizma, 1 másfélesztendős disznó, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 1 hold feles, 4 kocsi tűzrevaló.

Mezei Pál béres bére : 65 o. é. frt, 6 $\frac{1}{2}$ köből búza, 6 $\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 másfélesztendős disznó, 3 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

Kerekes István kocsis bére : 40 o. é. frt, 4 köből búza, 4 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Molnár József kisbéres bére : 30 o. é. frt, 2 köből búza, 2 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 Péter-Pál napi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Molnár István kanászgyerek bére : 20 o. é. frt, 5 véka búza, 5 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 péter-páli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Barta Péter juhász bére : 10 o. é. frt, 10 véka búza, 10 darab bárány, 32 darab juhteletetés, 2 pár új csizma, 1 esztendő sülődő, 2 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

1879-ben vékony termés volt. A részesek 9-dén, 10-dén szemül részelve 7—8 véka búzát és 5—6 véka árpát kerestek.

Napszám : tavasszal 30—40 kr., kapáláskor 50—55 kr., második kapálás és szénakaszáláson 80 kr.—1 frt, takaráskor 1 frt 50—1 frt 80 kr., kukoriczatöréskor 1 frt.

Búza ára : junius végéig 8—8 frt 50 kr., jul. 9—9 frt 50 kr., aug.-szeptemb. 10—10 frt 50—11 frt, októbertől deczember végéig 11—11 frt 50, 12—13 frt.

1880-dik évben : *Ruzs Molnár Sándor gazdaságában.*

Péter András öregbéres bére : 85 o. é. frt, 8 köből búza, 8 köből árpa, 2 pár új csizma, 2 darab esztendőös disznó, 1 hold kukoricaföld dézsma nélkül, 2 hold feles.

Csapó János béres bére : 52 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 karácsonyi malacz, 2 hold feles kukoricaföld.

Lami Ferencz béres bére : 70 o. é. frt, $6\frac{1}{2}$ köből búza, $6\frac{1}{2}$ köből árpa, 1 esztendőös disznó, 2 koci tűzrevaló, 2 hold feles kukoricaföld.

Kerekes Imre kisbéres bére : 30 o. é. frt, 2 köből búza, 2 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 koci tűzrevaló, 2 hold feles kukoricaföld.

Molnár József pásztorgyerek bére : 25 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 koci tűzrevaló, 2 hold feles kukoricaföld.

Barótha Péter juhász bére : 10 o. é. frt, 10 darab bárány, 10 véka búza, 32 darab juhteletetés, 1 esztendőös disznó, 2 pár új csizma, 3 koci tűzrevaló, 2 hold feles kukoricaföld.

Vecseri Sándor kapás bére márczius 15-től november 25-ig : 30 o. é. frt, 4 köből búza, 2 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 tavaszi malacz, 1 koci tűzrevaló. (Lakos F.-nél.)

1880-ban közép termés volt. A részesek 9-dén, 10-dén, szemül részelve 7—8 köből gabonát kerestek.

Napszám : tavaszi munkán 40—50 krajczár, első kapáláson 70—80 kr., második kapáláson és szénamunkán 90 kr., 1 frt, takarásán 1 frt 60 kr.—2 frt, kukoriczatörésen 80—90 kr.

A búza ára : jan.—áprilisig 13 frt, máj.—jun. 11 frt 50 kr.—12 frt, aug. 9 frt 20 kr., okt. 11—11 frt 50 kr., nov. 12 frt, decz. 13 frt volt.

1881-ben Ruzs M. Sándornál :

Péter András öregbéres bére : 85 o. é. frt, 8 köből búza, 8 köből árpa, 2 pár új csizma, 2 darab esztendőös disznó, 1 hold kukoricaföld dézsma nélkül, 2 hold feles.

Tóth Antal béres bére : 65 o. é. frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 1 esztendőös disznó, 3 koci tűzrevaló, 2 hold feles kukoricaföld.

Potocski János béres bére : 50 o. é. frt, 6 köből búza, 6 köből árpa, 1 esztendőös disznó, 2 pár csizma, 1 kankó, 1 hold kukoricaföld dézsma nélkül, 1 hold feles, 2 koci tűzrevaló. (Jurenák Edénél.)

Vas Sándor béres bére : 45 o. é. frt, 5 köből búza, 5 köből

árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 karácsonyi malacz, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Molnár József csordás bére : 30 o. é. frt, 2 köből búza, 2 köből árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Dóczi István kanászgyerek bére : 24 o. é. frt, 5 véka búza, 5 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 malacz, 1 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Sinóros Szabó János kapás bére márczius 12-től november 25-ig : 30 o. é. frt, 3 köből búza, 3 köből árpa, 1 pár új csizma, egy tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló. (Lakos Ferencznél.)

1881-ben vizes esztendő s közép termés volt. A részesek szemül részelve átlag 7—8 köből gabonát kerestek.

Napszám : tavaszi munkán 40—50 kr., első kapáláson 70—80 kr., második kapáláson és szénamunkán 90 kr.—1 frt, takaráson 1 frt 50 kr., kukoriczatörésen 90 kr.—1 frt.

Búza ára : jan.-tól. július végéig 12 frt 20 kr., aug.,decz. végéig 11—11 frt 50—12 frt.

1882-dik év.

Kormány Bálint öregbéres bére 70 o. é. frt, 8 kbl. búza, 7 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendő disznó, 2 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

Vas Sándor béres bére : 55 o. é. frt pénz, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli malacz, 2 kocsi tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

Borják János béres bére : 50 frt, $5\frac{1}{2}$ kbl. búza, $5\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 2 pár csizma, 1 kankó, 1 éves disznó, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 1 hold feles, 2 kocsi tűzrevaló (Jurenák Edénél).

Vecseri Lajos kisbéres bére : 35 frt pénz, $2\frac{1}{2}$ kbl. búza, $2\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 szt.-györgynapi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Varga István béresgyerek bére : 25 o. é. frt, 1 kbl. búza, 1 pár csizma, 1 pár papucs, 1 kocsi tűzrevaló.

Lénárt István kocsis bére : 45 o. é. frt, $4\frac{1}{2}$ kbl. búza, $4\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Pataki Sándor kanászgyerek bére : 16 o. é. frt, 1 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 szentgyörgynapi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

1882-ben jó termés volt, búzát 10—11-én, tavaszt 9-én takarták és nyomtatták, egy-egy részes kapott szemül 8—9 kbl. búzát és

2 kbl. tavaszit. Napszám volt: tavaszi munkán 40 - 50 kr., kapáláson 75—80 kr., második kapálás és fűkaszálon 1 frt, aratáskor 1 frt 80 kr., 2 frt, nyomtatáson 1 frt, kukoriczatörésen 1 frt 25 kr. Búza ára: jan.—febr. 11 - 10 frt, jul. 9 frt, 8 frt 50 kr., szept.—decz. 8 frt 20 kr.

1883-dik évben.

Molnár János öregbéres bére: 70 o. é. frt, 8 kbl. búza, 7 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 másfélesztendős disznó, 1 kankó, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 4 kocsi tűzrevaló.

Lénárt István béres bére: 65 o. é. frt, 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 téli malacz, 2 kocsi tűzrevaló.

Vass Sándor béres bére: 65 o. é. frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Lovas János kisbéres bére: 30 o. é. frt, 2 kbl. búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 szentgyörgynapi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Bödi Bálint kocsis bére: 40 o. é. frt, egy kbl. búza, egy kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló (Lakos Ferencznél).

Bokor Lajos kanászgyerek bére: 20 o. é. frt, egy kbl. búza, egy kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 kocsi tűzrevaló (Lakos Ferencznél).

Varga István kapás bére: márczius 12-től november 25-ig: 30 o. é. frt, 3 kbl. búza, 3 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 téli malacz, 1 kocsi tűzrevaló (Lakos Ferencznél).

1883-dik évben jó közép termés volt. Egy részes 10—11-én, az őszt, a tavaszit 9—10-én szemül részelve keresett 7—8—9 kbl. búzát és 6 véka—2 kbl. tavaszit. Napszám tavaszi munkán 50 kr., kukoricza-kapálás és szénamunkán 80—90 kr., aratásban 1 frt 50 kr., 1 frt 80 kr., nyomtatáson, törésen 1 frt 20—1 frt.

Búza ára: jan.—febr. 9 frt, máj. 9 frt 50 kr., jul. 10 frtig, nov.—decz. 9 frt.

1884-dik évben Ruzs Molnár Sándor gazdaságában.

Péter András öregbéres bére: 85 frt pénz, 8 kbl. búza, 8 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 másfélesztendős disznó, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 1 hold feles.

Lénárt István béres bére: 65 frt, 5 $\frac{1}{2}$ kbl. búza, 5 $\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Lovas János kisbéres bére: 35 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Vecseri Zsiga béresgyerek bére : 25 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 koci tűzrevaló.

Berényi János kocsis bére : 50 frt, $4\frac{1}{2}$ kbl. búza, $4\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 koci tűzrevaló.

Pócsi Bálint kapás bére márczius 15-től november 25-ig : 30 o. é. frt, 10 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új csizma, 1 koci tűzrevaló.

Csendes Péter kanászgyerek bére : 24 o. é. frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 koci tűzrevaló (Lakos Ferencznél).

1884-ben gyenge termés volt, gazul részelve 13-án arattak, juttott egy emberre $2\frac{1}{2}$ —3 kbl. búza, aratást és nyomtatást 10—11-én, tavaszt 9—10-én vállalták, kapott egy részes 5—6 kbl. búzát, 1—2 kbl. tavaszt. Napszám : tavaszi munkán 50 kr., kapáláson 70 kr., szénavágáson 80—90 kr., takaráson 2 frt 40 kr., 2 frt 80 kr., nyomtatás és kukoriczatörésen 1 frt.

Búza ára : januártól augusztusig 8 frt 80 kr., 8 frt 50 kr., szeptembertől január végéig 7 frt 30 kr.

1885-ben.

Péter András öregbéres bére : 90 o. é. frt, 8 kbl. búza, 8 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 másféléves disznó, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 2 hold feles.

Vecseri Imre béres bére : 55 frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 koci tűzrevaló.

Kósa János béresgyerek bére : 35 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 1 koci tűzrevaló.

Berényi János kocsis bére : 55 frt, 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 koci tűzrevaló.

Doszlop Imre kanászgyerek bére : 25 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 szentgyörgynapi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 koci tűzrevaló.

1885-ben közép termés volt, egy takaró szemül részelve 5—6 kbl. búzát és 3 kbl. tavaszt keresett. Napszám : tavaszi munkán 50 kr., kapáláson 70—80—90 kr., fűkaszáláson 1 frt 20 kr., takarásban 1 frt 60 kr.—2 frt, nyomtatáskor 80 kr., kukoriczatörésen 1 frt.

Búza ára : jan.—márcz. 7 frt 30 kr., április 8 frt 50 kr.—9 frt, máj. 9 frt 20 kr.—8 frt 50 kr., július 7 frt 80 kr.—7 frt, szept.—decz. 7 frt 10 kr.

1886-dik évben.

Péter András öregbéres bére : 90 o. é. frt, 8 kbl. búza, 8 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 másféléves disznó, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 2 hold feles.

Berényi János béres bére : 55 frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 esztendő disznó, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 koci tűzrevaló.

Vecseri Zsigmond kisbéres bére : 31 frt, 2 $\frac{1}{2}$ kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 koci tűzrevaló.

Molnár József kocsis bére : 50 o. é. frt, 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 koci tűzrevaló.

Doszlop Nagy Imre kanászgyerek bére : 30 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 koci tűzrevaló, 2 hold feles kukoriczaföld.

1886-ban közép termés volt. Őszi, tavaszi 10-én szemül részelve jutott egy emberre 5—6 kbl. búza, 1—2—3 kbl. tavaszi. Napszám ez évben : tavaszi munkán 50 kr., kapáláson 80 kr., fűkaszálon 1 frt, takarásban 2 frt, kukoriczatörésem 1 frt 20 kr.

Búza ára : jan. 7 frt, febr. 7 frt 50 kr., április 8 frt—7 frt 50 kr., máj.—jul. 7 frt 20 kr., aug.—decz. 7 frt 50 kr.—8 frt.

1887-dik évben.

Balog János öregbéres bére : 85 frt, 7 kbl. búza, 7 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendő disznó, 2 hold feles kukoriczaföld, 3 koci tűzrevaló.

Kánvási Bálint béres bére : 65 frt, 6 $\frac{1}{2}$ kbl. búza, 6 $\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 esztendő disznó, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 koci tűzrevaló.

Doszlop Imre kisbéres bére : 31 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 koci tűzrevaló.

Boros Péter béresgyerek bére : 30 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 koci tűzrevaló.

Molnár Imre kocsis bére : 55 frt, 4 kbl. búza, 4 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 koci tűzrevaló.

Garai Csák Mihály kanászgyerek bére : 20 frt, 5 véka búza, 5 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 malacz, 1 koci tűzrevaló, 1 hold feles kukoriczaföld. (Lakos Ferencznél.)

1887-ben. Igen jó termés volt. A részesek szemül 10-én, 11-én

részelve 9—10 kbl. búzát és 2—3 kbl. tavaszit kaptak. — Napszám tavaszi munkán 50 kr., kapáláskor 70—80 kr., fűkaszálon 90 kr., 1 frt, aratáskor 2 frt—2 frt 50 kr.; kukoricza sok termett, töréskor 1 frt 50 kr. volt a napszám.

Búza ára : januártól július közepéig 8 frt 40 kr.—8 frt 60 kr., aug. 6 frt 50 kr., szept.—decz. 6 frt 20 kr.—6 frt 10 kr.

1888-dik évben.

Pólya Bálint öregbéres bére : 80 frt, 8 kbl. búza, 8 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 másfél esztendő disznó, 3 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

Vecseri István béres bére : 60 o. é. frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Boros Péter kisbéres bére : 35 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Kajtár Imre béresgyerek bére : 30 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Lénárt Sándor kocsis bére : 55 frt, 5 kbl. búza, 4 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Török István kanászgyerek bére : 26 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, egy nyári malacz, 1 pár új csizma, 1 kocsi tűzrevaló. (Lakos Ferencznél.)

Gaál József házőrző bére július 8-tól okt. 8-ig 6 véka búza, 1 kocsi tűzrevaló.

1888-ban jó termés volt. A részesek a búzát 10—11-én, tavaszit 9—10-én vállalták, jutott szemül részelve 8—9—10 kbl. búza, 2 kbl. tavaszi. — Napszám tavaszi munkán 50 kr., 60 kr., kapáláson, fűkaszálon 80—90 kr., 1 frt, aratásban 2 frt, 2 frt 20 kr., kukoricza-törésen 1 frt 20 kr., 1 frt 50 kr.

Búza ára : augusztusig 6 frt 50 kr., 6 frt 20 kr., auguszt.—decz. 7 frt 10 kr., 7 frt 20 kr.

1889-ik évben.

Kristó Benjamin öregbéres bére : 85 frt, 8 kbl. búza, 8 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 3 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

Vecseri István béres bére : 62 frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Lénárt Sándor béres bére : 60 frt, 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1

pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Détár István kisbéres bére : 30 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kuk. föld, 1 kocsi tűzrevaló.

Dékány Bálint kocsis bére : 50 frt, 4 kbl. búza, 4 kbl. árpa, 2 kocsi tűzrevaló. (Lakos Ferencznél.)

Döme Sándor kanászgyerek bére : 25 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új csizma, 2 hold feles kuk.-föld, 1 kocsi tűzrevaló.

Vácsi Bálint tanyás őszi, tavaszi szántásnál segít 55—60 napig, azért kap : lakást, szabad tűzrevalót, 1 pár csizmát, 1 disznó-tartást, 3 hold feles kukoriczaföldet, és mikor a gazdának dolgozik, kosztot.

1889-ben közép termés volt, egy részes 5—6 kbl. búzát és 6—8 véka tavaszit keresett. Napszám tavaszi munkán 50—60 kr., kapáláson, fűkaszálation 80—90 kr., 1 frt, takarásban 2 frt, 2 frt 20 kr., kukoriczatörésen 1 frt.

Búza ára januártól júliusig 7 frt 20 kr, július, aug. 8 frt, 8 frt 50 kr, szept.—decz. 7 frt 60 kr, 7 frt 70 kr.

1890-ik évben.

Kristó Nagy Béni öregbéres bére : 85 frt, 8 kbl. búza, 8 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 3 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

Vecseri István béres bére : 62 frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Lénárt Sándor béres bére : 60 frt, 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Péter Sándor kisbéres bére : 35 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kuk.-föld, 2 kocsi tűzrevaló.

Döme Sándor béresgyerek bére : 30 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kuk.-föld, 1 kocsi tűzrevaló.

Jókai Antal kocsis bére : 50 frt, 3 $\frac{1}{2}$ kbl. búza, 3 $\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló. (Lakos Ferencznél.)

Biró István csordásgyerek bére : 30 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló. (Lakosnál.)

Sándor István kanászgyerek bére : 25 frt, 6 véka búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új csizma, egy malacz, 1 kocsi tűzrevaló.

1890-ben jó termés volt, búzát 11-én, tavaszit 10-én vállalták a részesek takarás és nyomtatásra, jutott egy embernek 8—9—10 kbl. búza és 6—8 véka tavaszi. Napszám tavaszi munkán 50 kr, kapáláson és fűkaszálation 80 kr, 90 kr, takaráson 2 frt, 2 frt 50 kr.

Búza ára jan. — júliusig 6 frt 40 kr, 50 kr, október 7 frt, nov.— decz. 7 frt 50 kr.

1891-ik év. Kis Sándor öregbéres bére: 90 frt, 8 kbl. búza, 8 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 3 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

Erdei Sándor béres bére: 62 frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Granicz József béres bére: 45 frt, $4\frac{1}{2}$ kbl. búza, $4\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 kocsi tűzrevaló.

Pusztai Mátyás kisbéres bére: 35 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Borbás Imre kocsis bére: 50 frt, $4\frac{1}{2}$ kbl. búza, $4\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Polgár János kanászgyerek bére: 25 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Ez évben jó termés volt, búzáat 11-én, tavaszt 9—10-én váltalták a részesek s jutott nekik 9—10 kbl. búza és 6—8 véka tavaszi. Napszám tavaszi munkán 50—60 kr., kapáláson 70—80 kr., fűkaszáláson 90 kr., 1 frt, takaráson 2 frt, törésen 1 frt.

Búza ára: febr.—márcz. 7 frt 80 kr., áprilistól augusztusig 8—9—9 frt 50 kr., szept.—okt. 10 frt 50 kr., nov.—decz. 10 frt 80 kr., 11 frt.

1892-ik év.

Kiss Sándor öregbéres bére: 80 frt, 8 kbl. búza, 8 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 másfél éves disznó, 3 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

Kuli Sándor béres bére 62 frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

Török Bálint kisbéres bére: 35 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Pusztai Mátyás kisbéres bére: 40 frt, 3 kbl. búza, 3 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Lénárt Sándor kocsis bére: 60 frt, 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Polgár János kanászgyerek bére: 30 frt, 6 véka búza, 6 véka

árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 koci tűzrevaló.

1892-ben rossz termés volt. A részesek 10—11-dén fogták a búzát, jutott 4—5—6 kbl. búza és 5—6 véka tavaszi. Napszám tavaszi munkán 50 kr., kapálás, fűkaszálon 80—90 kr., takaráson 1 frt 50 kr.

Búza ára: januárban 11 frt—9 frt 80 kr., febr.—április 9 frt 50 kr., május 9 frt 20 kr.—8 frt 40 kr., június—július 8 frt 20 kr.—8 frt, aug.—szept. 7 frt 80 kr.—7 frt 50 kr.

1893-dik év.

Kiss Sándor öregbéres bére: 80 frt, 8 kbl. búza, 8 kbl. árpa, 1 esztendő disznó, 3 hold feles kukoriczaföld, 2 pár új csizma, 3 koci tűzrevaló.

Szabó László béres bére: 60 frt, 6 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 koci tűzrevaló.

Török Bálint kisbéres bére: 42 frt, 3 kbl. búza, 3 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 koci tűzrevaló.

Borbás Imre kocsis bére: 60 frt, 5 $\frac{1}{2}$ kbl. búza, 5 $\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 koci szalma.

Kis Lajos kisbéres bére: 40 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 koci tűzrevaló.

Bartucz Mihály béresgyerek bére: 25 frt, 1 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 1 malacz, 1 koci tűzrevaló (Lakos Ferencznél).

1893-ban közép termés volt. A részesek 10—11-dén fogták a búzát, tavaszt 9—10-én, jutott egynek 6—7—8 kbl. búza, 6 véka tavaszi.

Napszám tavaszi munkán 50 kr., kapálás és fűkaszálon 80—90 kr., 1 frt 20—30 krig, takaráson 2 frt—2 frt 20 kr., kukoriczatorésen 80—90 kr.

Búza ára: április 7 frt 50 kr., máj. 8 frt 20 kr., július 7 frt 50 kr., szept. 7 frt.

1894-dik év.

Kiss Sándor öregbéres bére: 80 frt, 8 kbl. búza, 8 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 esztendő disznó, 3 hold feles kukoriczaföld, 3 koci tűzrevaló.

Borbás Imre béres bére: 60 frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 karácsonyi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, két koci szalma.

Borbély István béres bére: 50 frt, 4 kbl. búza, 4 kbl. árpa,

1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Molnár Sándor béresgyerek bére: 25 frt, 1 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Kiss Lajos kisbéres bére: 45 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Sipos Imre kocsis bére: 55 frt, 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Kánvási Sándor kanászyerek bére: 25 frt, 1 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 1 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Gyenge termés volt, a mi kicsi termett is, széthordták a nagy viharok; egy-egy részes 3—4—5 kbl. búzát és 4—5 véka tavaszit keresett.

Napszám: tavaszi munkán 50—60 kr., első kapáláson 80 kr., második kapálás és fűkaszázáson 1 frt 20 kr., takaráson 2 frt 50—2 frt 60 kr., kukoriczatörésen 1 frt 20—1 frt.

Búza ára: egész évben 6—, 6.40.

1895-dik év.

Boros Imre öregbéres bére: 80 frt, 8 kbl. búza, 7 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 téli malacz, 3 hold feles kukoriczaföld, 3 kocsi tűzrevaló.

Füsti Molnár Sándor béres bére: 75 frt, 7 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Kiss Lajos béres bére: 50 frt, 4 kbl. búza, 4 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Török Sándor béres bére: 45 frt, 4 kbl. búza, 4 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Nyiri Sándor kisbéres bére: 40 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Molnár Sándor béresgyerek bére: 25 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új csizma, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Kuli Sándor kocsis bére: 50 frt, 6 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 3 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Kánvási Sándor kanászyerek bére: 25 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

1895-ben jó közép termés volt. A részesek a búzát 10—11-én,

tavaszi 9—10-én vállalták, keresett egy ember 8—9 mm. búzát és 2—3 kbl. tavaszi.

Napszám : tavaszi munkán 50—60 kr., első kapáláson 70—80 kr., második kapálás és fűkaszálon 1 frt, 1 frt 20 kr., takarásan 2 frt 50 kr., 2 frt 20 kr., kukoriczatörésen 1 frt, 1 frt 20 kr.

Búza ára : áprilisban 6 frt 50 kr., július 6 frt, aug. 5 frt 50 kr., nov., decz. 5 frt.

1896-ik év.

Boros Imre öregbéres bére : 80 frt, 8 kbl. búza, 7 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 téli malacz, 3 hold feles kukoriczaföld, 3 koci tűzrevaló.

Borbás Imre béres bére : 70 frt, 7 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 3 koci tűzrevaló.

Gulyás Ferencz béres bére : 60 frt, 4 kbl. búza, 4 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 koci tűzrevaló.

Kovács István kisbéres bére : 32 frt, 2 kbl. búza, 1 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 koci tűzrevaló.

Laki Imre béresgyerek bére : 25 frt, 5 véka búza, 5 véka árpa, 1 pár új csizma, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 koci tűzrevaló.

Laki Imre kocsis bére : 50 frt, 6 kbl. búza, 4 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 téli malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 koci tűzrevaló.

Molnár Sándor kanászgyerek bére : 30 frt, 2 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 koci tűzrevaló.

1896-ban jó termés volt. A részesek a búzát 11-én, a tavaszi 10-én vállalták végezetig s jutott nekik 8—9 m. búza és 6—8 véka tavaszi.

Napszám tavaszi munkán 50—60 kr., első kapáláson 70—80 kr., második kapáláson és fűkaszálon 90 kr., takarásban 2 frt, 2 frt 50 kr., kukoriczatörésen 1 frt, 1 frt 10 kr.

Búza ára : januárban 6 50, június 6.—, július 5 50, aug. 6 20, szept. 6 50, okt. 7.—, decz. 7 50.

1897-dik évben.

Csákó Sándor öregbéres bére : 80 frt, 8 kbl. búza, 7 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 1 malacz, 3 hold feles kukoriczaföld, 3 koci tűzrevaló.

Szollát Sándor béres bére : 70 frt, 6 $\frac{1}{2}$ kbl. búza, 6 $\frac{1}{2}$ kbl. árpa,

1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 februári malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Péter Imre béres bére : 50 frt, $4\frac{1}{2}$ kbl. búza, $4\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Péter János kisbéres bére : 30 frt, $2\frac{1}{2}$ kbl. búza, $2\frac{1}{2}$ kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld.

Kovács István kisbéres bére : 35 frt, 3 kbl. búza, 2 kbl. árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Pásztai István béresgyerek bére : 30 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új, 1 pár fejelés csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

Laki Bálint kocsis bére : 65 frt, 5 kbl. búza, 5 kbl. árpa, 1 tavaszi malacz, 2 hold feles kukoriczaföld, 2 kocsi tűzrevaló.

Molnár Sándor kanászyerek bére : 30 frt, 6 véka búza, 6 véka árpa, 1 pár új csizma, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 kocsi tűzrevaló.

1897-ben rendkívül rossz termés volt. A részesek a búzát 10-én, a tavaszt 9-én fogták fel végezetig, a mi szerint csak 1—2—3 kbl. jutott volna nekik, azonban a túlnyomó nagy része az aratóknak új és pedig kerek alkut kötött, 6—8—9—10 mm. búzát és 2 mm. tavaszt kötve ki. A napszám tavaszi munkán 50—60 kr., első kapáláson 70—80 kr., második kapálás és fűkaszálon 90 kr., 1 frt. Aratásban 2.50—3.—, nyomtatás és kukoriczatörésen 1 frt 20 kr., az egész kimutatásnál élelmezés is járt a napszám mellé.

Búza ára : januártól—áprilisig. 7 frt, máj. 7.50, június 8.—, július 8.60, aug. 10.50, szept. 11—80, 12 frt, okt. 11.60, decz. 11 frt.

Az eddig kimutatott cselédbérek mind bennkosztos cselédekre vonatkoznak. Szentesen még ma is ez az általános szokás. A tanyákon nincs még most sem elegendő épület, hogy a cselédség családjával együtt kint lakhatna, a családtagok máig is, mint lakók, a városban laknak. Convenciók cseléd csak kevés helyen van, parasztgazdánál sehol sincs. A szentesi convenciók cselédbérekre nézve a saját gazdaságomban alkalmazott cselédek béreit közölhetem, melyek évek óta nem változtak.

Török Bálint öregbéres bére : 70 frt, 12 kbl. búza, 8 kbl. árpa, 2 pár új csizma, 50 klg. szalonna, 28 klg. só, 56 liter főzelék, 1 hold kukoriczaföld dézsma nélkül, 2 drb. disznótartás szaporulatával, lakás és szabad tűzrevaló.

Bubori József béres bére : 50 frt, 12 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 28 klg. szalonna, 28 klg. só, 56 liter főzelék, 2 hold

feles kukoriczaföld, 1 drb. disznótartás szaporulatával, lakás, tűzrevaló.

Ifj. Török Bálint béres bére : 40 frt, 12 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 28 klg. szalonna, 28 klg. só, 56 liter főzelék, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 darab disznótartás szaporulatával, lakás, tűzrevaló.

Kádár Ferencz béres bére : 40 frt, 12 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 28 klg. szalonna, 28 klg. só, 56 liter főzelék, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 disznótartás szaporulatával, lakás, tűzrevaló.

Török Sándor béreslegény bére : 40 frt, 10 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 28 klg. szalonna, 28 klg. só, 56 liter főzelék, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 disznótartás szaporulatával, lakás, tűzrevaló.

Szalontai János kocsis bére : 45 frt, 12 kbl. búza, 6 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 28 klg. só, 56 liter főzelék, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 disznótartás szaporulatával, lakás, tűzrevaló.

Kira Sándor gulyás bére : 40 frt, 10 kbl. búza, 4 kbl. árpa, 1 pár új csizma, 28 klg. szalonna, 28 klg. só, 56 liter főzelék, 2 hold feles kukoriczaföld, 1 drb. tehéntartás, 1 disznótartás szaporulatával, lakás, tűzrevaló.

Juhász Sándor, úgy a többi tanyás is lakást, szabad tűzrevalót, 1 pár új csizmát, 3 hold feles kukoriczaföldet, 1 disznótartást szaporulatával és aprójószággtartást kapnak, a miért ősszel, tavasszal elsegítenek szántani, a mi 60 munkanapot vesz igénybe. Ez időre a tanyásoknak élelmezés jár.

Megjegyzendő, hogy az itt felsorolt conventios cselédek és tanyások mind külön szobában laknak és két családnak van közös konyhája.

TARTALOM.

I. A telkes gazdák és zsellérek felszabadulása és különválása	3
II. A földbirtokos osztály fejlődése és helyzete	22
III. A földműves munkások további sorsa és a szocialista agitáció	44
IV. Az aratási sztrájk	90
V. A földbirtokos helyzetének javítására szükséges teendők	125
VI. Javaslatok a mezői munkások sorsának javítására	161
Függelék	192

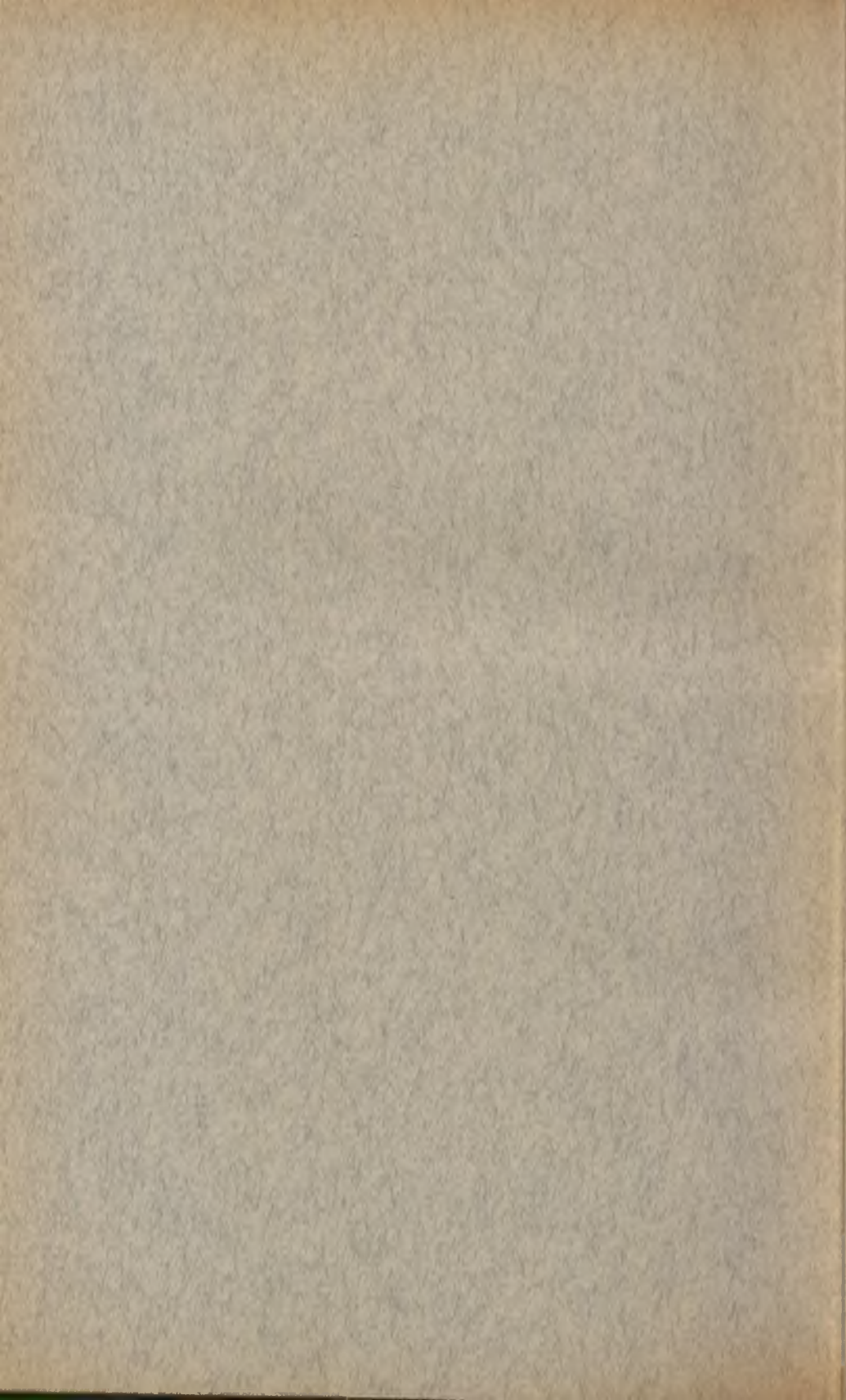


WODIANER F. ÉS FIAI

könyvnyomdája

Budapest, IV., Sarkantyus-utca 3.





**MTA
KIK**



0 00006 14384 8

